



UiT

NORGES  
ARKTISKE  
UNIVERSITET

Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi

## Okkupant om okkupert

*Fremstillingen av nordmenn i Deutsche Polarzeitung og Polar-Kurier  
(1941–1945)*

—

**Lovisa Bergmann**

*Masteroppgave i historie, HIS-3900, mai 2019*





## Forord

Takk til Stian Bones for god veiledning gjennom hele oppgaven. Uten Stian ville jeg aldri ha skrevet om denne tematikken, og jeg er veldig glad for at han åpnet øynene mine for feltet. Han har bidratt med god hjelp i arbeidet med avhandlingen, fra å begrense meg fra å falle hodestups inn i mengden av litteratur om andre verdenskrig, via hjelp med kilder i Oslo til lesing av altfor lange kapitтелutkast. Jeg har ikke vært redd for å spørre om noe, og har lært svært mye.

Jeg har også fått god faglig støtte fra flere. Først og fremst har Maria Fritsche og Gunnar Hatlehol ved NTNU, og Hallvard Tjelmeland og Fredrik Fagertun ved UiT Norges arktiske universitet, samt Mari Olafsson Lundemo ved European University Institute gitt verdifulle råd og kilde tips. Det har likeså vært givende og inspirerende å få delta på konferanse, foredrag og seminarer i regi av forskningsprosjektene *I en verden av total krig: Norge 1939–1945* og *Den andre verdenskrigen i Nord*, som også muliggjorde en reise til Oslo for arkivbesøk. Jeg er også veldig takknemlig for Norges Hjemmefrontmuseums rause masterstipend, som jeg mottok høsten 2018. Sistnevnte og Riksarkivet skal ha stor takk for hjelp ved arkivbesøk.

Uten lesesalsmiljøet på Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi hadde arbeidet med masteroppgaven vært en langt kjedeligere prosess. Takk til gode medstudenter for mye latter, lange dager og kvelder, fellesskap og godt samhold. Jeg setter også stor pris på de svært nyttige kommentarene og innspillene jeg har fått fra medstudenter og seminarledere ved masterseminaret for historie. Marit Steinvik, og Einar og Marie Berger Nicolaysen fortjener en særlig takk for å ha korrekturlest hele henholdsvis deler av oppgaven. Christel Misund Domaas har vært en verdifull støtte og gitt teknisk hjelp.

Blide, oppmuntrende og interesserte venner har betydd mye underveis, og har bidratt til nødvendig distraksjon og glede. Dette har også min familie hatt stor del i, og min far har også vært behjelpelig i forståelsen av tysk. Sist, men ikke minst: Takk til min kjære Kristoffer, som ikke bare har stilt opp på hjemmebane og har fått utstå evinnelige utlegninger om kapitteoppsett, skriving og oppgavematikk, men som også velvillig har hjulpet meg å få en bedre innsikt i militærbegreper. Han har lyttet og svart, men også distraherert når jeg har vandret for langt inn i andre verdenskrig, propaganda og aviser.



## Innhold

<b>Forord</b> .....	<b>i</b>
<b>Forkortelser</b> .....	<b>vi</b>
<b>Kapittel 1: Innledning</b> .....	<b>1</b>
1.1 Introduksjon .....	1
1.2 Problemstillinger .....	2
1.3 Historiografi og emnets betydning .....	4
1.3.1 Norsk historiografi .....	4
1.3.2 Tysk historiografi .....	5
1.3.3 Nordmenn i nasjonalsosialismen .....	5
1.4 Relevans, avgrensning og periodisering .....	6
1.4.1 Periodisering .....	7
1.5 Metode, teori og aviser .....	9
1.5.1 Aviser som kilde .....	9
1.5.2 Representasjonsanalyse .....	11
1.5.3 Okkupasjons- og militæraviser .....	12
1.6 Oppfatninger om nordmenn i Tyskland før og i nasjonalsosialismen .....	15
1.6.1 Nordmenn i det «storgermanske riket» .....	16
1.6.2 Norske ressurser i et «Großwirtschaftsraum» .....	19
1.6.3 Betydningen av Norge og nordmenn utover den nasjonalsosialistiske konteksten .....	21
1.6.4 Tyske oppfatninger om Norge under okkupasjonen .....	23
1.6.5 Oppsummering .....	24
1.7 Polykrati og propaganda .....	25
<b>Kapittel 2: Fremstillingen av nordmenn i Deutsche Polarzeitung 9. februar–4. mars 1941: Området og dets befolkning introduseres for leserne</b> .....	<b>31</b>
2.1 Innledning .....	31
2.2 Sentrale temaer .....	32
2.2.1 Naturnære nordmenn: Natur, råstoffproduksjon, sjømenn og nordlige forhold .....	32
2.2.2 Kriminalitet, ulykker og et norsk behov for tysk beskyttelse og hjelp .....	34
2.2.3 Krig og motstand .....	35
2.2.4 Politiske forhold .....	36
2.2.5 Sport .....	37
2.2.6 Introduserende artikler .....	38
2.2.7 Samer .....	38
2.2.8 Historiske linjer .....	39
2.2.9 Kulturliv .....	40
2.3 Språkbruk .....	40
2.3.1 Beundrende og positive representasjoner .....	41
2.3.2 Negative representasjoner .....	43
2.4 Fellesskapet mellom nordmenn og tyskere .....	43
<b>Kapittel 3: Fremstillingen av nordmenn i Deutsche Polarzeitung etter Svolvær-raidet: Mer nyanserte nordmenn i naturen og kulturen, 5. mars–4. april 1941</b> .....	<b>51</b>
3.1 Innledning .....	51
3.2 Sentrale emner .....	52
3.2.1 Naturnære nordmenn: Natur, råstoffproduksjon, sjømenn og nordlige forhold .....	52

3.2.2	Kriminalitet, ulykker og et norsk behov for tysk beskyttelse og hjelp .....	54
3.2.3	Politiske forhold.....	55
3.2.4	Krig og motstand.....	56
3.2.5	Kulturliv.....	57
3.2.6	Sport .....	59
3.2.7	Introduserende artikler.....	59
3.2.8	Historiske linjer.....	60
3.2.9	Samer .....	61
3.3	Språkbruk.....	62
3.3.1	Beundrende og positive representasjoner .....	64
3.3.2	Negative representasjoner.....	66
3.4	Fellesskapet mellom nordmenn og tyskere.....	67
<b>Kapittel 4: Fremstillingen av nordmenn i <i>Deutsche Polarzeitung</i> under tyske aksjoner mot partisaner i Finnmark og Troms august 1943 .....</b>		<b>74</b>
4.1	Innledning .....	74
4.2	Sentrale temaer.....	75
4.2.1	Naturnære nordmenn: Natur, råstoffproduksjon, sjømenn og nordlige forhold .....	75
4.2.2	Kriminalitet, ulykker og et norsk behov for tysk beskyttelse og hjelp .....	78
4.2.3	Krig og motstand.....	79
4.2.4	Sport .....	81
4.2.5	Politiske forhold.....	82
4.2.6	Introduserende artikler.....	83
4.2.7	Historiske linjer.....	83
4.2.8	Kulturliv.....	84
4.2.9	Samer .....	85
4.3	Språkbruk.....	85
4.3.1	Beundrende og positive representasjoner .....	85
4.3.2	Negative representasjoner.....	87
4.4	Fellesskapet mellom nordmenn og tyskere.....	88
<b>Kapittel 5: Fremstillingen av nordmenn i <i>Polar-Kurier</i> etter sammenslåingen av <i>Deutsche Polarzeitung</i> og <i>Lappland-Kurier</i>, og etter tysk retrett fra Finland: Evakuerte, rolige, naturnære nordmenn, 21. november–20. desember 1944.....</b>		<b>95</b>
5.1	Innledning .....	95
5.2	Sentrale temaer.....	96
5.2.1	Krig, motstand og London-regjeringen .....	96
5.2.2	Naturnære nordmenn: Natur, råstoffproduksjon, sjømenn og nordlige forhold ....	100
5.2.3	Politiske forhold.....	101
5.2.4	Norsk behov for tysk støtte, beskyttelse og hjelp .....	102
5.2.5	Samer .....	103
5.2.6	Introduserende artikler.....	104
5.2.7	Historiske linjer.....	106
5.2.8	Sport .....	107
5.2.9	Kulturliv.....	107
5.3	Språkbruk.....	108
5.3.1	Beundrende og positive representasjoner .....	108
5.3.2	Negative representasjoner.....	110
5.4	Fellesskapet mellom nordmenn og tyskere.....	110

<b>Kapittel 6: Konklusjon</b> .....	<b>116</b>
6.1 Oppsummering, lange linjer og tendenser .....	116
6.1.1 <i>Deutsche Polarzeitung</i> og <i>Polar-Kurier</i> .....	116
6.1.2 Fremstillingen av nordmenn i <i>Deutsche Polarzeitung</i> og <i>Polar-Kurier</i> .....	117
6.2 Muligheter for videre forskning .....	127
<b>Kilder og litteratur</b> .....	<b>130</b>
Arkivmateriale .....	130
Aviser .....	130
Litteratur .....	130
Webografi .....	140
<b>Appendiks 1: Nasjonalsosialistisk okkupasjonspresse: <i>Deutsche Polarzeitung</i> og <i>Polar-Kurier</i></b> .....	<b>142</b>
1.1 Aviser som ledd i nasjonalsosialistisk propaganda .....	142
1.1.1 Sivile aviser i okkuperte områder .....	146
1.2 <i>Deutsche Polarzeitung</i> og <i>Polar-Kurier</i> .....	150
1.2.1 Litteraturgjennomgang .....	151
1.2.2 Etableringen av <i>Deutsche Polarzeitung</i> , dens formål og lesergruppe .....	154
1.2.3 Institusjonell tilknytning .....	164
1.2.4 Medarbeidere .....	173
1.2.5 <i>Polar-Kurier</i> .....	183
1.2.6 Innhold og omfang .....	187
1.3 Oppsummering .....	191
<b>Kilder og litteratur</b> .....	<b>194</b>
Arkivmateriale .....	194
Aviser .....	195
Litteratur .....	196
Webografi .....	199
<b>Appendiks 2: Kvantitative funn</b> .....	<b>200</b>

## Forkortelser

*DZN* – *Deutsche Zeitung in Norwegen* (avis)

DZN – Deutsche Zeitung in Norwegen (forlag)

*DPZ* – *Deutsche Polarzeitung* (avis)

HAVP – Hauptabteilung für Volksaufklärung und Propaganda

KF – Kultur- og folkeopplysningsdepartementet

*KiN* – *Kamerad im Norden* (avis)

NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

OKW – Oberkommando der Wehrmacht

*P-K* – *Polar-Kurier* (avis)

RK – Reichskommissariat

RMVP – Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda

W-Pr – Abteilung für Wehrmacht-Propaganda

W-PrO – Wehrmachtspropagandaoffizier

### **Arkivforkortelser**

AIN – Arkiv i Nordland

NHM – Norges Hjemmefrontmuseum

RA – Riksarkivet

SATØ – Statsarkivet i Tromsø







# Kapittel 1: Innledning

## 1.1 Introduksjon

Den tyske okkupasjonen av Norge 9. april 1940–8. mai 1945 medførte mange møter mellom okkupant og okkupert. Mens den norske befolkningen var på rundt tre millioner, økte antallet tyske og tyskallierte soldater i Norge fra 50 000 i april 1940 til 351 100 i mai 1945. I dette tidsrommet varierte tallet, og på det meste befant det seg over 500 000 soldater i landet etter tilbaketrekningen fra Finland høsten 1944. I visse lokalsamfunn var det flere soldater enn nordmenn. Rundt en tredjedel av soldatene var stasjonerte i Nord-Norge. I tillegg til soldatene var det sivile tyskere i landet. For majoriteten av nordmenn ble møtene med tyskere ifølge Hallvard Tjelmeland opplevd som «eit nedverdiggande møte med ein okkupasjonsstyrke som tok seg til rette i landet», men de kunne også oppleves som et «(...) møte med folk frå eit anna land på ein meir kvardagslig basis.»<sup>1</sup> Tyskere, tyskallierte og nordmenn møttes i forbindelse med transport, administrasjon, arbeid, bosted og i visse tilfeller fritidsaktiviteter. Ifølge Ebba Drolshagen var det vanlig med «løse, men vennskapelige forbindelser» mellom norske menn og soldater,<sup>2</sup> og det oppsto kjærlighetsforhold mellom soldater og norske kvinner. Samtidig medførte konteksten at nære forhold mellom nordmenn og tyskere ikke ble tolerert av majoriteten i samfunnet. Etter hvert tok nordmenn mer og mer avstand fra de tyske soldatene.<sup>3</sup> Samtidig som Wehrmacht var opptatt av at tyskerne skulle opptre korrekt og som «'ambassadører for det tyske rike'»,<sup>4</sup> ønsket de heller ikke personlige forbindelser som kunne føre til et tappt fiendebilde, spionasje eller avsløringer. Imidlertid, hevder Drolshagen, hadde de fleste soldater ikke noen spesiell interesse i å få kontakt med sivile, utover enn med norske kvinner.<sup>5</sup>

Nordmenn var slik en viktig bestanddel av de tyske soldaterfaringene i Norge. Soldatene kunne skape seg oppfatninger om nordmenn blant annet ut i fra de konkrete møtene med den okkuperte befolkningen. Nordmenn ble også beskrevet i retningslinjer for hvordan soldatene skulle opptre i kontakt med nordmenn, gitt av Wehrmacht. Aviser som skrev om den norske befolkningen var en viktig kilde for de fleste soldatene i Norge. Soldatene hadde også avsatt tid til fritid og

---

<sup>1</sup> Tjelmeland, 2003a: 13. For fullstendige referanser, se Litteratur.

<sup>2</sup> Drolshagen, 2012: 109.

<sup>3</sup> Med tyske soldater menes soldater fra Tyskland og andre tyskallierte land som var innrullerte i Wehrmacht. Drolshagen, 2012: 131; Grimnes, 2018: 102; Korsnes og Dybvig, 2018: 5; Tjelmeland, 2003a: 11–15; Sindt, 2008: 144–147.

<sup>4</sup> Drolshagen, 2012: 82, siterer Tewes, Ludger: *Frankreich in der Besatzungszeit 1940 – 1943. Die Sicht deutscher Augenzeugen*, Bonn, 1998: 208

<sup>5</sup> Drolshagen, 2012: 13, 79–80, 111–112. Se også Drolshagen, 2012: 125.

dannelse. «Verdensanskuelig oppdragelse» ble tillagt stor betydning for dannelsen, og i denne hensikt mottok soldatene ulike aviser og tidsskrifter, både fra Wehrmacht, hjemlandet og tyske aviser produsert i Norge.<sup>6</sup> En av avisene var *Deutsche Polarzeitung (DPZ)*, fra november 1944 *Polar-Kurier (P-K)*, trykket i Tromsø og utgitt fra 9. februar 1941 til og med 6. mai 1945. Til tross for at avisen var relativt stor, trolig med et opplag på rundt 20 000, har den hittil blitt lite utforsket. *DPZ* og *P-K* har, så vidt meg bekjent, tidligere kun blitt noe beskrevet i Heinz-Werner Eckhardts studie av den tyske hærens frontaviser under andre verdenskrig og av Dag Skogheim, samt blitt marginalt berørt i andre undersøkelser.

## 1.2 Problemstillinger

Avhandlingen søker dermed å anvende et tilnærmet ubehandlet kildemateriale for å undersøke relasjonen mellom okkupant og okkupert i Norge under andre verdenskrig i fire utvalgte perioder. Det innebærer at det er okkupantenes syn på de okkuperte, samt relasjonen mellom nordmenn og tyskere slik de fremstilles i *DPZ* og *P-K*, som er i fokus. Fremstillingene ses videre i lys av ulike syn på nordmenn i Tyskland, både før og under nasjonalsosialismen. Avhandlingen undersøker primært synet på befolkningen, og ikke på Norge som land. Problemstillingene som den søker å besvare, er dermed som følger:

- 1) Var fremstillingene av nordmenn i *Deutsche Polarzeitung* og *Polar-Kurier* primært preget av en bestemt ideologisk slagside; enten av en SS-ideologisk rasebasert tankegang eller en mer økonomisk «Großraumwirtschaft»-tenking? Eller kan de knyttes til andre, mer allmenne former for tysk Norden-svermeri? Eller bar representasjonene av nordmenn først og fremst preg av at *DPZ* og *P-K* var nyhetsorgan?
- 2) Det andre spørsmålet som avhandlingen søker å avdekke, gjelder brudd og kontinuitet under okkupasjonen. Kan det spores en overgang fra seiers- til undergangsstemning i fremstillingen av nordmenn? Gikk utviklingen fra et slags fellesskapsprosjekt og over til antagonisme?

Under arbeidet med avhandlingen, har jeg funnet det fruktbart å analysere kildematerialet i relasjon til tre sentrale underspørsmål:

- 1) Hvilke emner ble nordmenn satt i forbindelse med? Som vi skal se, ble nordmenn oftest presentert i sammenheng med kategorien natur; de ble imidlertid også fremstilt med en rekke andre temaer, som jeg søker å avdekke.

---

<sup>6</sup> Drolshagen, 2012: 62–64; Sindt, 2008: 129–130; Skodvin, 1991: 146.

- 2) Hvordan ble nordmenn beskrevet direkte? Analysen undersøker videre den direkte språkbruken i beskrivelsen av nordmenn, og gransker slik i hvilken grad nordmenn ble omtalt i positiv og/eller negativ forstand.
- 3) Hvordan ble relasjonen mellom nordmenn og tyskere fremstilt? Avhandlingen studerer også hvordan fellesskapet mellom okkupert og okkuperende ble representert i avisen. Det undersøkes hvem som ble inkludert i relasjonen, og hvem som falt utenfor fellesskapet. Representasjonen av relasjonen må også ses i lys av hvordan nordmenn ble beskrevet i Tyskland både før nasjonalsosialistenes maktovertakelse i 1933, og etter. Dette tredje laget i analysen kan dermed ses som en sammenfatning av den samlede fremstillingen av nordmenn i *DPZ* og *P-K*.

Oppgaven studerer først og fremst de kvalitative aspektene ved fremstillingen av nordmenn. Kvantitative aspekter, som kortfattet er behandlet i forbindelse med det første underspørsmålet og i Appendix 2, tjener som bakgrunn for den kvalitative diskusjonen.

Ettersom *DPZ* og *P-K* ikke har blitt grundig belyst i tidligere forskning, er det en rekke forhold om avisen som må avklares før selve analysen av fremstillingen av nordmenn kan ta til. Det er helt vesentlig å avklare rammen for avisen, og å avdekke hvordan *DPZ* og *P-K* sto i forbindelse med ulike nasjonalsosialistiske opplysnings- og propagandainstitusjoner. Hva var avisens formål og hvem var den rettet mot? Hvem hadde det organisatoriske ansvaret for avisen, hvem skrev den og hvor ble den utgitt? På grunn av avhandlingens rammer, har denne avklaringen ikke latt seg integrere i avhandlingen, men en undersøkelse av avisens plassering i okkupasjonsregimet finnes i Appendix 1.

Språk og innhold om nordmenn analyseres på originalspråket, og for å forhindre at vesentlig informasjon går tapt i oversettelser, er de fleste sitatene bevart på tysk. Likeså er bruken av nasjonalsosialistiske fraser og begrep i fremstillingene av betydning for analysen, og markeres med anførselstegn. Videre er de tyske navnene og yrkestitlene brukt.

Selve avhandlingen er bygd opp som følger: I innledningskapitlet søkes det ved en gjennomgang av okkupasjonshistoriens historiografi å forklare hvorfor kildematerialet, men også til en viss grad oppgavens tematikk i form av fremstillingen av nordmenn for tyskere, er lite studert. Videre argumenteres det for emnets relevans og oppgavens avgrensninger, samt gjøres rede for metodologiske aspekter ved studien. Etter at tidligere litteratur om *DPZ* og *P-K* har blitt diskutert, skisseres de mest sentrale aspektene ved synet på nordmenn i Tyskland før og under andre

verdenskrig. Det første kapitlet avsluttes med en gjennomgang av propaganda og polykrati, som ses som det overordnede rammeverket for oppgavens tematikk. Oppgavens hovedanalyse; fremstillingen av nordmenn i *DPZ* og *P-K*, finnes kronologisk i de påfølgende fire kapitlene; ett for hver undersøkelsesperiode. Til slutt oppsummeres resultatene og ses i lys av det overordnede rammeverket i den avsluttende konklusjonen.

### 1.3 Historiografi og emnets betydning

#### 1.3.1 Norsk historiografi

Norsk okkupasjonshistorieskrivning var lenge preget av et nasjonalt narrativ, der dikotomien mellom Kong Haakon 7. på den ene siden og Vidkun Quisling på den andre, skapte et motsetningsfylt, tilnærmet svart-hvitt bilde av okkupasjonen. Her passet ikke tyskernes perspektiv inn. Denne grunnstrukturen i norsk okkupasjonshistorie har i liten grad, ifølge Ole Kristian Grimnes, blitt endret gjennom etterkrigstiden.<sup>7</sup> Øystein Sørensen gjorde imidlertid i 1989 noen interessante observasjoner, som fortsatt har aktualitet i dag. Blant annet pekte Sørensen på ubrukt kildemateriale, og nevnte blant annet «(...) de store emneområdene som er nedprioritert – Nasjonal Samling og den tyske okkupasjonsmakten».<sup>8</sup> Sørensen oppfordret til en nyansering av de sistnevnte: «Man kan – og jeg vil – etterlyse en betraktningssmåte som ikke ser NS og de tyske okkupantene som én enhetlig blokk, men som tematiserer ulike fløyer og retninger, ideologiske og politiske konflikter på den tyske og tyskvennlige siden.»<sup>9</sup>

Denne oppgaven gir slik et bidrag til Sørensens etterlysninger, både når det gjelder lite brukt kildemateriale, og når det gjelder okkupantene. Noen studier av okkupantene kom: Berit Nøklebys biografi om Terboven fra 1992, Robert Bohns grundige behandling av Reichskommissariat fra 2000, Ruth Sindts belysning av soldathverdag fra 2008, og ikke minst det store Organisation Todt-prosjektet fra 2011 av.<sup>10</sup> Fortsatt er visse emner lite belyst, som presse og propaganda i Norge. Ifølge Martin Moll har propaganda i det hele tatt blitt lite forsket på, til tross for dens betydning i nasjonalsosialismen og det nasjonalsosialistiske regimet.<sup>11</sup> At presse og propaganda i Norge hører til de delvis udekte feltene, og herunder *DPZ* og *P-K*, kan kanskje delvis ses som et resultat av den utpregede dikotomien som i lang tid har preget historieskrivningen om okkupasjonen, og en manglende prioritering av å forstå okkupasjonsmakten. Kanskje kan det også

---

<sup>7</sup> Grimnes, 2009: 480–481, 485. Se også Grimnes, 2018: 11. For den norske okkupasjonshistorieskrivningen, se Ekerholt Sæveraas, 2017; Grimnes, 1990; Sørensen, 1989; Ugelvik Larsen, 1999.

<sup>8</sup> Sørensen, 1989: 50.

<sup>9</sup> Ibid., 51.

<sup>10</sup> Bohn, 2000; Norsk Teknisk Museum: «Tvangsarbeidets politiske økonomi: *Organisasjon Todt* i Norge under andre verdenskrig» [hentet den 13.05.2019]; Nøkleby, 1992; Sindt, 2008.

<sup>11</sup> Moll, 1997: 209–210; Sørensen, 1989: 50.

skyldes ressurser og antall historikere som har arbeidet med andre verdenskrig; videre var det kanskje heller ikke ettertraktet å beskrive en avis hvor også nordmenn jobbet.<sup>12</sup> Manglende forskning på avisene kan kanskje også ses som et resultat av at hva soldatene leste på sin fritid, ikke har vært blant de mest sentrale og prioriterte forskningsområdene. Når Terje Halvorsen poengterer at «de som sto på den andre siden»<sup>13</sup> har blitt satt mer i forskningens søkelys, viser han ikke til tyske soldater, men blant annet til ledere, politi og offiserer. Denne avhandlingen er derfor å anse som et bidrag til å i en viss grad dekke en av disse, av Halvorsen kalte «delvis hvite flekker i okkupasjonshistorien».<sup>14</sup> Likeså bidrar den til de av Sørensen på 1980-tallet etter spurte «nye perspektivene»,<sup>15</sup> som fortsatt er aktuelle i dag.

### 1.3.2 Tysk historiografi

Hva angår tysk forskning understrekte Robert Bohn i 2000 aktualiteten i Hans-Dietrich Looock's utsagn fra 1965 om at «die Geschichte Norwegens der neueren und neuesten Zeiten in Deutschland kaum bekannt sei».<sup>16</sup> Terje Emberland og Matthew Kott mener at baseringen på tyske primærkilder forklarer hvorfor tysk forskning om andre land enn Tyskland er så tyskfokusert.<sup>17</sup> Likevel virker ikke *DPZ* og *P-K*, som tyske primærkilder, å ha blitt brukt i forskning. Dette kan kanskje også forklares av at den tyske interessen for «hva Wehrmacht-soldatene egentlig gjorde i disse 'fredelig okkuperte' landene» har vært liten, slik Drolshagen viser.<sup>18</sup>

### 1.3.3 Nordmenn i nasjonalsosialismen

Odd-Bjørn Fure har hevdet at Norges militære og «Großraum»-rolle i Det tredje rike er dekket i både norsk og tysk forskning. Derimot mener han at det nasjonalsosialistiske synet på den norske befolkningens rolle ikke har blitt behandlet i større grad av norske historikere, frem til Waffens-SS-prosjektet satte dette i søkelyset fra 2006:

Spørsmålene knyttet til den norske befolkningens plass i den mer allmenne nazistiske befolkningspolitikken, om dens hierarkisering av raser og om visjoner om endrede forhold mellom raser og territorier, har i all hovedsak ligget utenfor norsk okkupasjonshistories interessefelt.<sup>19</sup>

---

<sup>12</sup> Se Appendix 1: 1.2.4 Medarbeidere.

<sup>13</sup> Halvorsen, 2009: 16.

<sup>14</sup> Ibid., 17.

<sup>15</sup> Sørensen, 1989: 50–52.

<sup>16</sup> Bohn, 2000: 14, siterer Looock: Hans-Dietrich: «Zeitgeschichte Norwegens» i *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte* 13, H1, 1965: 83–111: her 83.

<sup>17</sup> Emberland og Kott, 2012: 495.

<sup>18</sup> Drolshagen, 2012: 17.

<sup>19</sup> Fure, 2012: 10. «Nordmenn i Waffen-SS» var et forskningsprosjekt ved Senter for studier av Holocaust og livs-synsminoriteter (HL-senteret), og ga opphav til Emberland og Kotts *Himmlers Norge* og Sigurd Sørli's *Solkors eller hakekors. Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2015.

Waffen-SS-prosjektet viste at SS' verdensanskuelse lenge hadde vært et utforsket område: «Selv i dag blir ideologien av mange forskere behandlet svært summarisk, ofte på en måte som later til å forutsette at dens innhold allerede er kjent og forstått».<sup>20</sup> Historikerne Emberland og Kott etterspør analyser som tar for seg SS' visjoner og fiendebilder, og også de «'positive' visjoner»<sup>21</sup> for å forstå hvordan verdensbildet fungerte som motivasjon for SS' gjerninger. Denne oppgaven kan slik bidra til ytterligere forståelse på området gjennom å vise hvordan nordmenn ble fremstilt, og analysere dette i lys av ulike betoningar av nordmenn i nasjonalsosialismen.

#### 1.4 Relevans, avgrensning og periodisering

Opgavens overordnede tema er hvordan nordmenn ble fremstilt i *DPZ* og *P-K*. Dette er en del av et større bilde: Hauptabteilung für Volksaufklärung und Propaganda (HAVP) i Reichskommissariat (RK) hadde blant annet som oppgave å propagandere for innlemmelsen av Norge i et «storgermansk rike» og den nasjonalsosialistiske verdensanskuelsen, blant annet ved bruk av pressestyring. Dette ble også ansett som formål for propagandaen i Norge generelt.<sup>22</sup> Wehrmacht-soldatene var som nevnt Det tredje rikets ansikt utad i Norge, og var i utstrakt kontakt med nordmenn. Det er derfor viktig å undersøke hvordan tyske lesere gjennom fremstillinger av nordmenn i *DPZ* og *P-K* ble forespeilet hvordan nordmenn «var». Slik kan oppgaven også ses som et bidrag til en økt forståelse av hvordan okkupasjonsmakten legitimerte tilstedeværelsen for sine soldater, og hvordan tyskere skulle opptre i møte med nordmenn.

Det har imidlertid vært nødvendig å foreta visse avgrensninger for oppgaven. Norske selvbilder har det ikke vært rom for å inkludere, men jeg vil likevel understreke at «norske» syn, slik som NS', ikke må ses som isolert fra fremstillingen av nordmenn fra tyske aktører.<sup>23</sup> En drøfting av dette har dog vist seg å være for omfattende for denne oppgaven. Det samme gjelder avisens resepsjonshistorie. Denne avgrensningen begrunnes også metodologisk, ettersom studier av virkningen av propaganda, slik som i aviser, ikke er uproblematisk. Ifølge Moll finnes det ingen allment godkjent metode for å måle virkningen av propaganda. En analyse av virkninger bør dessuten inkludere alle andre faktorer som påvirker hvorvidt mottakerne tok til seg propaganda-

---

<sup>20</sup> Emberland og Kott, 2012: 497. Se eksempelvis Stugu, 2012: 148, som hevder at Norge var det landet, etter Danmark, med færrest menneskelige tap under krigen, noe som delvis kan forklares med at «(...) i verdsbiletet til nazistane hørde nordmennene med til den ariske rasen, og kunne difor ikkje behandlast like brutalt som 'mindreverdige rasar'.» Han utvikler det ikke videre.

<sup>21</sup> Emberland og Kott, 2012: 497.

<sup>22</sup> Bohn, 2000: 65; se også Tvedt Olsen, 2015: 26–27. Se 1.7.

<sup>23</sup> Se eksempelvis Sørensen, 1996.



en, og ikke bare propagandaen i seg selv.<sup>24</sup> *DPZ* og *P-Ks* virkningshistorie er vanskelig å studere, både i seg selv og innenfor rammene av denne avhandlingen, og undersøkes derfor ikke.

Videre er analysen av fremstillingen av nordmenn avgrenset til de språklige fremstillingene. Annonser og skjønnlitterære tekster er utelatt, da deres særegne form krever en egen behandling. Selv om også bildemateriale er meningsbærende, har jeg av hensyn til oppgavens begrensede omfang og med grunnlag i avisenes bildekvalitet utelatt dette for å kunne fokusere på de skriftlige fremstillingene i *DPZ* og *P-K*. Soldatavisen *Kamerad im Norden* kom som vedlegg til *DPZ*, men var en separat avis og undersøkes følgelig ikke.

#### 1.4.1 Periodisering

Med en avis utgitt seks dager i uken med fire–seks sider i hver utgave, og over et tidsrom på fire år og tre måneder, lar ikke alle utgavene seg undersøke innenfor rammen av en masteroppgave. Derfor er fire forskjellige nedslagsperioder valgt ut. Dermed kan det vises om fremstillingene ble preget av kontinuitet eller om det var en utvikling i representasjonene.

Avisens første måned, fra 9. februar 1941 og frem til Svolvær-raidet 4. mars 1941 ses som utgangspunkt for analysen.<sup>25</sup> De følgende tre undersøkelsesperiodene er valgt ut med grunnlag i realhistoriske hendelser som påvirket forholdene i Norge; fremfor alt Nord-Norge, og med grunnlag i utviklingen i avisen samt den nasjonalsosialistiske propagandaen. Dette preget dermed trolig både skaperne og leserne av *DPZ* og *P-K*. Den andre undersøkelsesperioden er måneden etter Svolvær-raidet den 4. mars 1941. Raidet resulterte i en økning av betydningen av forsvaret av Norge, hvor Hitlers frykt for invasjon av landet manifesterte seg i en utvidelse av forsvaret og omprioritering i forholdet mellom dette og angrepet mot Sovjetunionen den kommende sommeren.<sup>26</sup> August 1943 er valgt som tredje analyseperiode, og dermed tiden under og etter tyske aksjoner mot partisaner i Troms og Finnmark, som slik utpeker seg som en periode med forhøyet spenning – også i og med krigens utvikling til Tysklands ulempe. Slik kan det antas at en del av det tyske fokuset i denne måneden var på en gruppe som trolig ikke ble sett på som fordelaktige for understrekingen av et tysk-norsk fellesskap, noe som ytterligere understreker

---

<sup>24</sup> Moll, 1997: 244; Moll, 1998: 221–222; Moll, 2001: 139.

<sup>25</sup> Bemerk at den første undersøkelsesperioden dermed slutter med utgaven den 4. mars; selve dagen for Svolvær-raidet, da det antas at utgaven ble skrevet før raidet hadde blitt utført. Raidet ble omtalt i *DPZ* fra 6. mars.

<sup>26</sup> Det må påpekes at våren 1941 ikke var den eneste perioden preget av angst for invasjon under okkupasjonen; blant annet ble slutten av 1941 og store deler av 1942 med fortsettelse inn i 1943 kjennetegnet av en tiltakende bekymring for en alliert invasjon. Imidlertid skiller seg Svolvær-raidet i mars 1941 ut som en enkelthendelse med resultat i stor uro og påfølgende forsvarsforsterkning, hvilket gjør den til en interessant periode å studere, samtidig som vilkårene for oppgaven vanskeliggjør undersøkelsen av en periode på over ett år. Nøkleby, 1992: 199–200; Skodvin, 1991: 112–113, 169–174; Ziemke, 1959: 127–128, 213–219. Se også Ekerholt Sæveraas, 2018: 192–194

periodens relevans.<sup>27</sup> Høsten 1944 utpeker seg videre som en markant periode i krigsutviklingen og okkupasjonen av Norge: Etter sovjetiske offensiver sommeren 1944 og det finske bruddet med Tyskland for å inngå fred med Sovjetunionen, måtte de tyske styrkene trekke seg ut av Finland og inn i Norge. Høsten 1944 er slik en interessant fase å undersøke hvordan nordmenn ble fremstilt i avisen, som da hadde blitt slått sammen med *Lappland-Kurier* til *Polar-Kurier* (*P-K*). 21. november–20. desember 1944; kort tid etter Hitlers ordre om brent jords taktikk og tyske styrkers tilbaketrekning inn i Norge, er derfor valgt som fjerde undersøkelsesperiode.<sup>28</sup>

Periodene beskrives nærmere i innledningen til hvert kapittel. Det må påpekes at også den første undersøkelsesfasen ble preget av krigsutviklingen og ulike forhold, og derfor ikke må ses som et «nøytralt utgangspunkt» for resten av undersøkelsen. Den skiller seg dog ut som en relativt rolig periode, både hva angikk okkupasjonen og krigen i nord, sammenlignet med de tre påfølgende fasene. Dette tjener til å få undersøkt hvorvidt en økt ytre spenning kom til uttrykk i fremstillingen av nordmenn; nærmere bestemt om det i de første fasene var friere spillerom for de kulturelle forestillingene om nordmenn, og om forholdene også for representasjonene av nordmenn etter hvert ble mer fastlåste og eventuelt preget av avstand. Det må imidlertid påpekes at området karakteriseres som rolig i store deler av krigen, til tross for krigshendelsene.<sup>29</sup>

Et utvalg på fire måneder, fordelt over en viss tidsperiode, er også begrunnet med propagandaens ulike faser i Det tredje rike. Jörn Echternkamp viser til tre ulike faser med nasjonalsosialistisk propaganda, hvorav den tredje, som omfattet andre verdenskrig og innebar krigspropaganda, er relevant i denne sammenhengen. Echternkamp todeler denne, og viser til seierspropaganda frem til 1942, etterfulgt av «Durchhaltepropaganda». Sistnevnte ble kjennetegnet av underholdning som realitetsflukt og heroisering av tysk forsvarskamp, samt angstpropaganda som advarte om følgene av tap. Gapet mellom krigens realitet og befolkningens inntrykk av den økte, og ble søkt løst med en overgang fra overbevisende til skremmende propaganda.<sup>30</sup>

Martin Moll tredeler den tyske propagandaen rettet mot de okkuperte befolkningene i Danmark, Nederland og Norge. Han viser hvordan det etter en fase med indirekte propaganda med «Sympatiewerbung»<sup>31</sup> ved sosiale arrangement og understreking av økonomiske fordeler ved tilslutning til en «Großraumwirtschaft», fulgte en mer aggressiv propaganda fra rundt 1941, hvor de

---

<sup>27</sup> Se Huitfeldt, 1997; Jacobsen, 2005; Nøkleby, 2016: 183, 212–213, 276; Skodvin, 1991: 202–203.

<sup>28</sup> Nøkleby, 1992: 278–279; Skodvin, 1991: 281; Ziemke, 1959: 292, 300–309.

<sup>29</sup> Se Ziemke, 1959: 315, som hevder at hele «the Northern Theater» forble rolig gjennom den største delen av krigen ettersom de allierte ikke ble nok distraherede fra andre områder til å kunne fokusere på det førstnevnte.

<sup>30</sup> Echternkamp, 2004: 20–21. Se også Blank, 2004: 433–440; Kallis, 2005; Moll, 1986.

<sup>31</sup> Moll, 1997: 243.

okkuperte befolkningene måtte velge mellom å være for eller mot okkupanten. Den siste fasen, der Moll imidlertid ikke angir noe tidspunkt, ble kjennetegnet av undergravende propaganda, angrep mot allierte og regjeringene i eksil samt oppnøring under angst for sovjetisk fremgang.<sup>32</sup>

Til tross for ulike målgrupper og ulik grad av differensiering i faser, viser både Echternkamp og Moll til en gradvis mer «negativ» propaganda. Min undersøkelse handler først og fremst om propaganda trolig rettet mot tyskere – men kanskje i noen grad også mot nordmenn – samtidig som stedet og temaet er Norge og nordmenn. Med to perioder i 1941 samt to i 1943 henholdsvis i 1944 kan det slik undersøkes om Echternkamps og Molls faser fikk utslag i fremstillingen av nordmenn i *DPZ* og *P-K*.

## 1.5 Metode, teori og aviser

*DPZ* og *P-K* utgjør hovedkilden for undersøkelsen, og det gjøres i det følgende derfor rede for kildebruk av og kildekritikk overfor aviser, etterfulgt av en drøfting av representasjonsanalyse som metode. Deretter følger en redegjørelse av tidligere litteratur. Andre kilder er også brukt for forholdene rundt avisen, noe som danner grunnlag for Appendix 1. Disse stammer først og fremst fra *Deutsche Zeitung in Norwegens* uordnede arkiv på Riksarkivet i Oslo (RA).<sup>33</sup> Noen opplysninger ble også funnet i Riksarkivets Landsviksarkiv og Norsk Polarinstituttets arkiv på Statsarkivet i Tromsø (SATØ). Det er også anvendt noen kilder fra Norges Hjemmefrontmuseum i Oslo (NHM). Det er viktig å påpeke at all tekst fra perioden, og ikke bare avisene, må tolkes med forsiktighet. Kildene har derfor konsekvent blitt behandlet med kildekritisk bevissthet for å vurderes som kilder til informasjon.<sup>34</sup> De undersøkte utgavene av *DPZ* og *P-K* finnes tilgjengelige på mikrofilm på Kultur- og samfunnsfagsbiblioteket ved Universitetsbiblioteket på UiT Norges arktiske universitet.

### 1.5.1 Aviser som kilde

Hallvard Tjelmeland firedeler bruken av aviser som kilder: Som beretning, levning, som skaper av virkelighet og som kilder til avisene som medieprodukter.<sup>35</sup> Mens *DPZ* og *P-K* nesten ikke

---

<sup>32</sup> Moll, 1997: 243. Se også Moll, 1998.

<sup>33</sup> Alle kildene fra Riksarkivets uordnede arkiv for *Deutsche Zeitung in Norwegen*: RA/RAFA-2187 - *Deutsche Zeitung in Norwegen*, er primært i form av ulike dokumenter og kommunikasjon. Når det er tydelig hva slags kommunikasjon det er, er det markert som dette; ellers er det kun referert til som «kommunikasjon». Dato, avsender/forfatter er ikke alltid angitt, og markeres i disse tilfeller som «ukjent». For leservennlighetens skyld og for å unngå altfor lange referanser, er ikke hele adressaten og/eller avsenderen skrevet fullt ut, men forkortet eller kun angitt med etternavn når det ikke anses som relevant. Permene, mappene og folderne kildene finnes i betegnes med navn. Når flere kilder i samme fotnote er hentet fra samme perm/mappe/folder, angis denne kun én gang.

<sup>34</sup> Jf. eksempelvis Andresen, Rosland, Ryymin, og Skålevåg, 2012; Kjelstadli, 1999.

<sup>35</sup> Tjelmeland, 2004: 114–115. For aviser som skapere av virkelighet, se også Fulsås, 2001.

har blitt anvendt i tidligere forskning, har til en viss grad beretningsaspektet i andre tyske aviser i Norge, herunder *Deutsche Zeitung in Norwegen (DZN)* og *Deutsche Monatshefte in Norwegen*, blitt brukt i sentrale verk av Bohn om Reichskommissariat i Norge og av Nøkleby om Josef Terboven.<sup>36</sup> Å bruke innhold fra disse avisene direkte som beretning og uten kildekritiske hensyn, fremstår, som vi skal se, som problematisk. I denne avhandlingen vektlegger jeg i stedet å se på avisinnhold fra denne perioden primært i lys av dets funksjon som skaper av virkelighet, fremfor som kilde til realhistoriske forhold.<sup>37</sup>

En rekke kildekritiske forbehold må tas i forbindelse med bruken av aviser som kilder. I denne sammenheng er særlig betydningen av bevissthet om avisenes tilknytning til politiske partier og dens politiske holdning vesentlig.<sup>38</sup> I *DPZs* og *P-Ks* tilfelle er den ideologiske konteksten åpenbar. Videre er Hans Peter Clausen og Edvard Bulls poeng om hvorvidt aviser *gjenspeiler* eller *produserer* en mening relevant;<sup>39</sup> samt påpekningen av at «(...) opplysninger i pressen (...) ikke uden videre behøver at dække den politiske virkelighed».<sup>40</sup> Derfor er det viktig å se fremstillingen av nordmenn i avisen i lys av syn på nordmenn i den nasjonalsosialistiske ideologien og andre oppfatninger om nordmenn, men ikke nødvendigvis sidestille det første med de siste.

Det er også nødvendig å være bevisst på avisers økonomiske grunnlag, og at aviser er økonomiske bedrifter. Videre er forholdet mellom eier og redaksjon av betydning; likeså forholdet mellom avis og redaktør. Av betydning er også kildene til avisenes stoff, særlig nyhetsbyråene, og måten disse blir behandlet på.<sup>41</sup> Hva det angår journalistene, viser Bull hvordan aviser er kollektive kilder: De har flere forfattere, «hvor den enkeltes andel i frembringelsen bare i liten grad lar sig særskilt bestemme».<sup>42</sup> Dette gjelder også *DPZ*, hvor det kun i et mindre antall av artiklene er synlig hvem som har skrevet dem.<sup>43</sup> I *P-K* fremkommer skribentens navn noe hyppigere. Innsyn i journaliststanden er slik av betydning, og medarbeidere i *DPZ* og *P-K* belyses så langt det har vært mulig i Appendiks 1.<sup>44</sup>

---

<sup>36</sup> Kun i enkelte tilfeller vises det til de propagandistiske aspektene ved avisene. Bohn, 2000; Nøkleby, 1992.

<sup>37</sup> Det betyr ikke at en del av opplysningene i avisene fra denne perioden ikke kan brukes som beretning, men at de i disse tilfeller må sjekkes nøye opp mot andre kilder.

<sup>38</sup> Bull, 1929; Clausen, 1962: 8; Tjelmeland, 2004: 117. Bemerk at Tjelmeland, 2004, delvis baserer seg på Bull, 1929 og Clausen, 1962. Dette aspektet behandles av Tjelmeland under aviser som beretning, men er av betydning også dersom man bruker aviser som kilder på de andre måtene.

<sup>39</sup> Bull, 1929: 25; Clausen, 1962: 5.

<sup>40</sup> Clausen, 1962: 6.

<sup>41</sup> Bull, 1929: 11, 13–16, 20–24; Clausen, 1962: 11–12, 15, 17–19, 21–22; Tjelmeland, 2003b: 160–161, 173.

<sup>42</sup> Bull, 1929: 2.

<sup>43</sup> Visse artikler er imidlertid angitt med initialer for skribenten.

<sup>44</sup> Det har likevel ikke vært rom for å tolke de ulike journalistene mer inngående.

Hovedfokuset i denne undersøkelsen er på *DPZ* og *P-K* som skaper av virkelighet: Hva forteller avisen om nordmenn; hvilke forestillinger ble dermed formidlet til leserne? Hvordan legitimerer avisen okkupantenes tilstedeværelse i Norge og krigen? Nettopp dét uttrykte avisen selv på fremsiden av jubileumsutgaven tre år etter første utgivelse, ifølge Dag Skogheim: «For øvrig har Deutsche Polarzeitung sett det som sin oppgave å kunne åpne for sine lesere det landområdet som krigen hadde plassert dem i, - skape forståelse for befolkningen og gjøre sine lesere bevisst hvor viktig deres nærvær er her oppe i Høga Nord.»<sup>45</sup>

Som skapere eller konstruktører av virkelighet, bidrar aviser blant annet til konstruering av fellesskap og identiteter. Fellesskapet består i denne sammenheng av forbindelsen til lesere, som knyttes sammen i et såkalt «forestilt fellesskap» gjennom å ta del i samme samtidige hendelser, til tross for den geografiske avstanden mellom dem og at de er ukjente for hverandre.<sup>46</sup> Dette kommer både til uttrykk i meningsytringer og i valg av tema og vinklingene på disse. Innen samme avis, viser Tjelmeland, kan det også være spenninger mellom forskjellige identiteter og fellesskap. Aviser er også, som nevnt, produkt av fellesskap.<sup>47</sup> Det må antas at *DPZ* og *P-K* bidro til et fellesskap mellom leserne. Hvorvidt de også bidro til konstruksjon av fellesskap mellom tyskere og nordmenn, er et moment som undersøkes her.

### 1.5.2 Representasjonsanalyse

Å se på aviser som skapere av virkelighet kan knyttes til undersøkelser av hvordan verden tillegges mening ved bruk av språk.<sup>48</sup> For å undersøke hvordan nordmenn blir fremstilt i *DPZ* og *P-K*, har jeg derfor brukt representasjonsanalyse som metodisk innfallsvinkel. Ifølge Teemu Ryymin er representasjonsanalyse «å undersøke *hvordan* ulike fenomener, være det seg imaginære eller reelle, blir fremstilt, altså konstruert og gitt mening.»<sup>49</sup> Representasjonsanalyse har slik blitt brukt i undersøkelser av forestillinger av ulike grupper, og flere studier har tatt utgangspunkt i dikotomien «oss/andre» og hvordan et ofte vestlig «vi» har konstruert grupper som «andre».<sup>50</sup>

Det er i denne sammenheng viktig å understreke at det i denne undersøkelsen ikke er hvorvidt representasjonen samsvarer med virkeligheten og slik å bruke den som beretning, men heller

---

<sup>45</sup> AIN/NA143/251/L0014/0020 (Skogheim, udatert): 1, siterer *DPZ* 09.02.1944: 1.

<sup>46</sup> Anderson, 1996; Fulsås, 2001: 240–241; Johansen, 1996: 264; Tjelmeland, 2004: 123–125.

<sup>47</sup> Tjelmeland, 2003b: 157–158, 174; Tjelmeland, 2004: 124, 128.

<sup>48</sup> Ryymin, 2018: 57.

<sup>49</sup> Ryymin, 2018: 57–58 (forfatterens kursivering). Se også Hall, 1997: 17: «Representation is the production of the meaning of the concepts in our minds through language».

<sup>50</sup> Ryymin, 2004: 9–10.

meningen, og slik hvordan tekstene i dette tilfellet er med på å *konstruere* en virkelighet, i tråd med aviser som kilders tredje funksjon; som skapere av virkelighet.<sup>51</sup> Den språklige meningen som formidles gjennom representasjonene kan nemlig forstås på ulike måter: Som direkte gjengivelse av virkeligheten, som det individet tilskriver virkeligheten, eller som konstruktivistisk: At det materielle ikke har mening i seg selv, men tillegges mening av mennesker i gitte kontekster og slik er noe «som dannes kontinuerlig, knyttet til konkret historisk tid og rom der meningsdanningsprosessene pågår.»<sup>52</sup> Det er dermed vekt på konteksten meningen oppstår i, og innebærer videre at meningen vil skifte gjennom tidene ut i fra kontekst og aktører.<sup>53</sup> I min undersøkelse er det således fokus på de representasjonene som formidles i *DPZ* og *P-K*, hvor jeg ser meningen som konstruktivistisk.

I denne sammenheng har jeg blitt inspirert av Fran Tonkiss og Knut Kjelstadli. Førstnevnte betoner blant annet å identifisere nøkkeltemaer og undersøke hvordan grupper karakteriseres. Både Tonkiss og Kjelstadli viser hvordan å se på hvorvidt noen emner ikke omtales kan være nyttig. Kjelstadli fremhever også viktigheten av å se på negative og positive omtaler, kontraster og hyppighet.<sup>54</sup> Dette settes videre i sammenheng med tidligere og nasjonalsosialistiske forestillinger om nordmenn. Likeså er Kari Myklebosts skille mellom tre hovedtyper av forskningsfokus for representasjonsanalyser av stor betydning: Majoritetens fremstilling av «andre», selvrepresentasjoner og representasjoner som innlemmer «andre» i «oss».<sup>55</sup> Min undersøkelse av *DPZ* og *P-Ks* representasjoner av nordmenn viser om det dreier seg om den første og/eller tredje varianten. Slik presenteres først de emner som nordmenn ble mest fremstilt i sammenheng med og hva som ble skrevet om nordmenn, og deretter diskuteres fremstillinger av fellesskapet mellom nordmenn og tyskere.

### 1.5.3 Okkupasjons- og militæraviser

En artikkel av Bjørg Evjen om blant annet tyske okkupasjonsmakter og norske nasjonalsosialisters holdninger til samer, har et innslag av representasjonsanalyse. Hun baserer seg delvis på en artikkel i *Deutsche Monatschrift in Norwegen*;<sup>56</sup> et av de tyske presseproduktene i Norge under krigen. Journalisten bak artikkelen, viser hun «gir ett av mange innsyn i tyskernes syn på

---

<sup>51</sup> Jf. Tjelmeland, 2004.

<sup>52</sup> Ryymen, 2004: 16. Se også Hall, 1997: 15, 24–26; Ryymen, 2004: 14–16.

<sup>53</sup> Andresen, Rosland, Ryymen, Skålevåg, 2012: 105, 108.

<sup>54</sup> Kjelstadli, 1999: 186–187, 190; Tonkiss, 2012. Tonkiss' kapittel handler om diskursanalyse, men som Andresen, Rosland, Ryymen, Skålevåg, 2012: 109, viser, henger representasjonsanalyse og diskursanalyse tett sammen. I denne undersøkelsen ser jeg *DPZ* og *P-K* som bidrag til en større diskurs om nordmenn.

<sup>55</sup> Myklebost, 2010: 19.

<sup>56</sup> Mine undersøkelser viser at det trolig handler om *Deutsche Monatshefte in Norwegen*.

befolkningen i Nord-Norge.»<sup>57</sup> Interessant er her derfor Evjens påpekning av at «[i] ei tid preget av streng kontroll med pressen, kan vi gå ut fra at innholdet i artikkelen ikke gikk direkte imot tysk oppfatning, en oppfatning som, må legges til, var mangefasettert.»<sup>58</sup> Evjen nyanserer bildet av holdningene til samer, og viser at tyske nasjonalsosialister delvis var positive til samer.<sup>59</sup>

I sin artikkel om tyske soldaters bilder av finner i perioden 1941–1944 viser Marianne Junila hvordan dette var basert på så vel propaganda som soldatenes egne erfaringer, som igjen hadde sammenheng med hvor soldatene befant seg. Hun ser blant annet på den nordlige troppen ved frontens egne avis, *Lapland-Kurier*, som hadde tre faste spalter samt flere artikler om Finland og dets befolkning. Det var en sterk betoning av «Waffenbrüderschaft».<sup>60</sup> Finlendere ble i hovedsak beskrevet med positive karaktertrekk, og som et folk med tett forbindelse til naturen, som det var mye fokus på. Videre ble de beskrevet som villig innstilt til tyskerne. Sammenlignet med skandinaver ble det sagt at de oppviste samme tendens til individualisme, men at de hadde en hardere selvdisciplin; og at de var, relativt til slaverne, «ein Volk des Willens»,<sup>61</sup> og overlegne alle europeiske «folk» når det kom til utholdenhet og pålitelighet. De ble fremhevet kampmessig, og finske kvinner ble omtalt i positive ordelag. Selv om ideologi og «rase» ble tillagt stor vekt, og eksempelvis «die geistige Ähnlichkeit und der hohe Anteil an deutschen Lehnwörtern in der finnischen Sprache [utgjorde] der Beweis einer möglicherweise sehr nahen Verwandtschaft dieser Völker»,<sup>62</sup> mener Junila at «rasemessige» aspekter hadde liten betydning for soldatenes bilder av finlendere.<sup>63</sup> Fremstillingenes statistiske aspekt i Junilas studie må dog påpekes; det gjøres ingen forsøk på å påvise hvorvidt bildet endret seg noe i løpet av krigen. I min undersøkelse tjener de fire periodene blant annet til å kunne undersøke om det samme bildet av nordmenn ble presentert under hele okkupasjonen, eller om fremstillingene var dynamiske.

Den undersøkelse som er lagt opp nærmest min studie, er Svetlana Burmistrs doktorgradsavhandling fra 2014 om *Minsker Zeitung* (1942–1944) og om hvordan tyskere og «andre» ble fremstilt i den tyske okkupasjonsavisen. Burmistrs avhandling og min masteroppgave oppviser

---

<sup>57</sup> Evjen, 2015: 87.

<sup>58</sup> Ibid., 86.

<sup>59</sup> Ibid.

<sup>60</sup> Junila, 2009: 129.

<sup>61</sup> Ibid., 131.

<sup>62</sup> Ibid., 136.

<sup>63</sup> Ibid. *Lapland-Kurier* har også blitt undersøkt fra lingvistisk hold: I 2013 analyserte Kari Taskinen den nasjonalsosialistiske språkbruken i krigsreportasjer i avisen mellom 1941 og 1944. Presseprodukter kan også studeres lingvistisk, noe som tilfører en ytterligere dimensjon til analysen. En lingvistisk analyse av *DPZ* og *P-K* har dog vist seg å bli for omfattende for min undersøkelse, og foretas derfor ikke. Taskinen, 2013. Bemerkt videre at Taskinen viser til at *Lapland-Kurier* også ble undersøkt med fokus på nasjonalsosialistisk propaganda av Mari Valtonen i 2011. Da denne kun er tilgjengelig på finsk, er den ikke lest.

i så måte flere likheter, i og med at førstnevnte redegjør for avisen i seg selv og dens rammebetingelser og analyserer fremstillingene av ulike grupper. Burmistrs studie er imidlertid langt mer omfattende og undersøker flere grupper enn hva som har vært mulig i denne oppgaven. Hun viser hvordan fremstillingene av Tyskland og deres allierte, samt USA, Storbritannia, Sovjetunionen, hviterussere og jøder hang tett sammen med hverandre og legitimeringen av krigen og okkupasjonen. Blant annet ble fiendebildene av Sovjetunionen, USA og Storbritannia stilt opp mot den positive fremstillingen av Tyskland, og det ble fremført «eine schwarz-weiße Weltsicht».<sup>64</sup> Likeså var antisemittismen tydelig. Hviterussere ble ikke viet stor plass i avisen, og bildet av dem varierte. De kunne vurderes som mer «høytstående» enn russere, men likevel ikke like «høyt» som tyskere. Avstand og rollefordeling ble blant annet vist ved omtalen av Tyskland som «beskytter». Samtidig ble det skilt mellom angivelig takknemlige og samarbeidsvillige hviterussere, og partisaner som «forbrytere», med tydelige element av antisemittisme og antibolsjevisme. Dette gjør det også relevant å undersøke fremstillingen av nordmenn i *DPZ* i perioder med stor motstand, som august 1943. Videre viser Burmistr hvordan mye ble satt i forbindelse med den «europæiske» fremtidsvisjonen henholdsvis «undergangen», og hun antar slik at «die ‘Europäisierung’ der Diskurse für die Besatzungspresse von größerer Bedeutung war als für die reichsdeutsche Presse.»<sup>65</sup> Burmistr fastslår også at okkupasjonsavisene har fått lite oppmerksomhet i forskning, men at det finnes visse enkeltundersøkelser. Dette gjelder i enda større grad forlagene avisene sorterte under, som hun mener bare berøres marginalt.<sup>66</sup> Burmistrs avhandling må således ses som et viktig bidrag til emnet. Til tross for at det ville ha vært givende, har Burmistrs funn av plassmessige grunner ikke latt seg sammenligne med mine i denne avhandlingen.

Det er ikke gjort noe forskning om tysk presse i Norge, selv om denne har vært berørt i visse arbeider om andre tema. *DPZ* nevnes så vidt i Ove Tvedt Olsens masteroppgave om tysk propaganda under okkupasjonen av Norge. Hans konklusjoner om *DPZ*s institusjonelle tilknytning bærer dog preg av manglende samsvar med opplysninger om andre aviser, og er derfor usikre.<sup>67</sup> I Heinz-Werner Eckhardts *Die Frontzeitungen des deutschen Heeres 1939–1945* belyses *DPZ* og *P-K* som en av flere aviser i Norge. Det gis slik en grundigere innføring i avisens lesergruppe

---

<sup>64</sup> Burmistr, 2016: 227.

<sup>65</sup> For å kunne konkludere med dette, må det imidlertid komparerende studier til, poengterer hun. Ibid., 332.

<sup>66</sup> Ibid., 12–14, 212, 258–259, 273, 275–276, 284–285. En annen slik undersøkelse ble eksempelvis foretatt av Andreas Laska, 1999, som i sin masteroppgave studerte *Die Pariser Zeitung* (1941–1944); avisforholdene og hvordan avisen omtalte bestemte emner, slik som hendelser i andre verdenskrig og antisemittisme. Lars Jockhecks, 2006, undersøkelse er mer omfattende, og ser på okkupasjonspressen for tyskere og polakker i Generalgouvernement 1939–1945 for å analysere propagandaen rettet mot tyskere henholdsvis polakker.

<sup>67</sup> Tvedt Olsen, 2015.



og organisasjon enn hos Tvedt Olsen, og konklusjonene er også andre hos Eckhardt. Wolfgang Duchkowitsch kritiserer Eckhardt imidlertid for å i stor grad være basert på Günther Heysing og hans *Wildente*, et tidsskrift som skulle fordre samholdet mellom tidligere propagandatropper og dokumentere deres oppgaver. Likeså påpeker Burmistr kildekritiske mangler hos Eckhardt, selv om hun mener at opplysninger samsvarer med andre kilder. For delen om Norge støtter Eckhardt seg på *Wildente* og brevkommunikasjon med Heysing, men også på Wehrmacht-Propaganda-Offizier og Wehrmachtspropagandagruppe Ns Tätigkeitsberichte.<sup>68</sup> Til tross for at forbehold må tas, fremstår Eckhardts redegjørelse av *DPZ* og *P-K* som troverdig, da den oppviser stor grad av samsvar med mine kildefunn.

Det finnes også noen opplysninger om *DPZ* i et foredrag og en bok av Dag Skogheim, og i en artikkel i *Nordlys* fra september 1988.<sup>69</sup> Avisen er også nevnt i enkelte andre fremstillinger; dog ofte kortfattet eller i lister over tyske aviser i Norge eller okkupasjonsaviser.<sup>70</sup> I disse finnes det mange antakelser om *DPZ* og *P-K*, hvilket jeg kommer tilbake til i Appendiks 1.

## 1.6 Oppfatninger om nordmenn i Tyskland før og i nasjonalsosialismen

Ifølge Burmistr påvirket nasjonalsosialismens ideologi hvorvidt eller i hvilken grad de tyske okkupasjonsavisene også var rettet mot den okkuperte befolkningen.<sup>71</sup> Når det gjelder nasjonalsosialistenes syn på nordmenn, er to forhold særlig viktige. Det ene hadde utgangspunkt i «rase»-ideologi, og framholdt nordmenn som «germanere» som skulle innlemmes i et «storgermansk» rike. Det andre omhandlet Norges økonomiske viktighet for nasjonalsosialistene, hvor norske ressurser ble tillagt stor betydning i en såkalt «Großraumwirtschaft». I det følgende belyses disse to elementene, som dermed handler om hvordan nordmenn ble forstått over et lengre

---

<sup>68</sup> Burmistr, 2016: 14; Duchkowitsch, Wien 2004: 244; Eckhardt, 1975.

<sup>69</sup> Det fremkommer ikke eksplisitt hvor Skogheim har opplysningene om *DPZ* fra, men i foredraget: 10, viser han til at hans bekjente Franz Affolderbach, artillerioffiser under krigen, samt avismateriale utgjør hans primærkilde. Skogheim, 1989: 84–85; AIN/NA143/251/L0014/0020 (Skogheim, udatert); *Nordlys*: «Minnerikt møte uten bitterhet», 24.09.1988.

<sup>70</sup> Burmistr, 2016: 85; Christensen og Tjelmeland, 2003: 225, 229, 232; Dahl, 2016: 140–141 (bemerk at Dahl for *DPZ* og *P-K* baserer seg på Christensen og Tjelmeland, 2003); Hjeltnes, 1990: 53 (viser kun til *P-K*); Høeg, 1973: 110; Johansen, 1945: 296; Johansen, 2010: 388; Jønsson, 1976: 134; Pedersen, 1996: 485; Schmitt, 1985: 153, 164; Tjelmeland, 2010: 244; Ytreberg, 1971: 610. *DPZ* nevnes også kort av Ustvedt, 1978: 408–409. Videre behandles *DPZ* på en rekke wikipedia-lignende sider: Linkfang: «Deutsche Zeitung in Norwegen» [hentet den 12/9-2018], som imidlertid primært støtter seg på Eckhardt, 1975, for delen om *DPZ*. Dette gjelder også gjelder følgende nettsider: Deacademic.com, s.v. «Deutsche Polarzeitung» [hentet den 12/9-2018]; wikipedia (engelsk), s.v. «Deutsche Zeitung in Norwegen», [hentet den 06.05.2019]; wikipedia (tysk), s.v. «Deutsche Zeitung in Norwegen», [hentet den 06.05.2019]. Wikipedia (norsk), s.v. «Deutsche Polarzeitung», [hentet den 12/9-2018], baserer seg først og fremst på Christensen og Tjelmeland, 2003. *DPZ* nevnes verken av Høyer, 1995, eller Ottosen, Røssland og Østbye, 2012. Det må dog understrekes at førstnevnte ikke nevner avisene under okkupasjonen i noen større grad, og at sistnevnte kun gir en kortfattet oversikt over norsk pressehistorie i perioden 1940–1945, men dog nevner *DZN* og *Nordlys*' trykkeris oppgradering.

<sup>71</sup> Burmistr, 2016: 81–82.

tidsløp; hvilken funksjon landet og befolkningen skulle fylle etter krigen. De strategiske årsakene for okkupasjonen av Norge utgjør dermed et annet emne, og behandles ikke. Deretter skisseres det hvordan nordmenn ble sett på i Tyskland forut for den nasjonalsosialistiske maktover-takelsen, og avslutningsvis berøres tyske oppfatninger om nordmenn i Norge under krigen, før de ulike synene oppsummeres.<sup>72</sup> Disse synene sier dermed noe om hvilke språklige uttrykk som kan forventes i representasjonene av nordmenn.

### 1.6.1 Nordmenn i det «storgermanske riket»

Den tyske nasjonalsosialismen var nasjonalistisk og tilsiktet å forene alle tyskere i én stat. Den var også pangermansk, med foreningen av alle «germanere» i samme «storgermanske» rike.<sup>73</sup> Her i ligger at nasjonalsosialismen også var sterkt rasistisk og tilla den «nordiske», «german-ske» og «tyske» «rasen» rollen som den viktigste og mest overlegne, mens andre ble sett på som underlegne.<sup>74</sup> Nasjonalsosialismen var slik sterkt antisemittisk.<sup>75</sup> Den tyske rasistiske na-sjonalsosialismen fikk fatale følger for blant annet jøder, mens det blant annet mellom nord-menn og tyskere ble understreket et fellesskap.

Heinrich Himmler, Reichsführer-SS og Chef der Deutschen Polizei og fremste representant for det nasjonalsosialistiske Tyskland etter Hitler, tillegges ofte den viktigste rollen for synet på nordmenn som «germanere».<sup>76</sup> Himmler ledet Schutzstaffel (SS), hvor tanken om beskyttelse og «rase» sto sentralt, og hvis ideologi var en «videreutvikling av den nasjonalsosialistiske lære (...) en elitistisk, radikalt raseideologisk og pangermansk variant av nasjonalsosialismen».<sup>77</sup> Emberland og Kott har levert et viktig bidrag med sin undersøkelse av nordmenns rolle i det «storgermanske» prosjektet og SS' virksomhet i Norge, som de ser i lys av SS' verdensanskuel-se.<sup>78</sup> De viser hvordan tankene til Himmler preget SS, noe som også var tydelig for SS i Norge:

---

<sup>72</sup> Formålet er slik ikke å gi et fullstendig bilde eller litteraturgjennomgang av hvordan nordmenn ble sett på, da det ikke er rom for dette i avhandlingen, men å skissere de sentrale trekkene.

<sup>73</sup> Sørensen: «Pangermanisme», 1995: 321; Sørensen 1996: 195, 198. Begrepet «pangermansk» ble imidlertid ikke brukt, viser Malte Garsche, da dets imperialistiske assosiasjoner som stammet fra ententens bruk av det om Tyskland i første verdenskrig, ikke samsvarte med propagandaformålet til nasjonalsosialistene. Garsche, 2009: 206.

<sup>74</sup> Til denne «overlegne rasen» ble tyskere, islendinger, svensker, nordmenn, dansker, flamlendere og sveitsere regnet. Sørensen: «Pangermanisme», 1995: 321. Begrepene «tysk», «germansk» og «nordisk» ble brukt om hverandre uten å bli klart definert, så vel hva gjaldt rike og «blod». Ackermann, 1970: 173–174. Hitler brukte likeså ulike begrep; «arisk», «nordisk» og «tysk» (trolig germansk ut i fra forklaringen hos Bengtson, 1962: 18) om det han anså som den «overlegne rasen». Bengtsson, 1962: 14. Ifølge Emberland og Kott, 2012: 78, var det dog en overgang fra «nordisk» til «germansk» i 1943 for å ikke støte nederlendere og flamlendere, mot Himmlers vilje.

<sup>75</sup> Sørensen: «Nasjonalsosialisme» 1995: 289; Sørensen: «Pangermanisme», 1995: 321.

<sup>76</sup> Ackermann, 1970: 9; Sørensen: «Himmler, Heinrich», 1995: 171.

<sup>77</sup> Emberland og Kott, 2012: 45.

<sup>78</sup> Emberland og Kott, 2012. Dog poengterer de at en slik samling av forestillinger er en «(...) abstraksjon vekk fra den empiriske virkelighet, slik at verdensbildet fremstår mer konsistent og artikulert enn det nok var hos de fleste SS-medlemmer. Ibid., 16.

«Her var Himmlers raseideologiske oppfatning av nordmennene og storgermanske visjoner normgivende.»<sup>79</sup> Krigen og nasjonalsosialismen var en sjanse til å samle det viktige «nordisk-germanske blodet»; for Himmler i et «Storgermania» for alle «germanske stammer», innbefattende Norden, Nederland, Flandern og helt øst til Iran, hvor de skulle underordnes et «nordisk-germansk rasefelleskap».<sup>80</sup>

Nord-Tyskland, Danmark og de sørlige deler av Sverige og Norge ble sett på som dette «blodets» opprinnelsessted, hvor det hadde blitt selektert og forfinet i kampen mot naturen.<sup>81</sup> Videre var bonden, i og med sin forbindelse til jorden, «kilden til det gode blod.»<sup>82</sup> Nordmenn og svensker ble sett på som «en stamme som frem til i dag altså hadde klart å bevare en ekstraordinær raserenhet», som ikke gjaldt tyskerne i like stor grad. Det ble slik lagt vekt ved bondestanden i Sverige og Norge, både for å foredle tyskere, men også i koloniseringen østover.<sup>83</sup> Nordmenn og svensker ble tillagt visse egenskaper, som at de var stolte, kulturskapende og krigerske, med en forbindelse til vikingene og «renhet og naturlighet, men også mangel på tilpasningsevne til det moderne, urbaniserte industrisamfunn.»<sup>84</sup> Det ble dog hevdet at det hadde foregått en viss «Entnordung», hvor andelen av den «nordiske rase» hadde blitt redusert i befolkningen. I denne sammenheng, viser Emberland og Kott, var særlig «den nordiske bevegelse» i Tyskland og Richard Walter Darré og Hans Friedrich Karl Günther sentrale.<sup>85</sup> Den i SS postulerte sammenhengen mellom naturen og «rasen» var imidlertid ikke noe nytt, og ble også hevdet av völkisch-bevegelsen rundt 1900. Det er slik viktig å poengtere at den pangermanske tankegangen ikke må ses som isolert for SS eller den tyske nasjonalsosialismen.<sup>86</sup>

---

<sup>79</sup> Ibid., 17.

<sup>80</sup> Ibid., 47. Underordningen gjaldt dermed også tyskerne. Emberland, 2012: her 203. «Rasens fiender»; «marxister, demokrater, liberale, kapitalister, kristne, pasifister, reaksjonære, frimurere, homoseksuelle og folkeslag av ikke-germansk herkomst» og fremfor alt jøder, var samtidig nødvendige i SS' verdensanskuelse som motpol. Emberland og Kott, 2012: 51.

<sup>81</sup> Ibid., 46.

<sup>82</sup> Ibid., 46.

<sup>83</sup> Ibid., 56, 78.

<sup>84</sup> Ibid., 57. Se også 66. Skorgen, 2002: 221, viser hvordan Günther beskrev skandinaver som «preget av nøkternhet, sannferdighet, rettferdighet, pliktfølelse, saklighet og handlekraft. Med sin ærgjerrighet og sine lederegenskaper er den nordiske rasen som skapt til militære oppgaver og til politisk førerskap.» Videre hevdet Günther at de var nokså individualistiske, og «noe kjølig men stolt», noe Skorgen, 2002: 221–222, ser i lys av et behov for å øke troverdigheten ved å også innrømme noen mindre feil.

<sup>85</sup> Bemerk at både Darré og Günther hadde bånd til Skandinavia, og at ikke alle delte deres meninger. Det fantes også ulike fløyer innenfor SS. Både Günther og Darré ble senere kritisert, men Himmler fortsatte likevel i deres tankebaner. Emberland og Kott, 2012: 56, 61, 63–64, 70, 78, 103–104, 182.

<sup>86</sup> For det idémessige grunnlaget for dette aspektet av nasjonalsosialismen, se Emberland og Sem Fure, 2009. Emnet belyses også av Emberland og Kott, 2012, og Skorgen, 2002, som viser hvordan tyske «rase»-teoretikere blant annet tok i bruk norsk «forskning». Likeså viser Frøland, 2017, og von See, 1970, hvordan den tyske nasjonalsosialismen bygget videre på tankegangen som strekker seg langt tilbake.

I Norge sørget Himmler blant annet for å sette inn SS-folk i RK. Blant annet var Georg Wilhelm Müller, leder for Hauptabteilung für Volksaufklärung und Propaganda (HAVP), medlem i SS, og så «det norske folk» som «*etwas verkitscht, aber doch nordisch.*»<sup>87</sup> Utover tiltak og kontakt forut for krigen, fikk tankegangen i det okkuperte Norge blant annet utslag i at Ragnarok-kretsen skulle spre norskrettet propaganda om det norsk-tyske «slektskapet» for å fremheve en «rasemessig fellesskapsfølelse».<sup>88</sup> Videre ble SS-institusjonen Lebensborn etablert i Norge i 1941 for å gi støtte til kvinner med barn av «godt blod», hvor det ble antatt at barn til norske kvinner og tyske menn ville ha «særlig rasemessig kvalitet.»<sup>89</sup>

Interessen for Norden gjaldt dog ikke kun Himmler og SS. Blant annet søkte også Außenpolitisches Amt (APA) med Alfred Rosenberg å involvere seg.<sup>90</sup> Sistnevnte ga uttrykk for en mer moderat pangermanisme.<sup>91</sup> Rosenberg var svært opptatt av Norge, sto i nær forbindelse med Quisling, og ønsket en innlemmelse av landet i et «germansk forbund av selvstendige nasjonalsosialistiske stater».<sup>92</sup> Etter hvert ble imidlertid hans rolle i Det tredje rike redusert, og Emberland og Kott hevder at Himmler etter en tid dominerte over Rosenberg.<sup>93</sup> Når det gjelder Hitler, virker ikke historikerne å være enige. Hans-Dietrich Looock hevder at «det germanske riket» ikke spilte en viktig rolle for Hitler, og ser det heller som med «en overveiende propagandistisk karakter», selv om motsetningene mellom «arierne» og «semittene» og troen på «det nye mennesket» var sentral.<sup>94</sup> Nordmenn hadde dog betydning for Hitler som «menneskemateriale» og skulle blant annet brukes i koloniseringen av det østlige «Lebensraum»,<sup>95</sup> som vi har sett ovenfor. Hos Grimnes fremstilles Hitler imidlertid som at han også vektla det «germanske» aspektet, knyttet til et «storgermansk rike».<sup>96</sup> Ifølge Nøkleby var Norge en del i Hitlers «planer om et tusenårsrike»,<sup>97</sup> men han hadde trolig ikke en bestemt plan for landet utover dets krigs-

---

<sup>87</sup> Bonavita, 2004: 454, siterer Goebbels, Eintrag vom 26.4.1940, Teil 1, Bd. 8 (Bonavitas kursivering). Imidlertid ble okkupasjonen preget av både konflikter mellom Terboven og SS og internt i SS, hvor blant annet den brutale sikkerhetspolitikken var problematisk for rekrutteringen av nordmenn til Himmlers tankegang om «Storgermania». SS var også militært nærværende i Norge under okkupasjonen. Emberland og Kott, 2012: 118, 132–133, 139–140.

<sup>88</sup> Norske Quisling-kritiske nasjonalsosialister. Ibid., 166.

<sup>89</sup> Ibid., 195. Se også ibid., 189–191.

<sup>90</sup> Ibid., 86.

<sup>91</sup> Sørensen: «Rosenberg, Alfred», 1995: 359. Se også Sørensen: «Pangermanisme», 1995: 321.

<sup>92</sup> Emberland og Kott, 2012: 114. Se også Looock, 1972: 123–124, 128–130, 151, 370–371; Sørensen: «Rosenberg», 1995: 359.

<sup>93</sup> Emberland og Kott, 2012: 114, 136; Sørensen: «Rosenberg», 1995: 359.

<sup>94</sup> Looock, 1972: 202.

<sup>95</sup> Ibid., 199–205.

<sup>96</sup> Grimnes, 2018: 27, poengterer dog at det er «vanskelig å si med sikkerhet hvilket motiv som veide tyngst hos ham.» Se Grimnes, 2018: 26, 69, 92–93.

<sup>97</sup> Nøkleby, 2016: 399.

messige betydning i krigen mot Storbritannia. Han ga likevel Reichskommissar Josef Terboven beskjed om å «vinne nordmennene for Hitler».<sup>98</sup>

### 1.6.2 Norske ressurser i et «Großwirtschaftsraum»

Terboven virker ikke å ha tillagt Norge og nordmenn større betydning ut i fra en «rase»-ideologisk tankegang, men fremstår som med en større interesse for det økonomiske aspektet.<sup>99</sup> Slik belyser Nøkleby Terbovens ønske om utnyttelse av norske, uutnyttede ressurser, slik som mineraler, skog, jordbruk, fiskeri og vannkraft, som hun viser at Terboven var meget opptatt av, særlig i 1940 og 1941.<sup>100</sup> Nøkleby mener at Reichskommissaren så Norge som del av en større fremtidig økonomi: «Terbovens planer, som han også tok skritt for å realisere, gikk i hovedsak ut på å innlemme norsk økonomi og næringsliv i det storøkonomiske fellesmarkedet – Grosswirtschaftsraum – som skulle opprettes i Europa etter den tyske seieren.»<sup>101</sup> Men Terboven var også påvirket av den «rasemessige» tankegangen, og omtalte blant annet norske bønder som «rasemessig høytstående», og bøndene og fiskere som «germanske».<sup>102</sup>

Robert Bohn vektlegger likeså det økonomiske aspektet i sin undersøkelse av Reichskommissariat Norwegen, og mener at den norske økonomien og mulighetene som lå i denne, sammen med militærstrategiske årsaker, utgjorde «der Kern des deutschen Interesses an dem Land.»<sup>103</sup> Bohns studie nyanserer det bildet som trer frem av nordmenn for de tyske nasjonalsosialistene dersom man kun fokuserer på Himmler og SS, som han er kritisk til:

Die in der Literatur immer wieder auftauchende Ansicht, wonach Norwegen den Nationalsozialisten als 'germanisches' Land galt, das Hitlers 'Großgermanischem Reich' einverleibt werden sollte, reproduziert die zeitgenössischen – unkonkreten – Verlautbarungen, ohne die hinter dieser Terminologie versteckten konkreten Absichten und ökonomischen Interessen zu erfassen.<sup>104</sup>

---

<sup>98</sup> Nøkleby, 2016: 64, 97, 137, 373. Det må poengteres at det er omdiskutert hvorvidt invasjonen av Norge også var knyttet til «storgermanske» planer. Mens flere hevder at Hitler opererte ut i fra en «mønsterplan», mener Frank Meyer at det er vanskelig å finne konkrete bevis for en slik plan. En sådan forståelse, hevder han, tar utgangspunkt i Hitlers tvetydige og mangfoldige uttalelser, som han understreker er svært problematisk. Slik mener Meyer at «[h]istorikere som skimtet planer om et 'stor-germansk' rike bak invasjonen, har aldri kunnet bevise årsaksammenhenger med det tyske overfallet.» Til inntekt for dette tar Meyer blant annet at Hitler aldri klart formulerte hva Norges rolle skulle innebære etter krigen, slik Nøkleby antyder. Meyer, 1995 [hentet den 26.02.2019].

<sup>99</sup> Han skal slik ikke ha sett på det «folkegermanske» som viktig ved sin tiltredelse (rapportert av SS-offiser Berger til Himmler i oktober 1942), men ha vært mest opptatt av næringslivet, samt tillagt det praktiske større betydning enn ideologien. Nøkleby, 1992: 261, 264, 300; Nøkleby, 2016: 383. Se også Grimnes, 2018: 109, 129.

<sup>100</sup> Nøkleby, 1992: 147–148; Nøkleby, 2016: 367–368. Se også Bohn, 2000.

<sup>101</sup> Nøkleby, 1992: 149. Terboven søkte slik å nedskalere Wehrmachts krav på den norske økonomien for at den ikke skulle ødelegges helt. Likevel måtte utviklingen av norsk økonomi nedprioriteres, og kun infrastruktur- og aluminiumsindustriutbygging, som også var viktig militært, ble prioritert. Aluminiumsutvinningen ble likevel redusert. Nøkleby, 1992: 149–150, 170, 264; Nøkleby, 2016: 368.

<sup>102</sup> Nøkleby, 1992: 151 siterer *Fritt Folk*, ukjent dato.

<sup>103</sup> Bohn, 2000: 25.

<sup>104</sup> *Ibid.*, 26.

Ifølge Bohn kom autarkiske tanker om et så økonomisk uavhengig som mulig «Großwirtschaftsraum» til overflaten på andre halvdel av 1930-tallet, som skulle omfatte folk av «'gleicher und verwandter Rasse'» i det vestlige Europa, Balkan og Skandinavia.<sup>105</sup> Kolonier i Afrika og Asia skulle stå for de ressurser som ikke fantes i «storøkonomien». Det innebærer at det «germanske» aspektet også var til stede her, selv om Bohn legger størst vekt ved det økonomiske. Ifølge Grimnes var argumentene «like mye ideologisk som økonomisk»,<sup>106</sup> hvor bøndene og fiskernes «germanske blod» ble betont for det som de ønsket skulle være et tradisjonelt samfunn. Det skulle slik være en kjerne med moderne industri og en råvareleverende periferi, som skulle fokusere på primærnæringene. Heller ikke på dette området var planene for sammenslutningen tydelig formulert, men ifølge Bohn utviklet de seg i takt med Tysklands tiltakende aggressivitet fra en partneraktig idé til tysk styre.<sup>107</sup> Ifølge Boris Barth var imidlertid ikke denne økonomiske tenkningen kun synlig i forbindelse med nasjonalsosialismen: I og med betydningen eksport hadde for den tyske industrien, skal sistnevnte etter den økonomiske krisen i 1929 ha vært «mottakelig for tanken om en tyskdominert, regional økonomisk sone som gikk under betegnelsen 'Mitteleuropa' eller 'Grossraumkonzept' .»<sup>108</sup>

Videre kommer også landets økonomiske betydning for det nasjonalsosialistiske Tyskland til uttrykk i Organisation Todts aktivitet i Norge under okkupasjonen. Kjetil Gjølme Andersen viser slik hvordan den planlagte jernbanen skulle spille en rolle så vel militært som økonomisk med de fraktmulighetene den innebar. Den skulle dermed, slik Hitler ville, både være viktig for den pågående krigen med transport av troppeforsyninger nordover samt nikkel sørover, og for det tiltenkte «nyordnede Europa», hvor norske ressurser lettere kunne utnyttes ved en utbygget norsk infrastruktur.<sup>109</sup>

Bohn slår fast: «Terboven kam es dabei von Anfang an darauf an, die norwegische Wirtschaft nicht nur für die kurzfristigen kriegswirtschaftlichen Interessen auszunutzen, sondern Vorbereitungen für die langfristige Verflechtung mit der deutschen Wirtschaft zu treffen.»<sup>110</sup> Planene ble dog vanskelige å gjennomføre, og ifølge Bohn «erblaßte die 'großgermanische Sendung' in Norwegen an den realen Verhältnissen und den kriegsbedingten Notwendigkeiten mehr und

---

<sup>105</sup> Ibid., 122.

<sup>106</sup> Grimnes, 2018: 193.

<sup>107</sup> Bohn, 2000: 122, 135, 457; Grimnes, 2018: 192.

<sup>108</sup> Barth, 1999: 148.

<sup>109</sup> Andersen, 2018: 207, 210, 222.

<sup>110</sup> Bohn, 2000: 127.

mehr.»<sup>111</sup> Realiteten ble dermed noe annet enn planene.<sup>112</sup> Grimnes viser hvordan tankegangen tidsmessig hang sammen med krigsutviklingen, og at planene slik var av mindre betydning etter hvert som den tyske seieren, og dermed tiden etter, ikke lengre var like sikker.<sup>113</sup>

### 1.6.3 Betydningen av Norge og nordmenn utover den nasjonalsosialistiske konteksten

Det fantes også en interesse for Norge i Tyskland utover og før nasjonalsosialistene. Selv om sistnevnte delvis bygde videre på eldre tankeganger, slik som völkisch-bevegelsen, fantes det forestillinger om Norge og nordmenn i Tyskland utover disse. I tillegg til at en slik interesse kan ha bidratt til tyske nasjonalsosialistiske holdninger til nordmenn, tjener den følgende skisseringen også som et større bakteppe for de som skrev i *DPZ* og *P-K* under okkupasjonen. Nettopp dette hevder Thomas Ruck i sitt Diplomarbeit: At «(...) so mancher Norwegentourist im beginnenden 20. Jahrhundert bereits vor der Reise ein bestimmtes Bild von Norwegen im Kopf hatte.»<sup>114</sup> Denne konklusjonen trekker han ut fra hva den tyske forfatteren Gorch Fock skrev om sin Norges-reise i 1913, hvor han betonte naturen og fremstilte nordmenn som stolte, uvennlige og uinteresserte – til tross for en «felles arv», og henviste til norske forfattere og hyppig til norrøn mytologi. Det må dog påpekes at det ikke alltid ble differensiert mellom de ulike landene.<sup>115</sup> Tyske forestillinger kunne dermed gjelde Norden, Skandinavia og/eller spesifikke land.

Forut for nasjonalsosialistenes maktøvertakelse hadde det i lang tid vært gjensidig kontakt og påvirkning mellom Tyskland og Norge.<sup>116</sup> For forbindelsene mellom de to landene, tysk turisme i Norge og bildet av Norge og nordmenn for tyskere, betoner flere Keiser Wilhelm II og hans Norges-reiser, såkalte «Nordlandfahrten».<sup>117</sup> Stefan Gammelien viser hvordan den vikingtid-idealiserende Wilhelm II hadde en «romantische Affinität (...) zum Norden».<sup>118</sup> Hans bilde var preget av «germansk» og sosialdarwinistisk tankegang, og i 1890 beskrev han nordmenn som

---

<sup>111</sup> Ibid., 456.

<sup>112</sup> Ibid., 457.

<sup>113</sup> Grimnes, 2018: 193.

<sup>114</sup> Ruck, 2011: 25. Se også Ruck, 2011: 110. Alle var imidlertid ikke like påvirket av Völkisch-bevegelsens tankegods; se Ruck, 2011: 26–32.

<sup>115</sup> Barth, 1999: 144. Se også Henningsen, 2010: 43, som viser at det er vanskelig å fastslå om det handler om Norge eller «det europeiske Norden». Henningsen, 2010: 34, påpeker også forbindelsen mellom bildet nordmenn har av tyskere og det tyskere har av nordmenn. Det har imidlertid ikke vært rom for å også belyse den norske siden av dette.

<sup>116</sup> Se Henningsen, Klein, Müssener og Söderlind, 1997; Stuhl og Hecker-Stampehl (red.), Henningsen (utg.), 2005.

<sup>117</sup> Se blant annet Barth, 1999: 144; Henningsen, 2005; Ruck, 2011: 16 (bemerkt at Ruck delvis baserer seg på Gammelien, 2010); Uecker, 1999: 104.

<sup>118</sup> Norden innebar for Wilhelm II først og fremst Norge, og delvis Sverige. Gammelien, 2009: 114.

(...) das Volk, welches sich in in stetem Kampf mit den Elementen aus eigener Kraft durchgearbeitet hat, das Volk, welches in seinen Sagen und seiner Götterlehre stets die schönsten Tugenden, die Mannentreue und Königstreue, zum Ausdruck gebracht hat. Diese Tugenden sind in hohem Maße den Germanen eigen.<sup>119</sup>

Mellom 1889 og 1914 foretok Wilhelm II 23 reiser til Norge, særlig for å oppleve den norske naturen.<sup>120</sup> Herfra ble det sendt reiseberetninger og telegram som ble trykket i den landsdekkende *Kölnischen Zeitung*. Det ble også skrevet en rikt illustrert bok om Norge og Norgesreisene, og særlig naturen og keiseren selv ble betont.<sup>121</sup> Slik fikk en større krets ta del i et bestemt bilde av Norge, og Gammelien hevder at «[d]ie ‘Nordlandfahrten’ Wilhelms II. von 1889 bis 1914 wurden für die deutsche Öffentlichkeit zum Referenzpunkt des deutschen Bildes vom Norden und deren mediale Vermittlung bildete den Grundstock der bürgerlichen Vorstellungswelt vom Land der Fjorde.»<sup>122</sup> Trolig var Wilhelm IIs Norges-svermeri med på å prege tankegods som senere skulle kjennetegne (deler av) nasjonalsosialismen, og var viktig også som en generell interesse for Norge, som ble tilgjengelig for deler av befolkningen.

Fokuset på bønder var ikke begrenset til SS, og Heiko Uecker viser hvordan nordiske bønder på 1800-tallet ble knyttet til en antakelse om at de hadde bevart en opprinnelig «folkekarakter». Det preget bildet av Norden og ble i økende grad satt i forbindelse med «rase»-tenkning og et savn etter et førkapitalistisk idealsamfunn. Uecker viser hvordan dette kom til uttrykk hos Wilhelm II, som han mener «tok til seg alle forestillinger om germansk ideologi og Norge som hadde dannet seg i løpet av 1800-tallet».<sup>123</sup> Naturen og landskapet er et tydelig fokus i fremstillingen av Norge, og landet ble slik gjentatte ganger fremhevet som en «førmoderne idyll».<sup>124</sup> Slik viser også Asta Vonderau hvordan tyskere reiste til Norge mot 1800-tallets slutt for å få ta del i et «beroligende landskap» (Hermann Bausinger), som motstykke til ubehaget i det moderne samfunnet».<sup>125</sup> Naturfokuset fortsatte på 1900-tallet, og det ble reklamert for reiser til Norge, hvor menneskene ble fremstilt som enkle og naturen som urørt.<sup>126</sup> I dette spilte også samene en rolle; først som eksotiske, men ble fra midten av 1930-tallet sjeldnere fremstilt.<sup>127</sup> Mens landskapet var det samme, ble det etter hvert fremført dramatisk med en sterkere nasjonalsosialistisk betoning av det «germanske». Dermed var det en endring i hvem som ble fremstilt: Siden 1933

---

<sup>119</sup> Gammelien, 2009: 115, siterer Güssfeldt, Paul: *Kaiser Wilhelm's Reise nach Norwegen in den Jahren 1889 und 1890*. Berlin, 1890: 173–174.

<sup>120</sup> Gammelien, 2005: 224.

<sup>121</sup> Gammelien, 2010: 79.

<sup>122</sup> Gammelien, 2009: 131–132.

<sup>123</sup> Uecker, 2005: 281.

<sup>124</sup> Dette var avhengig av politisk ståsted, og landet kunne slik også oppfattes liberalt som «forbilde» utviklingsmessig. Pötscher, 2010: 65.

<sup>125</sup> Vonderau, 2005: 222.

<sup>126</sup> Ostersehle, 2010: 132–139.

<sup>127</sup> Seiler-Kroll, 2010: 171.



var norske bønder og kvinner i folkedrakt vanlige i reklamene, noe Kathrine Seiler-Kroll setter i sammenheng med nasjonalsosialismen. Vikingmotiv var hyppige, i likhet med Wilhelm IIs tid.<sup>128</sup> Avslutningsvis må det vises til polområdene, som Ruck viser ble populære med forskning og ekspedisjoner rundt århundreskiftet 1900 og tiårene etter.<sup>129</sup> Ifølge Marie-Theres Fojuth bidro Fridtjof Nansens popularitet i keisertidens Tyskland også til en tysk interesse for Norge. Samtidig som det var viktig å påpeke tyske bidrag til polarforskningen, ble Nansen fremført som en «vikinghelt» og forbilde.<sup>130</sup>

Det var unektelig en diskrepans mellom det bildet som ble konstruert av nordmenn og Norge og realiteten, noe flere har påpekt. Dette gjelder blant annet Bernd Henningsen, som poengterer at bildet av nordmenn i Tyskland er konstruert både med og uten kjennskap til Norge. Han viser hvordan dette, som han mener ble formet på 1700-tallet og primært på 1800-tallet, heller kjenetegnes av å være en utopi, et område preget av «ønskeforestillinger».<sup>131</sup> Slik betones i større grad betrakteren: «bis in unsere Tage wird in Europa und der Welt ein Bild des europäischen Nordens konstruiert, das eher den Projektionen der eigenen politisch-gesellschaftlichen Szenarien entsprungen ist, als dass es die nordische Realität wiedergibt.»<sup>132</sup>

#### 1.6.4 Tyske oppfatninger om Norge under okkupasjonen

Ebba Drolshagen viser hvordan stasjoneringen av soldater i Norge medførte muligheten til å oppleve landet som for mange var en «Sehnsuchtsort».<sup>133</sup> Drolshagen poengterer også den nevnte diskrepansen mellom oppfatninger og realitet, og viser at soldatenes bilde av Norge hadde utgangspunkt i litteratur av Trygve Gulbrandsen, vikinger, Hamsun og polarhelter, hvor Norge sto for «des Reinen, Arischen, Klaren, Naturbelassenen».<sup>134</sup> Thomas Ruck baserer seg blant annet på Drolshagens artikkel, og hevder å se Norge som «Sehnsuchtsort» i Gebhard Rossmann og Alfred Birbaumers bildeverk *Nordland* (1941). Verket mener han illustrerer den nasjonalsosialistiske ideologiens påvirkning, og ser den trolige sosialdemokratiske Birbaumer, som «(...) exemplarisch für eine Idealisierung des Nordens, wie sie in dieser Zeit im deutschsprachigen Raum gang und gäbe war (...) Die Reise nach Norwegen ähnelte hier einem Ausflug in

---

<sup>128</sup> Seiler-Kroll, 2010.

<sup>129</sup> Ruck, 2011: 33.

<sup>130</sup> Fojuth, 2005: 78. Politisk sett var Nansen imidlertid ikke like ensidig respektert, særlig ikke under unionsstriden og første verdenskrig. Deretter forbedret seg forholdet.

<sup>131</sup> Henningsen, 2010: 43.

<sup>132</sup> Henningsen, 2010: 47. Se også Uecker, 2005: 280; Vonderau, 2005: 222–224. Se også Uecker, 2005: 281: «Man så rett og slett det man ville se».

<sup>133</sup> Drolshagen, 2010: 208–215.

<sup>134</sup> Drolshagen, 2010: 211.

ein Land der Märchen und Sagen. Alles wird zauberhaft und romantisch wahrgenommen».<sup>135</sup> I teksten, viser Ruck, vies naturen stor plass, og det vises vagt til at menneskene påvirkes. Ruck identifiserer likheter mellom Gorck fra 1913 og Birbaumer, med natur satt i en eventyrkontekst og henvisninger til mytologi, samt med Wilhelm II. Videre fremheves Hamsun; liten grad av urbanisering tas som uttrykk for norsk «individualitet», og det vises til fisk, tre og vannkraft som de norske råstoffene. Mens Drolshagen hevder at samer ble oppfattet som eksotiske og ble viet oppmerksomhet for sitt utseende,<sup>136</sup> mener Ruck å finne rasisme i omtalen av de samme, som ifølge ham forstås som ikke «likeverdige», til tross for visse «germanske» likheter. Likeså finner Ruck aspekter av den «blodsbaserte» tankegangen i fremhevingen av resten av befolkningen og dens historie, samtidig som det også ble beklaget at det samme «blodet» forsvant. Ruck viser videre hvordan Birbaumer gjenkjente vikingtiden i samtidens nordmenn: «Das Nordvolk ist bis in die Gegenwart ein Wikingervolk geblieben, der kärgliche Heimatboden zwang es dazu.»<sup>137</sup> Birbaumer oppviser i Rucks tolkning flere likheter med både det generelle bildet av nordmenn som redegjort ovenfor og den «blodsbaserte» forståelsen av nordmenn som «germanere», samtidig som det økonomiske perspektivet er synlig gjennom henvisninger til norske råstoffer.

#### 1.6.5 Oppsummering

Formålet er her ikke å trekke opp tydelige skillelinjer og identifisere hva som er nasjonalsosialistisk og hva som kan ses som mer allmenne forestillinger om nordmenn i Tyskland i første halvdel av 1900-tallet. Ulike grupperinger vektla ulike sider ved det som primært kan oppfattes som konstruerte bilder av nordmenn, slik som det «rasemessige», naturen og forskjellige aspekter ved denne. Det kunne være utnyttelsen av norske ressurser, naturbeundring eller fremheving av det norske folk som kjempet under harde betingelser, slik det ble vist at både Wilhelm II i 1890 og Birbaumer i 1941 hevdet. De tyske nasjonalsosialistene bygde delvis videre på tankegangen som hadde blitt formulert tidligere. Visse aspekter er dermed tydelige i både det mer generelle bildet av nordmenn og SS' forståelse av dem: I tillegg til natur- og bondefokuset og det «germanske», ble blant annet landet forstått som en «prekapitalistisk idyll»<sup>138</sup> og vikingtiden fremhevet. Samtidig kan også naturfokuset delvis ses i forbindelse med vektleggingen av norske ressurser fra et økonomisk utgangspunkt. Det er slik en viss overlapping, hvilket også taler

---

<sup>135</sup> Ruck, 2011: 46.

<sup>136</sup> Drolshagen, 2010.

<sup>137</sup> Ruck, 2011: 51, siterer Rossmann, Gebhard: *Nordland. Mit 96 Aufnahmen*. Text von Alfred Birbaumer. Berlin, 1941: 18.

<sup>138</sup> Gammelien, 2010: 79.

for at det ikke kan trekkes opp skarpe skillelinjer. Det må videre understrekes at det heller ikke nødvendigvis er motsetninger mellom de ulike aspektene, men at det heller handler om ulike sider som vektlegges i ulik grad. Disse belysningene av nordmenn i ulike kontekster er imidlertid alle uttrykk for et mer eller mindre positivt syn. Undersøkelsen i avhandlingens hoveddel studerer dermed blant annet hvorvidt ett av disse dominerte eller om alle aspekter var representert i fremstillingen av nordmenn i *DPZ* og *P-K*.

### 1.7 Polykrati og propaganda

Gjennomgangen i 1.6 viste blant annet at ulike nasjonalsosialistiske makthavere vektla ulike aspekter ved nordmenn og Norge, og at det slik ikke var et enhetlig syn på nordmenn. Det nasjonalsosialistiske synet må tvert imot forstås som komplekst. Dette kan settes i sammenheng med det polykrati som har blitt hevdet preget både Det tredje rikets maktstrukturer generelt, herunder propagandaen og det okkuperte Norge.

På et generelt plan har flere hevdet at den tyske nasjonalsosialismen var preget av polykrati, av Peter Hüttenberger definert som «eine Vielfalt von weitgehend autonomen Herrschaftsträgern, die miteinander unter bestimmten Bedingungen in Konflikt geraten können.»<sup>139</sup> Det finnes imidlertid ulike teorier om maktforholdene i Det tredje rike, og mot polykratisynet står totalitarisme-intensjonalistisk teori, hvor nasjonalsosialistisk politikk ble forstått som «ett uttrykk för Hitlers vilja och ideologiska föreställningsvärld».<sup>140</sup> Et annet syn som ifølge Alf Johansson har fått stor anerkjennelse, er Ian Kershaws kombinasjon av de to nevnte teoriene. Kershaw viser at ulike grupper var preget av en tankegang om «å handle i tråd med Føreren».<sup>141</sup> Slik understrekes Hitlers betydningsfulle rolle, samtidig som det vises hvordan «ulike krefter – interne som eksterne – bidro til å forme utøvelsen av Hitlers makt.»<sup>142</sup> Det ses som sentralt hvordan Hitlers makt i stor grad var betinget av «andres tilbøyelighet til å se de 'heroiske' egenskapene ved ham»,<sup>143</sup> og videre var et produkt av samfunnets forventninger, som Hitlers tilhengere forbandt med ham. Gjennom sin overbeviste verdensanskuelse og retoriske evner, mener Kershaw at Hitler «i praksis var helt ubestridelig som autoritet på ethvert punkt vedrørende den nazistiske ideologien.»<sup>144</sup> Slik tillegges det Hitler gjorde like stor betydning som «[d]et Hitler ikke gjorde

---

<sup>139</sup> Hüttenberger, 1976: 420. Herrschaftsträger» innefatter, ifølge Hüttenberger, 1976: 423, både enkeltindivider, organisasjoner og grupper av organisasjoner, hvilke «ein artikuliertes politisches Interesse besitzen, ferner ein klares Selbstverständnis und schließlich Mittel, sich gegenüber anderen Herrschaftsträgern sowie zumindest Teilen der Bevölkerung durchzusetzen.» Se også Hachtmann og Süß, 2006.

<sup>140</sup> Johansson, 2017.

<sup>141</sup> Ibid.

<sup>142</sup> Ekerholt Sæveraas, 2017: 43.

<sup>143</sup> Kershaw, 2008: 33.

<sup>144</sup> Ibid., 35.

og ikke tilskyndet, men som ble satt i gang gjennom andres initiativer». <sup>145</sup> Denne tankegangen kan også overføres på SS, hevder Emberland og Kott. De understreker Himmlers personlige lederstil, og i likhet med Kershaw om Hitler, mener de at Himmlers underordnede fikk ansvaret for å lage planene og slik sette hans ofte vagt formulerte tanker ut i praksis, noe som resulterte i forskjellige tolkninger, konflikter og rivalisering. <sup>146</sup>

Ser man spesifikt på det okkuperte Norge, hevder Robert Bohn og Marianne Soleim at polykreatiet også preget det tyske Reichskommissariat i Norge: «Styringen av Norge ble et eksempel på nasjonalsosialistisk diktatur satt i system – et styre med konkurrerende kompetanse og med bare tidvis ensrettet førerdiktatur på mange og ulike områder». <sup>147</sup> Forholdet mellom de ulike ansvarshavende under okkupasjonstiden i Norge var slik preget av rivninger, noe som i ulik grad kjennetegnet Reichskommissar Terbovens forhold til de militære lederne, Quisling, NS og SS. Rivninger fantes videre også internt i militæret og på det økonomiske området. <sup>148</sup>

Når det gjaldt propagandaen i Det tredje rike, var også denne kjennetegnet av polykrati med flere aktører. Det mener blant annet Aristotle Kallis, som derfor hevder at propagandaen verken kan ses som «totalitær» i form eller innhold; den var «häufig die Folge vorübergehender Veränderungen in der Hierarchie, von zufälligen Faktoren oder persönlichen Schachzügen.» <sup>149</sup> Kallis ser den i lys av Kershaws tese om «å arbeide i tråd med Føreren», noe som skal ha vært vanskelig i og med Hitlers vage og lite konkrete utsagn. Slik hadde Joseph Goebbels, Reichspropagandaleiter der NSDAP, president av Reichskulturkammer og fremfor alt leder av Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda (RMVP), sterk konkurranse fra andre aktører; særlig fra Otto Dietrich, Reichsleiter, Reichspressechef og etter hvert statssekretær i RMVP, og utenriksminister Joachim von Ribbentrop. Likeså fantes det militære propagandakompanier (PK) som skulle følge RMVPs retningslinjer men være underlagt militær kontroll. Opprettelsen

---

<sup>145</sup> Ibid., 35.

<sup>146</sup> Emberland og Kott, 2012: 17.

<sup>147</sup> Bohn, 1999: 133 (sitat); Soleim, 2009: 134. Bemerk at sistnevnte baserer seg på førstnevnte.

<sup>148</sup> Terbovens forhold til Quisling og NS var konfliktfylt, og hans forhold til Wehrmachts leder frem til desember 1944, Generaloberst von Falkenhorst, betegner Bohn som en åpen maktkamp. Det skal dog ha vært vilje til samarbeid fra begge sider. Derutover skal Terboven frem til 1943 ha hatt et konfliktfylt forhold også til marinen, og han skal heller ikke ha hatt et friksjonsfritt forhold til SS, som i sin tur hadde et konfliktfylt forhold til Wehrmacht. Bohn, 2000: 8–9, 38–44, 64; Emberland og Kott, 2012; Fure, 2012: 12; Kaltenegger, 1999: 155, 161, 252–258; Nøkleby, 1992: 137–139; Skodvin, 1991: 261, 268. Bemerk at Gunnar D. Hatlehol i mailkommunikasjon 29.06.2018 og 03.08.2018 viser til at det finnes få kilder om Terbovens forhold til von Falkenhorst og Rendulic, og den sammens påpekning av at von Falkenhorst heller opptrådte unntallende i møte med Terboven. Videre mener Hatlehol at Terboven hadde et godt forhold til SS, først og fremst trolig preget av allianse.

<sup>149</sup> Kallis, 2005: 249.

av Abteilung für Wehrmacht-Propaganda (W-Pr) i OKW i 1939, skal ha gått delvis utover RMVP, og W-Pr fikk i sin tur etter hvert konkurranse fra Waffen-SS.<sup>150</sup>

Propaganda, av Sigurd Skirbekk definert som «bevisst manipulering av folks følelser og tanker ved hjelp av sterke virkemidler for å fremme bestemte oppfatninger og handlingsmønstre»,<sup>151</sup> ble tillagt stor vekt i Det tredje rike. Erfaringer fra første verdenskrig viste at informasjon og tolkning styrt av propaganda var vesentlig for indre stabilitet og militær fremgang. «[E]ine effiziente geistige Kriegführung»<sup>152</sup> ble slik betont av Hitler, som mente at propagandaen blant annet skulle være rettet mot massene, lettforståelig og spille på det emosjonelle. Samtidig innebar den et dilemma, hvor styringen av tankeverdenen ikke fikk bli for stor, slik at propagandaen ble gjennomskuet og mistet sin «oppdragende» funksjon.<sup>153</sup>

Propagandaapparatet fulgte med invasjonen av Norge, da ved Propagandastaffel N under Wehrmachtspropaganda.<sup>154</sup> Avdelingen ble trukket ut med innsettelsen av den sivile Reichskommissar Terboven, som sto direkte under Hitler, hvorpå oppgavene ble overdradd til Hauptabteilung für Volksaufklärung und Propaganda (HAVP) i RK. HAVP ble ledet av Georg Wilhelm Müller, overbevist nasjonalsosialist, SS-Oberführer og tidligere adjutant og personlig referent for Goebbels.<sup>155</sup> Ifølge Grimnes hadde lederne for de ulike avdelingene i RK «et betydelig spillerom».<sup>156</sup> Müller, som også sto Terboven nær, hevdet selv i avhør at aktiv propaganda ikke ble foretrukket i Norge, for å ikke gjøre befolkningen opprørt. Fra og med invasjonen og frem til september 1940 var målet å «bli venner med nordmennene». Deretter skal offentliggjøring av tyske seiere ha blitt sett som HAVPs hovedformål, men propagandaarbeid ble etter Stalingrad vurdert som vanskelig.<sup>157</sup> Ifølge Tvedt Olsen bedrev HAVP propaganda mot både militære og sivile tyskere og nordmenn i Norge.<sup>158</sup> Bohn mener at HAVPs oppgaver innebar å

---

<sup>150</sup> PK lå under W-Pr. Echternkamp, 2004: 19; Eckhardt, 1975: 1; Kallis, 2005: 208–210; Kershaw, 2008; Koszyk, 1972: 432; Moll, 2001: 130–131. For mer om de ulike aktørene og deres institusjonelle forandringer under krigen, se Burmistr, 2016: 55, 58–59; Eckhardt, 1975; Moll, 2001; Vossler, 2005; von Wedel, 1962. Det må dog bemerkes at det ikke er enighet om forholdet mellom Wehrmacht og RMVP; se Echternkamp, 2004: 19; Eckhardt, 1975: 21; Moll, 2001.

<sup>151</sup> Skirbekk: «Propaganda» i *Store norske leksikon*, hentet den 19/3-2019. Dette er kun en av mange definisjoner, og det bør bemerkes at ikke alle ser én definisjon som nyttig, da flere inngangsmåter kan bidra til en videre forståelse av emnet. Se Burmistr, 2016: 20.

<sup>152</sup> Echternkamp, 2004: 18.

<sup>153</sup> Echternkamp, 2005: 17–19; Kundrus, 2005: 95. Se også Burmistr, 2016: 26–27; Koszyk, 1972: 349.

<sup>154</sup> Se Eckhardt, 1975: 37–39; Heysing, 1964: 49, 65; Hjeltnes, 1990: 42–44; Moll, 2001: 119–120; Tvedt Olsen, 2015: 55–58; Schmitt, 1985: 102–103.

<sup>155</sup> Det må imidlertid poengteres at det hersker uenighet om forholdet mellom HAVP og RMVP; se Hagen, 2018.

<sup>156</sup> Grimnes, 2018: 112.

<sup>157</sup> NHM, Report No: PWIS (Norway)/106. Report on the interrogation of Min.-Dirigent and SS Oberführer (honorary) G.W. Müller: 6, 9.

<sup>158</sup> Tvedt Olsen, 2015: 33.

der norwegischen Bevölkerung die gewaltsame Besetzung ihres Landes irgendwie plausibel machen, die Loyalität zu den exilierten staatlichen Instanzen brechen, die Eingliederung Norwegens in ein Großgermanisches Reich und die nationalsozialistische Weltanschauung propagieren, die Quislingpartei als Garanten einer gedeihlichen Zukunft des Landes an der Seite Deutschlands darstellen und nicht zuletzt zur Aufrechterhaltung von Ruhe und Ordnung beitragen, um dadurch die Leistungen Norwegens zur deutschen Kriegführung sicherzustellen.<sup>159</sup>

Innlemmelsen av Norge i et «storgermansk rike» var slik et viktig aspekt: Ifølge Moll skal målet ha vært å få nordmenn med på en sammenføyning av Norge med Det tredje rike. Spesifikt for Norge hevder Hans Umbreit at propagandaen skulle skape forståelse for Tyskland og for konsekvensen av den europeiske endring, og nordmenn skulle gå med på den nye ordningen.<sup>160</sup> Ifølge Müller ble det også gitt instruks til HAVP fra Himmler om å fremheve tanken om et «større Europa».<sup>161</sup> I lys av at relasjonen mellom Norge og Tyskland var et vesentlig element i propagandaen, har slik en undersøkelse av hvordan nordmenn ble fremstilt betydning. I de «germanske» statene<sup>162</sup> skal innholdet ifølge Moll ha understreket den angivelige så vel kulturelle som «blodsmessige» forbindelsen. Det ble også preget av sentrale temaer, som krigsuskuld, påhopp på Storbritannia og USA, oppnøring under angst for Russland og betoningen av «det nye Europa». Likeså ble økonomiske fordeler ved innlemmelsen i en europeisk, tyskledet storøkonomi fremhevet.<sup>163</sup> Dermed forekom begge aspekter ved det nasjonalsosialistiske synet på nordmenn, som vist ovenfor, i propagandaen.

Wehrmacht var imidlertid fortsatt involvert i propagandaen i Norge, og det ble blant annet satt inn en propagandaoffiser (W-PrO) hos Wehrmachtbefehlshaber i Oslo.<sup>164</sup> Tvedt Olsen fremhever HAVP, Kultur- og folkeopplysningsdepartementet (KF)<sup>165</sup> og Wehrmachts propaganda-

---

<sup>159</sup> Bohn, 2000: 65. Tvedt Olsen, 2015: 26, mener at propagandaens mål i Norge sammenfalt med HAVPs oppgaver som vist ovenfor. Det bør dog bemerkes at Tvedt Olsen varierer i hvordan han beskriver formålet med propagandaen, og på neste side mener at målene trolig var like de for propagandaen i Tyskland, som innebar krigsmobilisering, krigsstøtte, krigsmoral og seierstro. Se også Tvedt Olsen, 2015: 106. Kulturpropagandaens mål var å «skape velvilje i den norske befolkning for det kulturelle fellesskapet mellom Norge og Tyskland.» Tvedt Olsen, 2015: 19, som mener at den tyske propagandaen i landet at «i tillegg til et felles tysk-norsk kulturelt verdigrunnlag og folkefellesskap var den også basert på den tyske nyordningen i Europa.» Tvedt Olsen, 2015: 27.

<sup>160</sup> Moll, 1997: 210, 212; Umbreit, 1988: 304–305. Moll, 1998: 199–200, viser hvordan kulturpropagandaen rettet mot nordmenn blant annet omhandlet å bygge bro til de samme.

<sup>161</sup> NHM, 187, PWIS (Norway)/106: 7.

<sup>162</sup> Norge, Danmark og Nederland. Moll, 1997: 210.

<sup>163</sup> Moll, 1997: 239–240. Se også Moll, 1986: 474–478.

<sup>164</sup> Moll, 2001: 120. Se Eckhardt, 1975: 37–41, 43–45; Tvedt Olsen, 2015: 54–59, for mer om de militære propagandaaktørene i Norge, herunder W-PrO (senere Wehrmacht-Propagandagruppe Norwegen), Propagandazug N (senere PK 680) og PK 681.

<sup>165</sup> KF i den kommissariske regjering arbeidet blant annet med propaganda og sensur. Tvedt Olsen, 2015: 52, mener at det skal ha hatt «som hovedoppgave ensretting av det norske kulturliv. Departementet fungerte hovedsakelig som en propagandainstitusjon direkte underlagt HAVP»; samarbeidet skal likevel ha vært konfliktpreget.

avdelinger<sup>166</sup> som de tre hovedaktørene for propaganda i Norge.<sup>167</sup> I min undersøkelse viser jeg at også DPZ og P-K må forstås som propagandaaktører. Det var slik flere aktører på samme område, noe som tyder på at også dette var preget av polykrati. Forholdet mellom hovedaktørene beskrives dog noe ulikt. Ifølge Moll skal en maktkamp ha blitt ført mellom de tyske propagandainstitusjonene, i tillegg til kamp mellom okkupasjonsmyndighetene og Quisling-administrasjonen. Moll mener at W-PrO hadde liten påvirkning på propagandaen rettet mot den norske befolkningen, ettersom den var opptatt med de tyske soldatene, i tillegg til at HAVP og KF hadde mer makt.<sup>168</sup> Eckhardt viser at samarbeidet mellom W-PrO og RK skal ha blitt beskrevet som nært, men påpeker at man ikke kan vite om det var slik.<sup>169</sup> Både Bohn og Tvedt Olsen betoner HAVP for propagandaen i Norge; ifølge Bohn oppnådde HAVP hurtig et monopol. Selv om Wehrmachts Propagandagrupper ikke ble helt tilsidesatt, hevder Bohn at HAVP likevel dominerte.<sup>170</sup> Som vist i Appendiks 1, tyder mye på at HAVP var mest sentral for DPZ og P-K, men at det også fantes militære medarbeidere i avisen. Man må også ta hensyn til Molls påpekning om at få i HAVPs lokalavdelinger arbeidet med propaganda. Selv om Wehrmacht kunne bidra med å fordele propagandastoff, stiller Moll derfor spørsmålsteget ved om «unter den geographischen und verkehrsmässigen Verhältnissen Mittel- und Nordnorwegens eine propagandistische Durchdringung dieser Landesteile gelungen ist».<sup>171</sup> Ut i fra en slik logikk bør det også ha vært en lavere grad av propagandastyring i DPZ og P-K i Tromsø.

De utstrakte rivningene både generelt og internt i propagandaapparatet, så vel i Det tredje rike som i Tyskland, viser nødvendigheten av en tydeliggjøring av DPZ og P-Ks institusjonelle forhold. Samtidig viser gjennomgangen av propaganda hvor stor betydning som ble tillagt denne

---

<sup>166</sup> Ifølge Tvedt Olsen hadde den tyske hæren egne propagandaavdelinger, som hadde ansvar for rapportering om krigen i Norge til RMVP, lage propagandamateriale, troppevelferd, militære publikasjoner og kringkasting, samt militær sensur. De arbeidet primært med krigspropaganda, men også med kulturpropaganda rettet mot militære og sivile tyskere i Norge. De samarbeidet med HAVP, men ga eksempelvis ut *Wacht im Norden* uten HAVPs innflytelse. Her jobbet ifølge Tvedt Olsen, 2015: 33, blant annet «journalister og pressefolk med sivil erfaring», noe som forsterker Molls, 2001: 136 og Koszyk, 1972: 432, utsagn om tidligere mediearbeidere i PK. Tvedt Olsen, 2015: 33, 54–55, 58–60. Ifølge Eckhardt, 1975: 37–41, 43–45, innebar W-PrOs oppgaver blant annet militær overvåkning av norsk presse og *DZN* og fordeling av DPZ i Wehrmacht. W-PrO samarbeidet med med Propagandazug N, som blant annet drev med korrespondentarbeid, noe også PK 681 var aktiv i.

<sup>167</sup> Tvedt Olsen, 2015: 32. Moll, 1998 betoner HAVP, W-PrO, KF samt NS' propagandaavdeling. Ribbentrops ønske om å sende en «Gesandtschaftsrat, zuständig für die Auslandspropaganda» til Oslo, tillot ikke Terboven, som kun aksepterte at Auswärtiges Amt fikk et enmannsselskap underordnet ham. Umbreit, 1988: 112. Ifølge Moll, 1986: 438, kunne Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes påvirke arbeidet ved HAVP indirekte, særlig hva angikk NS, dog i begrenset grad. Videre viser Moll, 1986: 439, til en rekke Reichsdienststellen som aktører for propaganda, men hevder at HAVP ikke hadde noe konkurranse om innhold. Se også Hagen, 2018.

<sup>168</sup> Moll, 1997: 211–212, 214; Moll, 1998: 197–198; Moll, 2001: 120; Tvedt Olsen, 2015: 6, 56, 58.

<sup>169</sup> Eckhardt, 1975: 38.

<sup>170</sup> Bohn, 2000: 64–65; Tvedt Olsen, 2015: 52.

<sup>171</sup> Moll, 1997: 243–244.

i nasjonalsosialismen, samt hvor relevant en undersøkelse av fremstillingen av nordmenn er i lys av propagandaens overordnede mål i det okkuperte Norge. I Appendiks 1 er det en nærmere redegjørelse av pressens betydning som propagandaredskap i nasjonalsosialismen og okkupasjonsavisenes rolle, hvorpå *DPZ* og *P-K*s rammeforhold belyses. I de følgende kapitlene følger selve analysen av representasjonene av nordmenn i *DPZ* og *P-K*, hvor det slik undersøkes om også disse var preget av ulike spenninger, eller om de i større grad representerte ett syn på nordmenn, men også om det var en utvikling i fremstillingen av nordmenn over tid. Gjennomgangen av det sterkt pregende polykratiet på ulike nivåer tilsier at det burde ha vært spillerom for ulike forestillinger i *DPZ* og *P-K*. Til slutt oppsummeres de lange linjene i konklusjonen.



## Kapittel 2: Fremstillingen av nordmenn i *Deutsche Polarzeitung* 9. februar–4. mars 1941: Området og dets befolkning introduseres for leserne<sup>172</sup>

### 2.1 Innledning

Okkupasjonen av hele landet ble fullført i juni 1940. Den tyske sivile og militære okkupasjonsmaktens hovedmål var ifølge Magne Skodvin «å nytta og utnytta norsk territorium og norske hjelperåder på den måten som tente tysk krigføring og tyske interesser best.»<sup>173</sup> Fra sommeren 1940 ble mer oppmerksomhet tillagt forsvaret av Nord-Norge mot sovjetisk angrep.<sup>174</sup> Til tross for dette, hevder Berit Nøkleby, «må Wehrmacht ha følt seg temmelig trygg i landet».<sup>175</sup> Utover sikring av kysten og øyene, forsvar av kysttrafikken og angrep, besto soldatenes oppgaver i opplæring og bygging av losji, infrastruktur og befestninger. Perioden ble likeså preget av forberedelser til angrepet mot Sovjetunionen. Reichskommissariat (RK) skulle på sin side tilrettelegge for Wehrmacht og dermed for at Tyskland skulle vinne, samt ha ansvar for å styre over den norske befolkning. Det var av stor betydning at det var ro i landet, slik at Norge kunne bidra med det Tyskland trengte, samt at nasjonalsosialismen kunne spres der.<sup>176</sup> I Tromsø, hvor *DPZ* ble utgitt, befant det seg tyske og østerrikske soldater, samt tyskere som representerte Sicherheitspolizei, Sicherheitsdienst og Abwehr, og RKs lokalavdeling.<sup>177</sup>

Den 9. februar 1941 ble *Deutsche Polarzeitung* (*DPZ*) utgitt for første gang, og avisen kom i den første undersøkelsesperioden, 9. februar–4. mars 1941 (utgave 1–20), ut regelmessig seks dager i uken, tirsdag–søndag. Utgavene var på seks sider, hvorav den tredje siden omhandlet nordiske; primært norske forhold.<sup>178</sup> I det følgende analyseres fremstillingene av nordmenn som er tilgjengelige på ulike plan. De mest direkte skildringene av nordmenn finnes hovedsakelig i den tredje sidens hovedartikkel, som gir inntrykk av å ha tjent som en opplysende artikkel om ulike forhold i regionen. Mer indirekte representasjoner av nordmenn er tilgjengelige gjennom kortere artikler og notiser med tilsynelatende nyhetsfunksjon. Det er derfor også viktig å ha i mente i nærlesningen av disse, at *DPZ* som nyhetsavis skulle bidra med nyheter fra sitt område.

---

<sup>172</sup> Bemerk at det forekommer språklige feil i de tyske sitatene, som følge av skrive-/trykkfeil i *DPZ* (blant annet virker ikke «ß» å ha blitt brukt). Da en så nøyaktig sitatgjengivelse som mulig er søkt, følger de samme feilene som i avisen i avhandlingen. Derfor refereres det også til «England» og ikke til Storbritannia.

<sup>173</sup> Skodvin, 1991: 107.

<sup>174</sup> Nøkleby, 2016: 139.

<sup>175</sup> Ibid.

<sup>176</sup> Grimnes, 2018: 89–97, 106; Kaltenecker, 1999: 161; Skodvin, 1991: 107.

<sup>177</sup> Ifølge Pedersen, 1995: 435, var det den 1. april 1941 2022 soldater fra Wehrmacht, 1150 fra Kriegsmarine og 1100 fra Luftwaffe i Tromsø og omegn, et tall han antar holdt seg frem til høsten 1944. Pedersen, 1995: 433–441.

<sup>178</sup> Forstått som først og fremst Norge, Svalbard og Bjørnøya, men også Sverige, Finland, Danmark og Grønland. Unntaksvis forekommer artikler om forhold på Island og i Tyskland og Russland.

Samtidig er det viktig å være oppmerksom på at avisens funksjon også innebar «(...) auf die Dinge einzugehen, die (...) besonderes Interesse für den Teil Europas hervorrufen dürften, in dem die in Büchern und Schriften oftmals gewürdigten Forscher der Arktis unter grössten Einsatz der Wissenschaft gedient haben.»<sup>179</sup> Slik skulle avisen også skape interesse for området.

Etter en kortfattet redegjørelse av de emner som tematiseres i forbindelse med nordmenn, følger en analyse av språkbruken brukt i fremstillingene av nordmenn, der representasjoner av nordmenn i *DPZ* står sentralt. Hvorvidt tematiseringen og språkbruken kan anses som bidrag til positive eller negative bilder av nordmenn, og i hvilken grad representasjonene tjener til å understreke fellesskap eller distanse fra tyskere, drøftes delvis løpende. Deretter knyttes redegjørelsen sammen ved en diskusjon om fremstillingen av relasjonen mellom nordmenn og tyskere i *DPZ*, hvor representasjonene samlet ses i lys av nasjonalsosialistiske og andre tyske oppfatninger om nordmenn. Bemerk at kun de fremstillinger hvor nordmenn og samer i Norge eksplisitt nevnes er inkludert i analysen; artikler hvor nordmenn kun antydes ved eksempelvis norsk-klingende navn eller ved henvisning til Skandinavia, er ikke analysert.

## 2.2 Sentrale temaer<sup>180</sup>

I det følgende drøftes sentrale emner som ble belyst i omtaler av nordmenn og norske forhold i avisen.<sup>181</sup> Disse er sortert etter hyppighet, slik at de temaene som behandles først er de hyppigst forekommende emnene i forbindelse med nordmenn. En del av artiklene berører flere emner og befinner seg derfor i flere kategorier. For en grafisk fremstilling, se figur 2 i appendiks 2.

### 2.2.1 Naturnære nordmenn: Natur, råstoffproduksjon, sjømenn og nordlige forhold

Natur og råstoffproduksjon er det temaet som oftest knyttes til nordmenn i den første undersøkelsesperioden, og forekommer i minst én artikkel i alle de undersøkte utgavene, med to unntak hva angår natur. Sammen med kategoriene nordmenn som sjømenn og betoning av ulike nordlige forhold, overlapper underkategoriene til en viss grad og kan ses som uttrykk for en mer generell representasjon av nordmenn som nære på naturen. Kategoriene behandles derfor samlet.

Naturaspekter finnes i artikler om dyr og om naturens påvirkning på innbyggerne, da særlig med henblikk på værforutsetninger. Videre finnes blant annet artikler om naturforskning, og eksempelvis belyses og fremheves Roald Amundsen. Det nordnorske og arktiske landskapet

---

<sup>179</sup> *DPZ* (Initialer Tg. – Kurt Teege?): «Der Grund», 09.02.1941: 1.

<sup>180</sup> Bemerk at det av hensyn til avhandlingens lengde og leservennlighet ikke har vært rom for å fremheve alle ulike eksempler som belyser de ulike temaene.

<sup>181</sup> Ettersom analysen fokuserer på de sentrale temaene, er noen få artikler utelatt ettersom de ikke lar seg inkludere i de følgende kategoriene.

beskrives både som truende og utfordrende å leve i, men også som vakkert. Det kan i sin tur gi inntrykk av en beundring for de som lever under slike betingelser samt under svært isolerte forhold, hvilket også poengteres. Det samme kan også artikler som henspiller på nordlige, arktiske og polare aspekter, hvor eksempelvis mennesker beskrives som «Polarmenschen»,<sup>182</sup> og Tromsø introduseres som «Paris des Nordens», «Eismeermetropole» og «Eismeerstadt».<sup>183</sup> Likeså fremheves noen aspekter som «det nordligste», som eksempelvis det nordligste fyrårn. Utover å uttrykke beundring for menneskene i området, kan poengteringen av slike aspekter også ses som en måte å understreke eksotiske trekk hos nordmenn og slik antyde en distanse mellom de «arktiske og polare» nordmennene og leserne. Samtidig må det også ses i lys av at avisens funksjon blant annet innebar å belyse nettopp disse områdene.

Videre gis det inntrykk av at nordmenn lever tett på naturen og dermed utsettes for blant annet ulveangrep og elgplager, samtidig som de også arbeider med dyrehold. Det vises også til visse personer som nærer en interesse for eller kjærlighet til naturen. I en artikkel uttrykkes det natur- og polarromantisierende aspektet direkte: «(...) um dann auf romantische Polarforscherweise mit dem Hundeschlitten weiter in die unberührte Winterlandschaft zu fahren.»<sup>184</sup> Slike tematiseringer finnes primært i det som ovenfor ble kalt indirekte beskrivelser av nordmenn. Imidlertid ble det også gitt én mer direkte skildring i en artikkel om Helge Lundes film *Bastard* om livet i Nord-Norge, hvor «(...) die Landschaft und das in ihr pulsende einsame, aber unendlich starke Leben (...) sind als das Wesentliche überhaupt aufzufassen.»<sup>185</sup>

Arbeid med fisk og dyr er et sentralt undertema, og i stor grad belyses nordmenn som råstoffprodusenter. Primært skjer dette med henblikk på fisk og fiskeprodukter, og det understrekes eksempelvis at nordmenn er de i Europa som bedriver «den intensivsten Fischfang».<sup>186</sup> Representasjonen av nordmenn som fiskere, hval- og selfangere er tema i over halvparten av artiklene om råstoffproduksjon, og dominerer dermed yrkesmessig. Videre vises det også til pelsproduksjon, reinsdyravl, sauedrift, landbruk, skogdrift og til en viss del gruvedrift og bearbeiding av tremateriale. Slik gis det et tydelig inntrykk av nordmenn som tett på naturen – også i arbeidslivet. Det innebærer i sin tur en representasjon av nordmenn som arbeidsomme, noe som også

---

<sup>182</sup> Det fremkommer ikke hvem som menes med «Polarmenschen». *DPZ* (Initialer V. – Vater?): «Polarmenschen im Film. Jahrelange Dreharbeit in den Schneewüsten Lapplands», 28.02.1941: 3.

<sup>183</sup> Jacobs, Rudolf: «Das Paris des Nordens. Tromsø – Stadt der Robbenfänger», i *DPZ* 09.02.1941: 3.

<sup>184</sup> *DPZ*: «Schulkinder fahren Hundeschlitten. Wie die Polarforscher – Drei Kronen kostet das Vergnügen», 16.02.1941: 3.

<sup>185</sup> *DPZ* (Initialer V. – Vater?): «Polarmenschen im Film. Jahrelange Dreharbeit in den Schneewüsten Lapplands», 28.02.1941: 3.

<sup>186</sup> *DPZ*: «'Geburtsklinik' für Meerestiere. Austern und Seesterne in 'Beobachtungshaft' – Die Käseglocke als Brutanstalt – Dorsche sind feurige Liebhaber», 25.02.1941: 3.

kommer til uttrykk i henvisninger til en rekke andre yrker enn de ovenfor nevnte. Selv om vekten tillegges primærnæringene, fremkommer dermed et mangfoldig arbeidsliv. På samme gang poengteres også arbeid i seg selv; eksempelvis ved betoningen av nordmenns «zähe Arbeitskraft».<sup>187</sup> Samtidig vises det også til mangel på arbeidskraft.<sup>188</sup> Arbeidshenvisningene er ikke mange, men kan ses i lys av behovet for norsk arbeidskraft til tyske prosjekter under krigen.<sup>189</sup>

Et annet ofte belyst tema – dog ikke like ofte tematisert som natur og råstoffproduksjon – er skipsfart. Nordmenn fremstilles som sjømenn<sup>190</sup> hvilket ytterligere forsterker bildet av nordmenn som arbeidende tett på naturen; i dette tilfellet havet.

### 2.2.2 Kriminalitet, ulykker og et norsk behov for tysk beskyttelse og hjelp

Den nest største kategorien er artikler som omhandler kriminalitet og ulykker, og artikler som antyder et norsk behov for tysk beskyttelse og hjelp. Når det gjelder førstnevnte er det særlig tyveri og innbrudd, men også saker som aggressivitet, voldtektsforsøk, fyllekjøring med brøytebil, bedrageri og svartebørshandel som dekkes. Videre dekkes husbranner og ulykker. En hyppig belysning av kriminalitet og ulykker kan ses som uttrykk for en negativ representasjon av nordmenn som kriminelle eller «enfoldige», noe som kan antyde et behov for hjelp eller støtte utenfra – fra tysk hold. Imidlertid vises det til at noen av kriminalsakene (fire av 11) oppklares, hvilket antyder at hjelp ikke alltid var like nødvendig. Videre forekommer belysningene primært i form av korte notiser, og må kanskje i like stor grad ses i lys av *DPZs* nyhetsfunksjon, hvor det er rimelig å inkludere slike nyheter.

Et norsk behov for tysk støtte og hjelp antydes hyppig ved henvisninger til betydningen av den tyske tilstedeværelsen. Det kan eksempelvis tolkes som et behov for tysk beskyttelse i forbindelse med britiske angrep mot Norge og i visse tilfeller den tyske avvergelsen av disse. Tysk hjelp er også synlig i en artikkel om en tysk soldat som redder et norsk barn fra drukning, som imidlertid også kan tolkes som en måte å understreke hvor vennligsinnede tyskerne var overfor nordmenn. Det må imidlertid også bemerkes at det fra Wehrmachts side ble poengtert at soldatene måtte være hjelpsomme; dette var en plikt.<sup>191</sup> Videre fremkommer tysk hjelp til landet gjennom drivstoff til Lofotfisket (som visstnok resulterte i «grosse Freude» hos befolkningen<sup>192</sup>) og tildeling av tyske studieplasser til nordmenn som ikke fikk plass i Oslo. Likeså

---

<sup>187</sup> *DPZ* (Initialer Gl.): «Geistige Erneuerung», 21.02.1941: 1.

<sup>188</sup> *DPZ*: «Weiter Mangel an Arbeitskräfte», 09.02.1941: 3.

<sup>189</sup> Jf. Grimnes, 2018: 203–204.

<sup>190</sup> Forstått som mennesker (i dette tilfellet menn) som arbeider med sjøfart.

<sup>191</sup> NHM 198/FAb – 2640 Reel No. 2640, Anlage 3 zu Abt. (det følgende er vanskelig å tyde) In/O. Qu./Ic/Ile Nr. 1277/40. II Ang. Udatert: 1–3: her 2.

<sup>192</sup> *DPZ*: «Treibstoff für Lofotfischer», 09.02.1941: 3.

vises det til tysk hjelp til kulturell utvikling, og det hevdes i en egen lederartikkel at Tyskland skal bistå Norge med «åndelig fornyelse». Den tyske «hjelpen» poengteres også direkte i en artikkel om norsk sport:

Auch der Sport wird so wie die Wirtschaft und das Leben im norwegischen Raume eine Blutauffrischung erfahren, ein neuer Geist wird einkehren und belebend und befruchtend wirken. (...) Das Menschenmaterial und eine Fülle von Talenten hat dieses Nordland; dass dieser Reichtum nicht ungenutzt bleibt, dafür wird Sorge getragen werden.<sup>193</sup>

Dermed fremkommer et angivelig behov for støtte, hjelp og beskyttelse både indirekte og direkte, i så vel notiser og artikler som i egne lederartikler. Det kan slik forstås som at tekstene skaper et bilde av nordmenn i behov av den tyske tilstedeværelsen på flere plan, og nordmenn fremstilles dermed også som et hjelpetrengende folk. Slik impliseres en viss grad av fellesskap mellom tyskere og nordmenn gjennom den tyske viljen til å hjelpe, samtidig som fellesskapet ikke fremstår som helt likeverdig gjennom nettopp et slikt behov for støtte.

### 2.2.3 Krig og motstand

Artiklene om nordmenn inneholder i flere tilfeller henvisninger til krigen; både til krigen i seg selv og til situasjoner som antyder krig, slik som tyske soldaters tilstedeværelse i Norge og okupasjonen. Blant annet dekkes opprettelsen av et marinelasarett i Bergen. Engelske angrep eller forsøk på slike mot Norge belyses gjentatte ganger, noe som kan tolkes som en fremstilling av nordmenn som offer. Offerrepresentasjonen, men også norsk sympati med Tyskland og motvilje mot England og eksilregjeringen, antydes eksempelvis i en artikkel om den norske pressens<sup>194</sup> behandling av ettårsmarkeringen av Altmark-affæren.

Et annet, men mye mindre belyst emne er motstand på ulike områder, som det imidlertid må understrekes ikke omtales som «motstand» i *DPZ*. Slike artikler forekommer kun i seks utgaver, og øker i antall mot slutten av perioden. Blant annet dekkes norske skip i engelsk tjeneste og norsk spredning av alliert propaganda, der det sies at «(...) wir möchten mit Fug bezweifeln, ob es der begabteste [Teil der Bevölkerung] ist».<sup>195</sup> Likeså kritiseres nordmenn som bruker binders som motstandssymbol sterkt i en lederartikkel; de beskrives som «åndsforlatte» og sammenlignes med barn som «må være i sentrum».<sup>196</sup> Videre poengteres døds- og fengselsstraff som konsekvens av norsk spionasje for England på en utgaves førsteside, noe som antyder

---

<sup>193</sup> *DPZ* (Dijofø?): «Rasten heisst Rosten – norwegische Sportskameraden», 15.02.1941: 5.

<sup>194</sup> Angivelig den norske pressen, men bemerk at det kun refereres til *Fritt Folk* og *Tidens Tegn*, hvor førstnevnte var NS' avis, mens sistnevnte var såkalt høyre-radikal og blant annet trykket fascistisk stoff. Dahl, 2010: 260–262; Hjeltnes: «Fritt Folk», 1995: 123.

<sup>195</sup> *DPZ* (Initialer Gl.): «Die Pause», 25.02.1941: 1.

<sup>196</sup> *DPZ* (Initialer Tg. – Kurt Teege i *DNZ?*), «Die Büroklammer», 28.02.1941: 1.

sakens viktighet. Slik innebærer de få, men verbalt svært tydelige artiklene en økende dekning av norsk motstand, og kanskje også en tiltakende negativ representasjon av nordmenn. Dette innebærer i sin tur en indirekte betoning av distanse mellom nordmenn og tyskere. Samtidig kan en artikkel om norske skip som nekter å gå i engelsk tjeneste peke i retning av at dette ikke gjelder alle nordmenn. Det er likevel kanskje ikke like mye om motstand som man hadde kunnet forvente seg i denne perioden.<sup>197</sup> Men den norske motstanden befant seg i en oppbygningsprosess i perioden. Kanskje ble også motstand foreløpig søkt dysset ned; dog kun til en viss grad, ettersom motstand heller ikke ble fullt benektet.

#### 2.2.4 Politiske forhold

Politiske aspekter berøres eller tematiseres kort i noen sammenhenger, og det henvises til både norske myndigheter og tyske sivile myndigheter. Når det gjelder de norske, forekommer ulike departementer gjentatte ganger i forbindelse med ulike saker, herunder Kirke- og undervisningsdepartementet, Forsyningsdepartementet og Landbruksdepartementet. Ulike direktorater belyses, slik som Prisdirektoratet, og likeså behandles prispolitikken. Innenriksdepartementet forekommer blant annet i forbindelse med godkjenningen av gjenoppbygningsplaner for Bodø, i hvilke også tyske myndigheter er involverte.<sup>198</sup> RK berøres slik også i noen tilfeller, blant annet i en artikkel hvor dets maktoverlegenhet understrekes. Interessant i denne sammenheng er også tyskopplæringen for nordmenn, der underavdelinger i RK er sentrale. Denne hevdes det er uten «politisk påvirkning», men skal foregå uten såkalte «minderwertigen Lehrer und Lehrbücher», noe som antyder et sterkt politisk aspekt.<sup>199</sup> Likeså vises det til Quisling. Mens Quisling, RK og Hitler blir positivt fremstilt, stiller enkelte artikler eksilregjeringen i et dårlig lys. Blant annet blir sistnevntes politiske holdning utpekt som årsaken til okkupasjonen. Det vises også til hvordan *Fritt Folk* stiller spørsmålsteget ved regjeringens demokratiske ambisjoner ved å hevde at de skal ha innført en postsensur i februar 1940.<sup>200</sup> I januar–mars 1941 ble lokalstyrene i Tromsø, Tromsøysund og Hillesøy nyordnet; dette skrives det dog ingenting om.<sup>201</sup>

---

<sup>197</sup> Eksempelvis kom motstand til uttrykk ved opplesningen av Hyrdebrevet i februar 1941. Heiene: «Kirkekampen», 1995: 211; Skodvin, 1991: 124, 135–136. Se også Grimnes, 2018: 327–328. Videre ble heller ikke to rettsaker mot angivelige spioner i Bergen i starten av februar 1941 dekket, noe som dog kan ha sammenheng med at den ene fant sted i dagene før DPZ ble gitt ut for første gang. Den andre varte nesten hele februar. Se Nøkleby, 2016: 294–295; Bergen Byarkiv: «Okkupasjonstidens Bergen, en historisk oversikt» [hentet den 06.05.2019]. Se Pedersen, 1995: 460, 470, 474, for motstanden i Tromsø i perioden, blant annet opplesning av Hyrdebrevet.

<sup>198</sup> Interessant i denne sammenheng er imidlertid at artikkelen ikke inneholder noe om hva som hadde ført til at byen var i en slik stand at den måtte gjenoppbygges.

<sup>199</sup> DPZ: «Norweger lernen Deutsch. Volkstümliche Sprachkurse – Polizeibeamte nehmen geschlossen teil – Tausende von Schülern», 22.02.1941: 3.

<sup>200</sup> Bemerk at *Fritt Folk* var NS' avis. Hjeltnes, 1995: 123.

<sup>201</sup> Disse ble ytterligere nyordnet utover i krigen. Pedersen, 1995: 450–451, 455–456.

### 2.2.5 Sport

En del norske sportsbegivenheter dekkes. Beundring fremkommer blant annet i en artikkel om utviklingen av skihopp i Norge og den norske dominansen på området, samtidig som det vises at posisjonen som verdens beste skihopper har blitt overtatt av en østerriker. Det antyder et visst sportslig fellesskap mellom nordmenn og tyskere, noe som også kommer til uttrykk i flere artikler om norsk deltakelse i konkurranser med og arrangert av tyskere. Likeså kommer et fellesskap til uttrykk i at både nordmenn og tyskere fremheves som sportslige vinnere, selv om tyskerne og østerrikerne dominerer over nordmennene. Én artikkel er direkte negativt vinklet; den viser skuffelse over at norske vintersportutøvere ikke deltok i FIS-kampene. I artikkelen hevdes det at Norge har lidd store tap gjennom sin manglende deltakelse. Det norske fokuset på skihopp og langrenn, og ikke på andre skisporter kritiseres også, til tross for at det vises til prestasjoner også på disse områdene. Samtidig ble det vist til fornyelse innen sport, og potensiale antydes. Det må i denne sammenheng påpekes at det under okkupasjonen var en omfattende – av Matti Goksøyr og Finn Olstad fremført som «vellykket» – idrettsstreik, som startet høsten 1940.<sup>202</sup> Idrett, eller rettere sagt boikotten av denne, ble dermed brukt som en måte å utøve motstand mot okkupasjonsmakten, som tillot idrett stor betydning.<sup>203</sup> Slik var det eksempelvis viktig fra norsk side å boikotte FIS-kampene i starten av februar i 1941, som ble arrangert i Italia og dermed forstått som protysk.<sup>204</sup> I *DPZ* antydes det at en slik begrunnelse kan ligge bak: «Vielleicht hat man aus politischen Gründen die Entsendung der Schi-Ländermannschaft nicht durchgeführt, vielleicht war nur die Tatsache massgebend, dass der geeinte norwegische Sport sein Haus noch nicht ganz in Ordnung bringen konnte.»<sup>205</sup> At det samme trolig ligger bak den norske tvilen ved å delta i skandinaviske fotballandskamper i Sverige i en annen artikkel, berøres dog ikke: Her vises det kun til at Norge enda ikke har bestemt seg. Det gjelder også hvorfor flere nordmenn «mangler» i konkurranse i Lahti. Slik står artiklene om norsk idrettsaktivitet; ikke bare på vintersportområdet, men også i andre idretter, i stor kontrast til idrettsstreiken. Dette gjelder særlig artikkelen som poengterer en forventet «Riesenbeteiligung» på et skiløp i Bø i Telemark.<sup>206</sup> En del av sportsbegivenhetene som det refereres til ovenfor, er slik også enten eksplisitt tyskvennlige i form av ulike Hird-sportsarrangement, eller mer implisitt gjennom det

---

<sup>202</sup> Goksøyr og Olstad, 2017: 380.

<sup>203</sup> *Ibid.*, se blant annet 45, 65–66, 377–382. De to historikerne viser slik hvordan den norske idrettsstreiken skilte seg ut i europeisk kontekst. *Ibid.*, 353–354, 383.

<sup>204</sup> Det var stor forskjell mellom synet på idrett som motstandsredskap i Norge, og blant annet de svenske FIS-ledernes syn på sport som «(...) isolerte øyer av 'Gemütlichkeit' i en uhyggelig verden». Imidlertid deltok norske og tyskvennlige Randmod Sørensen. *Ibid.*, 363–364.

<sup>205</sup> *DPZ* (Dijofø?): «Rasten heisst Rosten – norwegische Sportskameraden», 15.02.1941: 3.

<sup>206</sup> *DPZ*: «Landesrennen in der Telemark», 01.03.1941: 5.

nyopprettede forbundet for den nyordnede idretten.<sup>207</sup> Når det gjelder andre sportsartikler, som skiturer og friluftsliv, må det påpekes at Goksøy og Olstad også taler om «gråsoner mellom den formelle idrettsstreiken og aktiviteter som mer opplagt var ukontroversielle».<sup>208</sup>

#### 2.2.6 Introduserende artikler

De tidligere nevnte nordlige, polare, natur- og råstoffproduksjonsaspektene fremkommer også i artikler som tilsynelatende skal introdusere regionen, som må ses i lys av *DPZs* opplysende og interesseskapende funksjon. Den tidligere nevnte flerspaltede hovedartikkelen på side 3 virker å ha som funksjon å introdusere ulike områder for leserne. Stoffet har ikke en direkte nyhetsverdi, men belyser norske forhold som blant annet Tromsø, Lofotfiske, samer, fangst på Svalbard, Bjørnøya, Hamsun og Hamarøy, nordlys, Fruholmen fyrårn og telegrafistarbeid på Svalbard. Selv om primært Nord-Norge introduseres, belyses også andre deler av landet, som Flødevigen forskningsinstitutt på Sørlandet. Forfatterne uttrykker en viss beundring og fascinasjon for det de beskriver, samtidig som noe distanse kan anes ved skildring av liv som for en del aspekter fremstår som fremmed<sup>209</sup> og hvor visse forhold fremheves og betones, slik som værforhold og ensomme leveforhold. Videre er det en rekke kortere artikler, eksempelvis om perlefunn i Berlevåg, som nærmest virker å gi et mystifiserende inntrykk, om utviklingen av skihopp og om et piratminnesmerke i Hammerfest. I disse artiklene finnes det en del direkte beskrivelser av nordmenn, hvilke analyseres nærmere under språkbruk.

#### 2.2.7 Samer

I artiklene hvor samer nevnes fremstår de som skilt fra «nordmenn», og betegnes primært som «Lappen», eller med «Lappen-» som prefiks: «Lappenvogt» og «Lappenhirten».<sup>210</sup> Videre brukes også betegnelser som understreker en naturforbindelse, slik som «Nomade», «Waldläufer» og «Naturkinder». I ti utgaver finnes artikler som omhandler eller berører samer, som fremstilles som en del av folkelivet i Tromsø og blant annet nevnes i forbindelse med ulveangrep. Beundring kan eksempelvis anes i betoningen av to samers utfordrende arbeid som postbud.

De direkte beskrivelsene av samer finnes i de to hovedartiklene som samer forekommer i. Den ene artikkelen gir et distanserende bilde av enkle leveforhold, som dog «moderniseres»: «[d]ie Tage der wenigen Nomaden und Waldläufer sind gezählt. Auch im höchsten Norden hat die Zivilisation ihren Einzug gehalten und für die anspruchslosen Naturkinder ist nirgends mehr

---

<sup>207</sup> Goksøy og Olstad, 2017: se blant annet 51, 92–93.

<sup>208</sup> *Ibid.*, 195.

<sup>209</sup> Eksempelvis skildres lukten av tran i Tromsø som noe som får fremmede til å rynke på nesen, mens Tromsøs befolkning selv har vent seg til lukten. Jacobs, 09.02.1941: 3.

<sup>210</sup> Unntaksvis som «Fjeldlappen», «Finnlappen» eller «Berglappen».



Platz.»<sup>211</sup> Beskrivelsen av «moderniseringen» fremstår som med en noe lattermild forundring. Videre vises det til at levetilstandene fortsatt er enkle og fordringsløse. Samene omtales som praktisk tenkende, og flere er rike for sine forhold. Et uskyldig inntrykk gis gjennom poengteringen av at tyveri ikke forekommer. Videre hevdes det at samene er mistenksomme, særlig overfor fremmede og statsansatte. Dermed fremkommer både fascinasjon, samtidig som det markeres avstand til samenes liv. Distansering og skille mellom «nordmenn» og samer er likeså tydelig i den andre hovedartikkelen om filmer fra Finnmark. Her nevnes samer som veivisere samt i forbindelse med filmen *Leila*, som handler om «(...) das Schicksal eines norwegischen Mädchens (...) das zu den Lappen verschlagen, durch den dunklen Ruf des Blutes zu den ihren zurückgeführt wird.»<sup>212</sup>

### 2.2.8 Historiske linjer

Avisens historiske artikler bidrar til å trekke linjer til Norges fortid. En lang kontinuitet fremheves indirekte ved artikler om arkeologiske funn og byjubiléer og eksempelvis i hovedartikkelen om Tromsø, der det gis inntrykk av at tiden delvis har stått stille. Samtidig betones også en kontinuitet i den tysk-norske relasjonen, ved at Hansaen erkjente byens betydning allerede før den fikk bystatus. At nettopp den eldre delen av historien og Norges lange linjer er viktige, kan også artikkelen om Himmler og Terbovens besøk på folkemuséet på Bygdøy og vikingskipene tolkes som, i og med at disse plassene tillegges vekt.<sup>213</sup> Vikingtiden fremheves tydelig som noe beundringsverdig og minnerikt, blant annet ved poengteringen av at en manns fengselsstraff for vold mot fem grekere er «(...) ein Mangel an Nationalstolz. Kein Wunder, dass Norwegen heute nicht mehr, wie zur Zeit der Wikinger, die Welt beherrscht. Damals wäre ein derartiges Urteil unmöglich gewesen.»<sup>214</sup> Samme antydninger om vikingtiden er synlige i en annen artikkel hvor ønsket om å skape en forbindelse mellom samtidens og vikingtidens klesstil er tydelig. Nyere historie behandles derimot kun i ett tilfelle, hvor det vises til at den første skihoppkonkurransen fant sted i Oslo i 1879.<sup>215</sup>

---

<sup>211</sup> Jacobs, Rudolf: «Nomaden lernen Autofahren. Lappenzelt und Limousine – Merkvürdigkeiten aus Karasjok – SOS in der Wildnis», i *DPZ*, 12.02.1941: 3.

<sup>212</sup> *DPZ* (Initialer V. – Vater?): «Polarmenschen im Film. Jahrelange Dreharbeit in den Schneewüsten Lapplands», 28.02.1941: 3. Trolig menes hermed filmen *Laila*. Nasjonalbiblioteket: «Laila» [hentet den 06.02.2019].

<sup>213</sup> Denne reisen er et uttrykk for Himmlers begeistring for Norden, som belyst i Kapittel 1. Se Emberland og Kott, 2012: 183–185.

<sup>214</sup> Giese, Helmut: «Die Fischer-Olsen-Saga. Frederik, ein Gefangener des Walfängers», i *DPZ*, 04.03.1941: 4.

<sup>215</sup> Bemerk at *DPZ*: «Der fliegende Sepp aus Mühlbach. 60 Jahre Schispringen von Hemmestveit bis Bradl», 27.02.1941: 5, skriver «Oslo» og ikke «Kristiania».

### 2.2.9 Kulturliv

Noe sjeldnere enn artikler med historiske henvisninger forekommer artikler om norsk kulturliv. Knut Hamsun berøres i en tredjedel av disse, og fremheves sterkt som «der grösste Sohn Norwegens», samtidig som det vises til nordmenns ambivalens til forfatteren og at han ikke aktes i henhold til sin betydning.<sup>216</sup> Vekten som tillegges Hamsun er neppe tilfeldig, sett i lys av forfatterens åpne og aktive støtte til Tyskland. Dette førte til sterk kritikk både i Norge og internasjonalt, mens han ble godt likt av de tyske soldatene,<sup>217</sup> hvilket også kommer tydelig til uttrykk i *DPZ* i denne perioden. Hamsun er slik også et positivt unntak i en ellers primært negativt vinklet lederartikkel, hvor det gis et nokså nedlatende inntrykk av norsk kulturliv og nordmenn. Det hevdes eksempelvis at Norge som kulturnasjon verken har en permanent opera i Oslo eller et «riktig» nasjonalteater.<sup>218</sup> Samtidig som artikkelen dermed gir et delvis negativt inntrykk, fremhever den et potensiale og nødvendigheten av tysk tilstedeværelse. Den poengterer likeså et kulturelt fellesskap med Tyskland gjennom henvisning til Oslo-pressens påpekning av «slektskap» mellom de tyske skuespillene «Faust» og «Minna von Barnhelm» med «Peer Gynt», noe det hevdes «(...) legte die gemeinsamen blutmässigen und geistigen Ursprünge des deutschen und des norwegischen Volkes überzeugend dar.»<sup>219</sup>

Andre, mer nøkternt refererende artikler bidrar til et mer positivt inntrykk av det norske kulturlivet, herunder etableringen av et studentteater. Beundring fremkommer i en hovedartikkel viet fremhevelsen av regissøren Helge Lundes nye film om Finnmark og skuespillerne i denne, og i artikkelen om Tromsø, der det påpekes at byen har et overraskende bra kulturelt tilbud til tross for få innbyggere. Slik gis det både negative og positive fremstillinger av norsk kulturliv, samtidig som det må betones at det norske kulturlivet ikke behandles ofte i avisen.

### 2.3 Språkbruk

Som det har blitt belyst tidligere, gjøres det skarpe skiller mellom samer og «nordmenn» i *DPZ*, og derfor behandles språkbruk om samer separat. Det fokuseres derfor i det følgende kun på

---

<sup>216</sup> Eckart, Peter: «Hamarö – die Insel Hamsuns. Stimmungsbilder aus dem Jugendland des Dichters», i *DPZ*, 19.02.1941: 3.

<sup>217</sup> Ringdal: «Hamsun, Knut», 1995: 154. Se også Sørensen, 1996: 191.

<sup>218</sup> Det vises til at «die Osloer Bühne, die diesen Namen trägt, ist ja in erster Linie ein Privatunternehmen, ja sogar eine Aktiengesellschaft.» *DPZ* (Initialer Gl.): «Geistige Erneuerung», 21.02.1941: 1. Det må dog påpekes at Nationaltheateret i Oslo åpnet i 1899. Ifølge Larsen: «Nationaltheateret», i *Store Norske Leksikon* [lest den 28/1-2019], skal det ha brygget opp til konflikt med nasjonalsosialistene våren 1941, og dermed noe etter artikkelen det her vises til ble publisert, hvorpå de aksjonærvalgte i styret ble sendt til Grini og teateret fikk en ny teatersjef. Ifølge Grimnes, 2018: 314, førte imidlertid krav om at skuespillere skulle delta i NRK, som hadde blitt nazifisert, til konflikt og streik allerede i januar 1941, noe som i større grad kan forklare motviljen mot Nationaltheateret i februar.

<sup>219</sup> *DPZ* (Initialer Gl.): «Geistige Erneuerung», 21.02.1941: 1. Nettopp formålet med fremføringen av disse to tyske skuespillene i Oslo i januar 1941, hevder Nøkleby, 2016: 124–125, var kulturpropaganda rettet mot nordmenn.

språkbruken i forbindelse med tematiseringen av de som beskrives som «nordmenn». «Norweger» er den primære betegnelsen på nordmenn i *DPZ*, men til en viss grad brukes også betegnelser som «Nordländer» og «Nordmänner». De direkte representasjonene av nordmenn finnes hovedsakelig i de introduserende artiklene, men de finnes også i mer kommenterende artikler. Språkbruken er delt opp i beundrende og positive representasjoner, og negative representasjoner. Kontraster ses også som et virkemiddel i fremstillingen, og diskuteres under positive og negative representasjoner.

### 2.3.1 Beundrende og positive representasjoner

I mange av de såkalt introduserende artiklene finner vi en rekke beskrivelser av nordmenn som gir inntrykk av å bidra til en fascinerende, delvis beundrende, men samtidig distanserende representasjon av nordmenn. Dette føyer seg til det som har fremkommet i kategoriene ovenfor; fremfor alt hva gjelder natur og råstoffproduksjon. Det er blant annet tydelig i artiklene om Tromsø og Lofotfisket. I førstnevnte beskrives (mannlige) hvalfangere og fiskere som førende et «entbehnungsreiches Leben», som «store og firskårne», som «tranflekke», «fordringsløse» og skjeggete, og som støyende når de kommer hjem fra ishavet.<sup>220</sup> Tromsøs befolkning skildres som fornøyde med tranlukten som symboliserer arbeid og inntekt, og videre som at de ikke ønsker å henge etter andre byer. Det vises til at dersom inntektene uteblir, vokser gjelden; «[a]ber der Nordmann hängt nicht gern trüben Gedanken nach. Auch die dunkle Winternacht geht vorüber».<sup>221</sup> I artikkelen om Lofotfisket beskrives fiskerne som fattige, og det skildres hvordan de vasser i blod og slim, at arbeidet er anspent og at fisket for mange innebærer årets eneste møte med «‘Stadtzivilisation’».<sup>222</sup> De samme tendenser forekommer også blant annet i en artikkel om Svalbard, hvor det vises at det bor noen alltid arbeidende, «wetterharte» pelsdyrfangere, «(...) die ein gefahrenvolles und wildes Dasein führen», som videre lever isolert og enkelt, men praktisk.<sup>223</sup> Derutover vises det til at selv om man skulle tro at menneskene var «like ugjestfri som omgivelsene og avvent sivilisasjon», så er de vennlige, beskjedne, gjestfri og «(...) keiner schlechten Handlung fähig».<sup>224</sup> De utfordrende leveforholdene fremheves atter en gang i den introduserende artikkelen om Lunde og hans film: «Männer verlangt das Land hier oben, Festigkeit, Tapferkeit sind Voraussetzungen zum Bestehen. Halbheiten bringen den Tod. (...) Den

---

<sup>220</sup> Jacobs, 09.02.1941: 3.

<sup>221</sup> Ibid.

<sup>222</sup> *DPZ*: «30000 Fischer warten auf de Startschuss. Wettlauf der Lofotfischer – Der Schnellste macht die beste Beute-Grosstadtleben in der Dorsch-Saison», 11.02.1941: 3.

<sup>223</sup> *DPZ*: «Vom Eisbär belagert. Eine Tromsöer Fangstfrau erzählt – Abenteuer auf dem Hüttendach», 13.02.1941: 3.

<sup>224</sup> Ibid.

Lebensgesetzen, die in diesem harten Land strenger und klarer als sonstwo sind».<sup>225</sup> Til tross for at en del av adjektivene vist til ovenfor kan tolkes som negative, fremføres de i en slik kontekst at beundringen overfor de som klarer å bo og leve slik fremtrer tydelig. Samtidig kan de også tolkes som en distanserende fremstilling av nordmenn.

Forestillingen av landets «fornyelse» og «det nye Norge» forekommer i så vel artikler om Quisling og i en artikkel om spesialheftet av *Wille und Macht* i avisen, hvor det vises til at det tegnes «(...) ein Bild von der neuen norwegischen Jugend, die gewillt ist, für Einigkeit, Zucht und Ordnung in ihrem Volk zu kämpfen.»<sup>226</sup> Det vises dermed et svært positivt bilde (sett med nasjonalsosialistiske øyne) av nordmenn. Dette er også tydelig i artikkelen om den norske avisdekningen av årsdagen for Altmark-saken, hvor det vises til at *Tidens Tegn* beskriver nordmenn som et «ytterst vennlig folk».<sup>227</sup> Både nyordning og positivitet kommer til uttrykk i den tidlige nevnte lederartikkelen som er kritisk til Oslos kulturinstitusjoner. Etter sterk kritikk følger en romantiserende beskrivelse av det norske landskapet, som gir sterkt inntrykk av potensiale:

(...) dem ist bewusst geworden, wo die Kräfte zu suchen sind, die in dieser Zeit der politischen Wende in Norwegen wieder urbar gemacht werden müssen: Der norwegische Mensch muss sich auf sich selbst besinnen, auf die grossen Werte seines reichen Gemütes, auf seine zähe Arbeitskraft und auf sein Volkstum.<sup>228</sup>

Bruken av en rekke positive adjektiver bidrar til en beundrende representasjon av nordmenn, blant annet ved fremhevelsen av ulike nordmenn som store eller kjente, fremhevelsen av sportslige prestasjoner, og omtale av ulike handlinger som fører til store og bra resultater. Likeså uttrykkes en vennlig innstilt holdning til nordmenn gjennom understreking av ulykker der nordmenn er involvert.<sup>229</sup>

Nordmenn representeres kun i noen få artikler ved bruk av kontrastering mot andre: I to artikler fremheves nordmenn på bekostning av andre, og slik kontrasteres nordlendinger mot afrikanere gjennom mat: Den udelikat skildrede tørrfiskens betones som «Negeressen» som ikke en gang spises av de fattigste blant de fattigste i Tromsø. Utsagnet kan imidlertid også tolkes i mindre positiv forstand ved at man i Norge eksporterer den minst likte fisken.<sup>230</sup> I en artikkel om en angivelig smålig diskusjon om hvorvidt jenter får delta i konfirmasjonsundervisning ikledd ski-

---

<sup>225</sup> DPZ (Initialer V. – Vater?): «Polarmenschen im Film. Jahrelange Dreharbeit in den Schneewüsten Lapplands», 28.02.1941: 3.

<sup>226</sup> *Wille und Macht* beskrives som «Führerorgan der nationalsozialistischen Jugend». DPZ: «Geistige Brücke», 18.02.1941: 3.

<sup>227</sup> DPZ: «Der Neutralitätsbruch im Jössingfjord. Die norwegische Presse gedenkt des folgenschweres Altmarkfalles», 18.02.1941: 6.

<sup>228</sup> DPZ (Initialer Gl.): «Geistige Erneuerung», 21.02.1941: 1.

<sup>229</sup> Se eksempelvis DPZ: «Lebendig verbrannt», 12.02.1941: 3.

<sup>230</sup> DPZ: «3000 Fischer warten auf de Startschuss. Wetlauf der Lofotfischer – Der Schnellste macht die beste Beute – Grosstadtleben in der Dorsch-Saison», 11.02.1941: 3.

bukser vises det at mens enkelte i Sverige og Danmark setter seg til motverge, er dette «heldigvis» ikke noe problem i Norge.<sup>231</sup>

### 2.3.2 Negative representasjoner

Som tidligere nevnt er en artikkel svært negativ til at Norge ikke deltok i en stor konkurranse i 1940, hvor det tales om norske storheter og talenter, men overordnet gis en negativ representasjon av nordmenn som i stort behov av «Blutaufrischung».<sup>232</sup> Lignende tanker om kultur finner vi som nevnt også i lederartikkelen om «åndelig fornyelse». Den tidligere nevnte poengteringen av at de som sprer vestlig propaganda antas å være «mindre begavede» nordmenn,<sup>233</sup> og annen belysning av motstand, slik som kritikken som fremføres mot de som bærer binders, bidrar ytterligere til en negativ representasjon av (visse) nordmenn. Likeså gis det et negativt bilde av norsk rettsvesen i teksten om hvalfangeren som ble fengslet for vold mot grekere, og samtidens Norge kontrasteres negativt mot «Norge» i vikingtiden. Videre forekommer negative beskrivelser i artikler om kriminalitet. Derutover kan kontrasteringen av Tromsøs befolkning som tilfreds med tranlukt, ettersom den symboliserer arbeid og velstand, i motsetning til fremmede, tolkes som en distanserende fremstilling av nordmenn.

Representasjonene av nordmenn i *DPZ* i denne perioden er dermed i overveiende grad beundrende og positive. De negative fremstillingene er både færre i antall og inneholder ofte også positive elementer mens de positivt vinklede artiklene kun tematiserer positive aspekter.

## 2.4 Fellesskapet mellom nordmenn og tyskere

Fellesskap, forstått som tilhørighet og i betydning av at man har noe til felles, fremkommer som vist ovenfor mellom nordmenn og tyskere i flere sammenhenger, blant annet i forbindelse med sport, kultur og historie. Fellesskap antydes imidlertid også på andre områder. Et ideologisk fellesskap kan eksempelvis utleses av artikler som omtaler Quisling og påpeker at norske medier dekker Hitlers taler. Likeså antyder tematisering av Regiment Nordland et felles mål for krigen. Felles kontaktområder fremkommer rent konkret gjennom at det vises til at også tyske soldater er å se i Tromsøs gater. At både norske og tyske frisører samler håravfall til filtfabrikker er et eksempel på at man gjør samme ting i begge land. Videre ymtes et fellesskap i polarforskning gjennom sammenligning av en tysk polarforsker med norske sådanne, og påpekningene av tyske forelesninger ved Universitetet i Oslo og studieplasser for norske studenter i Tyskland

---

<sup>231</sup> *DPZ*: «Streit um Schihosen. Die modernen Schulmädchen und der strenge Pfarrer», 16.02. 1941: 3.

<sup>232</sup> *DPZ* (Dijofø?): «Rasten heisst Rosten – norwegische Sportskameraden», 15.02.1941: 3.

<sup>233</sup> *DPZ* (Initialer Gl.): «Die Pause», 25.02.1941: 1.

kan også tolkes som uttrykk for fellesskap. Dog kan sistnevnte også gi inntrykk av en viss distanse med betoningen av dokumentasjon som må fremlegges før start, noe som kan forstås som at norske studenter ikke uten videre kan studere i Tyskland. Videre viser den tidligere omtalte lederartikkelen om «åndelig fornyelse» primært til fellesskap, samtidig som det vises til noe distanse med henvisningen om at Hamsun vurderes ulikt i Norge og Tyskland.<sup>234</sup>

Utover sistnevnte artikler og artiklene som tematiserer norsk motstand, antyder kun en annen artikkel en viss avstand mellom tyskere og nordmenn. I denne søkes trykkfeil i avisen forklart blant annet med at de norske setterne ikke kan «et ord tysk».<sup>235</sup> Med unntak av artiklene om motstand, tolkes artiklene som antyder distanse dermed ikke som at de ymter om en svært alvorlig avstand, særlig da det ved et senere tidspunkt vises til at nordmenn ønsker å lære tysk. *DPZ* fremhever dermed i mye større grad fellesskap mellom nordmenn og tyskere enn det motsatte. Dette gjelder også de direkte henvisningene, hvilke imidlertid er langt færre enn de tematiske vist ovenfor. Slik antydes eksempelvis et fellesskap gjennom at det trekkes paralleller mellom de to landene i beskrivelsen av Svalbard som «Alpenland im Eismeer».<sup>236</sup> Med formuleringer som nyordning «også i Norge» antydes likeså et fellesskap med Tyskland.<sup>237</sup> Videre hevdes det i artikkelen om Tromsø at forholdet mellom nordmenn og tyskere er godt, i og med utsagnet om at soldatene «schnell die Herzen der Bevölkerung erobert haben».<sup>238</sup> Det ble ikke funnet formuleringer som kan tolkes som distanse.

Imidlertid virker ikke hele den norske befolkningen å være inkludert i fellesskapet. For det første fremstår det som at det tas tydelig avstand til de som på ulike måter utøver motstand, hvilket blant annet er tydelig i fremhevelsen av de straffemessige konsekvensene av spionasje for England. Likeså kan de negative omtalene av kriminalitet forstås som at de markerer distanse. Samer virker ikke å være inkludert i fellesskapet, og fremstår også som adskilt fra «nordmenn», både hva angår levestandard og «blodsmessig». Det må dog understrekes at samer ofte omtales med en positiv fascinasjon, som på samme gang er eksotiserende og viser avstand. Det stemmer slik overens med hva blant annet Harald Rinde hevder om tyskeres syn på samer som «(...) med et turistblikk, som en eksotisk folkegruppe»,<sup>239</sup> og det Bjørg Evjen viser om en heller positiv innstilling til samer, som ble respektert, samtidig som de ble ansett som en «egen folkegrup-

---

<sup>234</sup> *DPZ* (Initialer Gl.): «Geistige Erneuerung», 21.02. 1941: 1.

<sup>235</sup> *DPZ*: «Wilkie und der Druckfehlerteufel», 12.02.1941: 3.

<sup>236</sup> Bechem, A. (kun initial for fornavn): «Das Alpenland im Eismeer. Spitzbergen von einem Dichter gesehen – Sinfonie der Farben», i *DPZ*, 20.02.1941: 3.

<sup>237</sup> *DPZ*: «Krieg gegen Europas Sammlung. Quisling prangert Englands Lügenfeldzug an», 16.02. 1941: 6.

<sup>238</sup> Jacobs, 09.02.1941: 3.

<sup>239</sup> Rinde, 2015: 201.

pe» eller som «sammenblandet rasemessig».<sup>240</sup> Det var dog viktig at «tyske og samiske gener» ikke ble «blandet».<sup>241</sup> Med en slik fremstilling virker samer dog ikke å være så lite «darstellungswürdige», som Seiler-Kroll hevder at samene var i reklamene fra midten av 1930-tallet.<sup>242</sup> Evjens påpekning om at «[t]yskerne (...) beundret samenes evne til å leve i de arktiske forholdene»,<sup>243</sup> er interessant. Denne evnen ble ansett som viktig i planene om rekoloniseringen av de okkuperte områdene i øst, i hvilken det var tenkt at blant annet nordmenn skulle delta.<sup>244</sup> Som jeg har vist ovenfor, gjaldt denne beundringen i *DPZ* ikke bare samer, men trolig den nordnorske befolkningen generelt. Når det gjelder samtidige tyskere i Norges syn på samer, som vist av Ebba Drolshagen og Thomas Ruck, oppviser *DPZ* likheter med Drolshagens utsagn om at disse ble oppfattet som eksotiske, mens Rucks utlesning av rasisme er mindre tilstede.<sup>245</sup> Det er videre bemerkningsverdig at kvener ikke omtales i *DPZ* i de undersøkte periodene i det hele tatt, og dermed ikke fremstår som en egen minoritet. Norske jøder omtales heller ikke.

Fellesskapet mellom nordmenn og tyskere fremstår videre heller ikke som likestilt, hvilket fremkommer både indirekte og poengteres direkte. Som det har blitt vist, understrekes betydningen av den tyske tilstedeværelsen på flere plan hyppig, og det ble her tolket som at det antydes et norsk behov for tysk hjelp, beskyttelse og støtte. Samtidig som tematiseringen av den tyske støtten antyder at den tyske holdningen til å hjelpe er positiv, kan den også tolkes som at den poengterer et norsk avhengighetsforhold, hvor nordmenn er i behov av tysk støtte, og dermed ikke er fullt ut likeverdige. Distansen ved en slik tydelig rollefordeling mellom tyskere og hviterussere viste også Burmistr fremkom i *Minsker Zeitung*.<sup>246</sup> I *DPZ* kommer dette eksempelvis til uttrykk i det tyske ansvaret for en «blodsoppfriskning» i sporten. I sporten er det også tydelig hvordan fellesskapet ikke er likestilt, da selv om det antydes at så vel nordmenn som tyskere og østerrikere er dyktige, så poengteres det at de sistnevnte dominerer. Lignende tendenser fant også Martin Moll i den tyske kulturpropagandaen i Norge, hvilken han hevder var preget av en «merkwürdige, nie aufgelöste Disharmonie», med fremheving av et «germansk» fellesskap, samtidig som den tyske overlegenheten på området ble betont.<sup>247</sup> Imidlertid kan også formuler-

---

<sup>240</sup> Det positive synet gjaldt reindriftssamene, mens sjøsamene ifølge Evjen, 2015: 88, ikke ble sett som samme gruppe. Bemerk at det nasjonalsosialistiske og tyske synet på samer ikke var entydig, og at det også var negative holdninger til samer. Evjen, 2015: 86–89. Se også Roughvedt, 2010: 314–316, for Himmlers holdning til samer som en «ikke-germansk» gruppe, som dog hadde «holdt blodet rent» og som han mente burde få et eget reservat.

<sup>241</sup> Se Evjen, 1998: 286.

<sup>242</sup> Seiler-Kroll, 2010: 170.

<sup>243</sup> Evjen, 2015: 88.

<sup>244</sup> Ibid., 95.

<sup>245</sup> Se Drolshagen, 2010; Ruck, 2011: 52.

<sup>246</sup> Burmistr, 2016: 276.

<sup>247</sup> Moll, 1998: 200.

ingen av at en tysk polfarer følger i Nansen og Amundsens fotspor tolkes som norsk overlegenhet.<sup>248</sup> Derutover tyder *DPZs* vektlegging av enkelte av naturaspektene ved det som fremføres som (nord)-norske leveforhold som «fremmede» på en viss distanse, selv om beundring uttrykkes overfor de som kan leve slik. Likeså kan komiske fremstillinger av nordmenn, som bidrar til å representere dem som uforståelige eller muligens noe «enfoldige», ses som at de markerer en viss avstand.<sup>249</sup> Det fremstår slik som at det var rom for en viss ulikhet innenfor fellesskapet.

Viljen til fellesskapet fremstår som gjensidig fra så vel norsk som tysk hold, eksempelvis gjennom fremhevelse av Himmlers interesse for nordmenn. Det samme tyder en norsk kapteins redning av tyskere på havet, og en felles vilje til å lære tysk henholdsvis norsk på. Likeså kan gjentakelsen av at nordmenn ikke avviser alt tysk ses som en norsk velvilje til fellesskapet,<sup>250</sup> noe som også gjelder oppslaget om store besøk på en Hitlerjugend-utstilling i Oslo. Samtidig blir den norske holdningen ikke presentert som entydig positiv, da også motstand tematiseres.

I avhandlingens første kapittel ble det vist at det «tyske» synet på nordmenn må forstås som komplekst, og at ulike nasjonalsosialistiske makthavere i varierende grad betonte det «germanske aspektet» og den økonomiske utnyttelsen av norske ressurser. Det fremkom også at forestillingene om Norge og nordmenn ikke kun kan tilskrives nasjonalsosialistene, da det fantes en tidligere interesse for landet og dets befolkning forut for nasjonalsosialistene, som sistnevnte delvis bygde videre på. Ut i fra Himmler og SS' «raseforståelse» av nordmenn hadde man kunnet forvente et «blodsbasert» fellesskap mellom nordmenn og tyskere. Et slikt fremheves imidlertid eksplisitt kun i noen få tilfeller, hvor relasjonen beskrives som et «germansk broderfolk»; eksempelvis i artikkelen med det talende navnet «Geistige Brücke», hvor det vises til «(...) den geistigen Austausch zwischen den beiden germanischen Brudervölkern».<sup>251</sup> En lignende formulering, «unser deutsches Brudervolk», vises det også fra norsk hold ved NS-avisen *Fritt Folk*.<sup>252</sup> I lederartikkelen «Geistige Erneuerung» poengteres fellesskapet uttrykkelig flere ganger, både hva angår opprinnelse og fremtid: «(...) die gemeinsamen blutmässigen und geistigen Ur-

---

<sup>248</sup> *DPZ*: «160 000 Kilometer überm unerforschten Land», 02.03.1941: 3.

<sup>249</sup> Det har ikke vært rom for å belyse komiske artikler som egen kategori under 2.2, noe som også forklares med et lite antall slike artikler. Kategorien er likevel representert i de grafiske fremstillingene i appendiks 2. Et eksempel er artikkelen om en nordmann som stjal brennevin ved bruk av et hageslangemunnstykke, beskrevet som et «kunststykke». *DPZ*: «Branntwein in der Gartenspritze. Der Trick eines Diebes. Missglücktes Akrobatenkunststück», 14.02.1941: 3.

<sup>250</sup> Se *DPZ*: «Geistige Brücke», 18.02.1941: 3: «der norwegischen Bevölkerung, die sich nicht engstirnig und grundsätzlich allem, was aus Deutschland kommt, verschliesst» og *DPZ* (Initialer Gl.): «Geistige Erneuerung», 21.02.1941: 1: «den Norwegern, die nicht engstirnig alles Deutsche ablehnen – nur deshalb, weil es aus Deutschland kommt».

<sup>251</sup> *DPZ*: «Geistige Brücke», 18.02.1941: 3.

<sup>252</sup> *DPZ*: «Der Neutralitätsbruch im Jössingfjord. Die norwegische Presse gedenkt des folgenschweren Altmarkfalles», 18.02.1941: 6.



sprünge des deutschen und des norwegischen Volkes (...) Die Kunst verbindet die Völker (...) Wenn es gilt, einen Weg in eine gemeinsame grosse Zukunft zu finden.»<sup>253</sup> Utover disse få, dog svært tydelige henvisningene til et «blodsmessig» fellesskap mellom nordmenn og tyskere, samt betoningen av en «blodsoppfriskning» av nordmenn,<sup>254</sup> fremkommer ingen flere slike direkte. Tematisk kan dog så vel henvisninger til vikingtiden, bønder, kampen mot naturen, og til en viss grad fremheving av norsk kultur ses som uttrykk for SS' syn på nordmenn. Imidlertid var verken betoningen av bønder, kampen mot harde livsbetingelser og vikingtid spesifikt for SS, hvilket også gjelder det «germanske». Som redegjørelsen i 1.6 viste, var alle disse elementene også del av bildet av nordmenn forut for nasjonalsosialismen, og ble eksempelvis betont av Wilhelm II. Videre kan også fremstillingen av nordmenn som «enkle», også da det gjaldt arbeidslivet, ses i forbindelse med SS og Himmlers antakelse om at nordmenn ikke kunne tilpasse seg det moderne, men også forstås i lys av en mer generell tanke om Norge som «førmoderne idyll».<sup>255</sup> Dette viser også hvordan det bildet av nordmenn som SS representerte, overlappet med tidligere tankegang. Samtidig må det betones at det også vises til en viss utvikling, noe som heller tyder i motsatt retning.

Samtidig kan en fremstilling av Norge som lite moderne og poengteringen av utvikling ved tysk hjelp også ses i sammenheng med Terbovens ønsker om å modernisere landet, slik Bohn viser.<sup>256</sup> Det ble i fremstillingene av nordmenn vist at størst vekt ble tillagt aspekter som bidrar til en representasjon av nordmenn som nære på naturen, både i seg selv og særlig i forbindelse med arbeid. Ved gjentatte tilfeller fremheves nordmenn som råstoffprodusenter; primært med henblikk på fisk og fiskeprodukter. Sett i lys av den tyske planen om å innlemme norsk økonomi i en større «Großraumwirtschaft», hvor Norge blant annet skulle være «hovedleverandør» av fisk og fiskeprodukter, slik Bjørn-Petter Finstad viser, kan fellesskapet dermed tolkes som et økonomisk sådant.<sup>257</sup> Det må imidlertid påpekes at antydningene om et økonomisk fellesskap med Tyskland er indirekte og baserer seg på fremstillingen av nordmenn i seg selv. Imidlertid er de flere i antallet, og forekommer også i større reportasjer, slik som om Lofotfisket. Kun i

---

<sup>253</sup> DPZ (Initialer Gl.): «Geistige Erneuerung», 21.02.1941: 1.

<sup>254</sup> DPZ (Dijofø?): «Rasten heisst Rosten – norwegische Sportskameraden», 15.02.1941: 5.

<sup>255</sup> Emberland og Kott, 2012: 57; Gammelien, 2010: 79; Pötscher, 2010: 65.

<sup>256</sup> Bohn, 2000: 126.

<sup>257</sup> Finstad, 2014: 385–386. En interessant påpekning er at det eksempelvis i DPZ-artikkelen om Lofotfisket vises til stor deltakelse i 1941, med 30.000 deltakere, og gis inntrykk av at de fleste deltar: «(...) dass keiner hier im Nordland oder Troms oder Finnmarken als Mann gilt, solange er nicht auf Lofot-fang gewesen ist.» Finstad, 2014: 370, viser derimot at deltakelsen i Lofot-fisket hadde gått ned fra 24.000 fiskere i 1940, til knapt 15.000 i 1941, og slik kun halvparten av det som antydes i DPZ: «30000 Fischer warten auf den Startschuss. Wettlauf der Lofot-fischer – Der Schnellste macht die beste Beute-Grosstadtleben in der Dorsch-Saison», 11.02. 1941: 3. En slik overdrivelse kan være resultat av uvitenhet, men kan også tolkes som en konsekvens av den betydning som ble tillagt det norske fiskeriet, hvor det ble viktig å betone dette.

noen tilfeller forekommer direkte uttaler, som «(...) die wirtschaftliche Wendung Norwegens zum Kontinent».<sup>258</sup> Henvisningene til et «blodsbasert» fellesskap er på den annen side noe mer eksplisitte, men færre. Videre finnes det også tematiske henvisninger til et slikt syn. Det er slik noe flere økonomisk vinklede artikler om nordmenn. Det tyder på at «blodsaspektet» ikke var dominerende i *DPZ*, som det var i andre nasjonalsosialistiske kretser, slik som hos Himmler og i SS. Det kan i sin tur tolkes som at det var et visst spillerom for avisene og redaktørene; blant andre *DPZ*s hovedredaktør i perioden, Rudolf Vater, som trolig ikke var overbevist nasjonalsosialist.<sup>259</sup> Det må dog bemerkes at det heller ikke har blitt funnet noen spor i arkivene etter at SS skal ha vært involvert i avisen, utover at HAVPs leder, Müller, var SS-medlem.<sup>260</sup>

Dermed forekommer begge i kapittel 1 identifiserte tankeganger om nordmenn i nasjonalsosialistisk kontekst i *DPZ* i den undersøkte perioden, selv om de fremheves på ulike måter: Det «rasebaserte» synet er noe mer eksplisitt, men litt mer sjeldent tematisk. Det økonomiske synet er litt hyppigere, men ikke like eksplisitt. Videre kan fremstillingene av nordmenn også relateres til den bredere bakgrunnen av forestillinger om nordmenn i Tyskland, blant annet som nære på naturen. Når det gjelder tyske oppfatninger om nordmenn under okkupasjonen, som vist av Ruck, er det videre også flere likheter med en romantiserende fremstilling, og med henvisninger til både råstoffer og en «blodsbasert» tankegang gitt i bildeverket *Nordland* fra 1941.<sup>261</sup>

I tillegg til de konkrete henvisningene til hva nordmenn og tyskere har felles, kan den positive og beundrende holdningen til nordmenn som ble identifisert i avisen i denne perioden gi inntrykk av at et fellesskap også søkes etablert slik, dog på en langt mer indirekte måte. Det gir også behovet av å opplyse leserne om norske forhold inntrykk av. Ved å gjøre leserne positivt innstilte til et av avisens objekter, nordmenn, kan avisinnholdet forstås som at det indirekte antyder et fellesskap. *DPZ* kan dermed tolkes som slik Narve Fulsås og Hallvard Tjelmeland poengterer: Som en virkelighetsskaper, i dette tilfellet som skaper av ett bestemt fellesskap mellom nordmenn og tyskere. Det er dermed ikke bare et fellesskap mellom leserne som skapes, men også et fellesskap mellom leserne og noen av avisens «objekter».<sup>262</sup> Det kan videre spekuleres i hvilke implikasjoner det skulle ha. Som antydnet i kapittel 1, vil en avis som belyser de okkuperte – nordmennene – og som først og fremst retter seg mot okkupantene – primært de tyske soldatene – kunne påvirke okkupantens forhold til de okkuperte. Som vist her, understrekes fellesskapet

---

<sup>258</sup> *DPZ*: «Geistige Brücke», 18.02.1941: 3.

<sup>259</sup> Se Appendiks 1.

<sup>260</sup> Emberland og Kott, 2012: 140.

<sup>261</sup> Se Ruck, 2011: 45–53.

<sup>262</sup> Se 1.51 Aviser som kilde; Fulsås, 2001: 240–241; Johansen, 1996: 264; Tjelmeland, 2003b: 157–158; Tjelmeland, 2004: 114–115, 123–128.

gjentatte ganger, og en derutover positiv fremstilling av nordmenn kan slik tolkes som en indirekte oppfordring til okkupantene om en vennlig og beroligende adferd overfor de okkuperte. Det kan ses i lys av behovet for å bevare roen i samfunnet og ikke forstyrre de rådende forholdene, blant annet for å holde den norske økonomien i gang, noe som var viktig for Tyskland.<sup>263</sup> Videre kan også stemningen som formidles i *DPZ* tolkes som en betoning av hvor «bra» soldatene hadde det i Norge. De nordmenn som leste avisen, som vist i Appendix 1 trolig utgjorde en liten andel av leserne, var sannsynligvis NS-medlemmer eller NS-vennlige. Gjennom å fremstille nordmenn positivt og med en del til felles med tyskere, kan *DPZ* dermed tolkes som en positiv henvendelse til disse, samt som bidrag til prosjektet om å vinne nordmenn til den «nordisk-germanske» tanken og «for Hitler». I NS var det imidlertid spenninger mellom nasjonalister og pangermanister.<sup>264</sup> Når det gjelder NS-lesere, blir slik det uuttalte formålet om å understreke fellesskapet mellom nordmenn og tyskere i avisen enda tydeligere.

Slik dominerer fellesskapsaspektet i fremstillingen av den norsk-tyske relasjonen, men som vist er fellesskapet verken entydig blodsbasert eller økonomisk. Elementer av begge forekommer, men mens de direkte henvisningene i større grad tyder på et «germansk» fellesskap, tyder fremstillingen av nordmenn i seg selv heller på at et fellesskap søkes etablert ved en positiv representasjon av nordmenn som blant annet råstoffprodusenter, som igjen kan bidra til en tysk «Großraumwirtschaft». Den positive og beundrende fremstillingen kan slik forstås som et optimistisk syn på relasjonen mellom nordmenn og tyskere, og kan videre ses i lys av en journalistikk i perioden preget av seierssikkerhet og seierspropaganda.<sup>265</sup> Bildet som tegnes av nordmenn kan også ses i lys av Martin Molls to første faser med propaganda rettet mot nordmenn, hvor økonomiske fordeler ved tilslutningen til en «Großraumwirtschaft» ble poengtert i den første fasen,

---

<sup>263</sup> Finstad, 2014: 369, 387; Nøkleby, 1992: 281. Likeså skulle soldatene ifølge Wehrmacht oppføre seg «korrekt» i møte med nordmenn. NHM 198/FAB – 2634 Reel No. 2634, Fjernskriv datert 2. juni 1942: 2. Se også NHM 198/FAB – 2640 Reel No. 2640, Anlage 3 zu Abt. (det følgende er uklart) In/O. Qu./Ic/Ile Nr. 1277/40. II Ang. Udatert: 1–3, hvor soldatenes oppførsel poengteres som viktig, og Grimnes, 2018: 100, 106; Drolshagen, 2012: 13, 81, 125; Nøkleby, 2016: 123.

<sup>264</sup> Quisling ønsket eksempelvis at de «germanske» landene ble samlet i et forbund med både selvstyre og noe felles, slik som utenrikspolitik. Ifølge Grimnes var pangermanismens høydepunkt i NS i september 1942, og ble deretter redusert. Det var likeså spenninger mellom to ulike næringslinjer; en nasjonal henholdsvis en mer storromsøkonomisk linje. Emberland og Kott, 2012: 91, 166, 176; Grimnes, 2018: 160–161, 175; Sørensen, 2009: 73–77. Se også Emberland, 2009: 227–243; Grimnes, 2018: 176, 180, 347.

<sup>265</sup> Echternkamp, 2004: 20–22. Viktigheten av tiltroen til seier ble eksempelvis poengtert av Wehrmachts øverstkommanderende von Brauchitsch i desember 1939: «Nach aussen – und dieses aussen beginnt schon in der eigenen Familie – gibt es nur eine Haltung: die feste Überzeugung vom Siege der deutschen Waffen und völlige Einmütigkeit über den Weg, der zu diesem Ziel führt.» NHM 198/FAB – 2640 Reel No. 2640, Beilage 2 zu Anlage 3 zu Abt. (det følgende er vanskelig å tyde) In/O. Qu./Ic/Ile Nr. 1177/40 g. II Ang. Datert 11. desember 1939.

mens fordømmelsen av motstand samsvarer med den andre fasen med mer aggressiv propaganda fra 1941, hvor valget sto mellom å være for eller mot okkupasjonsmakten.<sup>266</sup>

I neste kapittel undersøkes den påfølgende måneden i *DPZ*. Svolvær-raidet 4. mars 1941 medførte en omprioritering i forsvaret av Norge, og kan slik forstås som en hendelse med stor påvirkning på høyt nivå. I kapittel 3 studeres fremstillingen av nordmenn etter raidet, og det søkes dermed å kartlegge hvorvidt Svolvær-raidet også førte til en større grad av anspenning også i *DPZ* hva det angikk fremstillingen av nordmenn.

---

<sup>266</sup> Moll, 1997: 243.

## Kapittel 3: Fremstillingen av nordmenn i *Deutsche Polarzeitung* etter Svolve-raidet: Mer nyanserte nordmenn i naturen og kulturen, 5. mars–4. april 1941

### 3.1 Innledning

Sommeren 1940 begynte planleggingen av det tyske angrepet mot Sovjetunionen. Den viktigste oppgaven til de tyske styrkene i Norge var å forsvare landet. Overflødige styrker skulle sikre Petsamo, som med sine nikkelressurser hadde stor betydning for Tyskland, frem til Finland gikk inn i krigen. Med det britiske Claymore-raidet i Lofoten 4. mars 1941 endret imidlertid forholdene seg.<sup>267</sup> Til tross for at bombingene, senkningen av flere skip, tilfangetakingen av nordmenn og tyskere, samt sivile nordmenn som ble med frivillig, ifølge Earl F. Ziemke ikke hadde noen militær betydning, ble Hitler svært bekymret for forsvaret av Norge. Han fryktet et britisk angrep mot Norge samtidig som angrepet på Sovjetunionen skulle påbegynnes. Uroen ble ytterligere forsterket gjennom et mindre raid i Øksfjord natt til 12. april. Som følge av Hitlers uro ble det norske forsvaret utvidet og den opprinnelige Aufmarschanweisung Barbarossa endret: Forsvaret av Norge ble understreket og styrkene skulle ikke minskes for å bidra i angrepet mot Sovjetunionen, men tvert imot økes mellom Narvik og Kirkenes.<sup>268</sup>

*Deutsche Polarzeitung* (DPZ) hadde nå blitt utgitt i nesten én hel måned. Avisen fortsatte i tilnærmet samme stil som i den første måneden, men to nye aspekter i belysningen av nordmenn må påpekes allerede her. Hovedartiklene på side 3, som også i denne perioden primært, men ikke utelukkende, omhandler nordiske forhold, belyser i mindre grad Norge.<sup>269</sup> De har dog fortsatt et visst preg av å belyse «polare» aspekter og naturforhold: En av artiklene om Canada omhandler eksempelvis en tam bjørn, og bidrar slik til en kontekst som kan forsterke et inntrykk av Norge som naturnært og «polart», selv om artikkelen i seg selv ikke berører Norge. Det er dermed færre introduserende artikler om nordmenn med direkte beskrivelser. En annen forskjell er at langt flere av de kulturelle og vitenskapelige nyhetene på side 2 belyser norske forhold.<sup>270</sup> Slik er det flere henvisninger til norsk kulturliv i andre undersøkelsesperiode. Antallet artikler om nordmenn har sunket noe, men ikke mye; se figur 1 i Appendiks 2. I det følgende belyses sentrale temaer i de 27 undersøkte utgavene (21–47), 5. mars–4. april 1941. Deretter analyseres

---

<sup>267</sup> Heretter kalt Svolve-raidet.

<sup>268</sup> Kaltenecker, 1999: 179–180, 194; Nøkleby, 2016: 148–151; Skodvin, 1991: 107–108, 111–113; Ziemke, 1959: 114–115, 125, 127–128. Se også Grimnes, 2018: 89–90; Nøkleby, 1992: 141, 144.

<sup>269</sup> I første undersøkelsesperiode (9. februar–4. mars 1941) omhandlet en majoritet (65 %) norske forhold, mens Norge i denne perioden kun dekkes i en tredjedel av artiklene. Hovedartiklene belyser nå i større grad ulike land og forhold: Sverige, Finland, Grønland, Island, Færøyene, Beringstredet og tyske soldater i Norge.

<sup>270</sup> Fra en belysning av norske slike nyheter i 30 % av utgavene i første periode til 70 % av utgavene i andre fase.

språkbruken på samme måte som for første undersøkelsesperiode, og forholdet mellom tyskere og nordmenn diskuteres til slutt.

## 3.2 Sentrale emner

De sentrale emnene i fremstillingen av nordmenn er hovedsakelig de samme som for første periode; imidlertid har tyngdepunktet blitt noe forskjøvet, hvilket gjenspeiles i rekkefølgen temaene presenteres. Rekkefølgen på emnene er som i forrige kapittel sortert etter emnenes hyppighet. For en grafisk fremstilling, se figur 3 i appendiks 2.

### 3.2.1 Naturnære nordmenn: Natur, råstoffproduksjon, sjømenn og nordlige forhold

Som i første periode er tematisering av nordmenn som naturnære gjennom en vekt på natur- og ulike nordlige aspekter, samt nordmenn som råstoffprodusenter og sjømenn vanligst i perioden. Felles for de to periodene er videre at råstoffproduksjon belyses mer enn naturaspekter og nordmenn som sjømenn. Emnene berøres først og fremst i det jeg ovenfor har kalt indirekte fremstillinger, og unntaksvis i direkte fremstillinger av nordmenn.

Råstoffproduksjon belyses som i februar 1941 på ulike plan; dog domineres denne nå av gårdsbruk og dyrking, og ikke lengre av fiske, fiskeprodukter og sel- og hvalfangst som i foregående periode.<sup>271</sup> Nordmenn omtales også mer eksplisitt som både bønder og fiskere ved at det er flere mer generelle henvisninger til nordmenn i disse yrkene, både separat og sammen, hvilket forsterker den totale representasjonen av nordmenn som fiskere og bønder for de to første periodene. Det kommer blant annet til uttrykk i bokmeldingen av Johan Bojers *Des Königs Kerle*, hvor det hevdes at man blir kjent med Norge ved å følge «die Fischer und Bauerburschen».<sup>272</sup>

Representasjonen av nordmenn som sjømenn, kapteiner og losere, som jobber på havet (utover fiskerne) oppviser stor kontinuitet med første periodes representasjoner. Gjennom fremhevelsen av nordmenn som sjømenn forsterkes ytterligere inntrykket av de samme som nære på naturen på ulike områder. Det bidrar også til en fremstilling av nordmenn som arbeidsomme. Dette gjelder ikke bare råstoffproduksjon og sjøfart, som det fokuseres primært på. Det fremkommer også andre yrker, hvilke som i forrige periode bidrar til et bilde av et mangfoldig arbeidsliv. I tillegg betones også arbeidsaspektet i seg selv, blant annet i påpekninger som at nordmenn

---

<sup>271</sup> Andre områder av råstoffproduksjon berøres imidlertid også utover gårdsbruk og dyrking, her presentert i min-kende antall henvisninger: Fiske og fiskeprodukter, treverk og skogdrift, jegere og pelsdyrdrift, fangst på havet, gruvearbeid og reinsdyrdrift.

<sup>272</sup> DPZ (initialer H.K.): «Was lese ich?», 12.03.1941: 4.

i Svolvær-raidet ble «(...) aus ihrer Arbeit und Existenz brutal herausgerissen».<sup>273</sup> Samme inntrykk forsterkes ytterligere i utsagnet om Nord-Norge: «Hier gibt es nur Arbeit».<sup>274</sup>

Belysningen av naturaspekter i mars 1941 oppviser likeså store likheter med de samme i foregående periode: Ulike sider ved naturen belyses blant annet ved henvisninger til dyr og forskning på naturaspekter. Nansen og Amundsen tematiseres noe mer enn i foregående periode, og en hel hovedartikkel er viet Amundsen i primært positive ordelag. Naturromantisisme forekommer i en pianists utsagn om det spesielle ved å spille piano i midnattssol. Videre understrekes og antydes naturens påvirkning på menneskene, som følgende sitat viser:

Hier, wo das Meer gegen die Berge donnernd anrennt, wo der Fels sich nackt in die Flut senkt, hier muss die Kraft des Lebens sich beweisen. Und das Leben ist stärker als die Gewalten, ist trotziger als der starre Fels und zäher als die brandende Woge, ist beharrlicher als der Sturm und härter als der Frost. (...) Wie besser konnte man es sagen, wie dieses Meer und diese rauhen Riesenriffe auf dem Gemüt des Menschen ihr Titandasein abzeichnen?<sup>275</sup>

Slik gis det et bilde av nordmenn som både levende og arbeidende tett på naturen, som det utover også antydes påvirker menneskene i seg selv, utover påvirkningen gjennom harde leveforhold. Kontinuiteten fra første undersøkelsesperiode er dermed tydelig. En viss beundring kan anes, som dog ikke er like fremtredende som i første periode. Som i forrige fase, kan en poengtering av nordmenn som «naturmennesker» også tolkes som uttrykk for en viss distanse.

Betoningen av det nordligste, arktiske, polare og Ishavet kan også oppfattes som markering av en viss avstand, samt tolkes som indirekte antydninger om naturnære nordmenn. Samtidig må det også, som for forrige periode, poengteres at en del av avisens funksjon nettopp innebar å opplyse om disse områdene. Henvisningene til disse aspektene er noe færre i mars–april 1941 enn i den foregående måneden, men omhandler i stor grad samme emner: Det vises til Ishavet og det polare, men henspilles oftere på «det nordligste», eksempelvis i fremhevingene av Laila Holm som den «nordligste pianisten i verden» fra Hammerfest, «verdens nordligste by».<sup>276</sup> Et nytt trekk ved perioden er poengteringen av arktiske forhold, hvilket blant annet belyses i en artikkel om nordnorske byer, hvor det hevdes at «[d]as arktische Gesicht der nordnorwegischen Landschaft hat eine Form der menschlichen Siedlung notwendig gemacht, die in ihrer merkwürdigen Art den Nordland eine besondere Eigenheit gibt.»<sup>277</sup> Slik markeres distansen, samtidig

---

<sup>273</sup> DPZ: «Die 'Heldentat' von Svolvær. Ein friedliches Fischerdorf überfallen – Der Reichskommissar nach Nordnorwegen gereist», 07.03.1941: 1.

<sup>274</sup> Hoppe, August: «Am Rande des Kontinentes. Gedanken auf einer Fahrt von Oslo nach Hammerfest», i DPZ, 20.03.1941: 3. Også disse arbeidshenvisningene kan ses i lys av det behov tyskerne hadde for arbeidskraft, jf. Grimnes, 2018: 203–204.

<sup>275</sup> DPZ (initialer f.s.): «Am Rande der Schöpfung. Ein Äpler sieht das Nordland», 16.03.1941: 2.

<sup>276</sup> DPZ: «Die nördlichste Pianistin der Welt», 12.03.1941: 2.

<sup>277</sup> DPZ (initialer h.): «Zwischen Bodö und Hammerfest. Bild der nordnorwegischen Stadt», 19.03.1941: 2.

som den viser naturens – her den arktiske – påvirkning, og dermed ytterligere forsterker bildet av nordmenn som levende i og med naturen.

### 3.2.2 Kriminalitet, ulykker og et norsk behov for tysk beskyttelse og hjelp

I likhet med første undersøkelsesperiode utgjør belysning av kriminalitet og ulykker samt henvisninger til et norsk behov for beskyttelse og hjelp den nest mest representerte kategorien for representasjoner av nordmenn i *DPZ*. Når det gjelder kriminalitet, brann og ulykker er det dog noe flere artikler som berører disse i mars–april 1941 enn i foregående måned. Fremstillinger av nordmenn som utsatte for ulykker og kriminelle kan bidra til en negativ representasjon.<sup>278</sup> Artiklene kan videre, som nevnt i forrige kapittel, gi inntrykk av at det er nødvendig med hjelp utenfra. Da over to tredjedeler av artiklene om tyveri og innbrudd imidlertid viser at disse ble oppklart, kan det tolkes som at behovet ikke er like stort. Artikler om ulykker, brann og kriminalitet må trolig først og fremst ses i lys av *DPZs* funksjon som nyhetsavis.

Det betyr dog heller ikke at et slikt behov ikke er synlig. I en togulykke fremkommer eksempelvis tysk støtte konkret ved henvisninger til tyske soldater og en tyske leges hjelp, noe som også må ses i lys av at Wehrmacht så hjelpeberedskap som en plikt.<sup>279</sup> Det kan også tolkes som en påpekning av vennlige tyskere overfor nordmenn. Henvisningene til behovet for tysk beskyttelse og hjelp utover de indirekte antydningene i forbindelse med kriminalitet og ulykker, er noe sjeldnere enn i første fase. I likhet med februar–mars 1941 kommer behovet til syne i tematisering av tyske studiereiser og andre reiser til Tyskland, hvilke er hyppigere i denne perioden. Videre kommer et behov for tysk støtte til uttrykk både på militært, økonomisk og kulturelt plan, slik som i foregående fase; blant annet i understrekingen av det tyske forsvaret av Norge under Svolveværraidet. På det økonomiske området poengteres det eksempelvis at norsk eksport til blant annet Tyskland sikrer norsk treindustri og at tysk eksport av blekk til Norge løser problemet med forpakninger for klippfisk.<sup>280</sup> Ivaretagelsen av skuespilleren Bjørn Bjørnson i Tyskland kan tolkes som et norsk behov for hjelp i kulturlivet, mens det for ungdommer fremheves at «(...) die deutsche Jugend die beste Gewähr für eine deutsch-skandinavische Schicksalsgemeinschaft garantiert.»<sup>281</sup> Videre poengteres tysk støtte eksplisitt, som i februar; blant annet i

---

<sup>278</sup> Negativitet fremkommer også om ikke-kriminelle i *DPZ*: «Gestohlene Schier für 75 Öre verkauft», 16.03.1941: 3: «[e]s ist aber verwunderlich, dass es immer noch Leute gibt, die von halbwüchsigen Jungen derart billiges Diebesgut erwerben und sich somit der Hehlerei schuldig machen, anstatt die Polizei zu verständigen.

<sup>279</sup> NHM 198/FAB – 2640 Reel No. 2640, Anlage 3 zu Abt. (det følgende er vanskelig å tyde) In/O. Qu./Ic/Ile Nr. 1277/40. II Ang. Udatert: 1–3: her 2.

<sup>280</sup> Slike rapporter står i motsetning til Hans Kristian Dahls påstand om at handel mellom Norge og Tyskland ikke fikk dekkes. Se Dahl, 2016: 133 og Appendiks 1: 3.

<sup>281</sup> *DPZ*: «Gemeinschaft der Jugend. Empfang für skandinavische Jugendführer», 09.03.1941: 6.



en nordmanns misnøye med den tidligere regjeringen og hans glede over tyskerens utsagn om at

Deutschland ist bereit, auch hier zu helfen. Man wird sich auf die Reichtümer des eigenen Bodens besinnen und nicht die Arbeitskraft für fremde Mächte vergeuden, von denen die Volksmasse nichts hat. (...) So wird auch dieser vergessene Winkel in Nordnorwegen mit seinen unerschlossenen Wäldern und Oedmarken nicht mehr lange Eldorado für Bären und Wölfe sein. Ihm steht eine bessere Zukunft hervor.<sup>282</sup>

Som nevnt for første periode, kan antydninger om et slikt behov gi uttrykk for så vel fellesskap som distanse, og videre bidra til en representasjon av nordmenn som uselvstendige, som i behov av en andrepart. Imidlertid må det, som tidligere nevnt, påpekes at henvisningene generelt er forholdsmessig færre enn i første undersøkelsesperiode, og at inntrykket av et behov av hjelp på ulike plan dermed er mindre enn i første periode.

### 3.2.3 Politiske forhold

Politiske forhold berøres oftere i denne perioden enn i foregående, og oppviser både likheter og ulikheter med forrige periode. Som i februar–mars 1941 belyses norske myndigheter, herunder ulike departementer; både slike som forekom i første periode, og andre. Enkelte av belysningene av Justisdepartementet og statsråd Riisnæs tjener til å antyde et politisk og krigsmessig fellesskap. Dette er synlig i poengteringen av Riisnæs' tale om den nye nasjonalsosialistiske rettsstaten, hvor salens engasjement for hans påpekning av økte medlemstall i NS fremheves, og i opplysningen om Riisnæs og Jonas Lies deltakelse i Waffen-SS. NS fremheves i flere artikler. Derutover kan også en NS-protest-samling mot Svolve-raidet tolkes som en antydning om et ideologisk fellesskap. Et slikt fellesskap er tydeligere i denne perioden enn i den første, og kommer også til uttrykk i kritikken mot konge og regjering i London, i likhet med måneden før. Innenlandsk kritikk er eksempelvis synlig i en nordmanns anklager om at London-regjeringen ikke gjorde nok for sitt eget land.

Som i foregående periode belyses Quisling, og likeså demonstreres RKs maktovertak, slik som i offentliggjøringen av straff ved spionasje. Når det gjelder tyske myndigheter, vises det også til at en statssekretær for Reichsministerium für Ernährung und Landwirtschaft har undersøkt en utvidelse av det nordnorske fiskeriet. Et nytt trekk ved perioden er historiske belysninger av politikk. I en artikkel om norsk historie vektlegges den politiske historien, som det gis et positivt inntrykk av; først og fremst av middelalderen, men i og med en sparsommelig skildring av unionene med Danmark og Sverige betones ikke disse i særlig stor grad, og fremstår dermed ikke

---

<sup>282</sup> Jacobs, Rudolf: «Vergessene Wildnis. In den Wäldern von Süd-Varanger – Ungenützte Reichtümer», i *DPZ*, 11.03.1941: 3.

som så viktige. Den i forrige kapittel nevnte nyordningen på lokalstyrenivå i Tromsø i januar–mars 1941, ble heller ikke omtalt i mars–april 1941.<sup>283</sup>

#### 3.2.4 Krig og motstand

Krigshenvisninger er relativt til andre emner noe mindre belyst enn i første periode. Som tidligere kommer krigen til uttrykk både i form av tematisering av krigen direkte og indikering av krigstilstand ved henvisning til rasjonering, tyske soldater i Norge og andre forhold ved krigssituasjonen. Referering til krigen som tidsangivelse for andre hendelser, blant annet for hva som skal skje «etter» krigen, er et nytt trekk ved perioden. De få artikler som berører norsk motstand forekommer noe oftere i andre enn i første undersøkelsesperiode.

Når det gjelder henvisninger til krigen i seg selv, preges disse, utover tematisering av invasjonen og skipsfart i forbindelse med krigen, blant annet av den realhistoriske konteksten. Slik omhandler flere artikler Svolvær-raidet, som dekkes for første gang den 6. mars. Her vises det til britiske styrkers kortvarige angrep på en nordnorsk øy, hvor noen norske og tyske fiskere ble voldelig tatt til fange. Det er en viss diskrepans i betydningen av det tyske forsvaret i artikkelen: Først hevdes det at skipene dro fra området før tyske styrker kom til innsats, og senere at de dro etter at tyske fly hadde dukket opp. Det vises til at norske fiskeinnretninger ble skadet og at kun det «norske folk» ble rammet.<sup>284</sup> Videre samsvarer ikke artiklene når det gjelder de tilfangetatte og de som ble med frivillig: Når raidet tematiseres en dag senere skildres fangene som «tyskvennlige nordmenn og tyske sjøfolk».<sup>285</sup> I en artikkel fra 8. mars vises det til at noen nordmenn ble med englanderne frivillig, etter at sistnevnte hadde spredt rykter om engelsk overtak. Videre hevdes det at flere nordmenn og en tysker hadde blitt drept. Opplysningene gitt i *DPZ* om raidet spriker dermed noe, og samsvarer kun delvis med historikers beskrivelser av raidet. Ifølge Berit Nøkleby ble mer enn 300 nordmenn med frivillig, og så vel tyskere som nordmenn ble tilfangetatt.<sup>286</sup> Det er hovedsakelig tilfangetakingen som får mest plass, mens det store antallet frivillige som ble med reduseres i betydning gjennom å først tematiseres ved et senere tidspunkt. Hvorvidt dette er en følge av manglende kunnskap eller bevisst vektlegging av ulike element, vites ikke. Ved at Terbovens straffetiltak mot norske bidrag i raidet skildres, demonstreres det

---

<sup>283</sup> Pedersen, 1995: 450–451, 455–456.

<sup>284</sup> *DPZ*: «Überfall in den Schären. Unbefestigte nordnorwegische Insel beschossen», 06.03.1941: 1.

<sup>285</sup> *DPZ*: «Die 'Heldentat' von Svolvaer. Ein friedliches Fischerdorf überfallen – Der Reichskommissar nach Nordnorwegen gereist», 07.03.1941: 1.

<sup>286</sup> Nøkleby, 2016: 148.

tyske makttovertaket. Noen poeng gjentas i artiklene om raidet, slik som omtalen av angrepet som «Handstreich»<sup>287</sup> og området som «unbefestigt»,<sup>288</sup> og skildringen av skadene.

Motstand, selv om den ikke ble omtalt slik i *DPZ*, fremkommer slik som i første periode. Visse undertemaer går igjen i begge faser, herunder norske skip i engelsk tjeneste og en norsk tro på alliert propaganda. Svolve-raidet utgjør en ny kontekst i belysningen av motstand, men tjener på samme gang til å også nå understreke konsekvensene av motstand mot det tyske styret. Først og fremst bidrar belysningene til et negativt bilde av nordmenn, sett med nasjonalsosialistiske øyne. Samtidig antydes det problematiske ved engelsk tjeneste gjennom at det vises at flere skip har blitt senket og strandet. Videre fremstiller to artikler det som at nordmenn på ulike måter tvinges eller forledes til engelsk tjeneste. Dermed fremstår nok en gang nordmenn som ofre, hvilket også fremkommer i forbindelse med Svolve-raidet den 8. mars, hvor skadene som er påført den «fredelige sivilbefolkningen»,<sup>289</sup> betones. Likeså er det tyske beskyttelsesaspektet sterkt fremtredende, noe som også gjelder henvisningen til invasjonen som «beskyttelse» mot England og Frankrike.<sup>290</sup> Mens det er kontinuitet i representasjonen av nordmenn som offer – dog i ny kontekst – understrekes den tyske hjelpen i større grad enn før på dette området. Samtidig som motstand belyses, kan enkelte artikler også tolkes som at de antyder norsk sympatisering med Tyskland, hvilket dermed oppviser kontinuitet med foregående periode. Det fremkommer blant annet ved henvisning til frivillig norsk deltakelse for Tyskland og til norske sjømenn som nekter å gå i engelsk tjeneste. Slik vises det at landet er påvirket av krigen, samtidig som det ved ett tilfelle vises til en viss isolasjon med utsagnet om at Nord-Norge ikke er like berørt av den engelske propagandaen.

### 3.2.5 Kulturliv

Som nevnt innledningsvis, omhandler langt flere artikler norsk kulturliv i andre undersøkelsesperiode enn i første. Dermed er det også flere belysninger samt fremhevinger av norske kulturpersonligheter og kulturliv. Beundring kommer slik hyppigere til uttrykk; blant annet i bokmeldinger om norske bøker, men også i poengteringen av filmatiseringen av *Gjest Baardsen*, skuespilleren og regissøren Alfred Maurstad og pianisten Laila Holm. Som i første periode

---

<sup>287</sup> *DPZ*: «Überfall in den Schären. Unbefestigte nordnorwegische Insel beschossen», 06.03.1941: 1; *DPZ*: «Die 'Heldentat' von Svolveaer. Ein friedliches Fischerdorf überfallen – Der Reichskommissar nach Nordnorwegen gereist», 07.03.1941: 1.

<sup>288</sup> *DPZ*: «Protestkundgebung in Hammerfest», 11.03.1941: 3. Se også *DPZ*: «Überfall in den Schären. Unbefestigte nordnorwegische Insel beschossen», 06.03.1941: 1; *DPZ*: «Die 'Heldentat' von Svolveaer. Ein friedliches Fischerdorf überfallen – Der Reichskommissar nach Nord-norwegen gereist», 07.03.1941: 1.

<sup>289</sup> *DPZ*: «Die 'Heldentat' von Svolveaer. Ein friedliches Fischerdorf überfallen – Der Reichskommissar nach Nordnorwegen gereist», 07.03.1941: 1.

<sup>290</sup> *DPZ*: «Die Färöer – aktuelle Inseln. Einsame Klippen im Nordatlantik – 275 Tage Regen», 09.03.1941: 3.

fremheves også nå tysk-vennlige Knut Hamsun. Derutover poengteres Henrik Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson gjentatte ganger, som også var pangermanister.<sup>291</sup> Sistnevntes verk hevdes det blant annet er inspirert av naturen og angis som mulighet for tysk filmatisering. Slik antydes så vel naturforbindelsen som et mulig fellesskap mellom Norge og Tyskland. Videre trekkes det paralleller mellom norske «Volkstypen» og Hamsun og Ibsens hovedpersoner.<sup>292</sup>

Som i første periode poengteres en norsk-tysk kulturforbindelse. Slik omhandler en lengre artikkel tyske utenlandsinstitutt; også et norsk sådant. Det kulturelle fellesskapet er også tydelig i en lengre artikkel om norsk teaterfornyelse, som delvis viderefører innholdet i lederartikkelen om «Geistige Erneuerung»<sup>293</sup> i Norge fra første periode, men er mer positiv enn den første. De er trolig skrevet av samme person. Den tyske innflytelsen fremheves mens den angloamerikanske nedvurderes, og nordmenn fremstilles som kulturinteresserte. Det tegnes et bilde av Norge som kulturnasjon, dog noe på etterslep; videre som med stort potensiale, og uttrykkes beundring:

Diese norwegische Bauernkultur äussert sich nicht nur in einer wahrhaft künstlerischen Ausgestaltung der Wohnungen und in wunderbaren Schnitzereien, sondern auch in einer erdverbundenen Literatur, die in Ibsen, Bjørnson und auch im Hamsun Vertreter gefunden hat, die auch von der Bühne her immer wieder norwegisches Nationalbewusstsein verkündet haben.<sup>294</sup>

Videre beskrives «[b]ewusstes Kulturtheater und kämpferischer Einsatz für die altnorwegische Bauernsprache» som hovedmålene til Det norske teateret, og det vises til at det tas skritt på veien «(...) zu einem nationalbewussten, heimatgebundenen norwegischen Kulturschaffen».<sup>295</sup> Gamle tradisjoner tillegges også til en viss grad vekt i andre artikler, slik som betoningen av den norske vevekunsten med «(...) seinen volkstümlichen und bodenständigen Ursprung» som kontrast mot «verflachenden Zeitauffassungen».<sup>296</sup>

Slik bidrar de mange artiklene som berører norsk kultur på ulike områder til en representasjon av nordmenn som kulturelt aktive, med mange, store kulturpersonligheter, som slik gir et mye sterkere beundrende bilde av nordmenn på dette feltet enn i foregående periode. Videre understrekes delvis forbindelsen mellom Tyskland og Norge, og viktigheten av Tyskland for Norges

---

<sup>291</sup> Sørensen, 1996: 184–191.

<sup>292</sup> Dette analyseres nærmere under språkbruk. DPZ (initialer ah.): «Mensch und Landschaft im Norden. Deutung der norwegischen Volkstypen», 9.03.1941: 2.

<sup>293</sup> DPZ (initialer Gl.), «Geistige Erneuerung», 21.02.1941: 1. Se 2.2.9.: Kulturliv.

<sup>294</sup> DPZ (initialer Dr. M. GL): «Theaterdämmerung in Norwegen. Die Bühnenkunst im Dienst des Aufbaus», 21.03.1941: 2.

<sup>295</sup> Ibid.

<sup>296</sup> DPZ (initial h.): «Nordische Webkunst. Wege und Formen der norwegischen Raumgestaltung», 18.03.1941: 2.

kulturelle utvikling betones, som i første periode, samtidig som det vises til at mye potensiale også ligger i det «norske».

### 3.2.6 Sport

Sportsbegivenheter med nordmenn forekommer noe sjeldnere enn i første periode, men bidrar også i denne perioden til å antyde et tysk-norsk sportsfellesskap ved belysninger av norsk deltakelse i konkurranser med tyskere eller i Tyskland, og et fellesskap «i teten». Likeså fremheves norske beundringsverdige resultater – selv om disse ikke er like bra som de tyske, som ofte fremstilles som bedre. Dermed uttrykkes det også en viss distanse. Beundring forekommer som i foregående periode, eksempelvis i opprettelsen av et minnesmerke over Norges «største» og «einmaligen» skiløper.<sup>297</sup> Artikkene er imidlertid ikke bare positive, da det også vises til blant annet et dårlig resultat i sprint. Som i første periode dominerer skisport, men også her vises det til andre idretter, noe som gir inntrykk av et visst mangfold. Nordmenn fremstilles dermed som sportslig aktive, til tross for de faktiske forholdene preget av den omfattende sportsstreiken, som vist i kapittel 2.<sup>298</sup> Slik handler 25 % av sportsartiklene eksplisitt om tysk-vennlige idrettsutøvere, som ved henvisning til Hitlerjugend-konkurranser, mens ytterligere 20 % av artiklene omhandler idrett som Goksøy og Olstad viser ble utført av (trolig) tyskvennlige nordmenn og «Norwegisches Sportverband», som nok må forstås som det nyordnede Norges Idrettsforbund. Enkelte av de andre artiklene omhandler det som idrettshistorikerne beskriver som «gråsoner», som seiling og friluftsliv. I motsetning til forrige måned omtales ikke konkurranser hvor nordmenn utelot å delta, og videre berøres ikke motstanden mot skøytestevnet på Hamar i mars 1941.<sup>299</sup> Det kan tolkes som at idrettsstreiken ble tatt mer seriøst, hvorfor en neddyssing av dem ble viktigere.

### 3.2.7 Introduserende artikler

Som nevnt innledningsvis, virker færre av hovedartiklene i andre undersøkelsesperiode å ha som formål å introdusere Norge for leserne, sammenlignet med den første. Hva gjelder innholdet oppviser perioden en viss kontinuitet med første med et vedvarende fokus på nordmenn som tett på naturen og råstoffprodusenter. Videre er det polare aspektet til stede, og det gis et eksotiserende og dermed distanserende inntrykk i flere av artiklene. Beundring uttrykkes delvis, men

---

<sup>297</sup> DPZ: «Denkmal für Thorleif Haug. Drammen ehrt Norwegens grössten Schifahrer», 26.03.1941: 5.

<sup>298</sup> Jf. Goksøy og Olstad, 2017.

<sup>299</sup> De trolig tyskvennlige nordmennene var tidligere omtalte Randmod Sørensen, samt Per Lie, som var en av to nordmenn som konkurrerte i friidrett internasjonalt under krigen, og som dermed ikke deltok i boikotten. Ibid., 51, 92–96, 129–130, 195.

også distanse gjennom henvisning til vanskelige og enkle leveforhold. Som i forrige periode omhandler også mange av de introduserende artiklene Nord-Norge, Svalbard og Bjørnøya.

Disse aspektene kommer blant annet til uttrykk i en artikkel om Sør-Varanger, omtalt som «[v]ergessene Wildnis», som det vises at nordmenn fra Trondheim og sørover ikke vet særlig mye om. Området, hevdes det, ble tidligere sett på som et sted for forvisning, men har nå kommet i fokus som følge av sine uutnyttede rikdommer i form av mineraler og tre. Naturen og isolasjonen beskrives delvis romantiserende, delvis fryktet, utfordrende og distanserende; «(...) kein Wunder, dass hier nirgends Menschen leben.»<sup>300</sup> De få beboerne beskrives som fiskere og gårdsbrukere, og det vises til at de lenge har vært overlatt til seg selv uten mye hjelp fra staten. Slik beskrives Sør-Varanger både på en fascinerende og distanserende måte, samtidig som tysk hjelp og ideologisk fellesskap antydes ved en bondes misnøye med den tidligere regjeringen og glede over tysk hjelp til å utnytte egen rikdom til landets nytte. Antydninger om fellesskap er nye for de introduserende artiklene i denne perioden. Tysk-norsk fellesskap, kontraster mot Oslo, det glemte og ukjente og naturens betydning fremkommer også i en artikkel om Nord-Norge. Her vises det til en viss isolasjon fra omverdenen og et fokus på arbeid, og levevilkårene beskrives som enkle og vanskelige. Det stilles spørsmålsteget ved om menneskene er lykkelige, men det konkluderes med at de nok ikke vet hva lykke er, og at det kun finnes arbeid. Slik skildres menneskene i stor grad som enkle, men også som opptatte av urettferdighet, hvor det vises til at tyskerne har blitt urettferdig behandlet. Dermed kommer også fellesskap til uttrykk, samtidig som det ellers antydes stor distanse ved eksotiserende beskrivelser, dog med noe beundring.

Derutover kan visse av de kulturelle og historiske artiklene ses som at de i større grad opplyser enn formidler nyheter, som artiklene om norsk språk, Alfred Maurstad og vevekunst. Mars–april 1941 skiller seg dermed ut gjennom å også opplyse om en rekke kulturelle emner, som heller ikke har et spesifikt nordnorsk fokus. I flere av de introduserende artiklene finnes det direkte beskrivelser av nordmenn, hvilke diskuteres under språkbruk.

### 3.2.8 Historiske linjer

Linjer til historien trekkes i andre undersøkelsesperiode like ofte som i den første relativt til andre emner, men nevnes i absolutte tall noe hyppigere. Det må dog påpekes at temaet ikke berøres særlig ofte til tross for en svak økning. Som i første undersøkelsesperiode trekkes linjer til vikingtiden, middelalderen og tidligere tider. Det vises til arkeologiske funn, og trekkes paralleller mellom vikingtiden og samtiden ved omtalen av en minnestein over «[m]oderne Wik-

---

<sup>300</sup> Jacobs, 11.03.1941: 3.

inger».<sup>301</sup> Henvisninger til det germanske antyder fellesskap med Tyskland, blant annet i omtalen av «Bardenspiel» som en germansk, «(...) tausendjährige Kunst», i ferd med å dø ut.<sup>302</sup> Skandinavia, Nord-Tyskland og Jylland fremstilles som «(...) Urheimat der Germanen» i en lengre artikkel om norsk historie, som i seg selv må ses som et nytt trekk ved perioden, og som kan tolkes som en svært positiv fremstilling.<sup>303</sup> I denne fremheves norsk middelalder, og blant annet skildres Harald Hårfagres samling, og de påfølgende kongene poengteres og fremheves som «(...) hervorragende Führer ihres Volkes».<sup>304</sup> Det vises til midlertidig makt over Danmark og til såkalte «Fylkesführers» selvstendige maktutøvelse frem til Sverre Sigurdsson, som i sin tur beskrives som en «(...) genialer Organisator und Politiker» som «aus dem feudalen Norwegen einen ‘modernen’ Staat (...) machte. Norwegen blieb dann noch durch ein paar Jahrhunderte eine starke nordische Macht.»<sup>305</sup> Videre skildres norsk kongehistorie og unionene, og det vises til et ønske om selvstendighet i 1814, men at Norge ble tvunget i personalunion med Sverige: «Erst 1905 trat dieser aus der Union aus und nahm sein Geschick in die eigenen Hände.»<sup>306</sup> Det gis slik en nokså fremhevende fremstilling av den norske historien med et tydelig tyngdepunkt på makthaverne og vekt på den norske statens lange kontinuitet.

Flere historiske artikler omhandler nyere tid enn i foregående periode. Blant annet belyses en fiskerkonflikt i Trondheim rundt 1850-tallet og engelske angrep på starten av 1800-tallet. Det trekkes noen linjer til tidlig nytid, blant annet til 1600-tallet ved stjalne gjenstander fra en kirke. Slik er de historiske henvisningene mer varierte enn i første fase, men kan fortsatt tolkes som bidrag til en representasjon av nordmenn som med en lang historisk, delvis stolt kontinuitet.

### 3.2.9 Samer

Samer nevnes noe sjeldnere i denne perioden enn i første undersøkelsesperiode, men tematiseres både i kortere artikler og notiser, og i lengre hovedartikler. Som i første periode betegnes de hovedsakelig som «Lappen» og med «Lappen-» med som prefiks. Til en viss del omtales de som «nomader»,<sup>307</sup> og ved ett tilfelle som «Fjellsamen», med forklaringen «Lappen» i parentes.<sup>308</sup> Et tydelig skille mellom «samer» og «nordmenn» kan anes, og kommer til uttrykk i for-

<sup>301</sup> Til disse teller blant annet Amundsen. *DPZ*: bildetekst, 1.04.1941: 3.

<sup>302</sup> *DPZ*: «Unser Freund, der Bardenspieler. Soldaten erleben alte germanische Kunst», 16.03.1941: 2.

<sup>303</sup> Høyem, Hjalmar: «Gang durch Norwegens Geschichte. Von der Vielheit der Stämme zur Einheit des Volkes», i *DPZ*, 11.03.1941: 2. Bemerk at Høyem er den eneste nordmannen som det har blitt funnet skrevet i *DPZ*.

<sup>304</sup> *Ibid.*

<sup>305</sup> *Ibid.*

<sup>306</sup> *Ibid.*

<sup>307</sup> Slik som Fjeldlappen», «Berglappen» og «Renntierlappen», «Lappenvogt», «Lappen-Spion» og «Lappenführer», henholdsvis «Renntiernomaden» og «Nomadensohn».

<sup>308</sup> *DPZ*: «Die Wolfsplage in Kautokeino. Auch Hunde werden angegriffen – Lappen verlangen Waffen», 07.03.1941: 3.

muleringen «(...) norwegische Schiläufer mit Lappen».<sup>309</sup> En tydelig kontrast og eksempel på skillet og ulike vurderinger av deres handlinger finnes i utgave 45, hvor en notis om salget av tre ulver skutt av en same er plassert ved siden av en tre ganger lengre artikkel om to nordmenn som ved å skyte to ulver «(...) haben sich einen Namen gemacht (...) Unter Jägern wird dieser Tat als einzigartig bezeichnet.»<sup>310</sup>

Periodene oppviser videre likheter i belysningen av samer i forbindelse med reinsdyr. Ifølge Bjørg Evjen ble samer av tyskere «(...) i all hovedsak forstått som samer som drev med reindrift»,<sup>311</sup> noe som samsvarer med de samene som berøres i *DPZ*, hvor kystsamer ikke nevnes og reindriftssamer forekommer hyppig. Videre nevnes samer ofte i forbindelse med ulv, og fremstilles slik som tett på naturen og utsatte for harde vilkår. Fokuset på leveforhold og klesdrakt er også en gjenganger, og atter en gang påpekes samers rikdom. I to hovedartikler poengteres det blant annet hvordan samene holder på tradisjonene: Til tross for rikdom, hevdes det, forble «[d]er alte Lappen-Nils (...) seinen alten Nomadenbräuchen treu.»<sup>312</sup> Videre fremheves gode relasjoner mellom journalisten og samene, hvor en same kan noe tysk. Samene beskrives som «gastfreien natürlichen Menschen (...) freundlichen Lappen, die besonders die deutschen Nordlandsfahrer in ihr Herz geschlossen hatten».<sup>313</sup> Imidlertid vises det til at vennskapet førte til norske anklager om at samene var spion. Slik fremheves samene på bekostning av en etnisk norsk nordmann. De ellers positivt omtalte samene fremstår i benevningen av dette som «tragikomisk og underlig»<sup>314</sup> likevel med en viss distanse, hvilket også er tydelig i den delvis eksotiserende, men også positivt fascinerte beskrivelsen av dem. Avstandsmarkeringen er likeså tydelig i billedteksten til et bilde av samer som ser inn i et butikkvindu: «Vor einem Juweliergeschäft in Tromsö. Auch Lappen haben Wünsche...».<sup>315</sup> Dermed presenteres i stor grad som i foregående fase et distanserende og eksotiserende, men likevel positivt bilde av samer.

### 3.3 Språkbruk

I det følgende analyseres språkbruken om de som fremstilles som «Norweger» (dermed ikke samer), oppdelt i positive og beundrende henholdsvis negative representasjoner. Innledningsvis

---

<sup>309</sup> *DPZ*: «Wintersportgebiet für Ostern gerüstet», 7.03.1941: 3.

<sup>310</sup> *DPZ*: «Schiläufer erlegen zwei Wölfe. Ein Raubtier nahm die Jäger an – 1400 Kronen Schussprämie», 02.04.1941: 3.

<sup>311</sup> Evjen, 2015: 87. Betegnelsen «Renntierlappen» kan imidlertid også tolkes som at det fantes samer som ikke arbeidet med reinsdyr.

<sup>312</sup> Jacobs, Rudolf: «Der Lappen-Spion. 'Verdächtige' Umtriebe – Intrigen u meine Nomadenfamilie», i *DPZ*, 12.03.1941: 3.

<sup>313</sup> *Ibid.*

<sup>314</sup> *Ibid.*

<sup>315</sup> *DPZ*: «Bildetekst», 26.03.1941: 3.



er det interessant å påpeke en artikkel som søker å klargjøre ulike «rase»-begrep. «Nordisk» beskrives som en «egen rase»,<sup>316</sup> som det hevdes er bevist tilbake til «urtiden» og primært finnes i Sentral-, Nord- og Nordvest-Europa og i land kolonisert av de samme. Her sies det at «rasen» dominerer og har «(...) der Entwicklung der Menschen dort ihre besondere Eigenart aufgeprägt.»<sup>317</sup> På grunn av andre «raser» finnes det dog ikke «nordiske folk», men kun mennesker og folk med «nordisk vesen»: «So kann man eine Weltanschauung, eine Lebenshaltung, eine Stilform, eine bestimmte körperliche Gestalt ‘nordisch’ nennen, nie aber einen Staat, ein Volk oder ein Land.»<sup>318</sup> «Nordiske» mennesker, hevdes det, utgjør «kjernen» og er den «ledende rasen» i «det germanske folk» som en «(...) engerer Bluts- und Kulturgemeinschaft»<sup>319</sup> på grunn av arveanlegg og miljøpåvirkning. «Germanerne» skal dog også ha tatt opp elementer fra andre «raser». Til «germanerne» hører blant annet det «tyske folk» og «skandinaver», som skal ha utviklet seg ulikt som følge av «(...) ihre besonderen geschichtlichen Schicksale, die Natur ihre Heimat, die Eigenarten ihrer kulturellen Gestaltungskraft».<sup>320</sup> Svensker, sies det, kan aldri bli tyske, men har felles opprinnelse i det «germanske», hvilket synes i beslektede språk, livsformer, kulturell forbindelse og et nordisk «Erscheinungsbild».<sup>321</sup> I Skandinavia og Finland er imidlertid ikke alle «nach seinem Erscheinungsbild nordisch»,<sup>322</sup> og mennesker som ikke oppviser det «nordiske» skal ifølge artikkelen betegnes som «nordländisch».<sup>323</sup> «Folkene», påpekes det, må ikke blandes ettersom

(...) die volkhaften Eigenarten so stark geprägt und so hoch entwickelt [sind], dass sie keinerlei Vermengung zulassen. Dass unter voller Anerkennung dieser nationalen Wesenszüge und der Wahrung ihrer Rechte mit Rücksicht auf den hohen Wert des gemeinsamen nordischen Erbes die germanischen Völker einander näherkommen und besser verstehen mögen als bisher, ist wohl ein würdiges Ziel.<sup>324</sup>

Slik gjøres det tydelig oppmerksom på skillene, og mens en «blanding» av «folkene» sterkt frarådes, fremheves det at de kommer hverandre nærmere, noe som kan forklare iveren etter å «forklare» om nordmenn i *DPZ*. Begreper som «nordisk» og «germansk» forekommer noen få

<sup>316</sup> *DPZ*: «Nordisch – Germanisch – Deutsch. Mehr Sauberkeit im Sprachgebrauch mit den Begriffen unseres Rasedenkens», 07.03.1941: 2.

<sup>317</sup> *Ibid.*

<sup>318</sup> *Ibid.*

<sup>319</sup> *Ibid.*

<sup>320</sup> *Ibid.*

<sup>321</sup> *Ibid.*

<sup>322</sup> *Ibid.*

<sup>323</sup> *Ibid.* «Nordländer» forekommer ved tre tilfeller i *DPZ* i denne perioden, men brukes først og fremst om nordnorsk befolkning. Da disse på norsk omtales som «nordlendinger», kan bruken være et resultat av det, og må ikke nødvendigvis forstås som en «rasemessig» nedlatende beskrivelse. Se *DPZ* (initialer f. s.): «Am Rande der Schöpfung. Ein Äpler sieht das Nordland», 16.03.1941: 2; *DPZ*: «Wie das Loch in den Torghatten kam. Eine Legende erzählt – Mit Pfeil und Bogen auf der Jagd nach Riesendamen», 27.03.1941: 3; Hoppe, 20.03.1941: 3.

<sup>324</sup> *DPZ*: «Nordisch – Germanisch – Deutsch. Mehr Sauberkeit im Sprachgebrauch mit den Begriffen unseres Rasedenkens», 07.03.1941: 2.

ganger i de undersøkte utgavene, blant annet i forbindelse med kultur og historie, noe som ut i fra dette synet må oppfattes som bidrag til en positiv representasjon av nordmenn.

### 3.3.1 Beundrende og positive representasjoner

Regissøren og skuespilleren Alfred Maurstad fremheves slik som et «nordisk menneske» i en positivt vinklet artikkel.<sup>325</sup> I denne antydes også nordmenn som komplekse, og ikke som enten positive eller negative: «(...) in seiner Herbheit, seiner Wirklichkeitsfreude und manchmal beängstigenden Selbstsucht, seiner Verträumtheit und Weltsehnsucht, dem seltsamen Zwiespalt seiner Natur».<sup>326</sup> Nordmenn fremstilles likeså noe nyansert, men likevel primært positivt og beundrende i en annen, positivt vinklet artikkel om filmatiseringen av *Gjest Baardsen*. Filmen hevdes det er en

(...) künstlerischen Deutung des norwegischem Gemüts, der norwegischen Seele, die zum Grübeln neigt und zu phantastischen Illusionen, die aber immer, wenn es darauf ankommt, das Richtige trifft und aus Lethargie und gefährlicher Träumerei erwacht und zur Entscheidung schreitet und zur Tat.<sup>327</sup>

Antallet artikler som gir et mer nyansert bilde av nordmenn, og ikke like entydig positivt eller negativt bilde, som var vanligst i første periode, er langt flere i denne perioden. En artikkel som søker å tolke «norwegische Volkstypen» i lys av Hamsun og Ibsens hovedpersoner er vanskelig å plassere som enten negativ eller positiv. Det vises til «(...) tausend Gesichter. Gegensätze haben auch seine Menschen in die Zwiespältigkeit der Gefühle, Stimmungen und Temperamente gestellt, ihre Gewohnheiten veranlasst und ihre Sprache gebildet».<sup>328</sup> Det trekkes linjer mellom hovedpersonene og nordmenn, og antyder et positivt bilde av nordmenn, men som noe enkle:

Sie alle, Peer Gynt, Isak, Glahn und August Allerhand, sind Spielarten eines Charakters, der Weltweite, Hunger nach Leben, Beständigkeit, Zartheit und Kindlichkeit gemeinsam umschliesst.<sup>329</sup>

Likeså forsterker parallellene representasjonen av nordmenn som naturnære og med godt hjerte, som vi også har sett i foregående periode, men samtidig også som grublende og ikke som får til så mye. Slik vises det også til en slags kompleksitet blant nordmenn og at ikke alle er like, til tross for fellestrekkene over. Imidlertid anes også en viss distanse.

Den tidligere nevnte artikkelen om norsk teaters «demring», har mange likheter med en lederartikkel i forrige fase,<sup>330</sup> men er langt mer optimistisk og positiv. Den antyder potensiale:

---

<sup>325</sup> DPZ (initial V.): «Alfred Maurstad. Skizze von einem norwegischen Schauspieler», 13.03.1941: 2.

<sup>326</sup> Ibid.

<sup>327</sup> DPZ (initialer M. Gl.): «Gjest Baardsen – ein Peer Gynt. Anmerkungen zu einem norwegischen Film», 05.03.1941: 2.

<sup>328</sup> DPZ (initialer ah.): «Mensch und Landschaft im Norden. Deutung der norwegischen Volkstypen», 09.03.1941: 2.

<sup>329</sup> Ibid.

<sup>330</sup> Se 2.3.1: Beundrende og positive representasjoner.

Wer einmal durch die norwegische Landschaft gefahren ist, wer die stolze Einsamkeit der Höfe erlebt hat, die wilde Romantik der Fjorde und den herben Zauber der Gebiete jenseits des Polarkreises, dem ist bewusst geworden, wo die Kräfte zu suchen sind, die es in der Zeit der grossen politischen Wende wieder urbar zu machen gilt. Das norwegische Bauerntum hat die Worte seines Volkstums lebendig erhalten, hat die gesunden Kräfte heimatverpflichteten Schaffens bewahrt.<sup>331</sup>

Dog viser også behovet for fornyelse og poengteringen av overvinnelsen av en «krise» til noe negativt. Likevel er helhetsinntrykket overveiende positivt.

Et norsk «mangfold» fremtrer i mye større grad i *DPZ* i denne perioden, hvor «nord» i flere artikler kontrasteres mot «sør». I en artikkel kontrasteres eksempelvis Oslo mot Nord-Norge, hvor menneskene i det moderne «Oslo, dem nordischen Marseille (...) das Auge, das in die Welt schaut» beskrives som «[d]as leichtfertige, lebenslustige, wetterwendische Völkchen, das sich plaudernd, lachend und flirtend durch seine Strassen schiebt, seine kleinen Sensationen und Vergnügen suchend».<sup>332</sup> Nord-Norge fremstår derimot som enkelt og isolert fra alt som skjer, og menneskene som påvirket av klimaet, men også som mer hardtarbeidende under vanskelige forhold. Det fokuseres hovedsakelig på arbeid, og gjøres ikke mye styr av det vanskelige livet, hevdes det. Videre vites det heller ikke i Oslo hvordan man må kjempe. Den nordnorske befolkningen, hevdes det, anser seg selv som et «fattig og enkelt folk». De beskrives som enkle og rettskafne. Til tross for at artikkelen dermed oppviser store kontraster, er totalinntrykket et beundrende, om så distanserende inntrykk av nordlendinger. Likeså er inntrykket av Oslos befolkning positivt, selv om det skiller seg stort fra det av de førstnevnte. Representasjonen av nordnorsk befolkning samsvarer slik i stor grad med det bildet som ble gitt i foregående periode, mens den hyppige kontrasteringen mot Oslo og Sør-Norge utgjør et nytt trekk ved perioden. I en annen artikkel søkes det å avkrefte en negativ stereotypi om landets nordligste befolkning gjennom betoningen av pianisten Laila Holm fra Hammerfests talent: «Damit wurde wieder einmal gezeigt, dass auch die Menschen nördlich vom Polarkreis, die oft zu Unrecht als schwerblütig verkannt wurden, Sinn für Musik und künstlerische Gestaltung haben.»<sup>333</sup> Slik fremheves i stedet nordlendinger. Videre berøres «fornyelsen» av Norge i begge perioder.

Entydig positive fremstillinger av nordmenn forekommer også. Som i første periode betones norske enkeltindivider og resultater, som innføringen av skolefrokost som et «stort fremskritt».<sup>334</sup> Dette forekommer i større grad i mars–april 1941 enn i februar–mars 1941. Utover

---

<sup>331</sup> *DPZ* (initialer Dr. M. GL): «Theaterdämmerung in Norwegen. Die Bühnenkunst im Dienst des Aufbaus», 21. mars 1941: 2.

<sup>332</sup> Hoppe, 20.03.1941: 3.

<sup>333</sup> *DPZ*: «Klavierspiel bei Mitternachtsonne. Die nördlichste Pianistin der Welt lebt in Hammerfest», 01.04.1941: 3.

<sup>334</sup> *DPZ*: «Gemüsegarten für Schulen in Nordnorwegen. Schulfrühstück im Troms-Gebiet – Für Vitamine ist gesorgt», 09.03.1941: 3.

tidligere nevnte sportslige prestasjoner og norske middelalderkonger, kommer også beundring sterkt til uttrykk overfor norske kulturpersoner. Flere artikler viser til «kjente» nordmenn, blant annet musikere, diktere, forskere og en hvalfanger. Andre positive adjektiver bidrar også til en beundrende og positiv fremstilling av nordmenn. «Modig» forekommer flere ganger, blant annet i skildringen av to sjømanns redningshandlinger, som beskrives som «modige, uselviske, raske og rådsnare».<sup>335</sup> Likeså vises det til flere fredelige fiskerbyer.<sup>336</sup> Videre kan sympati anes, som i første periode, i fremstillinger av nordmenn som uheldige i samband med ulykker.

### 3.3.2 Negative representasjoner

For å unngå gjentakelser, skal jeg her ikke repetere de negative skildringene av nordmenn i forbindelse med motstand. Jeg påpeker kun at disse, i likhet med omtalelsen av kriminelle handlinger utført av nordmenn, bidrar til og delvis inneholder negative representasjoner av nordmenn ved bruk av negative adjektiver, som i forrige periode.

Naturens påvirkning, som berørt tidligere, kommer også til uttrykk i en mer negativ vinklet artikkel om nordnorske byer. Disse beskrives som preget og begrenset av naturen og det arktiske, som trange, med lukt av salt, tran og fisk og med et lydrom preget av skipsfart og kråker. Menneskene skildres som «utenkelige» i Oslo, og kontraster mellom nord og sør fremheves:

Oslo ist noch ganz der Welt zugewandt, aber das Nordland verschliesst sich den wechselnden Wirkungen, von denen Oslo noch sein Wesen empfangen hat. Es steht ganz für sich. Diese Abseitigkeit hat den Menschen eine gewisse Unbefangenheit und Kindlichkeit erhalten, für die Oslo schon zu kompliziert und zu problematisch ist.<sup>337</sup>

Den nordnorske befolkningen beskrives slik som mennesker som tar ting som de kommer, som fiskere, småbyborgere «(...) mit ihrer ganzen komischen Würde und ihrer bitteren Sorge, mit ihrem wechsellvollen Glück und Unglück. Das Meer ist ihnen alles.»<sup>338</sup> I denne artikkelen er dermed representasjonen av nordmenn mer kompleks, og poengterer både trekk som kan oppfattes som negative og trekk som kan oppfattes som positive. Imidlertid virker hele fremstillingen som hovedsakelig negativt vinklet – særlig hva angår nordlendinger. Artikkelen oppfattes som mer negativ enn den primært positivt tolkede artikkelen om kontraster mellom Oslo og Nord-Norge i 3.3.1. Bruken av lignende begreper forekom også i artikler i foregående periode, men ble da fremsatt i en langt mer positiv kontekst.

---

<sup>335</sup> DPZ: «Auszeichnung mutiger Seeleute. Selbstlose Rettungstat einen Heizers – 140 Menschen geborgen», 13.03.1941: 3.

<sup>336</sup> DPZ: «Die 'Heldentat' von Svolvaer. Ein friedliches Fischerdorf überfallen – Der Reichskommissar nach Nordnorge gereist», 07.03.1941: 1. Bemerk imidlertid at poengteringen av byen som fredelig også understreker det brutale i raidet. Jacobs, 12.03.1941: 3.

<sup>337</sup> DPZ (initial h.): «Zwischen Bodö und Hammerfest. Bild der nordnorwegischen Stadt», 19.03.1941: 2.

<sup>338</sup> Ibid.

Andre kontraster bidrar også til å stille visse nordmenn i et mindre godt lys, slik som fremhevingen av tyskere på bekostning av den «tidligere regjeringen», samt kontrasteringen mellom landsmål og riksmål. Sistnevnte er interessant i lys av det fokus bønder og fiskere får i fremstillingen av nordmenn, og *DPZ* tar selv stilling i konflikten:

Daran ist wahr, dass diejenigen, die landsmål sprechen, immer ihren heimatlichen Dialekt durchschimmern lassen und dass für das Landsmål eine grosse Schwierigkeit darin besteht, abstrakte Begriffe auszudrücken. Es hatte seiner Herkunft nach – als die Sprache von Bauern und Fischern – überwiegend sich ja auch nur mit recht konkreten und realen Dingen zu befassen.<sup>339</sup>

Slik fremstilles landsmål som et enkelt språk, noe som kan oppfattes som negativt.

Til tross for at det som vist ovenfor fremkom en del negative representasjoner av nordmenn, fortsetter den samme overveiende positive tendensen fra forrige periode; delvis forekommer det også flere positive omtalelser av nordmenn enn i februar–mars 1941. Imidlertid er de direkte fremstillingene av nordmenn mer nyanserte, og egenskaper som kan oppfattes som mer negative betones. Likeså er heller ikke det primært fascinerte inntrykket av nordmenn og deres leveforhold like sterkt til stede i denne perioden, og fremstillinger av det barske livet i Nord-Norge kan også tolkes som mer negative enn i foregående periode.

### 3.4 Fellesskapet mellom nordmenn og tyskere

Fellesskap fremkommer som i forrige periode på flere plan. De tidligere belyste tematiseringene av et fellesskap i sporten, en norsk-tysk kulturforbindelse og et ideologisk fellesskap oppviser kontinuitet med foregående fase. Det er dog flere henvisninger til de to siste formene for fellesskap nå enn i februar–mars 1941. Mens det sportslige fellesskapet antydes blant annet ved artikler om norsk deltakelse i tyske konkurranser og en tysk-norsk skileir i Norge, kan det ideologiske fellesskapet utleses i artikler om norsk deltakelse på tysk side i krigen, en norsk protest i Hammerfest mot Svolvær-raidet og artikler om nyordning. I tre av artiklene om Svolvær-raidet fremstår det også som et fellesskap i form av offer, da det henvises til at norske og tyske fiskere, henholdsvis «tyskvennlige nordmenn og tyske sjøfolk» ble tatt av britene.<sup>340</sup> Det kulturelle fellesskapet er blant annet synlig i artikler som fremhever musikere som er viktige for den tysk-norske kulturforbindelsen og Greifswalds nordiske utenlandsinstitutt. Likeså fremkommer norske reiser til Tyskland og flere kontaktområder mellom nordmenn og tyskere. Slik vises det eksempelvis til deres samarbeid ved en togulykke og til felles interesse for polarforskning. Fellesskap berøres også i de introduserende artiklene. Videre poengteres et økonomisk fellesskap

---

<sup>339</sup> *DPZ*: «Wie spricht und schreibt der Norweger? Zur neuen norwegischen Rechtschreibung» 22.03.1941: 2.

<sup>340</sup> *DPZ*: «Die 'Heldentat' von Svolvaer. Ein friedliches Fischerdorf überfallen – Der Reichskommissar nach Nord-norwegen gereist», 07.03.1941: 1.

i mye større grad i denne perioden enn i forrige, og forekommer blant annet ved henvisninger til tysk-norsk handel og at man både i blant annet Tyskland og Norge vil bruke cellulose til dyrefôr.

Bildet av den tysk-norske relasjonen virker imidlertid noe mer nyansert i denne perioden enn i den foregående gjennom at flere artikler kan tolkes som at de uttrykker både fellesskap og distanse. Begge aspekter antydes eksempelvis i en artikkel om en svensk avis belysning av forholdene i Norge, hvor det vises til at alle nordmenn – også de som misliker situasjonen – berømmer de tyske soldatenes oppførsel i landet. Videre kan en lederartikkel om «heltegraver» i Norge innholdsmessig forstås som distanse til nordmenn, ettersom den omhandler soldatene som falt i kamper mot nordmenn. Samtidig er artikkelen skrevet primært uten polemisering mot nordmenn og på en slik måte at det gis inntrykk av at falne soldater og levende nordmenn finnes side om side. Likeså er den tidligere belyste artikkelen om «teaterfornyelse» mest fellesskapsfokusert, men viser også til at teateret tidligere har vært vendt mot England og USA, noe som det hevdes har forhindret et samarbeid med Tyskland. Fellesskapet dominerer imidlertid over distanseringen, og det henvises dermed til betydningen av tyske kulturelle arrangement i Norge, til at et riksteater skal etableres med det tyske som forbilde og til tysk anerkjennelse.

De fleste artiklene som kun antyder distanse omhandler som i første periode motstand og norsk støtte til England, som norske skip i engelsk tjeneste og nordmenn som tror på engelsk propaganda. To av artiklene om Svolvær-raidet belyser norsk deltakelse og den straffemessige konsekvensen, noe som i stor grad antyder distanse mellom denne delen av befolkningen og tyskere. Likeså kan negative beskrivelser av kriminelle ses som uttrykk for markering av avstand. Selv om det slik antydes en viss distanse til visse nordmenn, og relasjonen fremstår som noe mer nyansert i og med at både distanse og fellesskap poengteres ved samme tilfelle samt at det særegne ved nordmenn fremheves, er fremstillingene likevel primært fokuserte på fellesskap.

Hva det gjelder de direkte formuleringene om den tysk-norske relasjonen, oppviser disse også flere likhetstrekk med forrige periode. Påpekningen av at nordmenn ikke avviser alt tysk og en felles opprinnelse forekommer i begge faser, noe som også gjelder henvisningen til en felles fremtid. Et direkte fellesskap finner vi også i henvisningen til en «deutsch-skandinavische Schicksalgemeinschaft», hvor det også tales om «(...) Grundlage für die notwendige geistige Annäherung (...) freundschaftlichen Verhältnis zu ihren Völkern».<sup>341</sup> I artikkelen om den «geistige» forbindelsen fremkommer også fellesskapet mellom Tyskland og Norden, inkludert Nor-

---

<sup>341</sup> Ibid.

ge: Utenlandsinstituttene skal være «(...) eine lebendige Mittlerstelle zwischen deutschem und skandinavischem Geistesleben».<sup>342</sup> Slik uttrykkes viljen til et fellesskap eller «tilnærming» tydelig, som det også ble hevdet var meningen i den «rase»-begrepsoppklarende artikkelen.<sup>343</sup> I sistnevnte artikkel vises det også direkte til både fellesskap hva angår opphav og enkelte trekk, samtidig som distanse fremkommer i påpekningen av at de ulike «folkene» har utviklet seg ulikt og ikke må blandes, men likevel bør tilnærme seg og forstå hverandre. Slik kommer nyanseringen også direkte til uttrykk.

Selv om det dermed først og fremst er et fellesskap som antydes mellom nordmenn og tyskere, dog noe mer nyansert enn i foregående periode, fremstår det heller ikke i denne perioden som at alle nordmenn er tiltenkt en plass i fellesskapet. Som i februar–mars 1941 virker det som at det tas sterk avstand fra de som utøver motstand mot det tyske regimet, inkludert London-regjeringen og kongen. Samtidig poengteres det imidlertid at det også finnes de som nekter å gå i engelsk tjeneste. De norske motstanderne kan slik ses som en begrenset gruppe. Videre kan det også tolkes som at de som utfører kriminalitet, og da blir negativt beskrevet, heller ikke inngår i fellesskapet. Selv om samer ofte omtales positivt, og det fremkommer tysk-samisk vennskap, fremstår trolig ikke samer som inkludert i fellesskapet i og med eksotiseringen i beskrivelsen av dem og det sterke skillet mellom samer og «nordmenn» som fremkommer. Slik oppviser de to periodene stor kontinuitet i hvem som inkluderes i fellesskapet og i hvem som ikke gjør det.

Som i første fase virker heller ikke fellesskapet mellom nordmenn og tyskere å være likestilt. Selv om det fra norsk side uttrykkes ønske om at det skal være det etter krigen med Quislings utsagn om at «Deutschland und Norwegen werden nach dem Kriege als gleichberechtigte Nationen dastehen»,<sup>344</sup> finnes det flere antydninger om at nordmenn er underlegne tyskere. Det er eksempelvis synlig i poengteringen av Graf Zeppelin som den fremste pioneren i polferder, som også Amundsen nevnes i forbindelse med.<sup>345</sup> Slik antydes et fellesskap på samme måte som i henvisningene til et sportsfellesskap, hvor også tyskerne fremstilles som overlegne – fellesskapet til tross. Videre kan også antydningene om et norsk behov for hjelp og støtte på ulike

---

<sup>342</sup> DPZ: «Geistige Brücke ins Nordland. Greifswalds Stellung im skandinavischen Kulturkreis», 19.03.1941: 7.

<sup>343</sup> «(...) die germanischen Völker einander näherkommen und besser verstehen mögen als bisher, ist wohl ein würdiges Ziel.» DPZ: «Nordisch – Germanisch – Deutsch. Mehr Sauberkeit im Sprachgebrauch mit den Begriffen unseres Rassedenkens», 07.03.1941: 2.

<sup>344</sup> DPZ: «'Wir kämpfen für Norwegens Freiheit!' Schwedische Zeitung veröffentlicht erstmalig Quisling-Interview», 13.03.1941: 2.

<sup>345</sup> Dette er dermed i motsetning til forrige periode, hvor det ble vist til at en tysk polfarer fulgte etter Amundsen og Nansen.

plan, som dog er færre enn i foregående fase, tolkes som en måte å vise et norsk avhengighetsforhold og distanse innad i fellesskapet. Ved at den tyske hjelpen tematiseres, fremstår det likevel som et fellesskap. Dermed virker det, som i forrige periode, som at det også nå er rom for en viss ulikhet innad i fellesskapet, noe også beskrivelsene av norske særegenheter og de få komiske artiklene om nordmenn tyder på.<sup>346</sup>

Gjennom å fremheve nordmenn som positive til tyskerne på ulike plan, kan *DPZ* i perioden også tolkes som at den poengterer en norsk velvilje til tyskere og et slikt fellesskap. Dette kommer blant annet til uttrykk i henvisningen til to nordmenns hjelpevillighet ved en tysk nødlanding og statsråd Lundes inntrykk av Tyskland fra sin reise dit, som videre betonte Tysklands positive holdning til Norge: Med «(...) grösste Symphatie für Norwegen und die ‘Nasjonal Samling’ und überall war der lebhaft Wunsch nach einer starken kulturellen und wirtschaftlichen Zusammenarbeit zunutzen der beiden Länder festzustellen.»<sup>347</sup> Likeså viser to artikler om Svolvær-raidet at «tyskvennlige» nordmenn ble tatt med av britene, noe som viser at det finnes nordmenn som er vennlig innstilt til tyskere.<sup>348</sup> Samtidig viser belysningene av motstand at ikke alle deler denne holdningen, noe som dermed indirekte viser at velviljen ikke er entydig. Likeså fremkommer tysk velvilje blant annet gjennom tysk hjelpevennlighet som vist ovenfor.

Fellesskapet er slik mangefasettert og berører flere ulike områder. Det «blodsbaserte» fellesskapet som blant annet preget Himmler og SS' syn på nordmenn fremkommer i visse tilfeller eksplisitt. Som i foregående periode vises det i artikkelen om «teaterfornyelse» til «geistliche Verwandtschaft» mellom tyske og norske skuespill som «(...) legten (...) die gemeinsame bluts- und ideenmässigen Ursprünge der beiden Völkern dar.»<sup>349</sup> En felles fortid antydes likeså ved utsagnet om at Skandinavia og blant annet Nord-Tyskland var «Urheimat der Germanen».<sup>350</sup> Likeså er artikkelen om «rase»-terminologi et tydelig uttrykk for den samme tankegangen. Et fellesskap antydes også fra norsk side gjennom Quislings poengtering av tyskerne som «dem grossen germanischen Brudervolk».<sup>351</sup> Påpekningene av det «germanske» kan dermed ses som understreking av et «blodsbasert» fellesskap mellom Norge og Tyskland, hvilket også kommer

---

<sup>346</sup> Se appendiks 2: Figur 3.

<sup>347</sup> *DPZ*: «Staatsrat Lunde über Deutschland», 27.03.1941: 3.

<sup>348</sup> *DPZ*: «Die ‘Heldentat’ von Svolvær. Ein friedliches Fischerdorf überfallen – Der Reichskommissar nach Nordnorwegen gereist», 07.03.1941: 1; *DPZ*: «Sühne für Verbrechen an Norwegens Sicherheit. Reichskommissar Terboven ordnet an Ort und Stelle Wiedergutmachung an», 08.03.1941: 1.

<sup>349</sup> *DPZ* (initialer Dr. M. GL): «Theaterdämmerung in Norwegen. Die Bühnenkunst im Dienst des Aufbaus», 21.03.1941: 2. Se også *DPZ* (initialer Gl.): «Geistige Erneuerung», 21.02.1941: 1: «(...) legte die gemeinsamen bluts-mässigen und geistigen Ursprünge des deutschen und des norwegischen Volkes überzeugend dar.»

<sup>350</sup> Høyem, 11.03.1941: 2.

<sup>351</sup> *DPZ*: «Norwegens Weg in die Zukunft. Quisling über die Wiederaufrichtung des Landes», 14.03.1941: 2.



til uttrykk i omtalen av «Bardenspiel» i Norge som en germansk, gammel kunst.<sup>352</sup> Både denne og fremhevelsen av norsk kultur som knyttet til jorden eller folket, samt betoningen av norsk bondekultur, kan tolkes i lys av SS' poengtering av nordmenn som «kulturskapende». Himmler la eksempelvis på sin reise til Norge tidlig i 1941 vekt på historie og kulturminner, hvor det ble hevdet at «[d]et særegne ved Norge var imidlertid at den gammelgermanske kulturen (...) fortsatt var et høyst levende trekk ved den norske bondekulturen».<sup>353</sup> Historiehenvisingene om gode ledere og vikingtiden kan også ses som uttrykk for en mer «blodsbasert» tankegang, og likeså hardtarbeidende nordmenn, som kan tolkes i lys av egenskapene som SS tillia nordmenn som pliktoppfyllende.<sup>354</sup> Utover bondekultur ble også norske bønder gjentatte ganger poengtert, noe det også har blitt vist at var sentralt i SS' forståelse av nordmenn. Dette gjelder også betoningen av naturen på ulike måter. Imidlertid ble det i 1.6.3 vist at både naturfokuset, vikingtid og nordmenn som «germaner» ikke kun var uttrykk for en «blodsbasert» forståelse, men også for det mer generelle bildet av nordmenn som rådet i Tyskland på slutten av 1800-tallet og i 1900-tallets første del. Slik ble eksempelvis kampen mot naturen betont av både Wilhelm II i 1890, men også i en nasjonalsosialistisk kontekst av Birbaumer i 1941.<sup>355</sup> Trolig var heller ikke norsk kultur noe nytt for tyskerne, i og med de utstrakte forbindelsene mellom norsk og tysk kulturliv fra 1800-tallet.<sup>356</sup> Dette må slik også ses som uttrykk for den generelle oppfatningen om nordmenn, noe som også gjelder natursvermeriet som fremkommer i perioden.

Naturnære nordmenn kan også ses i forbindelse med det «økonomiske» synet på Norge. Som for forrige periode kan det spekuleres i om det fellesskapet som presenteres mellom nordmenn og tyskere i mars–april 1941 også var myntet på det økonomiske fellesskapet, hvor Norge skulle innlemmes i en tyskleddet «Großraumwirtschaft». Dette kan de mange henvisningene om norske natur- og primærnæringsaspekter tyde på, som også i denne perioden dominerer i fremstillingene av nordmenn. Det ble i 2.4 vist til betydningen av norsk fisk og fiskeprodukter for Tyskland. I mars–april 1941 dominerte ikke lengre denne siden i primærnæringsene som i den første perioden: Nå ble større vekt tillagt landbruk, selv om fisk og fiskeprodukter også var blant de mest tematiserte underkategoriene. Et tydelig uttrykk for fiskeriets rolle for Tyskland er synlig i artikkelen om en tysk undersøkelse av en utvidelse av dette i Norge. Imidlertid vektla Terboven også ressurser fra skog- og jordbruk, og slik passer også betoningen av landbruk i dette synet.<sup>357</sup>

---

<sup>352</sup> DPZ: «Unser Freund, der Bardenspieler. Soldaten erleben alte germanische Kunst», 16.03.1941: 2.

<sup>353</sup> Emberland og Kott, 2012: 184; Skorgen, 2002: 221.

<sup>354</sup> Skorgen, 2002: 221.

<sup>355</sup> Gammelien, 2009: 115, siterer Güssfeldt, 1890: 173–174; Ruck, 2011: 51, siterer Rossmanith, 1941: 18.

<sup>356</sup> Brömmling, 2005: 70–71.

<sup>357</sup> Nøkleby, 2016: 367–368.

At denne tankegangen var tilstede i perioden forsterkes videre av henvisningene til et økonomisk fellesskap, som var vanligere i mars–april 1941 enn i den foregående måneden. Tysk-norsk handel ble eksempelvis poengtert gjennom henvisninger til eksport av treprodukter og torskerogn fra Norge til Tyskland, samtidig som det ble vist til at blant annet Tyskland dermed sikret norsk treindustri. Viktigheten av Tyskland for Norge fremkommer også i tysk eksport av hamp og blekk til Norge, hvor sistnevnte fremstilles som at det løser et problem med klippfiskforpåkninger. Poengteringen av dette kan tolkes som en indirekte oppfordring til velvilje til en «Großraumwirtschaft». Likeså er det tydelige likheter mellom Terbovens utsagn i oktober 1940 om å prioritere Norge i stedet for andre land i Norges økonomi og en journalists lovnad til en nordmann i Sør-Varanger i en artikkel,<sup>358</sup> samt til tysk hjelp til utvikling på feltet.

Dermed finnes det, som i foregående periode, så vel elementer fra tankegangen om et «blodsbasert» fellesskap mellom nordmenn og tyskere, som fra forestillingen om at Norge skulle bidra til et økonomisk større fellesskap. Likeså har det blitt vist at fremfor alt elementer fra den av SS representerte tankegangen om nordmenn oppviser flere likheter med et mer generelt syn på nordmenn i Tyskland forut for nasjonalsosialismen, og at naturfokuset sto sentralt i alle tre forståelser av nordmenn. I forrige periode var det noe flere henvisninger som kunne ses i lys av den økonomiske forståelsen; i denne perioden er det en svak overvekt av den «rasemessige» oppfatningen av nordmenn. Imidlertid fremkommer alle tre «syn» på nordmenn klart, og det er ikke store forskjeller. Derfor må de ulike sidene heller ikke overdrives.

Det er tydelig at et fellesskap fremheves på ulike måter, og derfor kan *DPZ* også i denne perioden tolkes som en virkelighetsskaper; i denne sammenheng som en aktør som søker å etablere en positiv relasjon mellom nordmenn og tyskere. Dette fremkommer, som i forrige fase, også ved en i stor grad positiv omtale av nordmenn. Denne er imidlertid mer kompleks og nyansert enn i den første fasen, noe som også gjelder antydningene om fellesskap, som heller ikke er like entydig positive som i februar–mars 1941. Det er dermed en tendens til en mer nyansert fremstilling av både nordmenn og deres relasjon til tyskere. Det vites ikke hvorfor representasjonen ble mer kompleks i *DPZ*s andre utgivelsesmåned. Det kan ha hatt med Svolvær-raidet å gjøre, som førte til en større bekymring for den ellers fredelige situasjonen i Norge, men hvor også

---

<sup>358</sup> Terboven mente at norske råstoffindustrien skulle «in die Lage versetzt werden, ihre wahre Kraft zu entwickeln, denn ‘die früheren Besitzer in Norwegen (Kanadier, Engländer und Franzosen) hätten Kleinstwerke entstehen lassen und die Produktion in Norwegen praktisch abgedrosselt zugunsten von Kanada usw.’» Bohn, 2000: 126, siterer Bundesarchiv, R 4/45, Niederschrift über die Sitzung der «Arbeitsgemeinschaft für den Elektrizitätsausbau Norwegens», Oslo, 22.10.1940. Sammenlign med sitatet fra *DPZ*: «Deutschland ist bereit, auch hier zu helfen. Man wird sich auf die Reichtümer des eigenen Bodens besinnen und nicht die Arbeitskraft für fremde Mächte vergeuden, von denen die Volksmasse nichts hat.» Jacobs, 11.03.1941: 3.

norsk motstand mot okkupasjonsregimet kom til uttrykk. Innledningsvis ble det vist at dette fikk konsekvenser på høyt plan, men det er ikke utenkelig at det også medførte en endring i hvordan tyskerne i Norge opplevde tilværelsen, og som kan ha preget avisinnholdet på en annen måte enn før raidet. Likeså kan en mer kompleks fremstilling ha vært et utslag av en oppdagelse av at Norge og nordmenn ikke helt tilsvarte de forventningene som bildet av landet i Tyskland tilsa, som Drolshagen mener var tilfelle for soldatene som kom til Norge.<sup>359</sup>

Samtidig må det understrekes at fremstillingene likevel jevnt over er positivt vinklet, og hen-spiller til både norske og tyske lesere. De førstnevnte kan i sin tur bli positivt innstilte til tyskere, fellesskapet og avisen, samtidig som det understrekes hvor bra tyskere har det i Norge, som vist i kapittel 2. På samme måte kan avisen også tjene til å poengtere vennligsinnet adferd fra okkupantenes side overfor de okkuperte. Slik er representasjonene av nordmenn i *DPZ* i denne perioden, som i forrige, et uttrykk for den seierspregede propaganda som Jörg Echternkamp viser for fasen, men også for Martin Molls to første faser av norskrettet propaganda, med en fremheving av storromsøkonomien henholdsvis aggressivitet; her overfor motstandere.<sup>360</sup>

Dette kapitlet undersøkte fremstillingen av nordmenn etter Svolvær-raidet, hvor delvis norsk motstand mot okkupasjonsregimet kom til uttrykk. Neste kapittel studerer representasjonene av nordmenn under store tyske aksjoner mot norsk partisanvirksomhet, og slik en periode hvor motstanden kom til syne i enda større grad enn i mars–april 1941.

---

<sup>359</sup> Drolshagen, 2010: 211.

<sup>360</sup> Echternkamp, 2004: 20–22; Moll, 1997: 243.

## Kapittel 4: Fremstillingen av nordmenn i *Deutsche Polarzeitung* under tyske aksjoner mot partisaner i Finnmark og Troms august 1943

### 4.1 Innledning

Ved overgangen til 1943 hadde den tyske fremgangen i krigen stoppet opp og de tyske styrkene blitt drevet på defensiven. Med avslutningen av slaget om Stalingrad i februar 1943 og endelig med slaget om Kursk i juli 1943, hadde Sovjetunionen overtaket ved Østfronten. På Nordfronten hadde stillingene vært fastlåste siden sommeren og høsten 1941. I mai 1943 ga Tyskland og Italia opp Nord-Afrika, og samme måned fant vendepunktet i slaget om Atlanteren sted. Samtidig ble Tyskland stadig bombet av de allierte. Krigstiltakene ble intensivert i Tyskland og tyskokkuperte land. Tapet av fottfestet i Nord-Afrika førte til uro for angrep i ytterkantene av Europa, og med en voksende misnøye fra svensk side, fortsatte Hitlers frykt for alliert invasjon i Norge i 1943.<sup>361</sup> Slik ble den tyske stillingen oppfattet som truet, både globalt og i Norge, og gjør 1943 til et interessant år å undersøke fremstillingen av nordmenn i.

Den farefylte konvoittrafikken mellom de vestallierte og Murmansk rundt Nordkapp var i perioder det viktigste sambandet mellom Sovjetunionen og de andre allierte. På samme gang ble tyske forsyninger fraktet sørfra til Kirkenes og Petsamo. Disse tyske forsyningslinjene ble et mål for forstyrning, og flere nordmenn deltok slik i sovjetisk etterretningsarbeid i Finnmark og Troms. Alf R. Jacobsen beskriver dem som hovedsakelig radioagenter som skulle rapportere om tyske skip til den sovjetiske Nordflåten. Sommeren og høsten 1943 ble preget av tyske aksjoner mot disse: I Operation Mitternachtsonne ble alle på Varanger-halvøya kontrollert og området nøye undersøkt. Alle som virket mistenkelige, skulle avhøres. I den påfølgende Operation Wildente ble det i juli funnet utstyr etter partisanene. Flere ble arrestert i tiden etter, og den 17. august ble tre dømt til tukthus og 11 dømt til døden. Mellom august og desember 1943 ble flere partisaner drept eller arrestert, og flere sivile hjelpere ble dømt til døden, fengslet, fikk tukthusstraff og ble satt i fangeleir. I august ble også partisaner på Arnøy i Nord-Troms oppdaget, hvorav tre ble drept i kamp. 24 ble pågrepet, hvorav 16 ble dømt til døden og åtte fikk tukthusstraff. Telegrafister ble også tatt og satt til å drive kontraetterretningsarbeid i Operation Tundra; blant annet ble to tatt i slutten av august 1943.<sup>362</sup>

---

<sup>361</sup> Nøkleby, 1992: 171; Nøkleby, 2016: 183, 212–213; Skodvin, 1991: 200, 202–203; Ziemke, 1959: 252.

<sup>362</sup> Grimnes, 2018: 96; Huitfeldt, 1997: 9, 11–15; Jacobsen, 2005: 9–10, 137–138, 150, 154–155, 182–188, 208; Skodvin, 1991: 219, 224.

Ifølge Skodvin fikk blant annet Operation Mitternachtsonne, rykter om sovjetisk landgang ved Kiberg og påfølgende arrestasjoner sommeren 1943, også store konsekvenser lengre sør i landet. Det var stadige alarmer om allierte angrep, forsterket av narretiltak, samtidig som faktiske angrep skjedde. Skodvin mener dermed at «[u]nder slike forhold kan ein ikkje undrast over at okkupasjonsmakta var på vakt mot indre uro og underjordsmotstand, og tok harde motmiddel i bruk, stundom godt over grensa til det ein må kalla terror.»<sup>363</sup> De harde mottiltakene ser vi blant annet i aksjonene mot partisanene og deres medhjelpere sommeren og høsten 1943, med retterganger blant annet i august 1943, hvorfor sistnevnte er valgt som tredje analyseperiode.<sup>364</sup>

*Deutsche Polarzeitung* (DPZ) hadde siden juni 1943 blitt begrenset til totalt 30 sider i uken, fordelt på tre utgaver/uke med fire sider og tre utgaver/uke med seks sider.<sup>365</sup> Andelen innhold om nordmenn hadde sunket betraktelig (se figur 1 i Appendiks 2), da det som tidligere var en hel side viet skandinaviske nyheter, nå var redusert til 25–60 %. Her fantes det ofte, men ikke alltid, nordiske, kortere nyhetsartikler, samt spalten «Polar-Spiegel», som trolig var nyheter sakset fra lokalaviser og oversatt til tysk.<sup>366</sup> I det følgende analyseres representasjonene av nordmenn i august 1943 (utgave 171–196) etter samme fremgangsmåte som i tidligere kapitler: Etter en redegjørelse av de sentrale tematiske fremstillingene av nordmenn, analyseres den direkte språkbruken. Til slutt diskuteres representasjonen av fellesskapet mellom nordmenn og tyskere.

## 4.2 Sentrale temaer

I den kommende delen analyseres de mest sentrale emnene i forbindelse med nordmenn. Rekkefølgen gjenspeiler deres hyppighet i avisen; se Figur 4 i Appendiks 2 for en grafisk fremstilling.

### 4.2.1 Naturnære nordmenn: Natur, råstoffproduksjon, sjømenn og nordlige forhold

Til tross for at det er langt færre artikler om nordmenn, og følgelig også om natur, nordlige forhold, råstoffproduksjon og nordmenn som sjømenn, er de nevnte emnene fortsatt de mest forekommende temaene i forbindelse med nordmenn i august 1943. Det er dermed en kontinuitet i representasjonen av nordmenn som naturnære på ulike plan fra de foregående periodene i 1941.

---

<sup>363</sup> Skodvin, 1991: 228.

<sup>364</sup> Skodvin, 1991: 224–228.

<sup>365</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Allgemeines a – z: Kommunikasjon tro-lig undertegnet Döring (Oslo)-Lütge, Wagner, Schmidt, Vater, 28.05.1943: 1–3; RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe: Deutsche Polarzeitung – Schriftwechsel 1942–1943: Aktennotiz, 01.07.1943.

<sup>366</sup> Nordmenn ble ikke belyst i to av totalt 26 utgaver denne måneden. I utgavene hvor nordmenn forekom, varierer det mellom at nordmenn kun nevnes én gang, og belyses direkte i seks artikler.

En forskjell er at naturaspekter og råstoffproduksjon nå tematiseres like ofte, og ikke med en overvekt på sistnevnte som i de to tidligere fasene.

Når det gjelder naturaspekter, belyses som i de foregående fasene natur, landskap, dyr og forskning. Som tidligere betones så vel det negative og vanskelige ved landskapet, klimaet og været, som det vakre i landskapet. Slik poengterer en artikkel om Sør-Fugløy først og fremst den utfordrende og uberørte naturen, endeløsheten og fugleliv, men beskriver også øya som «fortryllet».<sup>367</sup> Klimaets påvirkning angis sterkt i en hovedartikkel om «Oslos jenter», hvor det vises til vekslingen mellom sommer og vinter og solens betydning: «Die Sonnensehnsucht hat hier etwas Eruptives, das Aufblühen der Grauen mit der steigenden Sonne etwas triebhaft Elementares.»<sup>368</sup> Været skildres positivt, samtidig som det antydes at det ikke er like fint ved andre årstider, og jentene sammenlignes direkte med planter. Slik bidrar de nevnte artiklene til en representasjon av nordmenn som svært nære naturen i seg. Det som sies å være et utdrag fra en bok om Norge, er et eksempel på hvordan en naturnær forbindelse fremstår som eksotiserende:

Auf diese Weise offenbart sich das Land dem, der von draussen kommt, der aufwärts, landeinwärts, nach Norden dringt, zu wilderer Natur, zu grösseren Anspannung und zu härteren Daseinsbedingungen. So erging es auch den Vorfahren (...) die dem Gebirge und dem Winter, der Anstrengung und der Gefahr entgezogen.<sup>369</sup>

Videre kan også poengteringen av nordmenn som lever ved Ishavet og betoning av polare aspekter<sup>370</sup> tolkes som eksotisering, men samtidig som en beundrende representasjon av de som kan leve under slike betingelser, hvilket vi også så i de første periodene. I visse tilfeller fremstår de også som heldige. Fremstillingene av nordmenn i naturen gir jevnt over et positivt bilde.

Likeså oppviser august 1943 en kontinuitet i belysningen av ulike grupper av råstoffprodusenter. I synkende rekkefølge tematiseres dyrehold og bønder, skog og trevareprodukter, fiskere, jegere og metaller. Det innebærer at gårdbrukere er den mest representerte yrkesgruppen, som i andre periode, men i motsetning til den første periodens betoning av fiskere. Eksempelvis belyses en manns dyrehold på Skjervøy, og i skildringen av en soldats reise nordover fra Oslo, vises det til de mange gårdene. Når det gjelder fiskeri, vises det blant annet til at fisket må for-

---

<sup>367</sup> Jacobs, Rudolf: «Klettertraum im Nordmeer. Sør-Fuglöh, die Insel der Seepapageien», i *DPZ*, 24.08.1943: 3.

<sup>368</sup> Holthaus, Helmut: «Die Mädchen von Oslo. Wochenend und Sonnenschein und ein klein wenig Politik», i *DPZ* 14.08.1943: 5.

<sup>369</sup> Poll, Hans: *Norwegen – Land, Menschen, Schicksal*, i *DPZ*, 17.08.1943: 3.

<sup>370</sup> Det må imidlertid betones at den synkende tendensen i henvisningene til det polare, Ishavet, det arktiske og det nordligste fortsetter i august 1943, og at det er få slike henvisninger i perioden. I motsetning til de tidligere periodene, vises det nå ikke til det arktiske og det nordligste, men kun til det polare og til Ishavet. Samtidig forsterkes inntrykket ved bruk av benevninger som «Polar-Spiegel».

bedres og tjene «dem Gesamtwerk».<sup>371</sup> I skildringen av Tromsø havn nevnes både jegere, fiskelukt og fiskemarked. Sistnevnte hevdes å være bildet av «det nordiske»: «Es ist wirklich ein Bild echt nordischen Lebens, dieser Fischmarkt in Tromsö».<sup>372</sup> Skog og treverk belyses blant annet ved tematisering av kursing av skogsarbeidere, mens det for metaller vises til betydningen av norsk nikkelmalm for Europas krigsøkonomi.

Som i tidligere perioder forekommer også representasjoner av nordmenn som sjømenn, noe som medfører en forsterkning av bildet av nordmenn som naturnære; i dette tilfellet havet. Disse er imidlertid noe sjeldnere enn henvisningene til nordmenn i naturen og som råstoffprodusenter. Blant annet belyses sjøfart og skip, og eksempelvis understrekes Hurtigrutens betydning. I artikkelen om Grønlandforsker Høygaard vises det til at han realiserte «(...) die allen seinen Landsleuten eingeborene Liebe zur See und zu den fernen Polarländern».<sup>373</sup> Slik forsterkes også representasjonen av nordmenn som naturnære ved en interesse for det polare, hvilket også fremkommer i andre tematiseringer av norske ishavs- og polarforskere og deres ekspedisjoner.

Gjennom fremstillinger av nordmenn som råstoffprodusenter og sjømenn, representeres nordmenn i august 1943, som i februar–april 1941, som arbeidsomme. Det vises dog også til andre yrker, og videre antydes det et visst fellesskap med Tyskland gjennom at Norge nevnes som et av flere land som har sendt arbeidere til Tyskland. I motsetning til de tidligere periodene belyses arbeidsliv i to lengre artikler. En artikkel om norsk sosialpolitikk bidrar til et mindre godt bilde av den samtidige situasjonen, samtidig som det gis inntrykk av en «bra» utvikling og potensielle. Den andre artikkelen omhandler etableringen av Norges Næringssamband, som innefatter forbundene for handel, håndverk, bønder, fiskere, industri, bank, sjøfart, forsikringselskap, transport og hotell og restaurant, og dermed nevner andre yrker enn de som fremkom ovenfor. Slik gis det inntrykk av mangfold i norsk arbeidsliv, og det fremstilles ikke som at nordmenn kun arbeider i og med naturen, selv om sistnevnte også dominerer på arbeidsfeltet. Som i tidligere perioder kan det delvise fokuset på arbeid ses i lys av tyskernes mobilisering av norsk arbeidskraft, som i 1943 blant annet kom til uttrykk ved loven om den nasjonale arbeidsinnsats i februar 1943, som førte til stor motstand. Opprettelsen av Norges Næringssamband i mai 1943

---

<sup>371</sup> DPZ: «Vidkun Quisling beim Hålöygtreffen. Appelle und Tagungen der Männer von Nasjonal Samling», 03.08.1943: 3.

<sup>372</sup> Jacobsen, Harro-Heinz: «Rund um den Tromsöer Hafen. Eindrücke von einem Spaziergang», i DPZ, 29.08.1943: 5.

<sup>373</sup> DPZ: «Steinzeit-Menschen auf Grönland. Interessante Entdeckungen des norwegischen Forschers Dr. Høygaard im Norden», 01.08.1943: 5.

må ses i forbindelse med arbeidsinnsatsen, og som vi ser ovenfor, fikk organisasjonen også flere måneder senere stor oppmerksomhet.<sup>374</sup>

#### 4.2.2 Kriminalitet, ulykker og et norsk behov for tysk beskyttelse og hjelp

Som i de foregående periodene er det svært mange belysninger av nordmenn involvert i kriminalitet og ulykker og antydninger om et norsk behov for tysk støtte i august 1943. I de to første periodene var denne kategorien på andreplass; nå deles denne med krigsrelaterte artikler. Flere artikler i kategorien tematiserer ulike former for kriminalitet; først og fremst tyveri. Slik rapporteres det blant annet to ganger om tyveri av alkohol tiltenkt et «Lazarett im Norden»,<sup>375</sup> noe som understreker sakens alvorlighet. I en artikkel fremstilles også ofrene for tyveri negativt i og med at det sies at deres henvendelser til politiet «bereiteten der Polizeibehörde eine beträchtliche Mehrarbeit.»<sup>376</sup> Generelt bidrar artiklene om kriminalitet til svært negative representasjoner av de norske kriminelle, som en arbeider som skal ha begått incest mot sin datter og stedatter. Videre kan dekningen av ulykker forstås som at uheldige eller «enfoldige» nordmenn poengteres. Dette gjelder blant annet kjøpmannen som glemte igjen en veske med penger på bussen, som skildres i to artikler. Det fremkommer videre i flere av artiklene om ulykker også en viss «godhet», som i fremhevelsen av en 14-åring «tapfere Rettungstat»<sup>377</sup> da hun reddet to yngre jenter i fra å drukne. Selv om nordmenn vises som «dyktige og gode», gir belysninger av ulykker og brann også inntrykk av uheldige nordmenn – muligens med behov for hjelp utenfra. Det gjelder også skildringen av kriminalitet, noe som svekkes av henvisningene til at alle kriminalitetssakene ble oppklart og at mange ulykker ble unngått, noe som igjen bidrar til en positiv representasjon. Slike artikler må også ses i lys av *DPZs* funksjon som nyhetsavis.

Artiklene belyst ovenfor kan tolkes som at de svært indirekte antyder et visst behov for hjelp utenfra. Det fremkommer imidlertid ikke særlig sterkt. De faktiske henvisningene til tysk hjelp er også langt færre i august 1943 sammenlignet med de to foregående periodene, og omfatter derfor også færre ulike områder enn i de to tidligere fasene, hvor mangfoldet var større. Imidlertid oppviser fasene en kontinuitet i belysning av tysk støtte både indirekte og direkte. Dette gjelder blant annet den vedvarende tematiseringen av norske reiser til Tyskland, som er et eksempel på hvordan Tysklands betydning for Norge antydes indirekte. Behovet for tysk støtte understrekes svært direkte i artikkelen om «Oslos jenter», hvor det hevdes at nordmenn har tyske sol-

---

<sup>374</sup> Se Grimnes, 2018: 367–370, 372–375. *DPZ*: «Vor gewaltigen Aufgaben. Aufbau in der norwegischen Sozialpolitik», 15.08.1943: 5; *DPZ*: «Norwegens Wirtschaft als Gemeinschaftsdienst», 24.08.1943: 3.

<sup>375</sup> *DPZ*: «Frecher Diebstahl auf einem Hurtigschiff», 03.08.1943: 3.

<sup>376</sup> *DPZ*: «Sie stahlen wie die Raben. Wiederholte Diebstähle an Bord der ‘Hurtigroute’», 31.08.1943: 3.

<sup>377</sup> *DPZ*: «Eine tapfere Rettungstat», 12.08.1943: 5.



dater å takke for «(...) alles (...), was ihr aus euren Friedenstagen in diesen Krieg hineingerettet habt.»<sup>378</sup> Slik understrekes det norske behovet for den tyske tilstedeværelsen. Et nytt aspekt ved perioden er fremhevelsen av tysk «godhet» ovenfor nordmenn, noe formuleringen «Der Führer hat dem Wunsch zahlreicher Norweger, auch in der Deutschen Kriegsmarine dienen zu dürfen, entsprochen.»<sup>379</sup> Dermed er det svært få artikler som belyser viktigheten av tysk støtte og «godhet» overfor nordmenn, både i seg og sammenlignet med tidligere perioder. Samtidig er språkb Bruken i noen av artiklene såpass sterk at det ikke er tvil om at de bidrar til en representasjon av nordmenn som at de burde være takknemlige overfor tyskere.

#### 4.2.3 Krig og motstand

Som i de foregående periodene, forekommer også krigsrelaterte fremstillinger av nordmenn ofte i august 1943; dog noe hyppigere i august 1943, hvor fremstillinger av nordmenn i forbindelse med krig og motstand, som nevnt, deler andreplass med artikler om kriminalitet, ulykker og antydninger om et norsk behov for tysk hjelp. De krigsrelaterte artiklene viser stor kontinuitet med de tidligere fasene: Også nå representeres nordmenn i forbindelse med krigen både i form av referering til krigen som tidsangivelse, direkte henvisninger til krigen og i tematiseringer av krigstilstanden i form av ulike hendelser. Slik belyses eksempelvis en innsamling av klær, matvarer og penger til familier i Skien-fjorden utsatt for bombing. Dette kalles «der traurigen Katastrophe», men uten at det fremkommer hvem som har bombet. Innsamlingen beskrives svært positivt med «einen tatkräftigen Opferwillen».<sup>380</sup> Likeså poengteres den tyske beskyttelsen, eksempelvis svært direkte ved «Oslos jenter» som vist ovenfor. I artikkelen fremkommer det at Norge er en «fredsidyll», selv om krigens påvirkning blant annet er synlig i rasjoneringen.<sup>381</sup> Samtidig virker krigen mer alvorlig i en artikkel om karikaturer og humor i Skandinavia, hvor det hevdes at «(...) eine solche Einstellung den notwendigen Kampf erleichtern kann. Dieser Kampf indessen ist so schwer, dass er auch im Norden den Witz und die Karikatur oft schal erscheinen lässt.»<sup>382</sup>

Som før belyses både motstand mot og sympatisering med Tyskland, sistnevnte eksempelvis i tematisering av frivillig norsk deltakelse på tysk side som i tidligere perioder. Når det gjelder motstand, er bevisstgjøringen av konsekvensene av å gjøre motstand mot tyskerne (selv om den

---

<sup>378</sup> Holthaus, 14.08.1943: 5.

<sup>379</sup> DPZ: «Freiwillige Norweger für die Kriegsmarine», 15.08.1943: 1.

<sup>380</sup> DPZ: «Hilfe für Bombeschädigte», 04.08.1943: 3. Trolig handler dette om den amerikanske bombing av Herøya 24. juli 1943, med mål om å ta en tysk lettmetallfabrikk, som resulterte i 57 døde. Hagen, 2013.

<sup>381</sup> Holthaus, 14.08.1943: 5.

<sup>382</sup> DPZ (initialer W. E.): «Karikaturen im Norden. Worüber die Skandinaver lachen», 12.08.1943: 5.

ikke omtales som dette i *DPZ*) nok et uttrykk for kontinuitet fra de tidligere periodene. To saker belyses på førstesiden den 18. august: En artikkel handler om en politifullmektig som gjentatte ganger nektet å følge ordre fra Oslos politipresident, og derfor ble dømt til døden. Artikkelen omhandler etter all sannsynlighet Gunnar Eilifsen, som Nøkleby viser hadde nektet å pågripe et par kvinner som ikke hadde innfunnet seg til tvungen arbeidstjeneste. Saken ble etterfulgt av arrestasjonen av 500 politimenn, som dog ikke dekkes i *DPZ*.<sup>383</sup> Den andre artikkelen handler om tilfangetakingen av norske offiserer. Disse hevdes det hadde blitt satt fri etter invasjonskampene i 1940 med «hochherzige Entschluss des Führers», men «misbrukte» deretter sin tillit: «Eine grosse Anzahl norwegischer Offiziere hat das vom Führer in sie gesetzte Vertrauen missbraucht und mit dem Ziel, Kriegsdienst gegen Deutschland zu tun, geflohen oder sich anderwertig betätigt.»<sup>384</sup> Dermed fremheves Hitler, mens offiserene beskrives som «forrædere» og derfor bringes i krigsfangenskap i Tyskland. Det vises imidlertid til at det ikke gjaldt NS-medlemmer, de som var for den norske «nyordningen» eller reserveoffiserer som ikke hadde en særlig krigsskoleutdanning. Slik omfattet den svært negative representasjonen ikke alle nordmenn, men en begrenset gruppe. Ifølge Grimnes hang arrestasjonene av politimenn og offiserer i august, samt studenter i november samme år, sammen med tyskernes oppfatning om hvor motstanden var, og var trolig «preventive tiltak i tilfelle en alliert invasjon.»<sup>385</sup>

Aksjonene mot partisanene, som var årsaken til at nettopp august 1943 ble valgt som undersøkelsesperiode, ble kun tematisert i én artikkel, den 31. august, også nå på forsiden, hvilket kan tolkes som uttrykk for sakens viktighet. I artikkelen belyses dommene som følge av «fiendtlige agents» kontakt med utlandet og forsøk på å spre seg i de nordlige deler av landet: Ti nordmenn ble dømt til døden for å «beviselig ha arbeidet for en fiendestat», mens fire fikk tukthusstraff for å ha huset en «fiendtlig agent» og for å ha fortiet saken. De ble også ble fratatt all formue.<sup>386</sup> Slik fordømmes de dømte i artikkelen, som bidrar til en svært negativ representasjon av nordmenn. Trolig må artikkelen forstås som at den skal tjene til avskrekking mot «fiendtlig» arbeid, som Tønne Huitfeldt hevder at Terboven krevde for å «statuere et eksempel».<sup>387</sup> Det må videre påpekes at tallene i *DPZ* ikke helt samsvarer med Jacobsen og Huitfeldts utsagn om at 11 fikk dødsstraff, mens tre ble dømt til tukthus. Det må også påpekes at det tok relativt lang tid; 14 dager fra rettssaken til den ble dekt i *DPZ*, i motsetning til de tre dagene det tok før poli-

---

<sup>383</sup> Formålet skulle ifølge Nøkleby, 2016: 261, være å «skremme politiet til lydighet.» Nøkleby, 2016: 260–261.

<sup>384</sup> *DPZ* (hoveddelen av teksten etterfølges av «Wehrmachtbefehlhaber in Norwegen. gez. Von Falkenhorst. Generaloberst»): «Norwegens Offiziere gefangen. Folgen für das verräterische Handeln», 18.08.1943: 1.

<sup>385</sup> Grimnes, 2018: 379.

<sup>386</sup> *DPZ*: «Vierzehn Norweger abgeurteilt», 31.08.1943: 1.

<sup>387</sup> Huitfeldt, 1997: 13. Dette gjelder også Eilifsen-saken. Grimnes, 2018: 380.

tifullmektigens dom og pågripelsen av norske offiserer ble publisert i *DPZ*. Endelig må det bemerkes at selv om motstand tydelig ble tematisert i avisen i perioden, ble likevel langt fra all motstand dekket i så stor grad som hendelsene beskrevet i kapitlets innledning tilsier. Da imidlertid kun august 1943 ble undersøkt, og ikke de foregående og etterfølgende månedene, som også innebar aksjonering mot motstand, vites det ikke om sakene ble dekket før eller etter august. Dersom det ikke var tilfelle, kan deknningen forstås som eksempler på at det var viktig å statuere noen eksempler, samtidig som det var en viss neddyssing av motstanden.<sup>388</sup>

«Motstand» dekkes også i en mer positivt vinklet fremstilling, hvilket utgjør et nytt aspekt ved tematiseringen av motstand. Slik beskrives unge nordmenns pynting av graven til norske soldater som falt ved Narvik i 1940 i positive ordelag,<sup>389</sup> noe som kan tolkes som en viss respekt overfor hedringen av egne falne soldater.

#### 4.2.4 Sport

Selv om sport er den fjerde mest representerte kategorien hva angår nordmenn i *DPZ* i august 1943, og dermed forekommer oftere enn i de tidligere periodene, er det ikke mange artikler som omhandler nordmenn og sport. Dette må ses i lys av at det generelt er færre artikler om nordmenn, samt at en større andel av sportsnyhetene belyser tysk sport. I motsetning til vintersportens dominans i februar–april 1941, vises det i august 1943 mest til svømming og friidrett. Dette kan trolig ses i sammenheng med årstidene. Samtidig nevnes også andre idretter som i de forrige periodene, slik at det norske idrettslivet også nå fremstår som med et visst mangfold. Videre fremkommer som tidligere både et visst fellesskap med Tyskland og beundring; førstnevnte ved norsk deltakelse i tyske konkurranser. Mens tyske deltakere i konkurranser i Norge får stor oppmerksomhet, finnes det ingen henvisninger som i tidligere perioder til en angivelig tysk dominans over nordmenn. Beundring er blant annet synlig i fremhevelsen av en svømmer som svømte over en fjord med sterk strøm. Litt over en tredjedel av artiklene omhandler eksplisitt sport i forbindelse med NS eller tysk-vennlige nordmenn. Slik tjener sportsartiklene om nordmenn til fremheving samt til å vise en viss variasjon i ulike sporter, i likhet med hva vi har sett i tidligere perioder, selv om visse idretter vektlegges. Dette står i skarp kontrast til den pågående og tidligere belyste idrettsstreiken, og som i mars–april 1941 vises det ikke til norsk uteblitt deltakelse i internasjonale konkurranser, noe som kan tolkes som neddyssing av boikotten.<sup>390</sup>

---

<sup>388</sup> Det ble heller ikke rapportert om henrettelsen av sju nordmenn den 30. juli 1943 for planer om krigføring mot tyske skip i Sogne-fjorden. Ut i fra den tiden det tok før slike saker ble rapportert om som vist ovenfor, burde dette ha blitt dekket i august. Huitfeldt, 1997: 13; Jacobsen, 2005: 187–188; Nøkleby, 2016: 260, 317.

<sup>389</sup> *DPZ* (i «Polar-Spiegel»): «*Nordlandsposten*», 21.08.1943: 5.

<sup>390</sup> Jf. Goksøy og Olstad, 2017.

#### 4.2.5 Politiske forhold

Av de fire periodene er politikk minst belyst i august 1943. Fokuset er først og fremst rettet mot norske myndigheter, og ikke både norske og tyske som i de foregående periodene. Et tyngdepunkt er Quisling og NS, som vi også har sett tidligere. En lengre artikkel skildrer NS-møter, som beskrives positivt. Quisling poengteres sterkt: «Überall empfinden sie ihn mit grosser Freude (...) und überall richtete er in seiner bestimmten, festen Art das Wort an sie, Glauben und Zuversicht bringend, zu neuer Tat aufrufend.»<sup>391</sup> Utover disse indirekte tematiseringene av et ideologisk fellesskap mellom tyskere og nordmenn, kommer det til uttrykk ved at det vises at også tyskere møtte opp for å motta og høre Quisling. Derutover dekkes primært norske statsråder, og ikke departementer, som vi så i de to tidligere fasene. Eksempelvis nevnes minister Stang i forbindelse med NS' ungdomssommerspill og hans godkjenning av at sportsmesterskap skal få holdes. Visse departementer nevnes dog; både slike som også ble nevnt i februar–april 1941, og «Økonomidepartementet»,<sup>392</sup> som er nytt.

Politikk belyses også som vist i to lengre artikler. Den ene handler om «oppbygningen» av sosialpolitikk i Norge, som det vises i flere århundrer har blitt styrt «kapitalistisk-egoistisk».<sup>393</sup> Forholdene beskrives som svært dårlige, både i seg og i kontrast til Tyskland, og tiltakene for å oppnå en «innere Einheit im norwegischen sozialen Leben» skildres.<sup>394</sup> Det vises også til total mobilisering og «sosial fornyelse av norsk arbeidsliv».<sup>395</sup> Samtidig som artikkelen bidrar til en svært negativ representasjon av nordmenn; først og fremst av fagforeningene, poengterer den også norsk potensiale, og beundring for visse er tydelig. Det gjelder blant annet den ansvarlige minister Lippestad, og Odd Fossums «fachliche Landesorganisation».<sup>396</sup> Det forekommer en viss kritikk av tidligere norsk politikk, mens angrepene mot konge og regjering i London i tidligere perioder, ikke er like sterkt tilstede i august 1943. Den andre lengre artikkelen belyser norsk økonomisk politikk positivt, og skildrer etableringen av Norges Næringssamband. Avslutningsvis berøres tilknytningen til et europeisk system. Slik fremkommer i stor grad de samme potensialeantydende tendensene som i førstnevnte artikkel; dog er denne mer positiv og viser sterkt til et økonomisk fellesskap.

---

<sup>391</sup> DPZ: «Vidkun Quisling beim Hålöygtreffen. Appelle und Tagungen der Männer von Nasjonal Samling», 03.08.1943: 3.

<sup>392</sup> Trolig Næringsdepartementet. Regjeringens hjemmesider: «Norske departementer 1940–1945» [hentet den 06.05.2019].

<sup>393</sup> DPZ: «Vor gewaltigen Aufgaben. Aufbau in der norwegischen Sozialpolitik», 15.08.1943: 5.

<sup>394</sup> Ibid.

<sup>395</sup> Ibid.

<sup>396</sup> Ibid.

#### 4.2.6 Introduserende artikler

Artiklene som først og fremst virker å ha en opplysende funksjon fremfor å rapportere om aktuelle nyheter, er færre i august 1943 enn i tidligere perioder. Likevel er emnet mest representert relativt til andre emner i august 1943. Naturen er tydelig i alle artiklene, og fire av ni artikler har et primært naturfokus hvor nordmenn fremstår som nære naturen på ulike plan. Det er slik en sterk kontinuitet i de mange naturtematiseringene fra tidligere perioder. I visse fremkommer også beundring og et visst fellesskap, men også distansering gjennom eksotiserende fremstillinger av «naturnære» nordmenn. Et eksempel er det tidligere nevnte utdraget fra en bok om Norge, hvor landets natur og landskap og et «rasebasert» fellesskap fremtrer med henvisningen til en «germansk» fortid, samtidig som distansen er tydelig i og med at den «norske folkestammen» valgte sin «egen vei».<sup>397</sup> Videre er det nordnorske fokuset sterkt i flere av artiklene. Her betones også naturen sterkt, og isolasjonen tematiseres, samtidig som visse antydninger om den tysk-norske relasjonen fremkommer. Blant annet belyses Sør-Fugløy, Tromsø havn og fjellet Istind. Det er imidlertid ikke kun regionen som det opplyses om, og andre artikler omhandler den norske legen og Grønlandsforskeren Høygaard, samt «Oslos jenter».

De introduserende artiklene bekrefter dermed i stor grad det inntrykket man får av de resterende artiklene: Av naturnære nordmenn – til og med så naturnære at skildringene av Norge i flere tilfeller omhandler naturen mer enn menneskene – som derutover er nokså isolerte, både i seg og fra krigen, selv om den merkes noe. Videre tematiserer artiklene både fellesskap og distanse, sistnevnte blant annet også ved å tillegge visse eksotiske trekk ved nordmenn og deres omgivelser. Samtidig er ikke distanseringen og eksotiseringen nødvendigvis negativ, men heller positiv, og det inntrykket som gis av nordmenn er først og fremst positivt, med noen få unntak. Slik oppviser august 1943 stor kontinuitet med foregående perioder hva det gjelder de generelle tendensene med nordnorsk og naturbetonende fokus. Imidlertid påpekes distansen mellom tyskere og nordmenn i denne perioden også mer direkte.

#### 4.2.7 Historiske linjer<sup>398</sup>

Historiske henvisninger forekommer relativt til andre emner noe hyppigere enn i de andre periodene. Det vises til både middelalder, tidlig nytid og nyere tid, og august 1943 oppviser derfor flere likheter med mars–april 1941 enn med den første periodens vektlegging av eldre

---

<sup>397</sup> Poll, 17.08.1943: 3.

<sup>398</sup> Bemerk at kategorien «komiske nordmenn», som av plassmessige hensyn ikke diskuteres i analysen, i figur 4 i Appendiks 2: Kvantitative funn, kommer før historiske artikler og de følgende kategoriene, da den tallmessig befinner seg mellom Introduserende artikler og Historiske linjer.

historie. Linjer trekkes så langt tilbake som til folkevandringstiden i og med henvisninger til den norske «folkestammens» folkevandring i utdraget fra boka om Norge. For middelalderen belyses blant annet «Skjervøyans» lange historie. Videre vises det negativt til «århundrene før» ved at politikk og byggestiler omtales negativt. Sistnevnte hevdes det også kjennetegner pyntingen og utformingen av gravene, hvilket beskrives som en «an sich unnorwegische Art»,<sup>399</sup> som skal fjernes. Slike negative antydninger utgjør et nytt trekk ved perioden. De senere århundrene beskrives imidlertid ikke bare negativt. Blant annet skildres den delvis utfordrende bosetelsen i Målselv, og fogden Holmboe fremheves på dramatisk vis som en tilnærmet helt, med sterk kontrast til andre deler av Europa. Det kan igjen tolkes som at Norge antydes som fredelig:

Noch einmal wieder sah man jenen Vogt, Jens Holmbroe, aus der Vergangenheit emporsteigen, der in den Tagen der französischen Revolution – als Blut, Mord und Verbrechen ihre grausamen Orgien in einem Teil Europas feierten – wie ein friedlich suchender am Fusse des Istinds stand und im Anblick des grünenden Tales sein Land! Land! den Menschen zurief.<sup>400</sup>

Slik gis det både inntrykk av en lang historie, med både positive og negative beskrivelser.

#### 4.2.8 Kulturliv

Norsk kulturliv tematiseres ikke like ofte i august 1943 som i mars–april 1941. Perioden oppviser dog flere likheter med første periode hva angår forekomsten av kulturelle henvisninger. Som i februar–mars 1941 belyses både positive og negative aspekter ved norsk kultur, og den entydige beundringen fra andre periode er dermed ikke like tydelig. Videre utgjør fremhevingen av Henrik Ibsen et fellestrekk med mars–april 1941, og fasens eneste lengre artikkel om norsk kultur handler om mottakelsen og oppsetningene av *Et dukkehjem* i Tyskland. Betydningen av stykket understrekes, samtidig som det fremkommer at ikke alle er positive til det. Artikkelforfatteren kritiserer delvis skuespillets utvikling i Tyskland, som oversetterens valg av tittel og oppsetningene med alternativ slutt, som omtales som «løgnaktig», i kontrast til den «ekte» slutten, som dog også skal ha blitt satt opp. Dermed understrekes Ibsen og hans versjon overfor det «tyske», samtidig som det også uttrykkes en viss negativitet og distanse mellom nordmenn og de tyskere som foretrekker den alternative slutten. Et visst fellesskap, som vi har sett i tidligere perioder, fremkommer gjennom at artikkelforfatteren tar Ibsens side.<sup>401</sup> En tysk-norsk kulturforbindelse antydes også i artikkelen om skandinavisk humor og illustrasjon, hvor det vises til at kunstnerne blant annet er godt kjent i Tyskland. Samtidig vises det til at det delvis er anglo-amerikansk inspirert, hvilket heller tyder i motsatt retning.

---

<sup>399</sup> DPZ (i «Polar-Spiegel»): «Lofotposten», 18.08.1943: 3.

<sup>400</sup> DPZ (initialer H. H. J.): «Steinerner Rise über dem Maalselvdal. Ein Berg als Sinnbild einer Landschaft», 31.08.1943: 3.

<sup>401</sup> DPZ: «Ibsens ‘Puppenheim’ in Deutschland. Aus der Geschichte einer ‘literarischen Sensation’», 14.08.1943: 2

Et nytt aspekt ved perioden er belysningen av ikke-norsk kultur i Norge i flere artikler. Eksempelvis omhandler to korte notiser en finsk sangerinnes konsertreise til Nord-Norge. Disse gir inntrykk av en viss norsk kulturinteresse, noe som også er synlig i andre artikler. I tillegg kan en artikkel om norsk gravutforming ses som et eksempel på norsk kultur, hvor det vises til en utvikling fra «unorsk» til en mer enkel og positivt betont gravsmkking. Slik gis det både positive og mindre positive representasjoner av norsk kultur.

#### 4.2.9 Samer

I motsetning til foregående perioder nevnes samer bare én gang i august 1943, og da kun med én setning: I skildringen av Tromsø havn beskrives livet ved markedet, som det vises er fylt av både menn, kvinner og barn – og «også» en same: «Manchmal schiebt sich ein Lappe in seiner bunten Tracht durch die Menschenmenge.»<sup>402</sup> Slik er det et tydelig skille mellom «nordmenn» og samer, hvor sistnevnte fremstilles som adskilt ved egen betegnelse og poengtering av klær, i motsetning til «menn, kvinner og barn». Dermed ser vi også her visse likheter med foregående perioder i betoningen av klesdrakt og det tydelige skillet mellom samer og «nordmenn».

### 4.3 Språkbruk

I det følgende analyseres språkbruken om de, som i foregående perioder, som primært ble betegnet som «Norweger».

#### 4.3.1 Beundrende og positive representasjoner

Som i tidligere perioder dominerer de positive og beundrende representasjonene av nordmenn. I stor grad oppviser disse store likheter med de foregående fasene, og slik fremheves nordmenn i forbindelse med sport, og enkeltpersoner, ulike hendelser og resultat betones. Blant de som poengteres, er blant annet Quisling, Ibsen og den tidligere nevnte Grønlandsforskeren Høygaard. Mens Quisling og Høygaard tydelig fremstår som protyske i *DPZ*, ga også Ibsen uttrykk for pangermanske holdninger.<sup>403</sup> Høygaard beskrives som «kjent» og hans reiser fremheves ved betoningen av at «(...) diese Expeditionen ganze Kerle fordern und Wagemut und Forscher-eifer».<sup>404</sup> Likeså bidrar fremhevelsen av andre saker og forhold til et positivt inntrykk av nordmenn, som beskrivelsen av den norske økonomiske politikken aktivitet som «ausserordentlich».<sup>405</sup> Artikkelen om en befolknings «tatkräftigen Opferwillen» etter bombing, som skildres

---

<sup>402</sup> Jacobsen, 29.08.1943: 5.

<sup>403</sup> Se Sørensen, 1996: 191.

<sup>404</sup> *DPZ*: «Steinzeit-Menschen auf Grönland. Interessante Entdeckungen des norwegischen Forschers Dr. Høygaard im Norden», 01.08.1943: 5.

<sup>405</sup> *DPZ*: «Norwegens Wirtschaft als Gemeinschaftsdienst», 24.08.1943: 3.

som en «trist katastrofe»,<sup>406</sup> gir uttrykk for både beundring og sympati med nordmenn, noe som også er tydelig i skildringer av andre hendelser som beskrives som tragiske.

I enkelte artikler beskrives nordmenn mer generelt, og også i august 1943 betones sterkt naturforbindelsen som i tidligere perioder. Denne er blant annet synlig i artikkelen om skandinavisk humor, hvor nordmenn fremstilles som at de «(...) mit dem Rufe des starken Naturkindes bedacht wurde und behaftet blieb.»<sup>407</sup> Det antydes dog slik at den norske «naturtilknytningen» ikke nødvendigvis er reell, men at den stadig poengteres. Nordmenn kontrasteres mot andre skandinaver, hvor svensker beskrives som den «finere fetteren» og dansker som med en «(...) natürlichen Leichtigkeit und doch auch mit einer gewissen Spiessbürgerlichkeit» mellom førstnevnte og nordmenn.<sup>408</sup> Slik fremstår nordmenn som de enklere, naturforbundne blant de andre skandinavene. I artikkelen hevdes det videre at det er en «(...) im Grunde unpolitische Einstellung der Massen im Norden», og gis inntrykk av også nordmenn som upolitiske.<sup>409</sup> I artikkelen om Sør-Fugløy beskrives nordmennene i området som levende i «barske» omgivelser og som «(...) Seefahrer und Fischer (...) Ein kleiner grüner Rasenfleck, der ein paar Schafe oder eine Kuh ernährt, genügt zur Gründung eines bescheidenen Hausstandes.»<sup>410</sup> Slik beskrives også nordmenn direkte som fiskere, sjømenn og som at de fører enkle liv i naturdominerte omgivelser, noe som dermed oppviser stor kontinuitet i beskrivelsene av nordmenn i de tidligere fasene og samsvarer med førstnevnte artikkel.

I artikkelen om Tromsø havn gis det likeså et svært positivt, men på samme tid eksotiserende inntrykk av nordmenn:

Tromsö! Der Name klingt wie ein schönes und erregendes Kapitel der Menschheitsgeschichte, die die Sehnsucht in die Ferne und der Reiz des dunklen, lockenden Abenteuers schrieben. Amundsen, Nansen, Wegener ... Bekannte und Unbekannte, Forscher, Jäger, von ihrer Leidenschaft Getriebene, Menschen mit unruhigem Herzen und zusammengepressten Lippen. (...) Tromsöer Hafen! Man weiss nicht, um welche Zeit er am schönsten ist. Vielleicht dann, wenn die Mitternachtssonne sich in seinen Wassern sieht. Dann ist es wirklich, als ginge die Schar der Polfahrer noch einmal um, schritte schwer über eine der Brücken und führe mit einem schwarz verwaschenen Segler lautlos über die Fluten der Sonne entgegen, die dann über jenem geheimnisvollen, nordischen Lande steht.<sup>411</sup>

Det sterke naturfokuset, som samtidig gir inntrykk av beundring, forsterkes i skildringen av hvordan polfarerne beveget seg over bryggene, og det eksotiserende aspektet er tydelig. Livet på fiskemarkedet i Tromsø skildres som «Bild echt nordischen Lebens», med handel og både

---

<sup>406</sup> DPZ: «Hilfe für Bombegeschädigte», 04.08.1943: 3.

<sup>407</sup> DPZ (initialer W. E.): «Karikaturen im Norden. Worüber die Skandinaver lachen», 12.08. 1943: 5. Bemerk at formuleringer fra artikkelen er inkludert når den tydelig også sikter til nordmenn.

<sup>408</sup> Ibid.

<sup>409</sup> Ibid.

<sup>410</sup> Jacobs, 24.08.1943: 3.

<sup>411</sup> Jacobsen, 29.08.1943: 5.



kvinner, menn, barn og samer.<sup>412</sup> Det vises til at havna preges av så vel stillhet som av sydende liv. Slik gis det inntrykk av en levende befolkning, som det uttrykkes beundring for. Samtidig gir artikkelen et sterkt inntrykk av at det er noe spesielt. Skildringen av Tromsø havn føyer seg dermed inn i de ovenfor generelle skildringene av nordmenn som naturnære og positive, men samtidig som noe som skiller seg fra skribenten.

Som i andre periode er det også noen negative aspekter i hovedsakelig positivt vinklede artikler, hvilket bidrar til å nyansere bildet av nordmenn noe. Det gjelder blant annet artikkelen om norsk sosialpolitikk, som redegjør for dens mange «negative» sider og problemer på flere områder, som den norske skipsbyggingens «technische Rückständigkeit».<sup>413</sup> Samtidig er artikkelen utviklingsorientert, og minister Lippestad og hans fremgang på feltet fremheves. Begge aspekter er tydelige i artikkelens siste leddsetning: «(...) das unter dem Einfluss der Gewerkschaftstyranei nahezu völlig verlorene soziale Verantwortungsgefühl im Lande wieder zu wecken.»<sup>414</sup> Det må dog påpekes at det positive fokuset først og fremst er på NS-politikeren Lippestad. Et annet eksempel er den nevnte artikkelen om ulike gravpyntingsstiler, hvor det antydes en negativ tone i beskrivelsen av en stil som «unorsk», men som det vises skal endres til en enklere stil som antydes som finere, noe som igjen gir et positivt inntrykk. Videre fremstår artikkelen om fjellet Istind ved bruk av kontrastering som både positiv og som distanserende. Slik fremheves fogden Holmboe som en «fredelig» mann mot den samtidige franske revolusjonen. Distanse fremkommer ved henvisninger til forskjeller mellom Istind og Mount Blanc og Mount Everest, samt i påpekningen av at «(...) hier oben ist ja auch nicht die Welt, hier ist die Welt eines kleinen Tales, das erfüllt ist vom Rauschen eines kleinen Elvs.»<sup>415</sup>

#### 4.3.2 Negative representasjoner

Som i foregående perioder forekommer negative representasjoner av nordmenn først og fremst i forbindelse med skildring av kriminalitet og motstand. Slik beskrives et tyveri som «frekt»,<sup>416</sup> en svindler omtales som en «besonders frechen Betrüger» og «ausgesprochen frechen Schwindler»,<sup>417</sup> og en incestsak beskrives som «Blutschande» og «das widrige Verhältnis».<sup>418</sup> Tematisering av motstand bidrar også til svært negative representasjoner av nordmenn, som i beskri-

---

<sup>412</sup> Ibid.

<sup>413</sup> DPZ: «Vor gewaltigen Aufgaben. Aufbau in der norwegischen Sozialpolitik», 15.08.1943: 5.

<sup>414</sup> Ibid.

<sup>415</sup> DPZ (initialer H. H. J.): «Steinerner Rise über dem Maalselvdal. Ein Berg als Sinnbild einer Landschaft», 31.08.1943: 3.

<sup>416</sup> DPZ: «Frecher Diebstahl auf einem Hurtigschiff», 03.08.1943: 3.

<sup>417</sup> DPZ (i «Polar-Spiegel»): «Nordlandsposten», 29.08.1943: 5.

<sup>418</sup> DPZ: «An Kindern vergangen. Arbeiter in Skagen trieb Blutschande», 29.08.1943: 5.

velsen av de norske offiserer som det hevdes har «misbrukt Hitlers tillit» som «forrædere»<sup>419</sup> og omtalen av partisaner i Finnmark som «feindliche Agenten».<sup>420</sup>

Det er tydelig at nordmenn i svært stor grad omtales mer positivt enn negativt, og at de negative representasjonene er primært begrenset til to grupper: De som utøver motstand mot okkupasjonsmakten, og kriminelle. Disse er på sin side svært negativt beskrevet. Positive representasjoner finnes på mange ulike områder, og bidrar til å fremheve nordmenn i form av ulike saker og forhold, samtidig som også enkeltindivider betones. Videre er særlig naturforbindelsen sterkt gjenkommende i flere artikler, og uttrykkes direkte i gjentatte tilfeller, hvilket også i flere sammenhenger bidrar til en distanserende fremstilling av nordmenn.

#### 4.4 Fellesskapet mellom nordmenn og tyskere

I stor grad fremkommer de samme formene for fellesskap mellom tyskere og nordmenn som i foregående perioder. Stor vekt tillegges det ideologiske fellesskapet, som blant annet kommer indirekte til uttrykk i artikler om Quisling og NS, hvor det i en artikkel om NS-møter vises til at Quisling også ble møtt av tyske representanter i Tromsø. En felles krigs- og ideologisk forbindelse antydes i belysningen av norske frivillige som kjemper for Tyskland. Fellesskap; både ideologisk og generelt mellom tyskere og nordmenn, synes også i tematiseringen av Grønlandsforskeren Høygaards mange forbindelser til Tyskland, herunder hans foredrag i Tyskland, oversettelsen av hans bøker til tysk, fellesskapet med restene etter den tyske Wegener-ekspedisjonen og hans deltakelse i den norske frivilliglegionen. Videre forekommer som i de tidligere fasene også antydninger om et økonomisk og sportslig fellesskap i perioden. Norge nevnes slik som et av de land som sender arbeidere til Tyskland, og det vises til konkurranser hvor både nordmenn og tyskere deltar.

I mars–april 1941 ble fremstillingen av relasjonen mellom nordmenn og tyskere tolket som noe mer kompleks i og med at det var flere artikler som både kunne tolkes som uttrykk for fellesskap og distanse. Denne kompleksiteten er noe sterkere i august 1943. Blant annet inneholder den nevnte artikkelen om Høygaard også én henvisning som tyder på distanse, i og med understrekningen av hans interesse for Arktis, som det hevdes for «uns Mitteleuropäer» utgjør «so kalten und unfreundlichen Gegenden».<sup>421</sup> Artikkelen om *Et dukkehjems* utvikling i Tyskland fremstår

---

<sup>419</sup> DPZ (hoveddelen av teksten etterfølges av «Wehrmachtbefehlhaber in Norwegen. gez. Von Falkenhorst. Generaloberst»): «Norwegens Offiziere gefangen. Folgen für das verräterische Handeln», 18.08.1943: 1.

<sup>420</sup> DPZ: «Vierzehn Norweger abgeurteilt», 31.08.1943: 1.

<sup>421</sup> DPZ: «Steinzeit-Menschen auf Grönland. Interessante Entdeckungen des norwegischen Forschers Dr. Høygaard im Norden», 01.08.1943: 5.

først og fremst som uttrykk for et kulturelt fellesskap i og med understrekingen av skuespillets popularitet i landet og redegjørelsen av en tysk forskers undersøkelse av dets historie i Tyskland. Imidlertid antydes også avstand i redegjørelsen av sistnevnte i og med belysningen av at ikke alle valgte å sette opp den originale versjonen og av Fontanes motvilje mot stykket, selv om han var positiv til Ibsen.<sup>422</sup> Slik fremkommer både distanse og fellesskap.

Distanse synes primært i betoningen av de norske offiserer som det hevdes har «misbrukt Hitlers tillit» og forsøkt å på ulike måter gå i krig mot Tyskland.<sup>423</sup> Dog fremkommer det også et visst ideologisk fellesskap ved henvisningen til at konsekvensene for disse offiserene ikke gjelder de offiserer som er medlem i NS eller arbeider for norsk nyordning. Ellers kan det også tolkes som at det blant annet markeres en avstand mellom nordmenn og tyskere ved belysning av motstand, som i tidligere faser. Slik kan eksempelvis artikkelen om de dømte nordmenn, som det hevdes har hjulpet den «fiendtlige siden», tolkes som uttrykk for sterk avstandstaking.<sup>424</sup>

Språklig sett uttrykkes fellesskap og distanse isolert i ulike artikler, men poengteres også direkte i samme artikler, som i andre periode. Fellesskap understrekes direkte gjennom henvisningen til at «[i]n ehrlicher Gemeinschaft waren Deutsche und Norweger gekommen, um den Worten des Mannes [Quisling] zu lauschen».<sup>425</sup> Begge element kan ses i utdraget fra den nevnte boka om Norge, hvor det vises til en felles opprinnelse, men ulike veivalg:

Der norwegische Volksstamm wählte sich einst in der germanischen Vorzeit diesen Weg nach Norden als einen Weg durch Kälte und Kampf, durch Hass und Entzweiung dem Sommer, der Sammlung und dem Sieg entgegen. Nicht die fruchtbaren, ertragreichen Ebenen im Süden, im Osten oder im Westen wählten die germanischen Väter dieses Landes. nein, den Nordweg, das Gebirge, das Meer, den Sturm, den Streit erkoren sie.<sup>426</sup>

Avstand markeres også ved bruk av kontraster, noe som blant annet gjelder artikkelen om «Oslos jenter», som primært er positivt innstilt til hovedpersonene og byen, men likevel gjentatte ganger tematiserer distanse mellom tyskere og nordmenn: Indirekte gjennom henvisning til forskjeller, blant annet i klesstil: «Manchmal sind Oslos Töchter ja sehr abenteuerlich in ihren sonstigen Kostümphantasien, in ihren Farborgien (...), und wenn sie im Badedress herumlaufen auch bei Gelegenheiten, wo man sich in Deutschland viel zugeknöpfter gibt».<sup>427</sup> I tekstens avslutning markeres distansen enda tydeligere:

---

<sup>422</sup> DPZ: «Ibsens 'Puppenheim' in Deutschland. Aus der Geschichte einer 'literarischen Sensation'», 14.08.1943:2

<sup>423</sup> DPZ (hoveddelen av teksten etterfølges av «Wehrmachtsbefehlhaber in Norwegen. gez. Von Falkenhorst. Generaloberst»): «Norwegens Offiziere gefangen. Folgen für das verräterische Handeln», 18.08.1943: 1.

<sup>424</sup> DPZ: «Vierzehn Norweger abgeurteilt», 31.08.1943: 1.

<sup>425</sup> DPZ: «Vidkun Quisling beim Hålovgymtreffen. Appelle und Tagungen der Männer von Nasjonal Samling», 03.08.1943: 3.

<sup>426</sup> Poll, 17.08.1943: 3.

<sup>427</sup> Holthaus, 14.08.1943: 5.

Er [den tyske soldat] ist es nämlich, dem ihr dies alles verdankt, was ihr aus euren Friedenstagen in diesen Krieg hineingerettet hat. Er hat Frau und Kinder in dem Bombenkellern der Heimat, seine Brüder stehen an der Ostfront, er kann seine Familie nur ein paar kurze Urlaubstage sehen. Was sind also schon eure Rationierungsorgen gegen seine Sorgen, was eure Gedanken gegen seine Gedanken?<sup>428</sup>

Slik gir artikkelen tydelig uttrykk for distanse mellom nordmenn og tyskere, selv om den gir et positivt bilde av nordmenn i seg. Likeså viser kontrasteringen mellom norsk og tysk bedriftspolitik stor avstand: «Nicht einmal über die einfachen hygienischen und sanitären Massnahmen verfügt die Mehrzahl der norwegischen Betriebe, um ganz zu schweigen von den übrigen Zeugen betriebspolitischer Fürsorge, die uns in Deutschland längst zu einer Selbstverständlichkeit geworden sind.»<sup>429</sup> Selv om det er få distanserende formuleringer, er det likevel en noe mer eksplisitt påpekning av avstand i august 1943 sammenlignet med de foregående periodene.

I det tysk-norske fellesskapet som presenteres, er det videre tydelig at ikke alle er inkludert, som i de to første fasene. Som i disse, tas det så stor avstand til de som utøver motstand på ulike måter, at disse ikke fremstår som en del av fellesskapet. Likeså kan de negativt beskrevne kriminelle forstås som ikke inkludert ved sterkt negativ språkbruk. I de to første periodene ble heller ikke samer tolket som inkludert. I august 1943 nevnes samer kun én gang, og i det tilfellet svært kortfattet. Det er dermed ikke nok grunnlag for å kunne vurdere hvorvidt samer var tiltenkt en plass i det fellesskapet som det fremstår som at *DPZ* poengterer i perioden.

Fellesskapet fremstår i likhet med de tidligere periodene heller ikke som likestilt. Det tas til en viss grad andre grep for å illustrere ulikheten. Selv om et norsk behov for tysk støtte på ulike plan også i de tidligere periodene ble tolket som et uttrykk for at Norge og Tyskland ikke var likestilt, fremtrer dette mer eksplisitt i eksempelvis artikkelen om «Oslos jenter». Her kan ut-sagnet om at nordmenn har de tyske soldatene å takke for tilstanden i landet, og hvor deres rasjoneringsbekymringer kontrasteres sterkt mot soldatenes bekymringer, tolkes som at nordmenn og tyskere tydelig ikke er likestilte.<sup>430</sup> Videre kan også oppslaget om nordmenn som av Hitler «får lov til å» kjempe i den tyske krigsmarinen, dog på betingelse av at de blant annet er «ariske», ses som eksempel på at nordmenn og tyskere ikke innehar likeverdige posisjoner i fellesskapet, da Hitler tydelig fremtrer som den overlegne.<sup>431</sup> Likeså kan påpekningen av norske særegenheter tolkes som at det var rom for ulikheter innad i fellesskapet, som i tidligere faser.

---

<sup>428</sup> Ibid.

<sup>429</sup> *DPZ*: «Vor gewaltigen Aufgaben. Aufbau in der norwegischen Sozialpolitik», 15.08.1943: 5.

<sup>430</sup> Holthaus, 14.08.1943: 5.

<sup>431</sup> *DPZ*: «Freiwillige Norweger für die Kriegsmarine», 15.08.1943: 1.

Dette tyder også de «komisk» vinklede artiklene om nordmenn og norske forhold på, som bidrar til å fremstille nordmenn som harmløse og kanskje noe «enfoldige».<sup>432</sup>

Som det fremkom ovenfor, tematiseres norsk velvilje overfor Tyskland flere ganger, og synes blant annet i norsk deltakelse på tysk side i krigen. Belysninger av motstand synliggjør imidlertid at ikke alle nordmenn var positive. Tysk velvilje kommer til syne mer indirekte ved tematisering av tysk hjelp til nordmenn på ulike plan, som vist ovenfor. Her ble det dog vist at henvisningene til tysk støtte er færre enn i tidligere perioder, men at de kan tolkes som at de uttrykker en tysk «godhet» overfor nordmenn ved å eksempelvis «la dem» tjene i den tyske marinen.

Som i februar–april 1941 berører fellesskapet som vist flere områder og kan ikke kun ses som et «rasebasert» fellesskap, blant annet typisk for Himmler og SS. En slik tankegang er dog synlig til en viss grad, herunder i det nevnte bokutdraget hvor det vises til en «norsk folkestamme» og «germanischen Väter» om «nordmenn», og Norge beskrives som et sted «(...) wo nordischer Geist und nordischer Wille Jahrhunderte hindurch die Geschichte mit elementarer Kraft geformt haben».<sup>433</sup> I en annen artikkel vises det til skandinaviske «folk» som «germanske stammer»,<sup>434</sup> og i en beskrives Høygaard som «Norweger und Germane».<sup>435</sup> Det kan dermed tolkes som et «germansk» fellesskap. Derutover fremkommer det at det finnes nordmenn som er av «arischer Abstammung» i en notis om norsk frivillig deltakelse i den tyske krigsmarinen.<sup>436</sup> Det er slik noe færre eksplisitte henvisninger til et «blodsbasert» fellesskap i august 1943 enn i de tidligere periodene, hvor det dog også var få slike. Samtidig er det også færre artikler generelt om nordmenn i august 1943. Videre kan visse tematiseringer i denne perioden tolkes som indirekte eksempler på en lignende tankegang. Dette gjelder betoningen av en utfordrende natur, som SS vektla. Likeså kan poengteringen av bønder ses som uttrykk for det synet blant annet Himmler representerte. Imidlertid nevnes ikke vikingtiden som det ble vist at det ble fremhevet i de to første periodene. Selv om kultur berøres, er heller ikke vekten på kultur like stor som i andre periode, hvor det ble vist at det å tillegge nordmenn egenskaper som «kulturskapende» kan ses i lys av SS' syn på nordmenn. Videre må det poengteres at til tross for henvisninger til «enkle» liv, så viser flere artikler også til utvikling, slik at SS' oppfatning om nordmenn uten moderni-

---

<sup>432</sup> Notisen om «einen lustigen Zwischenfall», hvor en mann ble vekket av skulpingen fra en laks som sto opprett i en elv kan eksempelvis tolkes som at funksjonen er å få leseren til å trekke på smilebåndene. *DPZ* (i «Polar-Spiegel»): «Lofotposten», 18.08.1943: 3.

<sup>433</sup> Poll, 17.08.1943: 3.

<sup>434</sup> Skandinaver forstås i artikkelen som nordmenn, svensker og dansker. *DPZ* (initialer W. E.): «Karikaturen im Norden. Worüber die Skandinaver lachen», 12.08.1943: 5.

<sup>435</sup> Om lege og Grønlands-forsker Høygaard. *DPZ*: «Steinzeit-Menschen auf Grönland. Interessante Entdeckungen des norwegischen Forschers Dr. Høygaard im Norden», 01.08.1943: 5.

<sup>436</sup> *DPZ*: «Freiwillige Norweger für die Kriegsmarine», 15.08.1943: 1.

seringsevne ikke følges fullstendig.<sup>437</sup> Derutover må det bemerkes at verken en betoning av bønder eller natur var spesifikt for den «rasebaserte» forståelsen av nordmenn, men kan ses som uttrykk for en mer generell oppfatning om nordmenn i Tyskland før nasjonalsosialismen.

Fokuset på råstoffproduksjon kan videre, som i tidligere faser, ses i forbindelse med tankegangen om integreringen av Norge i en tyskledet «Grossraumwirtschaft». I likhet med mars–april 1941 betones i august 1943 nordmenn mest som gårdbrukere. Likevel er dette uttrykk for et generelt fokus på norske ressurser, og Terboven var opptatt av både fiskeri, jordbruk, skogbruk og metaller, hvilke også er representert i denne perioden. Det gjøres også eksplisitte poengteringer av det norske bidraget til en større økonomi, noe som fremfor alt kommer til uttrykk i artikkelen om etableringen av Norges Næringssamband, hvor det vises til at «[d]er Kontinent wird einmal Nutzniesser dieser konsequenten Wirtschaftspolitik sein. Denn über allen Entschlüssen steht der feste Wille Quislings, die norwegische Wirtschaft so fest wie nur irgend möglich im europäisch-kontinentalen Wirtschaftssystem zu verankern».<sup>438</sup> Slik synliggjøres et angivelig norsk ønske om å bidra til et sådant system, noe som også må ses i lys av de tidligere omtalte spenningene innad i NS mellom nasjonalister og pangermanister. Videre kan fiskeriinspektør Fritz Postls uttalelse på et NS-møte tolkes som uttrykk for samme økonomiske vektlegging: «Es komme vor allem darauf an, (...) dass gute Fischer, gute Fahrzeuge und eine gute Organisation dem Gesamtwerk dienen.»<sup>439</sup> Imidlertid er både henvisningene til nordmenn og fellesskapet fra en økonomisk vinkel og henvisningene til en «blodsbasert» tankegang og fellesskap få. Som i mars–april 1941, kommer den «rasemessige» oppfatningen om nordmenn noe sterkere til uttrykk enn den økonomiske. Litt flere artikler kan tolkes i lys av den generelle forståelsen av nordmenn utenom nasjonalsosialismen, med natursvermeri samt fokus på naturen, det uberørte og polfarere. Det er dog ikke store forskjeller. Det kan slik konkluderes med at alle tre tankeganger forekommer i periodens fremstillinger av nordmenn.

De mange henvisningene og antydningene om fellesskap kan dermed tolkes som at *DPZ* også i denne perioden søker å påvirke forholdene ved å oppmuntre til et fellesskap mellom nordmenn og tyskere. Som i de tidligere periodene kan *DPZ* på samme måte ses som en virkelighets-skaper. Den overveiende positive beskrivelsen av nordmenn kan likeså forstås som en indirekte oppfordring til de tyske leserne om en tilnærming til nordmenn, samt som en poengtering av de

---

<sup>437</sup> Jf. Emberland og Kott, 2012: 57.

<sup>438</sup> Det økonomiske systemet forstås som ledet av Tyskland. *DPZ*: «Norwegens Wirtschaft als Gemeinschaftsdienst», 24.08.1943: 3.

<sup>439</sup> *DPZ*: «Vidkun Quisling beim Hålöygtreffen. Appelle und Tagungen der Männer von Nasjonal Samling», 03.08.1943: 3.

relativt gode forholdene i Norge, hvilket også betones eksplisitt. Når det gjelder de norske leserne, kan avisen likeså forstås som å appellere til disse.

Imidlertid oppviser *DPZ* i august kontinuitet med avisen i mars–april 1941 hva det angår en mer nyansert representasjon av nordmenn. I likhet med foregående periode, vites det heller ikke nå hva en slik kompleksitet skyldes. Ettersom de undersøkte tidsrommene dog samsvarer med ulike måter som norsk motstand kom til uttrykk på og som tankegangen om Norge ble endret i, herunder Svolvær-raidet i mars 1941 og den partisanvirksomheten som fremkom sommeren 1943, samt aksjonene mot norsk politi og offiserer, kan innholdet i de to månedene forstås som resultat av en opplevelse av en endret situasjon for okkupasjonsmakten sammenlignet med februar–mars 1941.<sup>440</sup> Ettersom skillet i den nyanserte fremstillingen var tydeligst mellom de to periodene tidlig i 1941, og ikke mellom 1941 og 1943, kan det trolig ikke settes i forbindelse med Tysklands endrede situasjon i krigen. Imidlertid er den store reduksjonen i innholdet om nordmenn en viktig forandring fra sen vinteren 1941 til sommeren 1943, noe som kan tolkes som at fellesskapsprosjektet ikke var like prioritert i august 1943 som det hadde vært tidligere.<sup>441</sup> Derfor må det ikke uten videre settes fullstendige likhetstegn mellom mars–april 1941 og august 1943. En redusert andel om nordmenn kan settes i forbindelse med den langt mer tydelige motstanden i august 1943 enn i februar–april 1941. Det må dog bemerkes at ikke alle utgaver av *DPZ* er undersøkt, og at det er mulig at innholdet om nordmenn lenge hadde befunnet seg på dette lavere nivået, og slik ikke er spesifikt for august 1943. Før det er gjort mer omfattende undersøkelser av *DPZ* i flere perioder, kan det ikke trekkes noen slutninger om dette.

Videre kan en redusert andel om nordmenn settes i forbindelse med en overgang fra en mer seierssikker propaganda til «Durchhaltepropaganda» i 1942, noe også den økte andelen underholdning i *DPZ* kan ses som uttrykk for.<sup>442</sup> Imidlertid er innholdet ikke så negativt vinklet, noe som heller tyder på at det generelle omslaget i propaganda ikke var like tydelig i *DPZ*.<sup>443</sup> Et viktig poeng i denne sammenheng er Grimnes' påstand om at tankegangen om en «storromsøkonomi» fikk mindre betydning etter hvert som den tyske seieren, og dermed tiden etter, ikke lengre var like sikker.<sup>444</sup> Slik kan en mindre andel av innholdet i *DPZ* om nordmenn også ses i lys av at

---

<sup>440</sup> Bemerk at motstand også forekom i februar 1941, men at innholdet i *DPZ* samtidig med Svolvær-raidet og partisanene i Finnmark og Troms kan tolkes som at motstanden trolig ble opplevd som sterkere i de periodene.

<sup>441</sup> I og med spenningen i NS mellom nasjonalister og pangermanister, hvor sistnevntes høydepunkt i 1942 nå hadde blitt passert, kunne en poengtering av tysk-norsk fellesskap overfor nordmenn ha blitt opplevd som enda viktigere i august 1943. Det reduserte innholdet om nordmenn tyder dog på at dette nå ikke var like viktig. Jf Grimnes, 2018.

<sup>442</sup> Se Appendiks 1: 1.2.6 Innhold og omfang.

<sup>443</sup> Echternkamp, 2004: 20–21.

<sup>444</sup> Grimnes, 2018: 193.

man ikke lengre var like sikker på at et sådant fellesskap ville bli realisert, og at det slik ikke var like viktig som før å fremheve fellesskapet.

Det er dog viktig å understreke at et fellesskap mellom nordmenn og tyskere også i denne perioden søkes fremstilt. Til tross for færre belysninger av nordmenn og en økende tendens til en mer nyansert fremstilling av fellesskapet fra mars–april 1941, blir også nå et fellesskap fremhevet. Slik er det ikke et fullstendig propagandaomslag, og tankegangen om et større fellesskap etter krigen er ikke helt forlatt. Både i «germansk» og økonomisk forstand fremheves forbindelsene. Dermed oppviser representasjonene av nordmenn i *DPZ* i august 1943 også elementer fra de to første faser med propaganda rettet mot nordmenn; både den storroms-propaganderende og den mer aggressive fra 1941, som i tidligere perioder.<sup>445</sup>

Avslutningsvis må det poengteres at *DPZs* første utgivelsesmåned, februar–mars 1941, heller ikke nødvendigvis må ses som det «normale», og de mer komplekse fremstillingene av så vel nordmenn som deres forhold til tyskere i de to påfølgende periodene som unntak som følge av spesifikke hendelser. Dette vil en mer omfattende undersøkelse av representasjonene av nordmenn kunne besvare. Det er videre mulig at den sterke positiviteten og optimismen som kom til uttrykk i februar–mars 1941 kan forstås som en generell optimisme i og med oppstarten av avisen og kanskje også skribenter og redaktører som var positive og fascinerte over sin nye tilværelse, som deretter ble mer nyansert. Det kan slik ikke nødvendigvis konkluderes med at en mer entydig positiv og ukompleks fremstilling av nordmenn og deres forhold til tyskere kun er resultat av at man ønsket å propagandere et fellesskap.

I tidsrommet for neste kapittel har *DPZ* blitt sammenslått med *Lappland-Kurier*, og slik undersøkes fremstillingen av nordmenn i *Polar-Kurier*. Forholdene i krigen har også endret seg i stor grad, og like før perioden før undersøkelsen tar til, har de tyske styrkene i Finland trukket seg ut og inn i Norge, med store følger for befolkningen i Finnmark og Nord-Troms. Kapittel 5 undersøker slik representasjonene av nordmenn i et tidsrom i stor grad preget av krigens gang.

---

<sup>445</sup> Moll, 1997: 243.



## Kapittel 5: Fremstillingen av nordmenn i *Polar-Kurier* etter sammenslåingen av *Deutsche Polarzeitung* og *Lappland-Kurier*, og etter tysk retrett fra Finland: Evakuerte, rolige, naturnære nordmenn, 21. november–20. desember 1944

### 5.1 Innledning

Før sommeren 1944 var det blitt tydelig at Tyskland sto overfor de alliertes sluttoffensiv, og den 6. juni fant landgangen i Normandie sted.<sup>446</sup> I juni startet Sovjetunionen offensiven mot Finland. Den 2. september godtok det finske parlamentet de sovjetiske fredsbedingungen om å bryte kontakten med Tyskland og drive de tyske styrkene ut av landet.<sup>447</sup> De tyske styrkene trakk seg nordover. Hitler godkjente tilbaketrekningen til Lyngen med bakgrunn i styrkenes situasjon, faren for en britisk offensiv etter tap av tyske ubåtbaser ved den franske kysten som medførte at basene i Norge fikk større betydning, samt det ikke like store behovet lengre for nikkelen fra de finske gruvene. Dette ville igjen styrke forsvaret av Norge. Sovjetiske styrker startet et angrep mot de tyske styrkene, og mens de tyske styrkene trakk seg tilbake, brente de ned hus og sprengte broer i Finland. Sovjetiske styrker gikk over grensen den 18. oktober og frigjorde Kirkenes den 25. oktober. Den 28. oktober beordret Hitler brent jords taktikk og evakuering av befolkningen for å forhindre russerne og den norske regjeringen å få et fotfeste nord for Lyngen-fjorden, og bygninger og infrastruktur ble brent ned og ødelagt i store deler av Finnmark og Nord-Troms, mens store deler av befolkningen ble tvangsevakuert. Samtidig hardnet kampen mellom motstandsforkjemperne og tyskerne.<sup>448</sup> Slik utpeker høsten 1944 seg som en markant periode i krigen og okkupasjonen av Norge, og fremstår derfor som en interessant fase å undersøke fremstillingen av nordmenn i.

Den 19. november utkom siste utgave av *Deutsche Polarzeitung* (DPZ), som da ble sammenslått med den tyske soldatavisen *Lappland-Kurier*. Første utgave av nye *Polar-Kurier* (P-K) ble utgitt den 21. november. Avisen virker i stor grad å ha vært en videreføring av DPZ og å ha blitt lest av både militære og sivile, både i og utenfor Norge.<sup>449</sup> Som DPZ i august 1943, kommer P-K i denne perioden ut seks ganger i uken, i tre firesidersutgaver og tre sekssidersutgaver.<sup>450</sup>

---

<sup>446</sup> Nøkleby, 2016: 331; Skodvin, 1991: 200.

<sup>447</sup> Rönnqvist et. al., 2014: 319; Ziemke, 1959: 289.

<sup>448</sup> Holtmark, 2015: 11; Nøkleby, 1992: 278–281; Nøkleby, 2016: 336–339; Rönnqvist et. al., 2014: 321; Skodvin, 1991: 281; Ziemke, 1959: 292, 300–302.

<sup>449</sup> Se Appendiks 1: 1.2.5 *Polar-Kurier*.

<sup>450</sup> Ett unntak er torsdag 14. og fredag 15. desember 1944; utgavene for disse vises det er slått sammen av «tekniske årsaker», og er slik samlet i utgave 292/293 som kom ut den 15. desember med seks sider. Den påfølgende lørdagsutgaven, for 16. desember, er på fire sider. P-K, 15.12.1944: 1.

Andelen innhold om nordmenn har sunket ytterligere fra august 1943 (se figur 1 i Appendiks 2: Kvantitative funn), blant annet som følge av at delen av siden med nordiske nyheter ikke lengre eksisterer. Skildringen av krigsopplevelser og krigsrelaterte nyheter går slik på bekostning av blant annet artikler om nordmenn. Med lange beskrivelser av krigen i nord er Norge derimot ofte scene for begivenhetene, uten at nordmenn nevnes. Av de 25 undersøkte utgavene berøres nordmenn kun 1–4 ganger i 19 utgaver, og er fraværende i seks utgaver (se figur 1 i Appendiks 2: Kvantitative funn). Som vi skal se, er også artiklene som omhandler nordmenn i stor grad krigsrelaterte. Dermed medfører også avisens utvikling at en undersøkelse av innholdet i tidlig vinter i 1944 er av interesse. Derfor er *P-Ks* første utgivelsesmåned, 21. november–20. desember 1944 (utgave 272–297), valgt som fjerde undersøkelsesperiode. Som i de foregående kapitlene gjøres det først rede for sentrale temaer i fremstillingene av nordmenn. Deretter analyseres språkbruk, og til slutt diskuteres fellesskapet mellom nordmenn og tyskere.

## 5.2 Sentrale temaer

I det følgende gjøres det rede for de emnene som forekommer hyppigst i forbindelse med nordmenn i *P-K*. Som tidligere, gjenspeiler rekkefølgen temaene presenteres i hvor ofte det ble henvisning til de ulike temaene. Se figur 5 i Appendiks 2: Kvantitative funn for en grafisk fremstilling.

### 5.2.1 Krig, motstand og London-regjeringen

I motsetning til tidligere perioder fremstilles nordmenn hyppigst i krigsrelaterte artikler i denne perioden. Det er flere slike artikler enn i august 1943, men færre enn i februar og mars 1941, noe som må forstås i lys av det skrives mindre om nordmenn. Samtidig kan også avisens i denne perioden mer utpregede krigsfokus bidra til å forklare hvorfor de krigsrelaterte artiklene om nordmenn er så mange. Halvparten av artiklene omhandler tvangsevakueringen, som slik utgjør en ny kontekst. Tvangsaspektet berøres ikke, og tvangsevakueringen omtales konsekvent som «evakuering» og aldri som «tvangsevakuering».<sup>451</sup> En artikkel søker til og med å avkrefte at tiltaket er tysk, og viser til den tyske, fireårige «beskyttelsen mot bolsjevikene» som «argument» mot dem som hevder at tiltaket var av tysk opprinnelse.<sup>452</sup> Det opplyses om ulike aspekter ved tvangsevakueringen i både korte notiser og lengre artikler. En lang artikkel er illustrerende, hvor det redegjøres for et «forbilledlig» samarbeid mellom tyske og norske myndigheter, og den tyske støtten betones sterkt. Tvangsevakueringen fremheves i store ordelag, blant annet ved

---

<sup>451</sup> I analysen brukes likevel begrepet «tvangsevakuering», da artiklene om dette tyder på at de omhandler det som ble opplevd som «tvangsevakueringen», og ikke den frivillige evakueringen.

<sup>452</sup> Wacker, Wilhelm (Kriegsberichter): «Unter dem Schutz der deutschen Waffen. Nordnorwegens Evakuierung im Zeichen von Ruhe und Gelassenheit», i *P-K*, 07.12.1944: 6.

beskrivelser av hvordan 55 000 ble evakuert fra et stort område med vanskelige transportmuligheter, og poengteringen av befolkningen og ulike instanser i Tromsøs innsats, både hva angår husrom, mat, transport og helse. I og med henvisningen til at riksvei 50 kun kunne brukes noe, ettersom den måtte brukes til tysk tilbaketrekning, gis det dog inntrykk av at soldatene ble prioritert over nordmennene. Videre vises det til tvangsevakueringen som en redning, og at området ble gjort så ubrukelig som mulig for de sovjetiske soldatene. Det understrekes at Evakueringskomitéen er upolitisk, hvor både NS og «jøssinger» deltok. Slik fremstilles tvangsevakueringen som et svært vellykket tiltak, preget av samarbeid på ulike plan.<sup>453</sup> Denne artikkelen oppviser flere likheter med evakueringsstabens rapport seks dager forut for artikkelen, som vist av Berit Nøkleby. Her beskrives evakueringen og Wehrmachts bidrag og samarbeidet betones. Dog fremkommer blant annet ikke rapportens beskrivelse av mindre bra enkelthendelser, som nedbrenning av hus mens beboerne så på. Med belysning av de positive aspektene, fremvises et annet syn på tvangsevakueringen enn det som Nøkleby viser at de evakuerte selv hadde.<sup>454</sup> I en annen artikkel belyses også evakueringen som «vellykket», og det vises til at befolkningen gjorde som de måtte med «Gelassenheit und Ruhe».<sup>455</sup> I motsetning til hva som fremgikk av den første artikkelen, poengteres det imidlertid at evakueringen av nordmenn på riksvei 50 ble prioritert over arméforflytninger. Det uttrykkes tysk sympati med de evakuerte ved at det vises til hvor stor betydning dette har for tyskerne, som det hevdes har blitt glade i befolkningen som nå må forlate sitt hjem. Først og fremst betones dog tyskerne og den tyske hjelpen, og norsk hjelp fremkommer kun avslutningsvis i artikkelen.<sup>456</sup> I en annen artikkel nyanseres bildet av tvangsevakueringen ved at den handler om en kvinne som ikke finner sine foreldre etter evakueringen. Det vises til at befolkningen i området hadde vent seg til tyskerne, mens sovjeternes inntog beskrives som farlig. Slik gis et noe mer negativt vinklet bilde av evakueringen, men dette gjelder i større grad sovjetere enn tvangsevakueringen.

I artikkelen om Kirkenes' politipresident vises det til de som ikke ble evakuert: «[t]rotz aller Hindernisse gelang es, in der dafür vorgesehene Zeit alle Evakuierten durchzuschleusen, ausser den etwa 10 000 Norwegern und Lappen die aus dem eigentlichen Kampfgebiet um Kirkenes nicht mehr in Sicherheit gebracht werden konnten.»<sup>457</sup> Tallene som fremkommer, er slik mel-

---

<sup>453</sup> *P-K*: «Evakuierung Nordnorwegens in vorbildlicher deutsch-norwegischer Zusammenarbeit gelöst. Von 55 000 Evakuierten 45000 durch Tromsö geschleust – Einzigartige Gastfreundschaft der Bevölkerung», 01.12.1944, 1–2.

<sup>454</sup> Nøkleby, 2016: 343–346.

<sup>455</sup> *P-K*: «Evakuierung Nordnorwegens in vorbildlicher deutsch-norwegischer Zusammenarbeit gelöst. Von 55 000 Evakuierten 45000 durch Tromsö geschleust – Einzigartige Gastfreundschaft der Bevölkerung», 01.12.1944: 1.

<sup>456</sup> *Ibid.*

<sup>457</sup> Dost, Fritz (Kriegsberichter): «Deutschland ist uns stolzes Vorbild. Der Polizeipräsident von Kirkenes, Holstskog, über die Evakuierung: 50 000 Menschen in Sicherheit gebracht», i *P-K*, 08.12.1944: 4.

lom 35 000 og 55 000 evakuerte totalt, og 10 000 fra Kirkenes som ikke «kunne» evakueres. Trolig er 55 000 evakuerte overdrevet, dersom man sammenligner med faglitteraturen, hvor det høyeste tallet er 50 000 evakuerte. Samtidig er antallet som ikke ble evakuert underdrevet, dersom man tar utgangspunkt i Knut Einar Eriksen og Terje Halvorsens tall: Ifølge dem unnsnapp 20 000–25 000 evakueringen. I *P-K* nevnes kun de 10 000 som ikke ble evakuert fra Kirkenes, hvilket dermed reduserer inntrykket av de som ikke lot seg evakuere.<sup>458</sup>

Som i de tidligere periodene fremkommer både tysk maktovertak, tysk beskyttelse og representasjonen av nordmenn som offer, samtidig som et tysk-norsk fellesskap poengteres. Fellesskapet omfatter imidlertid ikke alle nordmenn, hvilket blir tydelig med gjentatte negative belysninger av London-regjeringen, som er mye hyppigere i denne fasen enn i de foregående periodene. I en svært ironisk lederartikkel fremstilles Haakon VII og London-regjeringens relasjon til Sovjetunionen som et «stalinsk» skuespill regissert av Churchill, hvor Nord-Norge fremstår som et passivt offer. Aktørene beskrives negativt: «(...) einen landflüchtigen König, eine Exilregierung im Schaukelstuhl, ein Volk, das verkauft werden soll, Emigranten, Kommunisten, verschämte alliierte Beobachter und eine neutrale Presse».<sup>459</sup> Landet fremstilles som blindt, som ikke kan se hvordan «emigranter» og «kommunister» kjemper om hvem som først kan starte en borgerkrig. Peder Furubotn nevnes i flere artikler. Videre spås det en negativ fremtid for eksilregjeringen og kongen. Slik tjener visse artikler også til, utover å gi en negativ representasjon av (visse) nordmenn, å gi inntrykk av splid på norsk side. Den sterke fordømmelsen av London-regjeringen som fremkommer kan ses delvis i lys av Terbovens frykt for at den samme skulle etablere seg i Finnmark, noe Eriksen og Halvorsen viser at tvangsevakueringen bunnet i.<sup>460</sup>

Teksten med tittelen «Brief an einen Norweger»<sup>461</sup> gir inntrykk av å være sterkt advarende mot «feil» holdninger i krigssituasjonen, med fare for at «Europa hat daher im Falle seines Versagens nicht mehr und nicht weniger zu verlieren, als sich selbst.» I samme tekst fremkommer skarp kritikk mot norske motstandere, selv om de ikke omtales som dette: Deres holdninger kritiseres både diskret gjennom at det stilles spørsmål ved om livet før var så bra, og direkte gjennom å beskrive dem som offer for angloamerikansk propaganda, «ubrukelige» og som

(...) politischen Sektierer, lebend in einer Art Freilichtmuseum politischer Vorstellungen, sind unbelehrbar, nicht aus Mangel an Einsicht, sondern aus eigensinnigem Willen, den sie mit pathologischer Hingabe

---

<sup>458</sup> Eriksen og Halvorsen, 1987: 52, opererer med 40–45 000 og 20–25 000 som unnsnapp, mens Nøkleby, 2016: 339 angir 50 000 evakuerte og Grimnes, 2018: 463, viser til at 40–50 000 ble tvangsevakuert.

<sup>459</sup> Tröger, Paul: «Die norwegische Variante», i *P-K*, 25.11.1944: 1–2; her 1.

<sup>460</sup> Eriksen og Halvorsen, 1987: 45.

<sup>461</sup> *P-K* (signert «Ihr A. E.»): «Brief an einen Norweger», 12.12.1944: 2.

kultivieren. (...) Das Denken jener Ihrer Landsleute, die heute noch abseits stehen, erfolgt mit rückwärts gewandtem Blick.<sup>462</sup>

Likeså stilles «die Jössingerpartei»<sup>463</sup> i dårligere lys i en annen artikkel, hvor det etter en redegjørelse av de påståtte bra forholdene i Oslo hevdes at de klager over blant annet mindre kjøttporasjoner. Slik oppvises sterk kontinuitet med de tidligere periodene i kritikken av norske motstandere, hvilken bidrar til en negativ representasjon av nordmenn. Det må imidlertid påpekes at motstand belyses minst i november–desember 1944 relativt til de andre fasene. Videre ble det heller ikke rapportert om all motstand i perioden.<sup>464</sup> Som i august 1943 gis det heller ikke et entydig negativt bilde av norsk motstand mot styret, da det i en artikkel om tvangsevakueringen vises til at også «politisch Indifferenten wie dem Jössinger»<sup>465</sup> samarbeider med NS-medlemmer i Evakueringskomitéen, noe som nyanserer inntrykket av dem som kun kritikkverdige.

Videre fremkommer, som i foregående perioder, krigstilstanden og krigen ved henvisning til blant annet soldater i Norge, okkupasjonen, sovjetiske planer for Nord-Norge samt notiser om allierte angrep mot Norge, hvilket det vises førte til dødsfall. Krigsrelaterte artikler tjener også til å stille Sverige, Sovjetunionen og England i negativt lys, mens nordmenn i stor grad fremstår som passive ofre. Det er eksempelvis tydelig i artikler om en omdiskutert transitt for evakuerte gjennom Sverige og om hvorvidt Sverige skal sende Røde Kors-delegasjoner til Nord-Norge. Dette, beskrives det, hevder svenskene bør være avhengig av de sovjetokkuperte nordmennenes egne ønsker, etterfulgt av en kommentar om at Sovjetunionen trolig ikke vil gi nordmenn mulighet til å ytre noe sånt. Videre belyses det at Sovjetunionen vil handle uten tilskuere i Nord-Norge.<sup>466</sup>

Slik bidrar de mange krigsrelaterte artiklene om nordmenn til å først og fremst fremstille dem i lys av krigen, deretter kan en rekke undertemaer identifiseres, som fellesskap, både gjennom samarbeid og takknemlighet ovenfor tyske handlinger i forbindelse med tvangsevakueringen, men også passivitet i form av at menneskene ofte fremstilles som «evakuerte», «ofre for Sovjetunionen» eller i ulike forhandlinger, hvor nordmenn ikke er sentrale beslutningstakere. Negativitet uttrykkes overfor enkelte grupper, herunder konge, regjering, kommunister og motstandere, samtidig som bildet av motstanderne heller ikke er entydig negativt. Ellers synes til en viss

---

<sup>462</sup> P-K (signert «Ihr A. E.»): «Brief an einen Norweger», 12.12.1944: 2.

<sup>463</sup> Wiedemann, Herbert (Kriegsberichter): «Nord und Süd im Zwiespalt. Südnorwegen will die nordnorwegische Wirklichkeit nicht sehen und kennen», i P-K, 10.12.1944: 6.

<sup>464</sup> Slik ble ikke sabotasjeaksjonene mot to skipsverft i Oslo den 24. november dekket. Nøkleby, 2016: 356.

<sup>465</sup> P-K: «Evakuierung Nordnorwegens in vorbildlicher deutsch-norwegischer Zusammenarbeit gelöst. Von 55 000 Evakuierten 45000 durch Tromsö geschleust – Einzigartige Gastfreundschaft der Bevölkerung», 01.12.1944: 2.

<sup>466</sup> P-K: «Schweden heuchelt Gleichmut. Nordnorwegens rote Gefahr als Agitationsobjekt ausgebeutet», 13.12.1944: 2.

grad sympati og positivitet til befolkningen. Videre tjener også en del av artiklene til å betone tyske handlinger.

### 5.2.2 Naturnære nordmenn: Natur, råstoffproduksjon, sjømenn og nordlige forhold

I og med fokuset på krigen og tvangsevakueringen i forbindelse med nordmenn, er natur og nordmenn som råstoffprodusenter og sjømenn de sammenlagt nest mest tematiserte emnene i representasjonen av nordmenn i *P-K* i november–desember 1944. De, sammenlignet med tidligere perioder, færre henvisningene innebærer at færre undertemaer belyses innad i de ulike kategoriene. Likevel gjenfinner vi mange av de samme tendensene som i de tidligere fasene, som tematisering av forskning og naturens påvirkning. Naturen beskrives både i negativ og positiv forstand, og fremstiller nordmenn som tett på naturen og utsatt for dens påvirkning. Påvirkningen synes blant annet i poengteringen av at menneskene i Nord-Norge lever i isolasjon og storm, vante med «(...) der Grausamkeit der Natur».<sup>467</sup> Slik beskrives naturen og klimaet i nord gjentatte ganger som utfordrende, og isolasjonen tematiseres som tidligere, noe som kan bidra til et beundrende syn på nordmenn. Påpekningen av at det vokser mer i Nord-Norge enn på tilsvarende breddegrader er et eksempel på en mer positiv fremstilling av naturaspektene.

Videre er det også en viss kontinuitet i representasjonene av nordmenn som råstoffprodusenter. I denne perioden representeres nordmenn også hovedsakelig som bønder og fiskere, som i beskrivelsen av de evakuerte som «(...) Fischern und Bauern, Frauen und Kinder».<sup>468</sup> Likeså omhandler en artikkel store nordnorske muligheter for landbruk, fiske, gruvedrift og trevareproduksjon. Dermed gis det en svært positiv fremstilling, som også antyder muligheter for tilknytning til Europa. Andre grupper av råstoffprodusenter berøres også til en viss grad. Som tidligere tolkes dette som at nordmenn også fremstilles som arbeidsomme. I motsetning til de foregående fasene oppvises det ikke et like stort mangfold i det norske yrkeslivet. Det må dog også ses i lys av at det er få artikler om nordmenn, og at plassen for å belyse ulike aspekter dermed er mye mindre enn tidligere.

Gjennom representasjoner av nordmenn som sjømenn og belysning av sjøfart understrekes nærheten til naturen som i foregående perioder. Videre kan henvisninger til det polare, nordligste og Ishavet tolkes som at de ytterligere forsterker et naturnært bilde av nordmenn. Disse er noe flere enn i august 1943, men er ikke like mange som i de to første periodene. Slik vises det til

---

<sup>467</sup> Wiedemann, Herbert (Kriegsberichter): «Die Fahrt nach Tromsö. Ein Begebnis am Rande der Evakuierung Nordnorwegens», i *P-K*, 09.12.1944: 6.

<sup>468</sup> Dost, 08.12.1944: 4.

riksvei 50 som «Europas nordligste vei». <sup>469</sup> Det polare poengteres ved bruk av ord som «polar-natt» <sup>470</sup> og utfordrende «Polarwinter». <sup>471</sup> Likeså brukes det som geografisk betegnelse i «Eis-meerprovinzen» og «bak Polarsirkelen». <sup>472</sup> Slike begreper er til en viss grad logiske å bruke om regionen, men kan også bidra til å gi et visst inntrykk av området og menneskene i det som «polare», som igjen kan gi andre assosiasjoner. Det kommer eksempelvis til uttrykk i henvisninger til «[d]ie Leute vom Eismeer» og «letzten Europäer der polarischen Randgebiete». <sup>473</sup> Begrepene settes videre indirekte i forbindelse med visse egenskaper som analyseres under språkbruk; hermed er kun den eksotiserende betydningen av bruken av slike begreper påpekt.

### 5.2.3 Politiske forhold

Som i mars–april 1941 er politikk det tredje mest belyste emnet i forbindelse med nordmenn i november–desember 1944, selv om det er færre artikler om temaet i denne perioden. Mange elementer som vi har sett i tidligere faser, forekommer også nå: Så vel norske som tyske myndigheter berøres; førstnevnte dog først og fremst med fokus på norske statsråder, som i august 1943. Herunder nevnes Quislings avgjørelse om at tidligere dommer i høyesterett, Vasbotten, blir innenriksminister. Det tidligere fokuset på norsk politikk er imidlertid ikke like sterkt i denne perioden. Slik nevnes Quisling som i tidligere faser, mens tvangsevakueringen utgjør en ny kontekst for belysningen av politiske forhold. Som nevnt vises det til at medlemmer fra ulike politiske retninger samarbeider i Evakueringskomitéen, som ved to tilfeller poengteres som «upolitisk». <sup>474</sup> Likeså nevnes Alf Whist gjentatte ganger i forbindelse med evakuering gjennom Sverige. Det fremkommer også ofte kritikk mot London-regjeringen, som vist ovenfor. Blant annet hevdes det at Trygve Lie og Terje Wolds møter i Stockholm skal ha ført til en endring i den svenske avgjørelsen om transitt, som dermed fremstilles som «mot» befolkningen: «Dass die Evakuierung keine Erleichterung durch den Transitverkehr durch Schweden erfuhr, dafür kann sich also die nordnorwegische Bevölkerung bei der norwegischen Exilregierung in Lon-

---

<sup>469</sup> Droste, Wilm Fr. (Kriegsberichter): «'5 Uhr, alle Kraftfahrzeuge marsch!' Auf der nördlichsten Strasse Europas durchs Hochgebirge Nordnorwegens», i *P-K*, 23.11.1944: 3.

<sup>470</sup> Ibid.

<sup>471</sup> Dost, 08.12.1944: 4.

<sup>472</sup> *P-K*: «Ein Zukunftstraum des Kontinents. Nordnorwegen steht erst am Anfang seiner Entdeckung und Nutzbar-machung», 12.12.1944: 4.

<sup>473</sup> Wiedemann, 09.12.1944: 6.

<sup>474</sup> Det vises i to artikler med seks dagers mellomrom til at den er upolitisk: «(...) übrigens keine politische, sondern eine organisatorische Einrichtung». *P-K*: «Evakuierung Nordnorwegens in vorbildlicher deutsch-norwegischer Zusammenarbeit gelöst. Von 55 000 Evakuierten 45000 durch Tromsø geschleust – Einzigartige Gastfreundschaft der Bevölkerung», 01. 12.1944, 1–2: her 1. Jf. «(...) der Evakuierungsausschuss entgegen Verdrehungen in der schwedischen Presse und im schwedischen Rundfunk kein politisches Organ darstellt, sondern eine administrative Organisation» i *P-K*: «Von der Zusage zur Absage. Warum kein schwedischer Transit für evakuierte Nordnorweger?», 25.11.1944, 1–2: her 2.

don bedanken.»<sup>475</sup> Som tidligere vist, poengteres også bildet av politisk uenighet i det norske politiske landskapet utenfor Norge og kritikk av konge og eksilregjeringen er hyppigst i denne perioden. Angående befolkningen, fremkommer det at det føres politiske diskusjoner, og teksten «Brief an einen Norweger»<sup>476</sup> viser blant annet til valg av politiske standpunkt og til «politiske drømmere». Her vises det også til betydningen «politisk uenighet» skal ha hatt for Norges politiske historie, og spørres om det også skal gjelde fremtiden. Selv om teksten mest handler om de som ikke står på tysk side, gir den et inntrykk av potensiale for å tilslutte seg den «rette» siden. Lignende optimistiske tendenser til «utvikling» ble også identifisert i tidligere perioder. Som før belyses også tysk styring, mens tematisering av sovjetisk politikk i Norge er et nytt aspekt. Det viser ytterligere hvordan krigens utvikling påvirker avisinnholdet. Slik hevdes det om forskjeller mellom Nord- og Sør-Norge at tyskerne i stor grad lot nordmenn være selvstendige, og fremstilles i et positivt lys, mens den sovjetiske styringen skildres svært negativt.

#### 5.2.4 Norsk behov for tysk støtte, beskyttelse og hjelp

I motsetning til tidligere perioders hyppige belysning av nordmenn involvert i kriminalitet og ulykker, er det ingen slike artikler i november–desember 1944. Dette kan trolig ses i lys av at det er færre henvisninger til nordmenn generelt og tolkes som at avisens funksjon som nyhetsavis på dette området ikke lengre var like viktig. Antydninger om et norsk behov for tysk støtte, beskyttelse og hjelp forekommer imidlertid til en viss grad i perioden. Det finnes flere artikler som kan tolkes som hint om et slikt behov enn i august 1943, men det er likevel ikke så ofte som i de to første undersøkte periodene. I likhet med alle tre tidligere perioder fremkommer behovet både indirekte og direkte.

Som i februar–april 1941 understrekes det tyske militære forsvaret av landet, som kan tolkes som et norsk behov for beskyttelse. Behovet for beskyttelse kommer til uttrykk i artikler om forsvar av landet, som i en krigsskildring som blant annet viser at det handler om «(...) der Schutz und die Abwehrbereitschaft Nordnorwegens gegen Bolschewisten und Finnen, gegen Landungspläne der Westmächte und Sowejts und gegen alle Störungen, woher sie auch kommen mögen.»<sup>477</sup> Forsvaret poengteres også i en artikkel om forskjellene mellom Nord- og Sør-Norge, hvor det hevdes at tyskerne kom en engelsk invasjon i forkjøpet. Videre fremstilles det tyske styret svært positivt i lys av det sovjetiskokkuperte Nord-Norge. Slik gis det som i august

---

<sup>475</sup> P-K: «Von der Zusage zur Absage. Warum kein schwedischer Transit für evakuierte Nordnorweger?», 25.11.1944, 1–2: her 2.

<sup>476</sup> P-K (signert «Ihr A. E.»): «Brief an einen Norweger», 12.12.1944: 2.

<sup>477</sup> Droste, 23.11.1944: 3.



1943 inntrykk av tysk «godhet». Henvisningene til den sovjetiske «okkupasjonen» kan dog også ses som et mislykket forsvar.<sup>478</sup>

Likeså betones også tysk «godvilje» og hjelpevennlighet sterkt i forbindelse med tvangsevakueringen. Den tyske hjelpen poengteres både med og uten henvisning til den norske innsatsen, og slik gis det i varierende grad inntrykk av en «ren» tysk hjelp eller i samband med norsk hjelp, som dermed kan relativisere den noe. Et eksempel er den tidligere nevnte lengre artikkelen som belyser både norsk og tysk bidrag i tvangsevakueringen, som beskrives som at den reddet «(...) die nordnorwegische Bevölkerung vor den Schrecken des modernen Krieges».<sup>479</sup> Redningen av nordmenn fra «russerne» ble også vektlagt i ordren om tvangsevakueringen fra Terboven og Rendulic, selv om Eriksen og Halvorsen viser at ordren bunnet i Terbovens frykt for at Londonregjeringen skulle etablere seg i Finnmark. Imidlertid var det ikke enighet om tvangsevakueringen på tysk side, hvor Rendulic betonte evakueringen som «hjelpesaksjon»,<sup>480</sup> som det fremheves ofte i *P-K*. I artikkelen i *P-K* beskrives den tyske hjelpen som mangelfri; det hevdes at tyske soldater hjalp hvor de kunne og overga sine køyer til de evakuerte. Derutover påpekes det også at oppgaven ble ansett som vanskelig å gjennomføre. Slik poengteres den tyske hjelpen i store ordelag. I en annen artikkel fremheves primært den tyske innsatsen, og det vises til at tyske soldater i fire år har beskyttet norske byer fra «bolsjevistene». Det tales om tysk «Fürsorge» og om «(...) die tatkräftige Hilfsbereitschaft, die der deutsche Mensch stets in solchen Lagen zu geben bereit ist».<sup>481</sup> Slik er det først og fremst tyskerne som står i sentrum. Videre fremstilles det i flere artikler som at den norske takknemligheten er stor, blant annet i en artikkel hvor nordmenn viser til hva Wehrmacht har gjort for dem.<sup>482</sup>

### 5.2.5 Samer

Få artikler omhandler samer; færre enn i de to første periodene, men flere enn i august 1943. Likevel omtales samer som tema mest relativt til andre emner i november–desember 1944. Som i foregående faser brukes betegnelsen «Lappen», og skillet mellom nordmenn og samer er tyde-

---

<sup>478</sup> Det samme bidrar belysningen av «vellykkede» allierte angrep på Norge til. I en krigsskildring som ikke berører nordmenn direkte og derfor ikke er inkludert i undersøkelsen, gis det imidlertid inntrykk av at den sovjetiske okkupasjonen var planlagt fra tysk side og dermed var i tysk favør: «(...) dass die Sowjets nur das 'erobert' haben, was wir ihnen in Durchführung unserer Absetzbewegungen überlassen haben.» Pröbstl, Ernst (Kriegsberichter): «Der Salut der Gebirgsjäger. Nach starken Verlusten [uleselig] der Gegner unseren Truppen an der Küste des Eismeereres nicht mehr», i *P-K* 23.11.1944: 3. Dette kan ses som eksempel på det Koszyk, 1972: 434, fremfører som pynting og kamuflering av tysk tilbaketrekning, og slik som del av «Durchhaltepropaganda».

<sup>479</sup> *P-K*: «Evakuierung Nordnorwegens in vorbildlicher deutsch-norwegischer Zusammenarbeit gelöst. Von 55 000 Evakuierten 45 000 durch Tromsö geschleust – Einzigartige Gastfreundschaft der Bevölkerung», 01. 12.1944: 1.

<sup>480</sup> Eriksen og Halvorsen, 1987: 44–47, 52.

<sup>481</sup> Wacker, 07.12.1944: 6.

<sup>482</sup> Feldle, Andres (Kriegsberichter): «Zwischen Hammerfest und Tromsö. Gespräch mit Evakuierten aus Nord Norwegen – die sowjetische Drohung», i *P-K*, 08.12.1944: 4.

lig, som i påpekningen av at «(...) 10 000 Norwegern und Lappen die aus dem eigentlichen Kampfgebiet um Kirkenes nicht mehr in Sicherheit gebracht werden konnten.»<sup>483</sup> Dermed fremstår det som et fellesskap i evakueringen,<sup>484</sup> hvor både nordmenn og samer fremstilles som «ofre» som tyskerne egentlig ønsket å «hjelp». Videre fokuseres det blant annet på utseende, som vi har sett i tidligere perioder, og samer tematiseres i forbindelse med reinsdyr, men langt fra like ofte som i de to første periodene. I en artikkel hevdes det at en same kunne tysk som følge av å ha vært «(...) mit 30 seiner Stammesgenossen und einigen Renttieren als Schauobjekt auf dem Münchener Oktoberfest».<sup>485</sup> Selv om det vises til at samene kan tysk og på reisen ble kjent med noen tyske storbyer, og det slik uttrykkes en viss forbindelse mellom samer og tyskere, tolkes artikkelen i lys av det siterte utsagnet som en hovedsakelig distanserende, eksotiserende og objektiverende representasjon av samer. Artikkelen er dog også positivt vinklet, da det vises til at soldater på vei fra Finland til Norge ble mottatt «svært gjestfritt» av «Lappen».<sup>486</sup> Slik gis det, i likhet med i tidligere perioder, et positivt inntrykk av samer. I en artikkel om en flyplass ved Lakselv er inntrykket av samer i forbindelse med flyplassens navn først og fremst eksotiserende og distanserende: «Banak – soll das Lieblingswort eines rätselhaften Lappen gelautet haben, der dort auf dem Urgrund hauste. Familiennamen, Vornamen, Zunamen, Kosewort oder Schimpfwort – was weiss ich!»<sup>487</sup> De få fremstillingene av samer bidrar dermed til en eksotiserende og distanserende, men også delvis positiv representasjon av samer, slik vi har sett i tidligere perioder.

#### 5.2.6 Introduserende artikler

De introduserende artiklene om nordmenn er likeså få, og kun fem artikler skildrer Norge og nordmenn uten at artiklene virker å ha en direkte nyhetsfunksjon. Fokuset på Nord-Norge videreføres fra de foregående periodene. Som før poengteres naturens betydning, det isolerte og råstoffproduksjon, eksempelvis i en skildring av den nordnorske regionens muligheter. Området beskrives som i stort sett uoppdaget og isolert, med få som bor der, og som dramatisk: «Nordnorwegen kann alles sein oder nichts. Es kennt nur Sprünge, Gegensätze, unvermittelte Aufeinanderfolge alles möglichen».<sup>488</sup> Landskapet belyses som mangfoldig, og kontrasteres som res-

---

<sup>483</sup> Dost, 08.12.1944: 4.

<sup>484</sup> Ifølge Evjen, 2015: 94–95, skilte man heller ikke mellom samer og nordmenn, og kvener (som dog ikke nevnes i *P-K*) i evakueringen, med visse unntak.

<sup>485</sup> Haag, Karl (Kriegsberichter): «90 km durch weglose Tundra. Nachrichtenmänner zerstörten eine Fernsprecheitung», i *P-K*, 16.12.1944: 4.

<sup>486</sup> Ibid.

<sup>487</sup> Wendemann?, Es.? (vanskelig å lese, Kriegsberichter): «Ein Flugplatz im hohen Norden. 'So war das damals in Banak' – werden wir einmal sagen!», i *P-K*, 10.12.1944: 3.

<sup>488</sup> *P-K*: «Ein Zukunftstraum des Kontinents. Nordnorwegen steht erst am Anfang seiner Entdeckung und Nutzbarmachung», 23.11.1944: 6.

sursrikt mot blant annet Canada og Nowaja Semlja. De uutnyttede mulighetene tematiseres i en svært fremhevende tone. I en opplysende artikkel om et italiensk skipbrudd ved Røst i januar 1432, tematiseres også den råde, utfordrende naturen og isolasjonen, og de nordmenn som forekommer i artikkelen, er fiskere.

Mens stemningen i særlig den første artikkelen kan tolkes som positiv, gir en annen artikkel av mer kommenterende art både negative og bra inntrykk av livet i Tromsø for tyskere, hvor også fokuset på været og landskapet er tydelig. Det hevdes i artikkelen at det er vanskelig å sammenligne Tromsø og Oslo, og mye av artikkelen belyser nødvendigheten av å være i Tromsø i lengre tid for å lære seg å like livet der og at man må bli kjent med mye nytt. Imidlertid gir «tillæringen» inntrykk av at også tyskere kan trives i Nord-Norge, noe som dermed antyder fellesskap. Slik antydes både distanse og fellesskap som i tidligere perioder.<sup>489</sup> Kontrastene mellom Nord- og Sør-Norge er tydelige, og forekommer fra og med andre undersøkelsesperiode. På samme side som artikkelen om Tromsø, finnes også en artikkel om forskjeller mellom Sør- og Nord-Norge, som det indirekte antydes har sammenheng med okkupasjonsmaktene Tyskland og Sovjetunionen. Det hevdes at det er store kontraster mellom «Nord» og «Sør», hvor sistnevnte og særlig Oslo beskrives som en «siste europeisk idyll» relativt til krigssituasjonen. Hovedstaden fremføres som med et levende, elegant, sivilt, bekymringsfritt og lystig liv, selv om det vises til at noen «jøssinger» kritiserer forholdene. Kontrasten til det «tidligere norske» Kirkenes er stor, som beskrives som nærmere på krigshendelsene, men utsatt for «bolsjevistene», hvis invasjon «(...) hat Nordnorwegen mit tiefstem Leid geschlagen, ein geschichtsfernes Land erlebt erstmals den Krieg in seiner nackten Grausamkeit».<sup>490</sup> Det vises til at man ikke kan gjemme seg for krigen, og til at

[d]er deutsche Soldat empfindet die Gegensätzlichkeit zwischen Nord und Süd geradezu handgreiflich. Hier ein gelindes Misstrauen oder Gleichgültigkeit, dort eine echte Brüderlichkeit im Nächstliegenden, herzhaftes Offenheit, auch bei verschiedenartiger Auffassung über Anlass und Ursache, aber keine Oberflächlichkeit. Es lässt sich nicht leugnen: die norwegischen Eismeerprovinzen stehen dem europäischen Schicksal näher als Drontheim oder Oslo. Wenigstens zu dieser Stunde!<sup>491</sup>

Slik gis det så vel inntrykk av fellesskap med Nord-Norge i krigssituasjoner, samtidig som distanse uttrykkes til Sør-Norge. Videre fremkommer den tyske «støtten» i skildringen av de ulike forholdene i Sør- og Nord-Norge. På samme gang tematiseres, som det har blitt vist for de tid-

---

<sup>489</sup> Hammer, Gisela: «Zwischen Liebe und Hass. Ein Stimmungsbild von Tromsö, der Stadt am nördlichen Rande Europas», i *P-K*, 10.12.1944: 6.

<sup>490</sup> Ibid.

<sup>491</sup> Ibid.

ligere periodene, den norske «isolasjonen» fra resten av omverdenen, som imidlertid har forandret seg i Nord med den sovjetiske «invasjonen».

Det såkalte «brev til en nordmann»<sup>492</sup> kan i visse hensikter forstås som en opplysende artikkel. Som tidligere nevnt, gir den inntrykk av å være en slags advarsel til nordmenn om å bestemme seg for en holdning, men i og med at tyskere trolig utgjorde hoveddelen av leserkretsen, kan teksten også ses som en kommentar om nordmenn. Den tematiserer fellesskap ved henvisning til felles samtaler og enighet om at de har mye felles, men også distanse ved at avsenderen viser til at mye trolig har forandret seg siden sist. I artikkelen fremheves nordmenn og norsk historie; deretter vises det til samtiden og til at Norge har posisjonert seg med Tyskland. Det vises til store farer og oppfordres til «rett» holdning. Slik betoner artikkelen så vel fellesskap og positivitet som distanse og motstand mot tyskere, og gir et komplekst bilde av nordmenn, men med primært inntrykk av en enighet med Tyskland.

#### 5.2.7 Historiske linjer

«Brevet til en nordmann» er én av tre artikler med historiske henvisninger om nordmenn. Det gis først et positivt inntrykk av historien: Denne beviser, hevdes det, at Norge har «frembragt store og tapre skikkelser»,<sup>493</sup> med henvisninger til blant annet vikingoppdagelser. Bildet er imidlertid ikke kun positivt, da det for byenes «langsomme og utfordrede» utvikling hevdes at «[i]n solcher Eigenart lag aber auch das germanische Grübel, die Zwietracht begründet».<sup>494</sup> Videre vises det til unionene med Danmark og Sverige, og at landet først i 1905 fikk eget politisk liv, med kommentaren «Uneinigkeit hatte Norwegens Machtstellung zerbrochen. Soll dies auch heute für die Zukunft gelten?»<sup>495</sup> Slik gis det et mer komplekst bilde av den norske historien som brukes som advarsel for samtiden. Lange røtter fremkommer også i en artikkel om bruken av ski i kamp i Norge på 1400-tallet, og fremstiller nordmenn beundrende. 1400-tallet belyses også i skildringen av venetianske Piero Qverinis skipbrudd ved Røst, hvor strandede sjøfarere ble funnet av norske fiskere. Norsk historie er dermed, til tross for svært få artikler, like mye representert relativt til andre temaer som i de andre periodene. Som i disse, vises det så vel til eldre og nyere historie, hvor særlig vikingtiden og høymiddelalderen fremheves.

---

<sup>492</sup> P-K (signert «Ihr A. E.»): «Brief an einen Norweger», 12.12.1944: 2.

<sup>493</sup> Ibid.

<sup>494</sup> Ibid.

<sup>495</sup> Ibid.

### 5.2.8 Sport

Som vist ovenfor, fremheves Norge som land hvor «(...) der Schneeschuh sich im Kampf bewährt hat»<sup>496</sup> allerede på 1400-tallet. I lys av resten av artikkelen, som handler om skienes militære betydning og skiopplæring av soldater, fremkommer det både beundring overfor nordmenn og fellesskap med tyskere gjennom skigåing, selv om en viss distanse antydes ved at den første kilden for det samme i Tyskland er fra 1890-tallet. Dette er en av to sportsartikler om nordmenn, og det er slik svært få sådanne sammenlignet med tidligere perioder. Likevel er disse nok til å oppvise likhetstrekk med de foregående periodene hva angår beundring og fellesskap med Tyskland. I likhet med mange av belysningene av nordmenn i perioden er artiklene krigsrelaterte. Forbindelsen mellom nordmenn og ski understrekes, og artiklene oppviser slik en kontinuitet med de to første fasenes vekt på skisport, hvilket trolig må ses i sammenheng med at periodene er i samme årstid. Det innebærer at ingen andre idretter belyses, i motsetning til de foregående fasene. Den andre artikkelen handler om skigåingens utvikling, som det vises i Tyskland og Sentral-Europa bygger på Fridtjof Nansen, som det sies tilla skiene avgjørende betydning for sin polarekspedisjon. Sistnevnte beskrives i beundrende ordelag og det vises til den tyske aktelsen for Nansens verk og til en lignende «suksess» i Sveits. Slik uttrykkes en viss grad av fellesskap på området, selv om det også vises til at skienes betydning skal ha vært omdiskutert i samtiden, og at man i perioder gikk bort fra skienes «opprinnelige» formål, men nå har kommet tilbake til «rett» bruk.<sup>497</sup>

### 5.2.9 Kulturliv

Kun to artikler berører norsk kulturliv i perioden, og da svært flyktig. Den ene nevner et «dårlig» kulturtilbud i Tromsø, hvilket kan tolkes som distanse.<sup>498</sup> Den andre korte berøringen finnes på samme side som førstnevnte artikkel, og nevner at det er «kulturpolitiske forskjeller» mellom Nord- og Sør-Norge,<sup>499</sup> og viser senere til et rikt kinofilmtilbud i Oslo. Slik kan den førstnevnte artikkelen ses som bekreftende utsagnet om forskjeller mellom nord og sør. Dermed føyer seg denne perioden hva angår kulturliv hovedsakelig inn i samme mønster som første og tredje fase med få belysninger; november–desember 1944 er dog den perioden med færrest henvisninger.

---

<sup>496</sup> *P-K*: «Schilau im Dienste der Front. Zielbewusste Ausbildung der Jugend – Jeder junge Soldat muss die Schier beherrschen», 12.12.1944: 4.

<sup>497</sup> *P-K*: «Entwicklung des Schilau», 21.11.1944: 4.

<sup>498</sup> Den negative fremstillingen nyanseres imidlertid noe ved at det senere vises til at byens natur og vær erstatter det dårlige tilbudet; det er dog ikke kulturliv.

<sup>499</sup> Wiedemann, i *P-K*, 10.12.1944: 6.

### 5.3 Språkbruk

Språkbruken om de som betegnes som «(Nord-)Norweger», og slik hva som kan bidra til positive og/eller beundrende henholdsvis negative representasjoner, diskuteres i det følgende.

#### 5.3.1 Beundrende og positive representasjoner

Beundrende og positive fremstillinger er som i de tidligere periodene også nå vanligst, og det uttrykkes eksempelvis positivitet overfor enkeltindivider som Nansen, hvis ekspedisjon beskrives som oppsiktsvekkende. Beundring for Nansen og/eller Amundsen forekom også i tidligere perioder. Det kommer også til uttrykk i beskrivelsen av nordmenn i forbindelse med tvangsevakueringen, hvor det vises at nordmenn i gjennomgangsområdene viste en «(...) nicht zu überbietende Gastfreundschaft (...) einmütiger Hilfsbereitschaft».<sup>500</sup> I samband med fremheving av den norske innsatsen i mottaket og forpleiningen av de evakuerte i Tromsø, beskrives befolkningen i Nord-Norge: «Mit der Improvisationsgabe, die den Nordnorweger ebenso auszeichnet wie grosse Gelassenheit und Ruhe».<sup>501</sup> Nettopp sinnsro og ro betones også i en annen artikkel om tvangsevakueringen,<sup>502</sup> og slik poengteres nordmenn samtidig som evakueringen understrekes som vellykket. Det vises også til at evakueringen for mange ikke er lett. Nordmenn representeres slik som offer, samtidig som det kan anes en viss beundring.

I artikkelen om kvinnen som savner sine foreldre etter tvangsevakueringen fremkommer flere «opplysninger» om såkalte «Eismeerleute», som fremmed for «[d]ie zivilisatorische Errungenschaft des Parketts»,<sup>503</sup> og som derutover hevdes å være «forlegne», vante til å «gjemme følelsene» og ikke gråte. Livet beskrives som

(...) hart und entbehrungsreich, sie verbringen ihre Jahre in der Einsamkeit des Meeres und der Stürme. Generation um Generation, unberührt von den Wandlungen und Entwicklungen der Geschichte. (...) diese letzten Europäer der polarischen Randgebiete zwar mit der Grausamkeit der Natur, aber nicht mit der Grausamkeit der Menschen zu rechnen gewohnt waren. (...) gefeit gegen alle Habgier.<sup>504</sup>

Slik beskrives livet som utfordrende, isolert og tett på naturen, som vi har sett i alle tre tidligere perioder. Videre betones også det polare, noe som tjener til å forsterke den eksotiserende representasjonen av nordmenn og fremheve dem som nære på naturen. Den naturnære representasjonen fremkommer også i en annen artikkel om tvangsevakueringen, hvor menn på en båt skil-

---

<sup>500</sup> P-K: «Evakuierung Nordnorwegens in vorbildlicher deutsch-norwegischer Zusammenarbeit gelöst. Von 55 000 Evakuierten 45000 durch Tromsø geschleust – Einzigartige Gastfreundschaft der Bevölkerung», 01.12.1944: 1.

<sup>501</sup> Ibid.

<sup>502</sup> Wacker, 07.12.1944: 6: «(...) dass die norwegische Bevölkerung mit wohlthuender Ruhe und Gelassenheit dem harten Gebot eines kriegsbedingten Gesetzes gefolgt ist und folgt.»

<sup>503</sup> Wiedemann, 09.12.1944: 6.

<sup>504</sup> Ibid.

dres som sjømenn, værpreget og opptatte av at man må hjelpe hverandre på sjøen, og slik bidrar til en positiv fremstilling.<sup>505</sup>

Som vi har sett før, først og fremst i andre periode, poengteres forskjeller mellom Nord- og Sør-Norge gjentatte ganger, blant annet i en egen artikkel. Det hevdes at livslystige Oslo er preget av «(...) gepflegte Eleganz, Geschäftsbetrieb, Kinoreklame, Blätterstunden in Buchhandlung-en, Plauderstunden [utydelig] frühem Feierabend mit sehr zivilem Charakter. Es wird [utydelig] und gelacht, und es ist eine helle Aufregung wenn einmal öffentliche Luftwarnung gegeben wird.»<sup>506</sup> Ålesund og Stavanger beskrives som noe mer «klagende», Bergen som tidligere kjent som Norges mest «livslystige» by, men nå mer krigspreget. I det sovjetiskokkuperte Nord-Norge betones en annen situasjon, og forskjellene skildres: «Hier ein gelindes Misstrauen oder Gleichgültigkeit, dort eine echte Brüderlichkeit im Nächstliegenden, herzhafte Offenheit, auch bei verschiedenartiger Auffassung über Anlass und Ursache, aber keine Oberflächlichkeit.»<sup>507</sup> Kontrastene har tydelig sammenheng med den realhistoriske konteksten, og settes i forbindelse med den tyske henholdsvis sovjetiske okkupasjonsmakten, og tjener slik til å stille Tyskland i et positivt lys. Mens Sør-Norge dermed fremstilles som lystig og ubekymret, fremstilles Nord-Norge som mørkere, men som nærmere et fellesskap med Tyskland enn førstnevnte. Både sør og nord beskrives primært positivt, men beundringen virker å være størst for Nord-Norge. Artikkelen bidrar til en noe mer kompleks fremstilling av nordmenn, og oppviser slik kontinuitet med de to foregående periodene.

«Brevet til en nordmann» gir så vel positive som negative representasjoner, hvilke vi har sett primært fra andre periode. Det hevdes at «landskapet former menneskene» også i Norge, hvor det vises til et mangfold: «Meer und Gebirge haben in Norwegen, sichere, wenn auch vielfältige Konturen.» Nordmenn fremheves på bekostning av østlige befolkninger, og det vises til «store og tapre mennesker», som det hevdes at den norske historien beviser. Det vises til både «vågalhet», «enstøinger», samt «(...) das germanische Trübel, die Zwietracht begründet», og slik til langsom utvikling av byer, og til at «uenighet» førte til at maktstillingen ble brutt. De som ikke står på tysk side omtales både diskret og direkte negativt. Slik bidrar flere artikler til en mer nyansert og kompleks fremstilling av nordmenn.<sup>508</sup>

---

<sup>505</sup> Feldle, 08.12.1944: 4.

<sup>506</sup> Wiedemann, 10.12.1944: 6.

<sup>507</sup> Ibid.

<sup>508</sup> Skildringen av livet for tyskere i Tromsø kan også forstås som både positiv og negativ, men omhandler først og fremst byen og klimaet, og hvordan tyskere oppfatter det. Den bidrar i likhet med flere andre artikler til en nært representasjon av nordmenn som isolerte og levende tett på naturen. Tromsø kontrasteres både mot Oslo

### 5.3.2 Negative representasjoner

Som tidligere bidrar tematiske belysninger av motstand, og av London-regjeringen, kongen og kommunister til en negativ representasjon av nordmenn. Særlig i den ironiske lederartikkelen om det norske «skuespillet» forekommer negative omtaler, som beskrivelsen av noen av «aktør-ene»: «[E]inen landsflüchtigen König, eine Exilregierung im Schaukelstuhl, ein Volk, das verkauft werden soll». <sup>509</sup> Det vises til at kongen ikke har klart å lære seg norsk på 35 år som konge, som omtales syrlig som en «helt». Likeså omtales Furubotn negativt, og hele lederartikkelen fremstiller nordmenn svært negativt. Da det ikke er noen artikler om kriminalitet i denne perioden, bidrar de ikke til et negativt bilde av nordmenn som i de tre første periodene.

### 5.4 Fellesskapet mellom nordmenn og tyskere

Som det har blitt påpekt ovenfor, antydes et fellesskap mellom nordmenn og tyskere på flere plan – dog ikke på like mange som i de tidligere periodene. Det må slik påpekes at henvisningene til den tysk-norske relasjonen er færre enn i de tidligere fasene, noe som blant annet må ses i lys av at mye mindre av avisen handler om nordmenn. Et fellesskap fremkommer imidlertid; først og fremst i forbindelse med tvangsevakueringen, som det påstås at nordmenn støttet. Samarbeidet mellom tyskere og nordmenn betones og omtales i positiv forstand, hvilket kan tolkes som fellesskapsfremmende: Dette beskrives i ulike artikler som en «vorbildliche Gemeinschaftsleistung», <sup>510</sup> som «ausgezeichnet» <sup>511</sup> og som en «edler Wettbewerb». <sup>512</sup>

Likeså fortsetter den økende tendensen med artikler som inneholder både antydninger om fellesskap og distanse, som ble tydelig fra og med andre periode. I november–desember 1944 belyses hovedsakelig begge aspekter når relasjonen antydes. Det kommer blant annet til uttrykk i sportsartiklene. Her forstås den ene primært som at den understreker et fellesskap i bruken av ski og skigåingens utvikling gjennom henvisning til tysk beundring for Nansens verk og samme «opprinnelige» bruk, til tross for at det vises til ikke alle delte beundringen og at skienes «opp-havelige formål» i Tyskland ble glemt i en periode. Slik er det også en kontinuitet i påpekningen av et sportslig fellesskap og en viss grad av distanse på området. Videre er også en artikkel om evakueringen primært fokusert på fellesskap gjennom at det vises til at den blant annet ble foretatt av en nordmann og en tysker, og til norsk arbeid for tyskere, som kan forstås som fellesskap.

---

og tyske byer, først negativt, deretter som noe man kan lære seg å like. Dermed er også dette en mer nyansert fremstilling av nordmenn. Se 5.4: Fellesskapet mellom nordmenn og tyskere.

<sup>509</sup> Tröger, 25.11.1944: 1.

<sup>510</sup> P-K: «Evakuierung Nordnorwegens in vorbildlicher deutsch-norwegischer Zusammenarbeit gelöst. Von 55 000 Evakuierten 45000 durch Tromsö geschleust – Einzigartige Gastfreundschaft der Bevölkerung», 01.12.1944: 1.

<sup>511</sup> Dost, 08.12.1944: 4.

<sup>512</sup> Wacker, 07.12.1944: 6.



Samtidig kan påpekningene av norske tyskkunnskaper og nordmenns måte å snakke tysk på delvis forstås som distanse. Begge aspekter finnes også i artikkelen om kvinnen som leter etter sine foreldre etter tvangsevakueringen. I denne vises det til at soldatene har blitt vant med de nordnorske bekymringene, at den «bolsjevistiske trusselen» utgjør en felles fiende, og det påpekes at «[s]elbstverständlich misstraute man den Tyskes, aber man hatte sich an sie gewöhnt».<sup>513</sup> Dermed fremkommer det at relasjonen ikke er uproblematisk, men at det likevel har skjedd en viss tilnærming, noe som nyanserer fellesskapsbildet fra andre artikler om tvangsevakueringen.

Brevet adressert til en nordmann viser til både fellesskap og distanse gjennom å bygge videre på en relasjon mellom en angivelig tysker og nordmann, hvor det vises til at de kom frem til å ha mye til felles; videre at man står på tysk side i krigen og at nordmenn er preget av «das germanische Trübel».<sup>514</sup> Distansen kommer til uttrykk i tematisering av de som ikke står på tysk side og direkte i formuleringen «unsere beiden Völker».<sup>515</sup> Artikkelen om forskjeller mellom Nord- og Sør-Norge viser til noen fellestrekk, slik som parallellen mellom Trondheimsfjorden og Main i Tyskland, visninger av tyske filmer i Oslo og poengteringen av at Nord-Norge befinner seg nærmere den europeiske situasjonen enn Sør-Norge, selv om det antydes at det kan være tidsbegrenset: «(...) die nordnorwegischen Eismeerprovinzen stehen dem europäischen Schicksal näher als Drontheim und Oslo. Wenigstens zu dieser Stunde!»<sup>516</sup> Samtidig kan antydningene om motstand og om det lette og krigsfjerne livet i Oslo ses som distanse.

I skildringen av livet i Tromsø for tyskere på samme side fremkommer først og fremst distanse ved betoningen av forskjeller mellom det å leve i et tysk «folkefellesskap» i tyske byer og å leve i norske byer:

Denn es ist ein kaum zu fassender Unterschied zwischen dem Leben in einer deutschen Stadt, wo man inmitten einer Volksgemeinschaft steht, und seien die äusseren Umstände noch so hart und dem in jener Stadt am Rande Europas, und noch dazu – vom Volk aus gesehen – unnatürlichen Verhältnissen. Denn, erlebten wir dort die Geburt eines deutschen Kindes? (...) Gewiss, an ihre Stelle [det tyske folkefellesskapet] traten Geselligkeiten, aber trotzdem fühlte sich dort oben jeder mehr als Einzelwesen denn irgendwo in Deutschland oder selbst in Oslo.<sup>517</sup>

De mange utfordringene ved det nordnorske livet som tematiseres i artikkelen kan også tolkes som distanse. Imidlertid kan kjærligheten som uttrykkes for naturen, været og livet i Tromsø ses som et visst uttrykk for fellesskap; likeså henvisningen om at menneskene i Tromsø søker

---

<sup>513</sup> Wiedemann, 09.12.1944: 6.

<sup>514</sup> Ibid.

<sup>515</sup> P-K (signert «Ihr A. E.»): «Brief an einen Norweger», 12.12.1944: 2.

<sup>516</sup> Wiedemann, 10.12.1944: 6.

<sup>517</sup> Hammer, 10.12.1944: 6. Slik er det en kontrast mot artikkelen på samme side som vist ovenfor, hvor ikke Oslo, men Nord-Norge fremstilles som med flere, men andre, fellestrekk med Tyskland.

solen som alle andre. Samtidig betones det at tyskere kun lever der i begrenset tid. Artikkelen forstås som at den primært markerer avstand, som likevel ikke er entydig på alle plan, da det vises til at også tyskere kan trives i og «elske» Tromsø.

Artiklene om norsk motstand og konge, London-regjering og kommunistiske politikere, uttrykker i all hovedsak en distanse mellom nordmenn og tyskere, som vi også har sett i tidligere perioder. Belysningen av at også «jøssinger» sitter i Evakueringskomitéen, som det vises samarbeider med tyskerne, er et unntak. I lys av henvisningene til fellesskap, som vist ovenfor, tror jeg imidlertid at disse uttrykkene for distanse må ses som rettet mot én bestemt gruppe nordmenn, og dermed ikke som at de gjelder den generelle relasjonen mellom nordmenn og tyskere.

Slik dominerer poengteringene av *både* fellesskap og distanse, og bidrar til å nyansere bildet av relasjonen mellom nordmenn og tyskere. Begge aspekter fremkommer både indirekte og direkte. Samtidig betones fellesskap i størst grad. Videre tematiseres også det som kan tolkes som særegenheter ved nordmenn, og distanse fremkommer. Dette kan tolkes som at det var ulikheter innenfor de ytre rammene av fellesskapet. Det samme antyder henvisningene om at fellesskapet heller ikke var likestilt, som det også ble vist for tidligere perioder. Et slikt inntrykk gir blant annet artiklene som ble tolket som et norsk behov for tysk støtte på ulike områder til. Tekster om evakueringen kan forstås som antydninger om at nordmenn og tyskere ikke er likestilte i og med en betoning av de sistnevntes støtte til de førstnevnte.<sup>518</sup> Ved å poengtere den tyske hjelpevennligheten forsterkes inntrykket av tysk ledelse. Dette er også tydelig i påpekningen av hvordan nordmenn endrer mening om tvangsevakueringen etter at en tysk underoffiser har forklart hvor «farlige» sovjetene er. Tidligere ble det vist at sport kunne brukes som en måte å fremstille den tyske dominansen på. I denne fasen bidrar sportsartiklene heller til å poengtere en norsk enn en tysk overlegenhet. Artikkelen om militær bruk av ski kan ses som uttrykk for fellesskap gjennom begge lands bruk av ski i krig. Samtidig vises det at de tyske kildene er fra 1890-tallet, mens de norske går tilbake til 1400-tallet, noe som delvis kan tolkes som distanse og som beundring overfor nordmenn. Den andre kan likeså tolkes som uttrykk for at nordmenns overlegenhet ved at det vises til at «[i]n Deutschland und Mitteleuropa fusst die Entwicklung des Schilaufs auf dem Unternehmen des norwegischen Polarforschers Dr. Fridtjof Nansen».<sup>519</sup>

Den negative betoningen av motstandere og fremfor alt eksilregjeringen og kongehuset kan, som i tidligere perioder, tolkes som at ikke alle er inkludert i fellesskapet. Dette gjelder trolig

---

<sup>518</sup> At fellesskapet ikke er likestilt bidrar også utsagnene om at soldater henholdsvis evakuerte nordmenn ble prioritert på riksvei 50, som to ulike artikler hevder.

<sup>519</sup> P-K: «Entwicklung des Schilaufs», 21.11.1944: 4.

også samer, som i februar–april 1941, som beskrives objektiverende og eksotiserende, selv om det også formidles en positiv holdning til dem. Kriminelle tas det ikke avstand til i november–desember 1944, ettersom kriminalitet ikke belyses i det hele tatt.

Gjensidig velvilje til hverandre er likeså tilstede i denne perioden, og kommer til uttrykk i artikler om tvangsevakueringen, hvor den tyske innsatsen for nordmenn skildres positivt, i detalj, og som selvoppofrende. Det uttrykkes slik eksplisitt: «(...) wie der deutsche Soldat dieses Land lieben gelernt hat, so sind ihm erst recht die Bewohner vertraut geworden. Sie auf dem gewiss für sie sehr harten Weg beim Verlassen ihrer Heimat zu unterstützen, ist ihm ein Herzensbedürfnis, das er tagtäglich in die Tat umsetzt.»<sup>520</sup> Velvilje kommer også til uttrykk fra norsk side i den tidligere politipresidenten i Kirkenes' utsagn om at «(...) 'wir Norweger brauchen nur nach Deutschland zu sehen, das – Heimat und Heer – uns Norwegern gerade in diesen Wochen ein stolzes Vorbild ist'.»<sup>521</sup> Selv om tvangsevakueringen utgjør en ny kontekst, fremkommer noen av de samme tendensene som i tidligere perioder, med fremhevelse av felles kontaktområder mellom nordmenn og tyskere og gjensidig; først og fremst tysk velvilje.

I tidligere perioder forekom det i noen tilfeller direkte henvisninger til et «blodsfellesskap». Den eneste formuleringen som kan tolkes som dette finnes i det tidligere nevnte «brevet til en nordmann», hvor det for norsk historie vises til «das germanische Trübel»,<sup>522</sup> noe som gir inntrykk av en slik type fellesskap. Videre kan artikler om norske bønder, kampen mot naturen og fremheving av vikingtiden og norske «ledere» forstås som tematiske uttrykk for et «rasebasert» syn på nordmenn, som vist i tidligere kapitler. Noen artikler kan tolkes i lys av det økonomiske aspektet i synet på nordmenn. Dette gjelder artiklene som tematiserer nordmenn som råstoffprodusenter, og kommer mest uttrykkelig til syne i teksten om uutnyttede nordnorske ressurser, hvor landsdelens betydning poengteres allerede i overskriften: «Ein Zukunftstraum des Kontinents. Nordnorwegen steht erst am Anfang seiner Entdeckung und Nutzbarmachung».<sup>523</sup> De gode dyrkningsforholdene betones, og det vises til gode muligheter for både landbruk, gruve drift og treproduksjon. Slik hevdes det at Nord-Norges kyst utgjør «(...) die vollkommene Basis für eine Fischerei, die den gesamten europäischen Fischbedarf decken könnte»; likeså at «[d]ie Auswertung der brachliegenden Wasserkräfte könnte mehreren europäischen Länder mit Strom versorgen.»<sup>524</sup> Selv om det ikke fremkommer direkte, er parallellene til tankegangen om utnyt-

---

<sup>520</sup> Ibid.

<sup>521</sup> Dost, 08.12.1944: 4.

<sup>522</sup> P-K (signert «Ihr A. E.»): «Brief an einen Norweger», 12.12.1944: 2.

<sup>523</sup> P-K: «Ein Zukunftstraum des Kontinents. Nordnorwegen steht erst am Anfang seiner Entdeckung und Nutzbarmachung», 23.11.1944: 6.

<sup>524</sup> Ibid.

telsen av nordnorske ressurser i «Neuropa»<sup>525</sup> tydelige. Eksempelvis konstaterte Terboven allerede tidlig i okkupasjonen betydningen av norske utnyttede ressurser, blant annet mineralforekomster og mulighet for elektrisitet. Det er slik stor grad av samsvar mellom Terbovens planer for Norge i 1941 med utbedring av norsk økonomi, herunder infrastruktur, jordbruk, skogbruk og vannkraft, og artikkelen fra november 1944.<sup>526</sup> På et mer generelt og indirekte plan kan også det nevnte «brevet til en nordmann» forstås som en antydning om at Norge tilhører det «nye Europa», da det hevdes at landet har

(...) sich an Deutschlands Seite gestellt und seinen Platz in Europa bezogen (...) 'Es ist unendlich viel Kostbares, Verlierbares, was Europa gemeinsam ist und es angesichts der anderen Erdteile zu einer Wesenheit macht.' dies geschrieben vor kurzen die 'Schweizer Monatshefte' Der Gedanke 'Europa' lebt, wie man sieht nicht als geographischer Begriff, sondern als kulturelle, wirtschaftliche und auch politische Idee.<sup>527</sup>

Imidlertid kan så vel slike pangermanske antydninger som naturfokuset også ses som utslag av det mer generelle bildet av nordmenn og Norge som fantes i Tyskland, og kan derfor ikke forstås som utelukkende knyttet til nasjonalsosialismen. Ingen av de tre forestillingene må imidlertid overdrives, da det er få henvisninger til alle, og relativt små forskjeller i antall.

Det fremstår slik som tydelig at til tross for betydelige endringer i den realhistoriske konteksten, så eksisterer fortsatt tankegangen om et fellesskap mellom nordmenn og tyskere, noe blant annet også fremhevelsen av og introduserende tekster om nordmenn kan tolkes som tegn på. For august 1943 ble det mindre fokuset på nordmenn i *DPZ* tolket som at fellesskapsprosjektet ikke lengre var like viktig, noe som det ble vist kan ses i forbindelse med økt tysk bevissthet om motstand, omslag i propagandaen rettet mot tyskere, samt at man ikke lengre var like sikker på en «stortysk» fremtid etter krigen.<sup>528</sup> Dette kan også gjelde både fremstillingen av nordmenn generelt og deres forhold til tyskere spesifikt i november–desember 1944, og slik både den reduserte andelen innhold om nordmenn samt den hyppige forekomsten av både distanse og fellesskap i artiklene om den tysk-norske relasjonen. Selv om reduksjonen i hvor mye nordmenn presenteres ikke er like stor fra august 1943 til tidlig vinter 1944 som fra februar–april 1941 til august 1943, omhandler likevel mindre av *P-K* nordmenn, som er den perioden med minst innhold om den undersøkte gruppen. Dette kan trolig ses i lys av krigens gang og dermed også omslaget i propaganda til såkalt «Durchhaltepropaganda».<sup>529</sup> Dette er rent konkret synlig i fremstil-

---

<sup>525</sup> Nøkleby, 2016: 367.

<sup>526</sup> Imidlertid ble disse planene underordnet de militære prioriteringene, og slik var det kun utbyggingen av infrastrukturen og aluminiumsproduksjonen som ble prioritert. Dette må trolig ha vært merkbart ved publiseringen av denne artikkelen. Nøkleby, 1992: 147–150, 170; Nøkleby, 2016: 367–368.

<sup>527</sup> Ibid.

<sup>528</sup> Jf. Echternkamp, 2004: 20–21; Grimnes, 2018: 193.

<sup>529</sup> Echternkamp, 2004: 20–21.

lingen av nordmenn som «rolige og sindige» i forbindelse med tvangsevakueringen, men også i avisens innhold med mindre fokus på de faktiske forholdene, og mer på underholdning og ulike mindre krigsskildringer. Likevel fikk dette ikke utslag i at fellesskapsprosjektet ble helt gitt opp, som Grimnes antyder.<sup>530</sup> Omslaget er dermed, som i august 1943, ikke fullstendig. Videre kan også den fortsatte omtalen av nordmenn i positiv kontekst ses i lys av at det nå mer enn før var viktig å beholde roen og «holde hjulene i gang»<sup>531</sup> i og med den endrede krigssituasjonen, hvor det ble viktig å betone «gode forhold» både overfor nordmenn og tyskere. I tillegg kan de som i forrige perioder ses som oppfordringer til en god tone mellom nordmenn og tyskere. Slik oppviser perioden elementer fra Martin Molls tre propagandafaser, med både propagandering for norske bidrag til en tysk «Großraumwirtschaft», aggressivitet overfor motstandere samt oppnøring under angst for konsekvensene av sovjetisk fremgang i krigen og kritikk mot myndigheter i eksil.<sup>532</sup> Slik viser undersøkelsen at propagandaomslagene ikke var like tydelige og altomfattende som det kan gis inntrykk av når slike ulike faser presenteres.

---

<sup>530</sup> Grimnes, 2018: 193.

<sup>531</sup> Jf. Finstad, 2014: 363; Nøkleby, 1992: 150.

<sup>532</sup> Moll, 1997: 243.

## Kapittel 6: Konklusjon

### 6.1 Oppsummering, lange linjer og tendenser

#### 6.1.1 *Deutsche Polarzeitung* og *Polar-Kurier*

Som vist i Appendiks 1, hadde propaganda stor betydning i den tyske nasjonalsosialismen, og ble følgelig tillagt stor vekt i Det tredje rike og de tyskokkuperte områdene. Pressen ble sett på som et viktig redskap for propagandering av og i nasjonalsosialismen, og ble dermed i stor grad styrt ovenfra. Det ble slik også etablert tyske aviser i de okkuperte områder; såkalte «okkupasjonsaviser». <sup>533</sup> *Deutsche Polarzeitung* (*DPZ*) og *Polar-Kurier* (*P-K*) må etter all sannsynlighet forstås som del av okkupasjonspressen, og ble i stor grad produsert selvstendig, men tilhørte trolig Europa-Verlag GmbH, som var Verwaltungsamt des Reichsleiters der Presse der NSDAPs holding- og forvaltningsselskap for okkupasjonsaviser.

*DPZ* ble for første gang utgitt den 9. februar 1941, og ble trykket på avisen *Nordlys*' trykkeri i Tromsø. Den ble utgitt av Deutsche Zeitung in Norwegen (*DZN*): forlaget til den tyske hovedavisen. Kildefunnene tyder på at *DZN* var hovedforlag med overordnet ansvar for *DPZ* og *P-K*, blant annet hva angikk annonser, personale og det generelle. Det virker videre som at avisen lå under Terboven, og slik utgikk fra RK som en sivil avis. Likevel ble det ikke funnet mye som tyder på kontakt med de sivile tyske myndighetene i Norge. Både selvstendig, men primært via *DZN* sto *DPZ* i forbindelse med blant annet Verwaltungsamt, Europa-Verlag og *DZN*s redaksjon i Berlin.

De fleste kilder indikerer at *DPZ* og *P-K* var rettet mot soldater, og for det meste ble lest av disse, men avisen ble trolig også lest av sivile tyskere. Samtidig finnes det visse opplysninger som antyder norske lesere, og avisen kunne også abonneres på i Skandinavia og Tyskland, samt kjøpes rundt om i Norge. Med soldater som primær målgruppe skulle *DPZ* forsørge disse med nyheter og være en forbindelse hjemover, men også belyse hendelser i regionen i nord. Selv om okkupasjonsavisene trolig nøt større frihet enn de rikstyske avisene, var de likevel nasjonal-sosialistisk preget, noe både Oron Hale, Heinz-Werner Eckhardt og Svetlana Burmistr fastslår. <sup>534</sup> Dette gjaldt også *DPZ* og *P-K*, som ble tillagt politisk betydning av Terboven, og hvis politiske formål ble tydelig understreket i en av de siste hovedredaktørens arbeidskontrakt.

---

<sup>533</sup> Jf. Burmistr, 2016: 80.

<sup>534</sup> Jf. Burmistr, 2016: 111–112, 329; Eckhardt, 1975: 8; Hale, 1964: 282.

Til tross for at avisen var sivil, ble den i stor grad produsert av soldater, noe som med lesergruppen kan ha bidratt til den noe feilaktige oppfatningen av *DPZ* og *P-K* som soldataviser. Primært frem til sommeren 1943, men trolig også etter, var en stor del av arbeidsstyrken soldater fra Wehrmacht. Sivile arbeidet dog også i avisen, og det kom også medarbeidere fra *DZN* i perioder til Tromsø for å bidra i *DPZ* og *P-K*. Nordmenn deltok hovedsakelig i det tekniske arbeidet.

I juni 1943 ble *DPZ* redusert fra seks utgivelser á seks sider i uken, til tre ganger á fire og tre ganger á seks sider ukentlig. Fra de to første månedene sen vinteren 1941 til sommeren 1943 var det små innholdsmessige forandringer, og som før dekket *DPZ* nyheter, kulturelle, vitenskapelige og sportssaker, nyheter og saker fra Norden, men hadde også en underholdende funksjon med mer skjønnlitterært og opplysende stoff. I denne perioden hadde det dog skjedd en betydelig reduksjon i innholdet om Norden og om nordmenn, samtidig som artikler om ulike temaer og mer underholdende tekster hadde tilkommet. Etter tilbaketrekningen av 20. Gebirgsarmee fra Finland inn i Norge, ble *DPZ* slått sammen med *Lappland-Kurier* til *Polar-Kurier*. Første utgave kom ut den 21. november 1944. Som *DPZ* ble trolig også *P-K* utgitt av *DZN*, og var først og fremst rettet mot soldater. Likeså arbeidet både sivile og militære i den «nye» avisen. Den største forandringen virker å ha gjaldt bytte av trykkeri til *Bladet Tromsø*. Innholdsmessig oppviser ikke *P-K* store forskjeller sammenlignet med *DPZ* i august 1943, men en viktig forskjell er fjerningen av (delen av) siden med nordiske nyheter, sammen med en større andel av artikler om krigen. Avisen fikk dermed en sterkere krigsprofil. Slik hadde andelen innhold om nordmenn minket ytterligere, selv om det fortsatt ble skrevet om nordmenn. *P-K* ble gitt ut helt til det siste, og den siste utgaven ble utgitt den 6. mai 1945.

#### 6.1.2 Fremstillingen av nordmenn i *Deutsche Polarzeitung* og *Polar-Kurier*

Under den fem år lange okkupasjonen av Norge møttes okkupant og okkupert; tyskere og nordmenn; soldater og sivile. I denne avhandlingen har jeg søkt å vise hvordan *DPZ* og *P-K* bidro til å skape forestillinger om nordmenn hos sine lesere ved å formidle bestemte bilder av den okkuperte befolkningen. Ved å undersøke fremstillingene av nordmenn i fire ulike perioder (9. februar–4. mars og 5. mars–4. april i 1941, august 1943 og 21. november–20. desember 1944), ble følgende problemstillinger søkt besvart:

- 1) Var fremstillingene av nordmenn i *Deutsche Polarzeitung* og *Polar-Kurier* primært preget av en bestemt ideologisk slagside; enten av en SS-ideologisk rasebasert tankegang eller en mer økonomisk «Großraumwirtschaft»-tenking? Eller kan de knyttes til andre,

mer allmenne former for tysk Norden-svermeri? Eller bar representasjonene av nordmenn først og fremst preg av at *DPZ* og *P-K* var nyhetsorgan?

- 2) Det andre spørsmålet som avhandlingen søkte å avdekke, gjelder brudd og kontinuitet under okkupasjonen. Kan det spores en overgang fra seiers- til undergangsstemning i fremstillingen av nordmenn? Gikk utviklingen fra et slags fellesskapsprosjekt og over til antagonisme?

For å besvare disse problemstillingene, ble det undersøkt hvilke temaer nordmenn ble satt i forbindelse med. Videre ble språkbruken analysert og presentasjonen av relasjonen mellom nordmenn og tyskere som et fellesskap studert.

Studien har vist at nordmenn ble representert med utgangspunkt i visse sentrale emner, hvilke oppviste stor kontinuitet i alle fire perioder. Fremstillingen av nordmenn som tett på naturen gjennom temaer som naturen i seg, råstoffproduksjon, nordlige forhold, samt sjøfarende nordmenn, var det mest dominerende emnet i representasjonene av nordmenn i de tre første periodene, og var det nest mest representerte emnet i den fjerde perioden. Slik ble blant annet naturens påvirkning på ulike plan belyst, og vanskelige og utfordrende leveforhold poengtert. Dette kan ses som uttrykk for beundring, men må også settes i forbindelse med de allmenne naturfokuserede forestillingene i Tyskland om Norge som en «urørt, premoderne idyll». Tematiseringen av råstoffproduksjon knytter videre an til tankegangen om nordmenn som potensielle deltakere i en «Großraumwirtschaft», noe som også ble påpekt direkte ved flere tilfeller. Imidlertid kan slike fremstillinger indirekte også ses i lys av den «rasebaserte» forståelsen av nordmenn, hvis «blod» ble tillagt særlig vekt i og med den antatte foredlingen av dette gjennom kampen mot naturen. Her ble blant annet også bønder betont. Dette må dog ikke ses som eksklusivt for nasjonalsosialismen, da det også ble hevdet i Tyskland forut for nasjonalsosialismen. Slik kan undersøkelsen av fremstillingene av nordmenn også ses som eksempel på hvordan de ulike vektleggingene av nordmenn til en viss grad overlappet.

Et annet sentralt tema i forbindelse med nordmenn var kriminalitet, ulykker, brann og antydninger om et norsk behov for støtte på ulike plan. Dette kom sterkt til uttrykk i de tre første periodene, selv om det ikke var en like hyppig representasjon som poengteringen av de «naturnære» nordmennene. Samtidig som slike artikler må ses i sammenheng med *DPZs* funksjon som nyhetsavis, kan det også ses som et bidrag til en mer negativ representasjon av nordmenn som «onde», «enfoldige» og hjelpetrengende. For *P-K* i siste fase ble det ikke identifisert noen henvisninger til kriminalitet, ulykker eller brann; kun til et norsk behov for hjelp. Dette må trolig



ses i lys av at avisen ikke lengre så det som sitt oppdrag å opplyse om landet avisen virket i, men i større grad innebar krigsrelatert innhold og delvis underholdning for leserne, noe som kan settes i forbindelse med et omslag til «Durchhaltepropaganda».<sup>535</sup> Krigen er dog sterkt til stede i alle fire perioders representasjoner av nordmenn; særlig i de to siste fasene. I den siste fasen er krigsrelaterte fremstillinger hyppigst forekommende i forbindelse med nordmenn, noe som ytterligere kan ses som et uttrykk for krigens betydning og avisens noe endrede profil. Eksempelvis handlet en stor andel av artiklene om nordmenn i siste periode om tvangsevakueringen. Motstand var et annet emne som forekom i alle perioder, men uten å bli hyppig belyst. I første og andre periode handlet det ofte om motstand knyttet til «engelsk» virksomhet,<sup>536</sup> en tendens som ikke var like synlig i de to siste fasene. Kritikken mot de som utøvde motstand var, med få unntak, tydelig.

Politiske forhold ble belyst relativt ofte, herunder både norske og tyske myndigheter samt Quisling og NS. Eksilregjeringen ble kritisert i alle perioder, men fremsto i større grad som en selvstendig, negativt beskrevet aktør i siste periode. Derutover ble nordmenn fremstilt i forbindelse med sport, kulturliv og historie. Historiske artikler bidro blant annet til å vise en lang kontinuitet, mens artikler om sport ga inntrykk av sportslige aktive nordmenn, i stor motsetning til den pågående og omfattende idrettsstreiken,<sup>537</sup> først og fremst i de tre første periodene. For representasjonen av «kulturelle nordmenn» i artikler om kulturliv, må det påpekes at denne var særlig fremtredende i den andre perioden. De introduserende artiklene, som ble forstått som at de hovedsakelig opplyste om ulike forhold fremfor å dekke nyheter, var verken hyppige eller sjeldne, og forekom i alle perioder. De oppviste kontinuitet med hverandre, og introduserte slik Nord-Norge, inkludert Svalbard og Bjørnøya, for leserne, i tråd med sin uttalte oppgave om å skape interesse for regionen. Det ble stadig gitt uttrykk for så vel beundring og positivitet som distansering og fascinasjon for livet under de harde, «naturstyrte», men også vakre forholdene i de isolerte (nordnorske) områdene. Imidlertid handlet ikke alle de introduserende artiklene kun om regionen, og det ble slik også opplyst om andre forhold i landet.

Det etniske mangfoldet i regionen ble kun til en viss grad gjenspeilet i *DPZ* og *P-K*, og slik ble samer, men ikke kvener eller jøder tematisert. Det ble trukket opp tydelige skiller mellom «samer» og «nordmenn». Samer ble fremstilt på en fascinerende, men samtidig også eksotiserende og distanserende måte, selv om de ofte ble positivt fremstilt. Til tross for at antallet henvisninger

---

<sup>535</sup> Echtenkamp, 2004: 20–21.

<sup>536</sup> Det ble hovedsakelig vist til England, og ikke til Storbritannia i *DPZ* i de undersøkte utgavene.

<sup>537</sup> Se Goksøy og Olstad, 2017.

varierte, må det likevel påpekes at samer aldri figurerte hyppig i de undersøkte periodene. Slik ble samer presentert i samsvar med en positiv, tysk, nasjonalsosialistisk holdning til samer, samtidig som de ble sett på som eksotiske.<sup>538</sup>

Språkbruken om nordmenn var overveiende positiv, og det var slik flere positive beskrivelser av nordmenn. På ulike måter ble det uttrykt stor beundring; blant annet ved bruk av positive adjektiver og i fremhevelsen av ulike forhold. Visse negative representasjoner av nordmenn forekom imidlertid også, særlig i forbindelse med belysningen av kriminalitet og motstand. Kritikken av dette kan ses i sammenheng med de tyske okkupasjonsmyndighetene, som gjennom *DPZ* og *P-K* fikk tydeliggjort konsekvensene av å utøve motstand og kriminalitet.<sup>539</sup> Til tross for dette, var det likevel et hovedsakelig positivt og beundrende bilde av nordmenn. Det ble dog mer nyansert fra og med andre periode, hvor artiklene i større grad betonte så vel positive som negative aspekter ved nordmenn, og slik ga et mer komplekst bilde, hvilke også til en viss del finnes i tredje og fjerde periode. Kontrastering mellom nord og sør bidro særlig i andre og fjerde periode til å fremheve forskjeller mellom enkle, barske og arbeidsfokuserte nordlendinger og lett-sindige Oslo-beboere, samtidig som det også ble kontrastert mot andre grupper i de to periodene. Dermed ble det også vist til større mangfold i befolkningen. I tredje fase bidro kontrastering først og fremst til å betone tyskere på bekostning av nordmenn. Likevel var det en overveiende tendens til å heller fremheve enn å redusere nordmenn i alle fire perioder.

Det var slik en primær kontinuitet i fremstillingen av nordmenn i de fire undersøkte periodene; både tematisk og i den direkte positive omtalen. Men samtidig ble representasjonen også noe mer kompleks. Denne økte kompleksiteten gjelder også fremstillingen av relasjonen mellom nordmenn og tyskere: I første periode dominerte fellesskapet, og kun til en viss grad fremkom distanse. Fra og med andre periode ble forholdet fremstilt som noe mer nyansert i og med at et økende antall artikler poengterte både fellesskap og distanse. Distanse fremkom litt mer eksplisitt i tredje periode, men likevel ikke mye. Det må understrekes at så vel de direkte som de indirekte henvisningene til fellesskap dominerte i alle fire perioder. Slik kan det sies at de språklige representasjonene av nordmenn generelt og fremstillingen av relasjonen mellom nordmenn og tyskere spesifikt oppviser likheter med en overgang fra en primært positiv holdning i første pe-

---

<sup>538</sup> Jf. Evjen, 2015; Rinde, 2015: 201.

<sup>539</sup> Det må dog påpekes at det ikke ble funnet noen kilder som viser til at *DPZ* fikk spesifikt beskjed om dette fra RK, og at artiklene slik kun kan tolkes som et uttrykk for RKs ønsker.

riode, til en mer nyansert og kompleks fremstilling fra og med andre periode, selv om dette er mest tydelig i andre fase hva angår språkbruken om nordmenn generelt.

For det fellesskapet som ble presentert mellom nordmenn og tyskere, var rammene i stor grad de samme i alle fire perioder: Fellesskapet virker å ha gjaldt alle nordmenn, med unntak av de negativt beskrevne motstanderne og kriminelle, samt samer.<sup>540</sup> Gjensidig velvilje fremkom i alle perioder, samtidig som tematiseringer av motstand viste at ikke alle nordmenn var positivt innstilte til tyskerne. Mye tyder på at fellesskapet ikke måtte oppfattes som likestilt, noe som blant annet ble antydning ved poengteringer av at nordmenn og tyskere ikke måtte anses som likestilte i sport. Likeså kan det hyppig angitte norske behovet for tysk hjelp på ulike plan tolkes som et avhengighetsforhold, og slik som en måte å fremheve en tydelig rollefordeling på. Selv om forholdene var andre i Hviterussland, fant også Burmistr en slik tydeliggjøring av avstand i beskrivelsen av Tyskland henholdsvis Hviterussland i *Minsker Zeitung*.<sup>541</sup>

Den jevnt over positive omtalen av nordmenn kan tolkes som et forsøk på å gjøre de tyske leserne vennlig innstilt til nordmenn, og slik som et mer indirekte forsøk på å skape et godt forhold og dermed fellesskap. Denne stemningen må imidlertid ikke kun ses som en ytterligere understreking av fellesskap. Den kan også forstås som en poengtering av tyskernes «gode» leveforhold i Norge, og i forlengelsen som en indirekte betoning av god adferd også fra tysk side. Dette ble i sin tur tolket i lys av behovet for ro og orden i det okkuperte landet, hvor det var viktig at så lite som mulig forstyrret den tyske utnyttelsen av Norge. Til de norske leserne kan det også forstås som en positiv henvendelse.

Slik bidro *DPZ* og *P-K* til å skape en virkelighet i form av bestemte forestillinger om nordmenn gjennom sin formidling av disse til leserne gjennom avisene. Det ble i kapittel 1 vist at aviser som skapere av virkelighet er viktige faktorer i konstruksjon av fellesskap i og med at de knytter leserne sammen. Trolig fungerte *DPZ* og *P-K* i en viss grad også som dette for sine lesere, hvor både tyske og norske lesere kunne knyttes sterkere sammen i et fellesskap. Da imidlertid leserne trolig hovedsakelig var tyske, kan det også tolkes som at det ble søkt konstruert et fellesskap mellom de tyske leserne og et av avisens «objekter»: nordmenn, ved omtalen av dem, og dermed det som Kari Myklebost presenterer som representasjonsanalyseres tredje forskningsfokus:

---

<sup>540</sup> Bemerk dog at det ikke ble tatt avstand til kriminelle i fjerde periode, ettersom det ikke ble skrevet noe om slike saker i denne perioden, og at det er vanskelig å uttale seg om forholdet til samer i tredje periode, som kun inneholdt én setning om samer.

<sup>541</sup> Burmistr, 2016: 276.

Representasjoner som innlemmer «andre» i «oss».<sup>542</sup> Til tross for at det til en viss grad ble opptrukket grenser mellom nordmenn og tyskere, ble dette tolket som muligheter for et visst spillerom innad i fellesskapet, hvor et fellesskap – «rasebasert», økonomisk, ideologisk, kulturelt, sportslig – utgjorde de ytre rammene. Propaganderingen av et slikt fellesskap må ses i sammenheng med målene for propagandaen i Norge om å blant annet fremheve innlemmelsen av Norge i et «storgermansk rike», som HAVP fikk beskjed om av Himmler. For okkupasjonsavisene som medium, mener også Burmistr at disse hadde en «europaisk» oppgave.<sup>543</sup> Selv om avisene trolig primært var rettet mot tyske lesere, først og fremst soldater, kan det antas at propaganderingen av et større fellesskap mellom nordmenn og tyskere også var viktig med tanke på tyske lesere, som vist over. Når det gjelder de norske leserne, er propagandaformålet enda tydeligere, og det ble i tillegg vist at dette også kan ses i sammenheng med spenningene innad i NS mellom en nasjonalistisk og en pangermansk fløy, hvor det slik var av stor betydning å poengtere fellesskapet; særlig for den første gruppen. Fremstillingene av samer var dog primært representasjoner av «andre», som slik fremsto som at de ikke var tiltenkt en plass i fellesskapet.<sup>544</sup>

Det ble i første kapittel stilt spørsmål om propagandaomslaget og krigens utvikling påvirket fremstillingen av nordmenn. Det ble satt opp en hypotese om hvorvidt det var et friere spillerom for forestillinger om nordmenn i de første fasene, preget av seiersstemning og optimistisk fellesskapsbetoning, som med krigens gang utviklet seg til en mer fastlåst og negativ representasjon av nordmenn med vektlegging av avstand. Slik ble fire ulike perioder valgt ut for å undersøke fremstillingene av nordmenn i: *DPZs* første utgivelsesmåned (9. februar–4. mars 1941), måneden etter Svolve-raidet (5. mars–4. april 1941), august 1943, som var preget av tyske aksjoner og rettssaker mot norske partisaner i Troms og Finnmark, og til slutt 21. november–20. desember 1944 under tvangsevakueringen av befolkningen fra Finnmark og Nord-Troms og etter samenslåingen av *DPZ* og *Lappland-Kurier* til *Polar-Kurier*. Dette innebærer et utvalg av fire perioder preget på forskjellige måter av krigsutvikling og forhold i Norge, samt med nedslag i Jörg Echternkamps to ulike faser med propaganda rettet mot tyskere og i to av Martin Molls tre faser med propaganda rettet mot nordmenn.<sup>545</sup> Studien viser at forskjellene ikke var like store når det gjelder hva som ble skrevet om nordmenn som man hadde kunnet forvente ut i fra realhistoriske hendelser og omslagene til en mer negativ propaganda. Til tross for en viss utvikling i avismønsteret og en sterkt synkende andel av innhold om nordmenn i de fire fasene, oppviser

---

<sup>542</sup> Myklebost, 2010: 19.

<sup>543</sup> Burmistr, 2016: 83, 332.

<sup>544</sup> Jf. Myklebost, 2010: 19.

<sup>545</sup> Echternkamp, 2004: 20–21; Moll, 1997: 243.

representasjonene i de ulike fasene i stor grad kontinuitet, med unntak av hvor ofte nordmenn forekom i avisene. Selv om emnenes hyppighet relativt til hverandre varierte noe, var det i stor grad de samme emnene som ble presentert. Visse perioder skilte seg imidlertid noe ut, og det må slik påpekes at det i mars–april 1941 var særlig vekt på kulturliv i motsetning til de andre periodene, mens november–desember 1944 skilte seg ut med en høy andel krigsrelaterte fremstillinger. Det viktigste poenget utover det synkende antallet representasjoner av nordmenn, er den ovenfor påpekte nyanseringen fra og med andre periode i fremstillingen av norsk-tyske relasjoner, samt i den direkte omtalen av nordmenn; sistnevnte var dog tydeligst i andre periode.

Slik virker det i større grad å ha vært et omslag i fremstillingen av nordmenn mellom februar–mars og mars–april 1941 enn mellom tidlig i 1941 og sommeren 1943, der man kunne forvente å finne et stort propagandaomslag, særlig fra og med 1942. I og med at kompleksiteten tiltok først og fremst fra andre periode, og så vel andre som tredje periode ble preget av særskilte realhistoriske hendelser, kan den noe endrede fremstillingen av nordmenn settes i relasjon til disse. Slik kan den større graden av nyansering forstås som en følge av at tyskerne ikke lengre opplevde oppholdet i Norge som like problemfritt som tidligere, i og med den motstand som kom til uttrykk ved både Svolvær-raidet og partisanaktiviteten, samtidig som det ble vist at Svolvær-raidet også førte til en annen opplevelse av usikkerhet overfor de allierte. Videre må også aksjonene mot politiet og offiserene i august 1943 ses som uttrykk for tysk bevissthet rundt og bekymring for motstand. Da omslaget kom allerede i mars–april 1941, som ellers var preget av tysk fremgang i krigen, kan akkurat dette ikke settes i forbindelse med en endret krigssituasjon og overgang til «Durchhaltepropaganda».<sup>546</sup> Videre kan også en mer positiv og «problemfri» fremstilling av nordmenn i den første fasen forstås som optimisme blant avismedarbeiderne, fascinerte over sin nye tilværelse og som, slik Dag Skogheim skriver, lot seg overvelde av sine opplevelser i møte med nordmenn.<sup>547</sup> Den senere økte kompleksiteten kan slik ses som en følge av at bildet av nordmenn ikke tilsvarte oppfatningene tyskerne hadde med seg hjemmefra.<sup>548</sup> Imidlertid er det viktig å ikke trekke forhastede slutninger av dette. Langt fra alle utgaver av *DPZ* og *P-K* kunne undersøkes innenfor rammebetingelsene for en masteroppgave, og det kan eksempelvis ha vært perioder med større grad av «optimisme» også senere i *DPZ* og *P-K*. Videre må det også tas sterke forbehold om at vi ikke har kjennskap til alt som preget avismedarbeidernes liv, og at det slik kan ha vært andre forhold enn de nevnte som førte til en viss endring

---

<sup>546</sup> Echternkamp, 2004: 20–21.

<sup>547</sup> AIN/NA143/251/L0014/0020 (Skogheim, udatert): 8.

<sup>548</sup> Jf. Drolshagen, 2010: 211.

i representasjonene. Imidlertid tyder den endrede tendensen, først og fremst hva angår fremstillingen av forholdet mellom nordmenn og tyskere, på at dette ikke kun var utslag av en «dårlig dag», men kan settes i forbindelse med noe mer varig i og med at den preget fremstillinger i både 1941, 1943 og 1944. Det må dog poengteres at til tross for denne utviklingen, så ble den generelle trenden med positive omtaler av nordmenn aldri forlatt, og det var slik en overordnet kontinuitet i den positive representasjonen.

Når det gjelder Molls påstand om en propagandaovergang fra blant annet poengtering av fordelene ved innlemmelsen i en «Großraumwirtschaft» til en mer aggressiv propaganda fra 1941, viser undersøkelsen at slike betoningar fra den første «fasen» også forekom i tidlig vinter 1944. Kritikken av motstandere mot regimet, som fremkom i alle undersøkte perioder, kan videre ses som uttrykk for den mer aggressive propagandaen i den andre fasen; den gjelder imidlertid kun motstanderne og til en viss del de kriminelle. Molls tredje fase med oppnøring under angst for sovjetere og kritikk mot eksilregjeringer, er tydelig i den siste perioden hva angår angst for sovjetere. London-regjeringen kritiseres i alle perioder i varierende grad, men særlig i den siste fasen. Med unntak av oppbygning under angst for en østlig invasjon og til en viss del kritikk av eksilmyndigheter, fremstår det dermed ikke som at Molls skille gjelder fremstillingene av nordmenn i *DPZ* og *P-K* i de studerte fasene.<sup>549</sup>

Den avtakende tendensen i dekningen av norske forhold generelt fra senvinteren 1941 til sommeren 1943 og ytterligere til tidlig vinter 1944 fortjener en egen belysning. Denne kan tolkes som at det etter hvert ikke var like viktig å skrive om nordmenn. Ut i fra innholdet om nordmenn, og andelen «vanlige» nyheter, som kriminalitet, ulykker og sport, må *DPZ*, når det gjelder fremstillingen av nordmenn, i februar–april 1941 og særlig august 1943 forstås som nyhetsorgan.<sup>550</sup> Sent i 1944 ble det vist at nyhetsfunksjonen ikke ble forstått som like viktig lengre i forbindelse med nordmenn, da man hadde forlatt oppgaven om å belyse om norsk kriminalitet. Mindre innhold om nordmenn kan ses i forbindelse med den økte bevisstheten av motstand, og videre forstås som at det heller ikke lengre var like viktig å poengtere et fellesskap mellom tyskere og nordmenn. Dette ble satt i forbindelse med Grimnes' påstand om at tankegangen om «Großraumwirtschaft» var tydeligst tidlig i krigen, hvor man forventet en tysk seier og følgelig kunne planlegge for tiden etter krigen.<sup>551</sup> I 1943 og 1944 hadde det skjedd flere betydelige omslag i den tyske krigslykken, noe som også fikk utslag i propagandaen, som gikk over fra en

---

<sup>549</sup> Moll, 1997: 243.

<sup>550</sup> Det ble likevel også gitt mer opplysende artikler om regionen og landet.

<sup>551</sup> Grimnes, 2018: 193.

mer seierssikker propaganda til «Durchhaltepropaganda».<sup>552</sup> Til tross for at et tysk-norsk fellesskap dermed fortsatt ble poengtert – også sent i 1944 – fremsto nordmenn, og i sin forlengelse også fellesskapet, ikke lengre som like viktige i avisen. Likevel ble det vist at omslaget ikke var fullstendig, da fellesskapet fortsatt virket som et tydelig mål for avisen i 1943 og 1944.

Burmistr hevder at ideologien var avgjørende for hvorvidt okkupasjonsavisene også var rettet mot de okkuperte befolkningene.<sup>553</sup> Selv om *DPZ* og *P-K* trolig ikke primært var tiltenkt nordmenn, kan det jevnt over positive og fellesskapspropaganderende innholdet om nordmenn tolkes som et uttrykk for hvor høyt nordmenn sto i den nasjonalsosialistiske ideologien. Som det ble påpekt i kapittel 1, kan aviser gjenspeile og/eller produsere meninger. Studien viser at representasjonene av nordmenn i stor grad gjenspeilet eksisterende bilder av nordmenn; så vel slike som kan ses som mer spesifikke for nasjonalsosialismen, men også forestillinger som knyttet an til oppfatninger av nordmenn i Tyskland med en lengre kontinuitet. Slike oppfatninger kom til uttrykk både direkte og ved tematisering av ulike emner. Det må dog åpnes opp for at produsentene av tekstene om nordmenn ikke utelukkende var preget av disse forestillingene, men skrev ut i fra hva de opplevde.<sup>554</sup> Likevel kan det antas at også deres opplevelser ble påvirket av oppfatningene de hadde om nordmenn, og at de slik tolket disse ut i fra sine forventninger. Skjæringspunktet mellom opplevelser og forestillinger er dog et annet tema, og skal ikke behandles videre her.

*DPZ* og *P-K* reproduserte slik delvis det syn på nordmenn som ble ytret fra pangermansk hold, først og fremst av Himmler og SS – men kanskje også av HAVP-leder Müller, som var SS-medlem – hvor nordmenn ble betont med utgangspunkt i «rase», som bønder, kulturskapere, med forbindelser til vikingene, men også som noe «premoderne». Som vist hadde HAVP også fått spesifikt beskjed av Himmler om å fremheve den «storeuropeiske» tankegangen. Imidlertid kom denne tankegangen ikke fullstendig til uttrykk. Det ble eksempelvis ikke skrevet noe om nordmenn som mulige deltakere i en østlig kolonisering. Geografisk sett bevegde seg nordmenn, slik de ble fremstilt i *DPZ* og *P-K*, i nordlige og polare rom, og ble ikke presentert som potensielle kolonisatorer i Øst-Europa. Det samsvarte dermed ikke med det bildet som ble poengtert i SS. Nordmenn ble heller ikke beskrevet som krigerske, og visse antydninger om utvikling, eksempelvis i industri, passer ikke med synet på nordmenn som uten «tilpassningsevne til

---

<sup>552</sup> Echternkamp, 2004: 20–21.

<sup>553</sup> Burmistr, 2016: 81–82.

<sup>554</sup> Jf. Dag Skogheims utsagn om hvordan skribentene lot seg overvelde av sine opplevelser. AIN/NA143/251/L0014/0020 (Skogheim, udatert): 8.

det moderne». <sup>555</sup> Slike antydninger om utvikling kan ses i sammenheng med den mer økonomiske forestillingen om nordmenn og Norge, som avisen også viste i og med fremhevingen av norsk potensiale i en «Großraumwirtschaft» og fokuset på råstoffer. Det må imidlertid påpekes at poengteringer av bønder, uten spesifikk språkbruk, er vanskelig å definere som enten økonomisk eller rase. Motsetningene mellom de to aspektene må slik heller ikke overdrives, og det dreier seg mer om en ulik vektlegging innad i tankegangen om en større europeisk sammenlutning. Det var videre ikke store forskjeller i de ulike periodene; begge synene kommer til uttrykk i alle fire perioder, med kun marginale forskjeller til hverandre. Både synene og fremstillingene i *DPZ* og *P-K* oppviste også likheter med allmenne forestillinger om nordmenn i Tyskland forut for nasjonalsosialistenes maktovertakelse, som kom til uttrykk ved blant annet en betoning av naturen. Til tross for likheter, må det poengteres at de tre ulike «forestillingene» ikke må ses som helt like. Denne baseringen på ulike oppfatninger var *DPZ* og *P-K* ikke alene om: Alfred Birbaumers beskrivelse av Norge fra 1941 oppviser også trekk fra alle tre «forståelser» av nordmenn. <sup>556</sup>

Denne mangelen på et enhetlig syn på nordmenn og Norge ble i kapittel 1 satt i forbindelse med polykrati. Samtidig ble det vist at både Ian Kershaw for Hitlers del og Terje Emberland og Matthew Kott for Himmlers del, hevder at makthavernes underordnede søkte å «arbeide i tråd med» dem. <sup>557</sup> Maktrivaliseringen som dette førte til, preget også okkupasjonsmyndighetene i Norge. Med en fremstilling av nordmenn som balanserte på tre bein; både den «blodsbaserte», den økonomiske og en mer generell oppfatning i Tyskland om nordmenn, kan det slik spekuleres i om *DPZ* og *P-K* søkte å fremstille nordmenn i tråd med det de antok var den «korrekte» representasjonsmåten. Blant annet som følge av en delvis vagt formulert ideologi og polykratisk maktkaos, fantes det imidlertid ikke bare én «korrekt» fremstilling, men flere. Samtidig ble det vist at avisen også skulle fungere som nyhetsavis; først og fremst i de tre første periodene, og slik belyste blant annet sport og kriminalitet. Særlig kan artiklene om kriminalitet og motstand ses i lys av okkupasjonsmyndighetenes ønsker om å tydeliggjøre konsekvensene av å skape uro i landet. Slik er de et uttrykk for nok en «terbovensk» måte å fremstille nordmenn på, utover det økonomiske synet, som det ble vist at Reichskommissaren representerte. Slik søkte muligens det redaksjonelle personalet i *DPZ* og *P-K* å «skrive i tråd med både Hitler, Himmler og Terboven». Det er dermed tydelig at det var spillerom for ulike representasjoner i avisene, noe

---

<sup>555</sup> Emberland og Kott, 2012: 57.

<sup>556</sup> Se Ruck, 2011: 46–53.

<sup>557</sup> Emberland og Kott, 2012: 17; Kershaw, 2008.



som også kan ses som en følge av en uklar ansvarsfordeling og maktkaos, og kan ha vært et resultat av at propagandastyringen kanskje ikke var like sterk i Nord-Norge som andre steder, slik Moll antyder.<sup>558</sup> Derfor virker også Bjørg Evjens påstand om tyske og nasjonalsosialistiske holdninger til samer, slik de kom til uttrykk i et annet tysk presseprodukt i Norge under okkupasjonen, å passe til innholdet om nordmenn i *DPZ* og *P-K* og tyske og nasjonalsosialistiske forståelser av nordmenn: «I ei tid preget av streng kontroll med pressen, kan vi gå ut i fra at innholdet i artikkelen ikke gikk direkte imot tysk oppfatning, en oppfatning, som, må legges til, var mangefasettert.»<sup>559</sup>

## 6.2 Muligheter for videre forskning

Som vist i kapittel 1, var det nødvendig å foreta visse avgrensninger for undersøkelsen, og ikke alle aspekter ved fremstillingene av nordmenn i *DPZ* og *P-K* lot seg undersøke innenfor rammene for en masteroppgave. Dette gjelder blant annet kjønnsaspekter. Som vist ble *DPZ* og *P-K* trolig primært lest av soldater, det vil si menn. Det kan allerede her slås fast at i de fire studerte periodene, ble kvinner underrepresentert sammenlignet med menn i fremstillingene av nordmenn. Det ville ha vært givende å se nærmere på eller om ulike kjønnede aspekter ved representasjonene. Videre kunne heller ikke alle representasjoner av nordmenn undersøkes, og slik ble fremstillingen av nordmenn i skjønnlitterære tekster og annonser samt på bilder ikke studert, da disse sjangerne krever separate behandlinger. Slik gjenstår det fortsatt å studere andre meningsbærende sider ved representasjoner av nordmenn. Likeså innebærer utvalget av fire måneder av totalt fire år og tre måneder at en stor andel av avisutgivelsene ikke ble undersøkt, og en større studie kan slik inkludere et større antall og dermed gjøre utvalget mer representativt, hvilket jeg ovenfor viste har stor betydning.

Det ble vist at det verken finnes mye forskning om *DPZ* og *P-K* eller *DZN*, og mer forskning om avisen og avisforlaget, men også om de andre tyske presseproduktene, kreves for en økt forståelse av den tyske pressen og propagandaen i Norge. Dette finnes det som vist heller ikke mye forskning om, og en studie av norske og tyske propagandaaktører i det okkuperte Norge er også nødvendig. Det må understrekes at det fortsatt gjenstår mye arkivarbeid for at det skal kunne nås en – så langt det er mulig – fullstendig klarhet om *DPZ* og *P-K*. Det var ikke mulig å gå gjennom hele *DZN*s uordnede arkiv på Riksarkivet; videre kan det finnes viktige opplysninger i arkivene etter RK og først og fremst Presseabteilung, samt de andre institusjonene som det ble

---

<sup>558</sup> Se Moll, 1997: 244.

<sup>559</sup> Evjen, 2015: 86.

vist at *DPZ*, *P-K* og *DZN* hadde forbindelser til. I sin undersøkelse av *DPZ* støttet Heinz-Werner Eckhardt seg på arkivfunn fra Tätigkeitsberichte fra Wehrmacht-Propaganda-Offizier, hvilke det heller ikke har vært kapasitet til å undersøke innenfor rammene for denne avhandlingen, men som fremstår som sentrale kilder. Videre kan sentral informasjon finnes i arkiv etter sensurmyndighetene, både i Norge og Tyskland, som slik kan gi mer kunnskap om *DPZ* og *P-K* i seg selv, men også om sensurarbeidet.

Komparasjon kan bidra til en bredere forståelse. I og med at *DZN* trolig rettet seg mer mot også norske lesere enn hva *DPZ* og *P-K* gjorde, ville ha det ha vært interessant å sammenligne fremstillingene i *DZN* med *DPZ* og *P-K*. Øystein Sørensen etterspurte i 1989, som vist i kapittel 1, komparative studier som blant annet satte krigen og okkupasjonen i et bredere perspektiv innefattende flere land.<sup>560</sup> Burmistr understreker også viktigheten av å se okkupasjonsavisene i et komparativt europeisk perspektiv, som hun viser kan bidra til større forståelse av okkupasjonsavisene og avisarbeidet i seg, men også av propaganda i okkuperte land.<sup>561</sup> Som vi har sett, finnes det undersøkelser av fremstillinger av andre okkuperte befolkninger eller folk i krig, som Burmistrs undersøkelse av hviterussere og Marianne Junilas studie av bildet av finlendere. I denne avhandlingen var det ikke rom for å sammenligne bildet av nordmenn som ble tegnet i *DPZ* og *P-K* med andre grupper; verken i de undersøkte avisene i seg selv eller med studier av andre okkupasjonsaviser. Forutsetningene for en slik bredere komparasjon finnes. Med fullstendige utgaver av *DPZ* og *P-K* lar representasjonene av nordmenn seg sammenlignes med andre grupper som ble fremstilt i avisene, eksempelvis andre skandinaver eller tyskere. Videre kan den forskning som foreligger – eksempelvis Junilas og Burmistrs – tas i bruk, som muliggjør sammenligning med andre okkupasjonsaviser, hvilket slik vil kunne bidra til en større forståelse av den tyske okkupasjonen som fenomen i Europa under andre verdenskrig, samt til kunnskap om propagandaarbeidet. Sammenligninger av representasjoner av både de som ble vurdert mer likt i nasjonalsosialismen, slik som nordmenn og nederlendere eller finlendere, men også de som ble vurdert forskjellig; eksempelvis nordmenn og østeuropeiske befolkninger, er dermed potensielle objekter for komparasjon. Slik forskning må imidlertid ikke bare bygge videre på eksisterende funn, men kan av en tyskkyndig forsker også studeres direkte i avisene. Mine resultater i denne studien kan eksempelvis sammenlignes med fremstillinger i *Deutsche Zeitung in den Niederlanden* henholdsvis *Deutsche Zeitung im Ostland*.<sup>562</sup> Videre kan de også kompareres

---

<sup>560</sup> Se Sørensen, 1989: 51.

<sup>561</sup> Burmistr, 2016: 12–13.

<sup>562</sup> Se Burmistr, 2016: 85, for en oversikt over okkupasjonsavisene.

med fremstillinger i *Lappland-Kurier*, hvormed en undersøkelse også kan studere forskjellene mellom militære og sivile aviser, som det har blitt vist at det hersker mye forvirring rundt.

Flere komparasjoner er mulige; her skal det kun nevnes en siste mulig sammenligning. Som vist innledningsvis, utformet Wehrmacht egne retningslinjer for møte med den okkuperte, norske befolkningen. En sammenligning av disse og fremstillingen av nordmenn i *DPZ* og *P-K* ville også ha vært interessant, og kan vise om det var forskjeller i hvordan nordmenn ble fremstilt, eller om retningslinjene i større grad samsvarte med avisinnholdet, som det ble vist også delvis ble utformet av soldater.

Emnet er dermed på lang vei ikke utforsket, og mye gjenstår å undersøke: Både om forhold rundt avisen i seg selv, og om representasjonen av okkuperte befolkninger og propaganda. Denne undersøkelsen har antydnet relevansen av studier på feltet, og den har vist betydningen av forskning på propaganda om okkuperte befolkninger. Fremstillinger av de okkuperte for okkupasjonten er ikke bare viktig for hvilke oppfatninger som formidles om visse grupper, som dermed også sier noe om hvordan okkupasjontene bør opptre i møte med okkuperte. Det er også et eksempel på propaganda utført av en aktør, og slik et forsøk på å skape én bestemt virkelighet: Et forsøk på å konstruere ett bestemt bilde av de okkuperte hos okkupasjontene. Ved å undersøke dette, kan oppgaven ses som et bidrag til en bredere forståelse av okkupasjonshistorien.

## Kilder og litteratur

### Arkivmateriale

#### Arkiv i Nordland, Bodø

Dag Skogheims arkiv, L0014/0020 – «Foredrag for Nordlys Pensjonistforening om Deutsche Polarzeitung 1941–1945» (udatert) (referert til som AIN/NA143/251/L0014/0020).

#### Norges Hjemmefrontmuseum, Oslo

Armeeoberkommandos arkiv. NHM 198. Tyske dokumenter på mikrofilm.

FAb 2640 Reel No. 2640 (01.04.1940–30.04.1941).

FAb 2634 Reel No. 2634 (01.10.1940–30.04.1943).

Sverre Kjelstadlis arkiv. NHM 187 G/L0017 Prisoner of War Interrogation Services (PWIS).

#### Riksarkivet, Oslo

Deutsche Zeitung in Norwegens uordnede arkiv (referert til som RA/RAFA-2187):

Boks: Brev 1942–1944.

Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Allgemeines a – z.

### Aviser

Atekst: *Nordlys*: «Minnerikt møte uten bitterhet», 24.09.1988 [lest den 12.05.2017].

Atekst: Halvorsen, Terje: «Myter og fakta». *Klassekampen* 29.1.2009 [lest den 17.06.2017].

Kultur- og samfunnsfagsbiblioteket, Universitetsbiblioteket ved UiT Norges arktiske universitet, Tromsø: *Deutsche Polarzeitung* (1941–1944), *Deutsche Zeitung in Norwegen* (1940–1945) og *Polar-Kurier* (1944–1945), alle på mikrofilm.

### Litteratur

Ackermann, Josef: *Heinrich Himmler als Ideologe*. Zürich: Musterschmidt, 1970.

Andersen, Kjetil Gjølme: «'Teknisk æresoppdrag av høyeste orden'. Organisation Todt og byggingen av Hitlers polarjernbane». I *Historisk Tidsskrift* 97, nr. 3 (2018), 206–223.

Anderson, Benedict: *Forestilte fellesskap. Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Oversatt av Espen Andersen. Oslo: Spartacus Forlag, 1996.

Andresen, Astri, Rosland, Sissel, Ryymin, Teemu, Skålevåg, Svein Atle: *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode*. Oslo: Det norske samlaget, 2012.

Barth, Boris: «Norge og Norden i tysk strategi, 1914–1945». I *Tyskland–Norge: Den lange historien*, redigert av Jarle Simensen, 144–163. Oversatt av Rolf Hobson. Oslo: Tano Aschehoug, 1999.

Bengtson, John Robert: *Nazi War Aims. The Plans for the Thousand Year Reich*. Rock Island: Augustana College Library, 1962.

Blank, Ralf: «Kriegsalltag und Luftkrieg an der 'Heimatfront'». I *Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945*. Erster Halbband: *Politisierung, Vernichtung, Überleben*. Bind 9, redigert av Echternkamp, Jörg, 357–461, *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2004.

Bohn, Robert: «Det tyske rikskommissariatet i Norge 1940–1945. Organisasjonsstruktur, forskning, arkivsituasjon og problemstillinger knyttet til tyskernes sivile administrasjonsapparat». I *I krigens kjølvann. Nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*, redigert av Ugelvik Larsen, Stein, 119–133. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

Bohn, Robert: *Reichskommissariat Norwegen. «Nationalsozialistische Neuordnung» und Kriegswirtschaft*. München: R. Oldenbourg Verlag, 2000.

Bonavita, Petra: «Die Karriere des Frankfurter NS-Studentenführers Georg-Wilhelm Müller». I *Nassauische Annalen. Jahrbuch des Vereins für nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung* 115, (2004), 441–460.

Brömmling, Ulrich, Kuhnle, Stein: «Tett på: Politikk og sosiale forhold». I *Norsk-tyske forbindelser gjennom hundre år. Ikke bare laks og pølser. Bok til utstillingen*, redigert av Stuhl, Frauke, Hecker-Stampehl, Jan, utgitt av Henningsen, Bernd, 70–71. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005.

Bull, Edvard: «Den moderne pressen som historisk kilde. Nogen grunnlinjer, ut fra norsk materiale». I *Scandia. Tidsskrift för historisk forskning*. Band II. 2, nr. 1 (1929), 1–30.

Burmistr, Svetlana: *Die «Minsker Zeitung». Selbst- und Fremdbilder in der nationalsozialistischen Besatzungspresse*. Berlin: Metropol Verlag, 2016.

Christensen, Pål, Tjelmeland, Hallvard: *Flammende budbringer. Nordlys gjennom 100 år*. Tromsø: Nordlys, 2003.

Clausen, Hans Peter: *Aviser som historisk kilde*. Århus: Institut for Presseforskning og Samtidshistorie, 1962.

Dahl, Hans Fredrik: «Avisene og nazismen før 1939». I *Presse, parti og publikum 1880–1945* bind 2, redigert av Ottosen, Rune, 360–363, *Norsk presses historie 1660–2010*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.

——— *A History of the Norwegian Press, 1660-2015*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016.

Drolshagen, Ebba: «'Reisebüro Wehrmacht'. Deutsche in Norwegen zwischen 1940 und 1945». I *Nordlandreise. Die Geschichte einer touristischen Entdeckung. Historien om oppdagelsen av turistmålet Norge*, redigert av Kinzler, Sonja, Tillmann, Doris, 208–215. Hamburg: Mare, 2010.

——— *Den vennlige fienden. Wehrmacht-soldater i det okkuperte Norge*. Oslo: Spartacus Forlag, 2012.

Duchkowitsch, Wolfgang: «Von Karl Oswin Kurth zu Kurt Paupié. Eine Geschichte ideologischer Konformität?». I *Die Spirale des Schweigens. Zum Umgang mit der nationalsozialistischen Zeitungswissenschaft*, redigert av Duchkowitsch, Wolfgang, Hausjell, Fritz, Semrad, Bernd, 235–248. Wien: LIT Verlag, 2004.

Eckhardt, Heinz-Werner: *Die Frontzeitungen des deutschen Heeres 1939–1945*. Wien, Stuttgart: Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung, 1975.

Echternkamp, Jörg: «Im Kampf an der inneren und äußeren Front». I *Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945*. Erster Halbband: *Politisierung, Vernichtung, Überleben*. Bind 9, redigert av Echternkamp, Jörg, 1–92, *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2004.

Ekerholt Sæveraas, Torgeir: «*Beton macht Geschichte*». *Organisation Todt og utbyggingen av Festung Norwegen*. Doktorgradsavhandling. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2017.

——— «OT, Wehrmacht og byggingen av Festung Norwegen». I *Historisk Tidsskrift* 97, nr 3 (2018), 189–205.

Emberland, Terje, Kott, Matthew: *Himmlers Norge. Nordmenn i det storgermanske prosjekt*. Oslo: Aschehoug, 2012.

Emberland, Terje: «Hvilken pangermanisme? Ragnarok-kretsen, SS og Ahnenerbe». I *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkologi*, redigert av Emberland, Terje, Sem Fure, Jorunn, 227–243. Oslo: Humanist Forlag, 2009.

Emberland, Terje, Sem Fure, Jorunn (red.): *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkologi*. Oslo: Humanist Forlag, 2009.

——— «'Blodet er alltid den ytterste realitet'. Om SS' verdensanskuelse». I *Politikk og religion. En farlig kombinasjon?*, redigert av Sørensen, Øystein, Hagtvet, Bernt, Steine, Bjørn Arne, 198–224. Oslo: Dreyers Forlag, 2012.

Eriksen, Knut Einar, Halvorsen, Terje: *Frigjøring*. Bind 8, *Norge i krig. Fremmedåk og frihetskamp*. Oslo: Aschehoug, 1987.

Evjen, Bjørg: *Et sammensatt fellesskap. Tysfjord kommune 1869–1950*. Kjøpsvik: Tysfjord kommune, 1998.

—— «Møter og holdninger mellom samer, norske nazimyndigheter og representanter for okkupasjonsmakten». I *Krig og frigjøring i nord*, redigert av Fagertun, Fredrik, 85–95. Stamsund: Orkana Akademisk, 2015.

Finstad, Bjørn-Petter: «Spiskammer for Det tredje riket». I *En næring i omforming 1880–1970*. Bind 3, redigert av Kolle, Nils, 357–389, *Norges fiskeri- og kysthistorie*. Bergen: Fagbokforlaget, 2014.

Fojuth, Marie-Theres: «Fridtjof Nansen og Tyskland: ‘Vikingen’ og ‘Vitenskapens land’». I *Norsk-tyske forbindelser gjennom hundre år. Ikke bare laks og pølser. Bok til utstillingen*, redigert av Stuhl, Frauke, Hecker-Stampehl, Jan, utgitt av Henningsen, Bernd, 78–80. Berlin: Berliner Wissen-schafts-Verlag, 2005.

Frøland, Carl Müller: *Nazismens idéunivers*. Oslo: Vidarforlaget, 2017.

Fulsås, Narve: «Kva er gale med det historiske kjeldeomgrepet? Ein kritikk av kjeldekritikken». I *Historisk tidsskrift* 80, nr. 2 (2001), 231–246.

Fure, Odd-Bjørn: «Forord». I *Himmlers Norge. Nordmenn i det storgermanske prosjekt*, av Emberland, Terje, Kott, Matthew, 9–13. Oslo: Aschehoug, 2012.

Gammelien, Stefan: «Wilhelm IIs Norgesreiser». I *Norsk-tyske forbindelser gjennom hundre år. Ikke bare laks og pølser. Bok til utstillingen*, redigert av Stuhl, Frauke, Hecker-Stampehl, Jan, utgitt av Henningsen, Bernd, 224–226. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005.

—— «Zum Norden-Bild Wilhelms II. Der ‘erste aller Germanen’ in seinem ‘urangestammten Land’». I *Facetten des Nordens. Räume – Konstruktionen – Identitäten*, redigert av Hecker-Stampehl, Jan, Kliemann-Geisinger, Hendriette, 111–134. Berlin: Nordeuropa-Institut, 2009.

—— «Kaiserliche Nordlandfahrten. Die Reisen Wilhelms II. nach Skandinavien». I *Nordlandreise. Die Geschichte einer touristischen Entdeckung. Historien om oppdagelsen av turistmålet Norge*, redigert av Kinzler, Sonja, Tillmann, Doris, 68–83. Hamburg: Mare, 2010.

Garsche, Malte: «Norge og prosjektet Germanische Wissenschaftseinsatz. Hans Schwalm og Ahnenerbes fiasko i Norge 1942–1944». I *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkologi*, redigert av Emberland, Terje, Sem Fure, Jorunn, 202–226. Oslo: Humanist Forlag, 2009.

Goksøyr, Matti, Olstad, Finn: *Skjebnekamp. Norsk idrett under okkupasjonen 1940–1945*. Oslo: Aschehoug, 2017.

Grimnes, Ole Kristian: «Historieskrivingen om okkupasjonen. Det nasjonale konsenssyndromets gjennomslagskraft». I *Nytt Norsk Tidsskrift* 7, nr. 2 (1990), 108–121.

—— «Hvor står okkupasjonshistorien nå?» I *Nytt Norsk Tidsskrift* 26, nr. 3–4 (2009), 480–489.

—— *Norge under andre verdenskrig 1939–1945*. Oslo: Aschehoug, 2018.

Hachtmann, Rüdiger, Süß, Winfried: «Editorial: Kommissare im NS-Herrschaftssystem. Probleme und Perspektiven der Forschung». I *Hitlers Kommissare. Sondergewalten in der nationalsozialistischen Diktatur*, redigert av Hachtmann, Rüdiger, Süß, Winfried, 9–27. Göttingen: Wallstein Verlag, 2006.

Hagen, Thomas: *Folkefellesskap, forlystelse og hverdagsmotstand. Kino i Norge 1940–1945*. Ph.D.-avhandling. Universitetet i Agder, 2018.

Hall, Stuart (red.): *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London: SAGE, 1997.

Heiene, Gunnar: «Kirkekampen». I *Norsk krigsleksikon 1940–45*, redigert av Dahl, Hans Fredrik, Hjeltnes, Guri, Nøkleby, Berit, Ringdal, Nils Johan, Sørensen, Øystein, 211. Oslo: Cappelen, 1995.

Henningsen, Bernd, Klein, Janine, Müssener, Helmut, Söderlind, Solfrid: *Tyskland og Skandinavia 1800–1914. Impulser og brytninger*. Berlin: Jovis, 1997.

Henningsen, Bernd: «Innledning: Reflekerende betraktninger». I *Norsk-tyske forbindelser gjennom hundre år. Ikke bare laks og pølser. Bok til utstillingen*, redigert av Stuhl, Frauke, Hecker-Stampehl, Jan, utgitt av Henningsen, Bernd, 19–21. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005.

——— «'Norwegen ist unwahrscheinlich lang und weilig'. Von Bildern und Stereotypen». I *Nordlandreise. Die Geschichte einer touristischen Entdeckung. Historien om oppdagelsen av turistmålet Norge*, redigert av Kinzler, Sonja, Tillmann, Doris, 34–47. Hamburg: Mare, 2010.

Heysing, Günther (utgiver): *Propagandatruppen der deutschen Kriegsmarine. Teil 1 Juni 1939 bis Juni 1940. Versuch einer Dokumentation*. 1. Tillegg til *Die Wildente*. Hamburg 1964.

Hjeltnes, Guri: *Avisoppgjøret etter 1945*. Oslo: Aschehoug, 1990.

Hjeltnes, Guri: «Fritt Folk». I *Norsk krigsleksikon 1940–45*, redigert av Dahl, Hans Fredrik, Hjeltnes, Guri, Nøkleby, Berit, Ringdal, Nils Johan, Sørensen, Øystein, 123. Oslo: Cappelen, 1995.

Holtmark, Sven G.: «Om den røde hær rykker inn i Norge... Spørsmålet om sovjetisk deltagelse i frigjøringen av Norge, 1941–1944». I *Krig og frigjøring i nord*, redigert av Fagertun, Fredrik, 11–24. Stamsund: Orkana Akademisk, 2015.

Huitfeldt, Tønne: «De norske partisanene i Finnmark 1941–1944 – i skyggen av den kalde krigen». I *IFS Info*, nr. 3 (1997): 2–30.

Hüttenberger, Peter: «Nationalsozialistische Polykratie». I *Geschichte und Gesellschaft* 2, nr. 4 (1976), 417–442. Hentet fra <http://jstor.org/stable/40185021> [den 9/4-2018].

Høeg, Tom Arbo: *Norske aviser 1763–1969: en bibliografi. 1 : Alfabetisk fortegnelse*. Oslo: Universitetsbiblioteket i Oslo, 1973.



Høyem, Svennik: *Pressen mellom teknologi og samfunn. Norske og internasjonale perspektiver på pressehistorien fra Gutenberg til vår tid*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.

Jacobsen, Alf R.: *Rød August. Den virkelige historien om partisanenes skjebne*. Oslo: Aschehoug, 2005.

Jockheck, Lars: *Propaganda im Generalgouvernement. Die NS-Besatzungspresse für Deutsche und Polen 1939–1945*. Osnabrück: fibre Verlag, 2006.

Johansen, Anders: «Etterord». I *Forestilte fellesskap. Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*, av Anderson, Benedict, 257–272. Oslo: Spartacus Forlag, 1996.

Johansen, Per: *Men – vi lever! : Norsk presse gjennom krig og okkupasjon*. Oslo: Gyldendal, 1945.

Johansen, Tor Are: «A-aviser som blomstret». I *Presse, parti og publikum 1880–1945*, bind 2, redigert av Ottosen, Rune, 387–389. *Norsk presses historie 1660–2010*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.

Junila, Marianne: «Was ist Suomi? – Das Finnlandbild deutscher Soldaten, 1941–1944». I *Finnland und Deutschland. Studien zur Geschichte im 19. und 20. Jahrhundert*, redigert av Wegner, Bernd, von Wrochem, Oliver, Schümmer, Daniel, 126–138. Hamburg: Verlag Dr. Kováč, 2009.

Jønsson, Magne: «Nordlys» i 75 år. Tromsø: Nordlys, 1976.

Kallis, Aristotle A.: «Der Niedergang der Deutungsmacht. Nationalsozialistische Propaganda im Kriegsverlauf». I *Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945. Zweiter Halbband: Ausbeutung, Deutungen, Ausgrenzung*. Bind 9, redigert av Echternkamp, Jörg, 203–250, *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2005.

Kaltenegger, Roland: *Krieg am Eismeer. Gebirgsjäger im Kampf um Narvik, Murmansk und die Murmanbahn*. Graz: Leopold Stocker Verlag, 1999.

Kershaw, Ian: *Hitler. Overmot og nederlag. En biografi*. Oversatt av Carsten Carlsen. Oslo: Historie & Kultur, 2008.

Kjelstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999 (2. utgave).

Korsnes, Kjetil, Dybvig, Olve: *Wehrmacht i Norge. Antall tysk personell fra april 1940 til mai 1945* (Septentrio Reports, nr. 4, 2018), hentet fra <https://septentrio.uit.no/index.php/SapReps/article/view/4575/4093> [den 04.04.2019].

Koszyk, Kurt: *Deutsche Presse 1914–1945. Geschichte der deutschen Presse. Teil III*. Berlin: Colloquium Verlag Berlin, 1972.

Kundrus, Birthe: «Totale Unterhaltung? Die kulturelle Kriegführung 1939 bis 1945 in Film, Rundfunk und Theater». I *Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945. Zweiter Halbband:*

*Ausbeutung, Deutungen, Ausgrenzung*. Bind 9, redigert av Echternkamp, Jörg, 93–157, *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2005.

Laska, Andreas: «Die Pariser Zeitung (1941-44) – Publizistische Wehr des Reiches im besetzten Frankreich». Mastergradsavhandling, GRIN Verlag, 1999.

Loock, Hans-Dietrich: *Quisling, Rosenberg og Terboven. Den nasjonalsosialistiske revolusjon i Norge – dens forhistorie og forløp*. Oversatt av Astrid og Einhart Lorenz. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1972.

Moll, Martin: *Das neue Europa. Studien zur nationalsozialistischen Auslandspropaganda in Europa, 1939–1945. Die Geschichte eines Fehlschlages*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie. Karl-Franzens-Universität, Graz, 1986 (utrykket).

——— «Die deutsche Propaganda in den besetzten 'germanischen Staaten' Norwegen, Dänemark und Niederlande 1940–1945. Institutionen – Themen – Forschungsprobleme». I *Die deutsche Herrschaft in den «germanischen» Ländern 1940–1945*, redigert av Bohn, Robert, 209–245. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1997.

——— «Zwischen Weimarer Klassik und nordischem Mythos: NS-Kulturpropaganda in Norwegen 1940–1945». I *Kultur – Propaganda – Öffentlichkeit. Intentionen deutscher Besatzungspolitik und Reaktionen auf die Okkupation*, utgitt av Benz, Wolfgang, Otto, Gerhard, Weismann, Anabella, 189–223. Berlin: Metropol Verlag, 1998.

——— «Die Abteilung Wehrmachtpropaganda im Oberkommando der Wehrmacht: Militärische Bürokratie oder Medienkonzern?». I *Bürokratien. Initiative und Effizienz*. Beiträge zur Geschichte des Nationalsozialismus 17, redigert av Gruner, Wolf, Nolzen, Arnim, 111–150. Berlin: Assoziation A, 2001.

Myklebost, Kari: *Borealisme og kulturnasjonisme. Bilder av nord i norsk og russisk folke-minnegransking 1830-1920*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Tromsø, 2010.

Nøkleby, Berit: *Josef Terboven – Hitlers mann i Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1992.

——— *Hitlers Norge*. Oslo: Cappelen Damm, 2016.

Ostersehlt, Christian: «Auf den Spuren des Kaisers. Die deutschen Nordlandkreuzfahrten vor dem ersten Weltkrieg». I *Nordlandreise. Die Geschichte einer touristischen Entdeckung. Historien om oppdagelsen av turistmålet Norge*, redigert av Kinzler, Sonja, Tillmann, Doris, 132–139. Hamburg: Mare, 2010.

Ottosen, Rune, Røssland, Lars Arve, Østbye, Helge: *Norsk pressehistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2012 (2. utgave).

Pedersen, Gunnar: «Krig og okkupasjon». I *Tromsø gjennom 10000 år. Ishavsfolk, arbeidsfolk og fintfolk. 1900–1945*, av Christensen, Pål, Pedersen, Gunnar, 389–558. Tromsø: Tromsø kommune, 1996.

Pötscher, Franz: «Reiseberichte und Reisehandbücher. Norwegen in der deutschen Reiseliteratur der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts». I *Nordlandreise. Die Geschichte einer touristischen*

*Entdeckung. Historien om oppdagelsen av turistmålet Norge*, redigert av Kinzler, Sonja, Tillmann, Doris, 58–67. Hamburg: Mare, 2010.

Rinde, Harald: «Krig og okkupasjon». I *Det moderne fylket: Etter 1900*, bind 3, redigert av Rinde, Harald, 167–219, *Nordlands historie*. Bergen: Fagbokforlaget, 2015.

Ringdal, Nils Johan: «Hamsun, Knut». I *Norsk krigsleksikon 1940–45*, redigert av Dahl, Hans Fredrik, Hjeltnes, Guri, Nøkleby, Berit, Ringdal, Nils Johan, Sørensen, Øystein, 154–155. Oslo: Cappelen, 1995.

Roughvedt, Bernt: *Med penn og pistol. En biografi om politiminister Jonas Lie*. Oslo: Cappelen Damm, 2010.

Ruck, Thomas: Trolle, Fjorde, Wiking. Die vorherrschenden Norwegenbilder im deutschsprachigen Raum des 20. Jahrhunderts und darüber hinaus. Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades eines Magisters der Philosophie. Karl-Franzens-Universität Graz, 2011. Hentet fra <http://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/content/titleinfo/216286?lang=en> [den 20.02.2019].

Ryymän, Teemu: «De nordligste finner». *Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten 1800-1939*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Tromsø, 2004.

——— «Å arbeide med tekstanalyse». I *Historikerens arbeidsmåter*, redigert av Melve, Leidulf, Ryymän, Teemu, 44–69. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.

Rönnqvist, Carina, Tjelmeland, Hallvard, Salo, Matti, Kiselev, Alexey, Golubev, Alexey: «Chapter 5: The Impact of Second World War (1939–1955)». I *The History of the Barents Region*, redigert av Elenius, Lars, Golubev, Alexey, Lähteenmäki, Maria, Tjelmeland, Hallvard, 304–334. Oslo: Pax Forlag, 2014.

Schmitt, Peter F.: *Widerstand zwischen den Zeilen? Faschistische Okkupation und Presseleitung in Norwegen*. Köln: Pahl-Rugenstein Verlag, 1985.

von See, Klaus: *Deutsche Germanen-Ideologie*. Frankfurt: Athenäum Verlag, 1970.

Seiler-Kroll, Katrin: «Werbeposter des Nordens. Die historischen Plakate der großen deutschen Reedereien». I *Nordlandreise. Die Geschichte einer touristischen Entdeckung. Historien om oppdagelsen av turistmålet Norge*, redigert av Kinzler, Sonja, Tillmann, Doris, 168–177. Hamburg: Mare, 2010.

Sindt, Ruth: *Alltag für Soldaten? Kriegserinnerungen und soldatischer Alltag in der Varanger-region 1940–44*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2008.

Skodvin, Magne: *Norsk historie 1939–1945. Krig og okkupasjon*. Oslo: Det norske samlaget, 1991.

Skogheim, Dag: *Portretter av en fiende*. Oslo: Tiden, 1989.

Skorgen, Torgeir: *Rasenes opprinnelse. Rasetenkingens historie*. Oslo: Spartacus, 2002.

Soleim, Marianne Neerland: *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941–1945*. Oslo: Spartacus, 2009.

Stugu, Ola Svein: *Norsk historie etter 1905*. Oslo: Det norske samlaget, 2012.

Stuhl, Frauke, Hecker-Stampehl, Jan (red.), Henningsen, Bernd (utg.): *Norsk-tyske forbindelser gjennom hundre år. Ikke bare laks og pølser. Bok til utstillingen*. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005.

Sørensen, Øystein: «Forskningen om krigen i Norge. Tradisjonelle og nye perspektiver», i *Nytt Norsk Tidsskrift* 1989, s. 40–58.

——— «Himmler, Heinrich». I *Norsk krigsleksikon 1940–45*, redigert av Dahl, Hans Fredrik, Hjeltnes, Guri, Nøkleby, Berit, Ringdal, Nils Johan, Sørensen, Øystein, 171. Oslo: Cappelen, 1995.

——— «Nasjonalsosialisme». I *Norsk krigsleksikon 1940–45*, redigert av Dahl, Hans Fredrik, Hjeltnes, Guri, Nøkleby, Berit, Ringdal, Nils Johan, Sørensen, Øystein, 289. Oslo: Cappelen, 1995.

——— «Pangermanisme». I *Norsk krigsleksikon 1940–45*, redigert av Dahl, Hans Fredrik, Hjeltnes, Guri, Nøkleby, Berit, Ringdal, Nils Johan, Sørensen, Øystein, 321. Oslo: Cappelen, 1995.

——— «Rosenberg, Alfred». I *Norsk krigsleksikon 1940–45*, redigert av Dahl, Hans Fredrik, Hjeltnes, Guri, Nøkleby, Berit, Ringdal, Nils Johan, Sørensen, Øystein, 359. Oslo: Cappelen, 1995.

——— «Pangermanische Strömungen in Norwegen 1850–1945». I *Festschrift für Sten Gagnér zum 3. März 1996*, redigert av Kriechbaum, Maximiliane, 181–202. Ebelsbach am Main: Aktiv Druck & Verlag, 1996.

——— «Drømmen om det storgermanske rike. Pangermanismen i Norge ca. 1850–1945». I *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, redigert av Emberland, Terje, Sem Fure, Jorunn, 61–81. Oslo: Humanist Forlag, 2009.

Taskinen, Kari: *Nationalsozialistischer Sprachgebrauch in den Kriegsberichten der Propagandakompanie 680 von 1941 bis 1944. Eine sprachkritische Analyse ausgewählter Artikel der Frontzeitung 'Lapland-Kurier'*. Pro-Gradu-Arbeit. Universität Tampere, 2013.

Tjelmeland, Hallvard: «Krigens innvandrere». I *I globaliseringens tid 1940–2000*, bind 3, av Hallvard Tjelmeland, 11–40, *Norsk innvandringshistorie*. Oslo: Pax Forlag, 2003. Referert til som Tjelmeland, 2003a.

——— «Aviser som produsent og produkt av fellesskap – eksemplet Nord-Norge». I *Arbeiderhistorie. Årbok for Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek*, redigert av Eriksen, Knut Einar, Halvorsen, Solveig, Henriksen, Trond, Jansen, Trine S., Jensen, Lill-Ann, Terjesen, Einar A., Aaslund, Vivi, 157–175. Oslo: Universitetsforlaget, 2003. Referert til som Tjelmeland, 2003b.

—— «Aviser som historisk kilde». I *Å skrive i motvind : Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad 1934–1980*, av Roalsø, Else-Beth., Pressehistoriske skrifter nr. 3, 2004, 114–130.

—— «Nordlys». I *Norske aviser fra A til Å*, bind 4, redigert av Flo, Idar, *Norsk presses historie 1660–2010*, 244. Universitetsforlaget, 2010.

Tonkiss, Fran: «Discourse analysis». I *Researching Society and Culture*, redigert av i Seale, Clive, 403–423. London: Sage, 2012 (3. utgave).

Tvedt Olsen, Ove: «'Arbeid slik at de vinner nordmennene for meg.' Tysk Propaganda under okkupasjonen 1940-45». Masteroppgave. Universitetet i Bergen, 2015.

Uecker, Heiko: «Ikke bare Ibsen. Tanker om norsk litteratur i Tyskland». I *Tyskland–Norge: Den lange historien*, redigert av Simensen, Jarle, 101–113. Oversatt av Inger Utne. Oslo: Tano Aschehoug, 1999.

—— «'Magiske tråder...': Betragtninger om det tyske bildet av Norge». I *Norsk-tyske forbindelser gjennom hundre år. Ikke bare laks og pølser. Bok til utstillingen*, redigert av Stuhl, Frauke, Hecker-Stampehl, Jan, utgitt av Henningsen, Bernd, 280–282. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005.

Ugelvik Larsen, Stein: «Innledning». I *I krigens kjølvann. Nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*, redigert av Ugelvik Larsen, Stein, 9–30. Universitetsforlaget, Oslo 1999.

Umbreit, Hans: «Auf dem Weg zur Kontinentalherrschaft». I *Organisation und Mobilisierung des deutschen Machtbereichs. Erster Halbband: Kriegsverwaltung, Wirtschaft und personelle Ressourcen 1939–1941*. Bind 5, redigert av Kroener, Bernhard, R., Müller, Rolf-Dieter, Umbreit, Hans, 3–345. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1988.

Ustvedt, Yngvar: *Den varme freden – den kalde krigen. 1945–52*. Bind 1, «Det skjedde i Norge». Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1978.

Vonderau, Asta: «Innledning: Mentale kart». I *Norsk-tyske forbindelser gjennom hundre år. Ikke bare laks og pølser. Bok til utstillingen*, redigert av Stuhl, Frauke, Hecker-Stampehl, Jan, utgitt av Henningsen, Bernd, 222–224. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005.

Vossler, Frank: *Propaganda in die eigene Truppe. Die Truppenbetreuung in der Wehrmacht 1939–1945*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2005.

von Wedel, Hasso: *Die Propagandatruppen der Deutschen Wehrmacht*. Neckargemünd: Kurt Vowinckel Verlag, 1962.

Ytreberg, Nils A.: *Tromsø bys historie : 3*. Tromsø: Peder Norbye, 1971.

Ziemke, Earl F.: *The German Northern Theater of Operations 1940–1945*. Washington D.C.: Department of the Army, 1959.

## Webografi

Bergen Byarkiv: «Okkupasjonstidens Bergen, en historisk oversikt». Skrevet 15.01.2009, hentet fra <http://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/arkiv/14317264> [den 06.05.1941].

Deacademic.com, s.v. «Deutsche Polarzeitung». Uten dato, hentet fra <http://deacademic.com/dic.nsf/dewiki/322853> [den 12.09.2018].

Hagen, Knut-Øyvind: «70 år siden Herøya-bombingen», på NRKs nettsider. 24.07.2013, hentet fra <https://www.nrk.no/telemark/70-ar-siden-heroya-bombingen-1.11148502> [den 06.05.2019].

Johansson, Alf W.: «Kulturlivet i tredje riket mindre overvakt än man länge trott». I *Tidskriften Respons*, nr. 6 (2017), hentet fra *Tidskriften Respons'* hjemmesider <http://tidskriftenrespons.se/artikel/kulturlivet-tredje-riket-mindre-overvakat-man-lange-trott/> [den 17/4-2018].

Larsen, Svend Erik Løken: «Nationaltheateret», i *Store Norske Leksikon*. Sist oppdatert 13.03.2018, hentet fra <https://snl.no/Nationaltheateret> [den 28.01.2019].

Linkfang, s.v. «Deutsche Zeitung in Norwegen». Uten dato, hentet fra [http://www.linkfang.de/wiki/Deutsche\\_Zeitung\\_in\\_Norwegen](http://www.linkfang.de/wiki/Deutsche_Zeitung_in_Norwegen) [den 12.09.2018].

Meyer, Frank: «Norges plass i Hitlers Europa» i *Apollon* 1995, publisert på nett 01.02.2012, hentet fra *Apollons* hjemmesider <https://www.apollon.uio.no/artikler/1995/norges.html> [den 26.02.2019].

Nasjonalbiblioteket: «Laila». Uten dato, hentet fra <https://www.nb.no/filmografi/show?id=791576> [den 6/2-2019].

Norsk Teknisk Museum: «Tvangsarbeidets politiske økonomi: *Organisation Todt* i Norge under andre verdenskrig». Sist oppdatert 18.06.2013, hentet fra <https://tekniskmuseum.no/museet/100-forskning/969-tvangsarbeidets-politiske-okonomi-organisation-todt-i-norge-under-andre-verdenskrig> [den 13.05.2019].

Regjeringen.no: «Norske departementer 1940–1945». Sist oppdatert 27.03.2014, hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/historiske-artikler/ministerier-regjeringer/norge-i-krig/departementene-1940-1945---under-tysk-ok/id438672/> [den 06.05.2019].

Skirbekk, Sigurd: «Propaganda» i *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 27.06.2018, hentet fra <https://snl.no/propaganda> [den 19.03.2019].

Wikipedia (engelsk), s.v. «Deutsche Zeitung in Norwegen». Sist oppdatert 05.07.2018, hentet fra [https://no.wikipedia.org/wiki/Deutsche\\_Polarzeitung](https://no.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Polarzeitung) [den 06.05.2019].

Wikipedia (norsk), s.v. «Deutsche Polarzeitung». Sist oppdatert 10.02.2018, hentet fra [https://no.wikipedia.org/wiki/Deutsche\\_Polarzeitung](https://no.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Polarzeitung) [den 12.09.2018].

Wikipedia (tysk), s.v. «Deutsche Zeitung in Norwegen». Sist oppdatert 15.08.2018, hentet fra [https://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche\\_Zeitung\\_in\\_Norwegen](https://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Zeitung_in_Norwegen) [den 06.05.2019].

## Appendiks 1: Nasjonalsosialistisk okkupasjonspresse: *Deutsche Polarzeitung* og *Polar-Kurier*

Formålet med dette appendikset er å avklare forholdene rundt og i *DPZ* og *P-K*. I den begrensede litteraturen som berører avisen virker mye å være antakelser basert på forventninger, men presenteres som realiteter. Ser man de ulike utsagnene om avisen i sammenheng, fremkommer det et forvirret bilde av hvem som egentlig produserte *DPZ* og hvem den var tiltenkt. Appendikset søker derfor å skape klarhet i *DPZ* og *P-K*s institusjonelle tilknytning, dens lesergruppe, avisens utvikling og dens formål. Før dette kan ta til, skisseres den bredere sammenhengen avisen eksisterte i. Første kapittel viste blant annet at Det tredje rike var preget av polykrati; overlappende oppgaveområder, rivninger og maktrivalisering. Dette kjennetegnet også den utstrakte nasjonalsosialistiske propagandaen, men preget, som vi skal se, ikke i like stor grad pressen i Det tredje rike og dets okkuperte områder, til tross for konkurrerende interesser. Appendikset starter med en redegjørelse av hvordan avisene ble brukt som redskap i nasjonalsosialismen, samt hvilken kontekst okkupasjonsavisene fungerte i, før funnene fra arkivundersøkelsene om *DPZ* og *P-K* presenteres.

### 1.1 Aviser som ledd i nasjonalsosialistisk propaganda

Aviser var ikke bare viktige for den verdensanskuelige indoktrineringen av soldater,<sup>563</sup> men ble tillagt stor vekt i propagandaen generelt. Ifølge Gerhard Hirschfeld mente nasjonalsosialistene at instruering og guiding av befolkningen, som dermed skulle påvirkes gjennom propaganda, var pressens funksjon.<sup>564</sup> Dette ble eksplisitt hevdet i et memorandum fra 1935: «'The Nationalist Socialist Weltanschauung sees in the press a means of educating the people for National Socialism. In consequence, the press is an instrument of the National Socialist state.'»<sup>565</sup> Hitler understreket selv betydningen av pressen for propagandaen og behovet for å ta kontroll over denne i og med dens påvirkning på befolkningen.<sup>566</sup> Etter nasjonalsosialistenes maktovertakelse ble pressen slik tatt kontroll over og ensrettet,<sup>567</sup> og det ble lagt stor vekt på styringen av mediedekningen. Blant annet fikk journalister fra 1933 beskjed i daglige rikspresse-

---

<sup>563</sup> Sindt, 2008: 130.

<sup>564</sup> Hirschfeld, 1988: 119.

<sup>565</sup> Hale, 1964: 154, siterer Brief Explanation of the Drafts of the Ordinance for Insuring the Independence of the Newspaper Publishing Industry, and the Ordinance on closing Publishing Firms for the Elimination of Unhealthy Competitive Competition (Photostat copy from the BDC), April 1935, LV Rundschreiben, File 2. Bemerk at Hale, 1964, til tross for at den er over 50 år gammel, fortsatt blir trykket i nye opplag og i 2016 ble referert til som standardverk om NSDAPs presse. Burmistr, 2016: 14.

<sup>566</sup> Se Hale, 1964: 76, 319; Koszyk, 1972: 348–349, 381.

<sup>567</sup> Se Burmistr, 2016; Hale, 1964; Koszyk, 1972.



konferanser om hvilke temaer som skulle dekkes og hvordan, i tillegg til andre oppfordringer. Likeså var nyhetsbyråene av stor betydning. Dette, mener Svetlana Burmistr, i stor grad påvirket mediedekningen av alt fra politikk til gåtene i avisene.<sup>568</sup> Om styringen hevder Oron Hale at «[i]n all these phases policy and guidance came from Adolf Hitler. Max Amann, director of the Party's publishing house, and his staff assistants, worked with a large degree of autonomy, but always along lines and toward goals approved by the Führer.»<sup>569</sup> Det aktive NSDAP-medlemmet Amann, som også var SS-medlem, var Reichsleiter für die Presse og direktør for NSDAPs sentralforlag Eher-Verlag.<sup>570</sup> Han ledet Reichspressekammer, som alle journalister måtte tilhøre; for det måtte de blant annet oppvise «tysk eller beslektet blod». Det var også en rekke krav og plikter for alle «Schriftleiter», som slik ifølge Hale «(...) were required by law to 'Regulate their work in accordance with National Socialism as a philosophy of life and as a conception of government'.»<sup>571</sup> Propagandaens rivalisering gjenfinnes også i pressen, og Amann skal både ha konkurrert med og stått Goebbels og Dietrich nære. Samtidig mener Hale at Amann var den Reichsleiter med størst autoritet innenfor sitt område.<sup>572</sup> Stabsleder i Verwaltungsamt des Reichsleiters für die Presse der NSDAP, samt stedfortredende leder for Reichsverband deutscher Zeitungsverleger, Rolf Rienhardt,<sup>573</sup> var imidlertid ifølge Burmistr den utførende kraften. Hitler hadde også personlig kontroll over pressen, blant annet ved korrektur av Oberkommando der Wehrmachts militærrapporter og ved å godkjenne Dietrichs daglige presseanvisninger, som han i visse tilfeller også kom med egne oppfordringer til.<sup>574</sup>

Pressen ble slik tillagt stor betydning, og dermed fikk kun ensrettede presseorgan eksistere i okkuperte land. I Norge ble blant annet Norsk Telegrambyrå og en rekke aviser nyordnet. Presse-sensur ble innført, og mens Wehrmacht hadde ansvar for den militære, hadde RKs Presseabteilung og NS' pressedirektorat ansvar for den politiske sensuren. Det var slik tre aktører involvert. Avisene skal ikke ha blitt førsensurert med unntak av det som var militært. Politisk ettersensur forekom kun i form av stikkprøver.<sup>575</sup> Antall aviser ble sterkt redusert som følge av sensur og

---

<sup>568</sup> Det skal ha blitt gitt 80 000–100 000 anvisninger mellom 1933 og 1945. Burmistr, 2016: 53, 55–58, 61.

<sup>569</sup> Hale, 1964: 14.

<sup>570</sup> Av Burmistr, 2016: 66, omtalt som Franz Eher Nachfolger GmbH. Standarte Druckerei- und Verlagsanstalt GmbH var Eher-Verlags holdingselskap. Burmistr, 2016: 67.

<sup>571</sup> Hale, 1964: 86. «Schriftleiter» omfattet alle som skrev, bearbeidet eller valgte ut materiale. Hale, 1964: 86; Koszyk, 1972: 365. Se også Burmistr, 2016: 42–45, som viser hvordan Reichspressekammer også var en måte å ekskludere «uønskede» journalister fra pressen, og hvordan journalistene med de nye forordningene måtte fravike objektivitets- og saklighetsprinsipper til fordel for nye moralske verdier og normer.

<sup>572</sup> Dussel, 2010 543; Hale, 1964: 16, 22–23, 27, 317; Koszyk, 1972: 364–365, 427.

<sup>573</sup> Burmistr, 2016: 90; Hale, 1964: 279–282. Det finnes noe forskjellige beskrivelser av Rienhardts posisjon; her holder jeg meg til Burmistr, 2016: 66 og Hale, 1964: Chart II.

<sup>574</sup> Burmistr, 2016: 63–64, 66; Hale, 1964: 320.

<sup>575</sup> Mosers beretning i mappe «G. W. Müller. Forklaringer etc.» RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409: 6–7.

ensretting, samt papirmangel. Flere aviser ble også slått sammen. Dette gikk blant annet utover Arbeider- og kommunistpressen i Norge. Papirmangelen førte dog også til begrensninger for de aviser som fikk fortsette.<sup>576</sup> Når det gjelder innholdet, viser Hans Fredrik Dahl eksempelvis at det ikke fikk publiseres militær følsom informasjon, samt ble det blant annet bestemt hvordan okkupasjonsregimet skulle omtales. Det fikk ikke rapporteres om handel mellom Tyskland og Norge eller skrives positivt om tidligere partier, kongefamilien eller eksilregjeringen. Ifølge Bjørg Evjen påvirket kontrollen med pressen også de tyske avisene i Norge, for hvilke hun antar at innholdet ikke «(...) gikk direkte imot tysk oppfatning.»<sup>577</sup> Fra norsk side var det stor interesse for aviser under okkupasjonen, og også i Tyskland økte avissalget under krigen som følge av nyhetsbegjær, i motsetning til at avisene før krigen ble sett på som kjedelig like eller politisk aggressive.<sup>578</sup>

For *DPZ* er særlig Abteilung Presse i HAVP i RK av interesse. Den ble ledet av Gauhauptstellenleiter Eiche og Schieferdecker frem til juli 1940, deretter av Eiche og Gauhauptstellenleiter Moser til og med februar 1941. Resten av krigen ledet Moser<sup>579</sup> avdelingen alene. Ifølge Müller var dens oppgave å videreføre instruksjer fra RMVP til den norske pressen og ettersensurere den samme, publisere uttalelser fra og forberede materiale for RK, samt fordele bilder og samarbeide med militærsensuren.<sup>580</sup> Terboven skal dog ha ment at sensuren ikke måtte være like streng som i Tyskland i og med nordmenns tilgang til så vel illegal som svensk presse, samt radio.<sup>581</sup> Om dette også gjaldt den tyske pressen, vites ikke. Hver dag mottok redaktører i norske aviser instruksjer om hva og hvordan som måtte publiseres, samt retningslinjer for kommentarer og hva som ikke fikk trykkes. Avisene kunne straffes fra advarsler til fengsel og avisstopp.<sup>582</sup> I av-

---

<sup>576</sup> Dahl, 2016: 133–134; Hjeltnes, 1990: 43–46, 50–54, 58–61; Moll, 1997: 227–229; Nøkleby, 1992: 153; Skodvin, 1991: 120, 142; Tvedt Olsen, 2015: 60–61. Bemerk at dette er en svært forkortet fremstilling av presseforholdene i Norge under okkupasjonen. Det har dog ikke vært rom for å gi et mer fullstendig bilde, og *DPZ* ses heller ikke i like stor grad som en del av den norske pressen. For en nærmere gjennomgang av pressestyringen i Norge i perioden, se Kildal, 1945. Se også Dahl, 2016: 126–146; Johansen, 1945; Moll, 1986: 479–488; Ottosen, 2010: 359, 374–400; Ottosen, Røssland, Østbye, 2012: 101–108; Schmitt, 1985.

<sup>577</sup> Evjen, 2015: 86.

<sup>578</sup> Dahl, 2016: 134; Hale, 1964: 235–236, 276.

<sup>579</sup> Bemerk at Moser hadde kjennskap til presse og propaganda fra tidligere gjennom sitt diplomarbeid samt arbeid blant annet ved Gaupresseamt Hessen-Nassau og Landesstelle Hessen-Nassau des RMVP og som pressereferent. RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 1–3.

<sup>580</sup> NHM, 187, Report No: PWIS (Norway)/106. Report on the interrogation of Min.-Dirigent and SS Oberführer (honorary) G.W. Müller: 2, 4–5. Se også RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning). Bemerk at Moser for samarbeidet med Eiche viser til at det ikke var noen tydelig ansvarsfordeling mellom de to lederne, noe som vanskeliggjorde arbeidet. Eiche skal ha sluttet på grunn av konflikt med Müller. RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 5.

<sup>581</sup> NHM, 187, Report No. PWIS (Norway)/56. Report on interrogation of J. J. Moser 01.02.1946: 1. Se også RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 7.

<sup>582</sup> NHM, 187, PWIS (Norway)/56: 2. Se også RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 8–11.

hør etter krigen viser Moser til sju aviser og tidsskrifter for den tyske pressen i Norge: *Deutsche Zeitung in Norwegen* og *Deutsche Polarzeitung*, samt *Deutsche Monatshefte in Norwegen*, *Die Wacht in Norden*, *Front und Heimat*, *Deutsch-Norwegische Wirtschaftszeitschrift* og *Die Deutsche Frau in Norwegen*. De to sistnevnte ble stoppet med den nevnte papirrasjoneringen. I og med at kun *Wacht in Norden* poengteres å ha blitt utgitt av Wehrmachtpropagandagruppe, gis det inntrykk av at de andre er RK-produkter. I tillegg ble *Das Reich*, *Sirene* og *Unser Heer* trykket i Norge på grunn av bombing i Tyskland.<sup>583</sup> Moser hevder å ha bygd opp presseavdelingen etter RMVP og Aussenpolitisches Amts tilsvarende institusjoner. Av underavdelingene<sup>584</sup> er det særlig Almen pressepolitikk og dagsaviser som kan ha vært aktuell for DPZ, da dennes oppgaver blant annet omfattet å gi ut dagsaviser.<sup>585</sup> Ut i fra Mosers beretning fremstår Terboven som å ha vært ganske involvert i arbeidet, og fikk blant annet rapporter om norsk mediedekning og hadde det avgjørende ordet i stoppingen av aviser og fengsling.<sup>586</sup>

Dermed fantes det både militære og sivile aviser, utgitt av Wehrmacht henholdsvis RK. I det følgende belyses sivile aviser i okkuperte land, da, som vi skal se senere, DPZ først og fremst må forstås som et sivilt medieprodukt. Derfor skal kun noen få poeng fremheves for de militære avisene: Det må understrekes at Eckhardt i sin undersøkelse av Wehrmachts frontaviser hevder at disse må ses som isolert fra rikspresen og i liten grad ble påvirket av RMVP, med unntak av innsettelse av hovedredaktør og PK-kompanisjefer, samt indirekte ved ministeriets politiske sensur av nyhetstjenestene. Militæravisene, hevder Eckhardt, var slik fullstendig skilt fra de sivile avisene, med unntak for noe overlapping når det gjaldt personale og organisering. Frontavisene sorterte under Wehrmachtpropaganda i OKW, og ble regnet som del av troppevelferden.<sup>587</sup> I midten av 1943 skal det ha funnets 52 tyske feltaviser i form av nyhetsblader, dags- eller ukeaviser, som skal ha fungert som nyhetsformidlere, til forsvar mot fiendtlig propaganda

---

<sup>583</sup> NHM, 187, PWIS (Norway)/56: 6. Se også RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 Mosers beretning): 19–22.

<sup>584</sup> Avdelingen var siden våren 1941 delt opp i underavdelingene «Almen pressepolitikk og dagsaviser, tidsskrifter og kulturpresse, sensur, informasjonsvesen og lektorat, økonomisk presse, billedpresse og arkiv». RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 6. Se også NHM, 187 PWIS (Norway)/56: 1–2. Dette samsvarer ikke fullstendig med fremstillingen av avdelingens 10 grupper hos Tvedt Olsen, 2015: 38: «(...) alminnelig pressepolitikk, dagspresse, kulturpresse, informasjonsvesen, nyhetsvesen, tidsskriftpresse, provinspresse, billedpresse, industri- og redaksjon.» DZN skal ifølge Tvedt Olsen, 2015: 40–42, ha vært under Gruppe dagspresse og ha blitt overvåket av Gruppe nyhetsvesen. Gruppe billedpresse hadde blant annet ansvar for å tilgjengeliggjøre bilder for den tyske pressen. Det fremkommer ikke hvor han har hentet disse opplysningene fra (i avsnittet om gruppene er det litt senere vist til NHM, 187, PWIS (Norway)/56: 1, som ut i fra opplysningene ovenfor fra denne kilden altså ikke kan stemme).

<sup>585</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 6. Utover presseavdelingen kan også Gruppe publikasjoner i propagandaavdelingen ha vært involvert, da de hadde ansvar for å formidle tyske trykkerioppdrag i landet og DPZ ble trykket i Tromsø. Det er imidlertid ikke spesifisert om dette var enkeltstående oppdrag eller alle tyske publikasjoner i Norge. Tvedt Olsen, 2015: 37.

<sup>586</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 5, 9–10.

<sup>587</sup> Eckhardt, 1975: 1–2, 8.

og påvirkning av soldatenes åndelige holdning. Avisene var rettet mot soldater, men ble også produsert av soldater som i sitt tidligere yrkesliv hadde arbeidet som journalister.<sup>588</sup> I denne sammenheng er det også interessant å bemerke at Ruth Sindt i sin undersøkelse av soldaters hverdagsliv i Varanger 1940–1944 viser at aviser og tidsskrifter var viktigste organ for nettopp den verdensanskuelige oppdragelsen. I sin oppstilling av aviser som soldatene i området fikk ta del av, nevnes dog *DZN*, men ikke *DPZ*.<sup>589</sup>

### 1.1.1 Sivile aviser i okkuperte områder

Med den tiltakende ekspansjonen, ble NSDAPs aktivitet utvidet, og det ble slik opprettet tyskspråklige aviser; de første i Polen høsten 1939. Burmistr viser hvordan disse bør betegnes som okkupasjonsaviser; «Besatzungspresse»,<sup>590</sup> som hun mener utgjorde en ny avistype i og med sitt distribusjonsområde, målgruppe, okkupasjonskontekst, samt journalistenes arbeid som legitimering av okkupasjonspolitikken. Som sentral for presseaktiviteten i de okkuperte områdene frem til 1943 betoner Hale Rienhardt, som dog hadde et konfliktfylt forhold til Amann fra 1938 og ble avsatt i 1943,<sup>591</sup> noe som ifølge Hale innebar fjerningen av «(...) the last moderating influence, and the most radical party policies in the publishing industry now had full play».<sup>592</sup> Deretter overtok Wilhelm Baur. Ifølge Hale hadde Amann likevel full makt over avisene i de okkuperte områdene.<sup>593</sup> Burmistr betoner Rienhardt som den som «egentlig» hadde ansvar og satte i gang okkupasjonsavisene, mens Amann skal ha hatt ansvar for alle okkupasjonsaviser, forlagene, forlags- og redaksjonelle saker samt samarbeidet med militæret og de sivile.<sup>594</sup> Avisene var ifølge Hale rettet mot sivile lesere og identifiserte seg med

the country or region in which they appeared, and were independent of the papers issued for the troops by the Wehrmacht propaganda staffs. They were German papers in style, format, and content, and served as communication channels between the occupation authorities and the indigenous population.<sup>595</sup>

Til tross for dette viser Hale og Burmistr at militæret ofte forpliktet seg til å kjøpe store antall samt distribuerte aviser til tropper i området. Slik later de sivile avisene i de okkuperte områ-

---

<sup>588</sup> Eckhardt, 1975: 1–2; Vossler, 2005: 191.

<sup>589</sup> Sindt, 2008: 130. Imidlertid undersøker Sindt Varanger-området, som ifølge Korsnes og Dybvig, 2018: 34, tilhørte 20. Gebirgsarmee Armeeoberkommando, hvis grense til Armeeoberkommando Norwegen gikk ved Nordkinnhalvøya. Da de dog mottok *DZN*, fremstår det som underlig at de ikke mottok *DPZ*.

<sup>590</sup> I motsetning til begrepene brukt i samtiden: «deutsche Auslandszeitungen», «politische deutsche Tageszeitungen» og «deutsche Zeitungen», som Burmistr, 2016: 80, mener ikke viser det spesifikke ved avisene.

<sup>591</sup> Koszyk, 1972: 364, 386–387, 392.

<sup>592</sup> Hale, 1964: 299.

<sup>593</sup> Hale, 1964: 279–280, 299. Se også Burmistr, 2016: 63, 90, som mener at Amann og Rienhardt kunne føre en egen pressepolitikk i stor grad uavhengig av Goebbels og Dietrich, og at Amann og Goebbels trolig raskt ble enige om Amanns ansvar for okkupasjonsavisene.

<sup>594</sup> Burmistr, 2016: 90–91.

<sup>595</sup> Hale, 1964: 279. Bemerk dog at Burmistr, 2016: 105, viser hvordan blant annet *DZN* skilte seg fra de tyske ved større format og en sju-spaltet oppdeling.

ene også til å i stor utstrekning ha blitt lest av militære,<sup>596</sup> slik også Eckhardt viser: Ifølge ham ble avisene abonnert på av først og fremst av Wehrmacht, deretter av okkupasjonsmyndighetene, tyske selskap og kontor, tyskere og tyske gjennomgangsreisende, samt ble solgt rundt om i landet. Likevel hevder Eckhardt at kun Wehrmacht må ses som lesere av avisene, og at andelen historie og kultur om landet avisen ble utgitt i, kan forklares med at soldatene på sin fritid skulle beskjeftige seg med sivile saker. Wehrmacht og annonsene skal ha hatt stor betydning for avisenes finansielle grunnlag, og Eckhardt mener derfor at Rienhardts utsagn om at avisene etter å ha fått starthjelp ikke ble subvensjonert virker rimelig.<sup>597</sup> Burmistr hevder imidlertid at okkupasjonsavisene var rettet mot *både* okkupanter og okkuperte befolkninger. Førstnevnte; både militære og sivile, var en «sentral målgruppe»,<sup>598</sup> mens de okkuperte gjennom avisene skulle «'aus erster Hand die deutsche Politik und ihre Motive kennen und verstehen zu lernen.'»<sup>599</sup> Nasjonal-socialismens ulike vurderinger av de okkuperte påvirket dog innholdet i avisene, og nordmenn ble eksempelvis sett på som mer relevante lesere enn ukrainere. Videre kunne avisene abonneres på i Tyskland og de okkuperte områdene. Avisene, mener Burmistr, ble ulikt preget alt etter sine rammebetingelser, som igjen hang sammen med okkupasjonspolitikk, land og personlige faktorer.<sup>600</sup>

*Deutsche Zeitung in Norwegen (DZN)* var en slik avis, og ble etablert 20. mai 1940 etter Terbovens forslag, som skal ha spurt Amann om økonomisk støtte og personale. Slik møttes Terboven, Amann og Rienhardt, samt Europa-Verlags Geschäftsführer Julius Mundhenke og *DZN*s hovedredaktør Kurt Teege i Oslo for å diskutere avisetableringen.<sup>601</sup> I og med avisens suksess ble lignende aviser etablert i andre okkuperte områder, og Europa-Verlag GmbH<sup>602</sup> ble satt opp som holding- og forvaltningsselskap under Verwaltungsamt for å styre, finansiere og administrere avisene. Europa-Verlag var et datterselskap av NSDAPs sentralforlag Franz Eher Nachf.. Dette skal det ha vært enighet om mellom Amann, Dietrich og Goebbels. Burmistr fremhever retningslinjer fra 1919 for presse i «Abtretungsgebieten», hvor det ble poengtert at avisene skul-

---

<sup>596</sup> Burmistr, 2016: 113; Hale, 1964: 279–281.

<sup>597</sup> Eckhardt, 1975: 6–7.

<sup>598</sup> Burmistr, 2016: 81.

<sup>599</sup> *Ibid.*, 81.

<sup>600</sup> *Ibid.*, 80–82, 84, 114, 327–328.

<sup>601</sup> Burmistr, 2016: 86; Eckhardt, 1975: 5; Hale, 1964: 280. Hos Eckhardt, 1975: 37, 40–41, finnes flere opplysninger om *DZN*. Blant annet deltok personale fra Propagandastaffel N i avisen, som også foretok den militære sensuren frem til de trakk seg ut sommeren 1940. Sensuren av avisen ble da overtatt av det nyopprettede Wehrmacht-propagandaoffizier (W-PrO), som også hadde ansvar for fordelingen av den (og fra februar 1941 også av *DPZ*) i Wehrmacht. *DZN* ble trykket i *Aftenpostens* trykkeri. Til tross for at *DZN* var en sivil dagsavis, skal også denne bare ha blitt lest av soldater

<sup>602</sup> Heretter Europa-Verlag.

le være både redaksjonelt og økonomisk selvstendige i stor grad, mens forvaltning, det forretningsmessige, tekniske samt påvirkningen på de viktigste ansatte skulle gjøres av et sentralt forvaltningskontor i Berlin. Slik mener hun at Europa-Verlag holdt seg mye i bakgrunnen. Som vi skal se, tyder mye på at dette ble fulgt for *DZN* og *DPZ*. Selv om avisene ikke var noen hemmelighet, mener Burmistr videre at det ikke ble skiltet med forbindelsen til Europa- og Eher-Verlag i de okkuperte områdene, for å ikke redusere avisenes politiske betydning og troverdighet: De skulle slik ikke være offisielle, til tross for sitt nasjonalsosialistiske preg.<sup>603</sup> Alle avisene hadde en «Berliner Vertretung der Schriftleitung» som formidlet instruksjoner, stoff og informasjon.<sup>604</sup> Avisene; også *DZN*, ble startet opp etter samme mønster: Delegasjoner fra Verwaltungsamt var aktive i oppstartsfasen og inngikk avtaler med lokale avistrykkerier, forhandlet med Wehrmacht, sørget for kommunikasjonskanaler og teknisk utstyr, samt innhentet personale; ifølge Hale fra Eher-avisene og ifølge Burmistr fra Eher-forlaget. Sistnevnte skulle helst kjenne til eller være villige til å bli kjent med landet. En fra Abteilung Schriftleitung i Verwaltungsamt, bestående av to–tre erfarne journalister, var hovedredaktør for avisene og bidro de første ukene eller månedene. Samme avdeling fortsatte å «betreue» avisene, som delvis også tilhørte Standarte-Druckerei und Verlags GmbH, likeså tilknyttet Verwaltungsamt.<sup>605</sup> Samtidig påvirket også lokale og personlige forhold avisutviklingene.<sup>606</sup>

Med utgangspunkt i samtidige kilder; avisartikler fra 1942 og Handbuch der deutschen Tagespresse fra 1944, hevder Andreas Laska at okkupasjonsavisene hadde to formål: Å tilby tyskerne i landet en tyskspråklig avis, samtidig som de fungerte propagandistisk overfor den okkuperte befolkningen. Det ble uttrykkelig hevdet i de refererte kildene at avisene var våpen og del av krigen: «Die deutschsprachige Presse ist eine Waffe, wie jede andere im Hitlerschen Heer».<sup>607</sup> I likhet med Laska viser Burmistr at okkupasjonsavisene ble etablert etter mottoet «Dem Schwert folgt die Zeitung».<sup>608</sup> Det oppfattede formålet mener Burmistr kan utskilles i avisenes første utgaver henholdsvis publikasjoner til avisjubileum, og i andre samtidige presseutgivelser. For de tyske leserne skulle de formidle nyheter og være en forbindelse hjemover, samtidig som

---

<sup>603</sup> I 1944 var slik 27 slike selskap tilknyttet Europa-Verlag, som i tillegg også hadde ansvar for noen andre presseselskap. Europa-Verlag Burmistr, 2016: 9, 91–92, 94–95; Eckhardt, 1975: 4–5; Hale, 1964: 280–281. I en opplysning av avisene viser Hale, 1964: 281, til 20 aviser; for Norges del kun til *DZN*. For en mer inngående fremstilling av Europa-Verlag, se Burmistr, 2016: 90–98.

<sup>604</sup> Burmistr, 2016: 98.

<sup>605</sup> Burmistr, 2016: 96, 99–101; Eckhardt, 1975: 4–5; Hale, 1964: 281, 313, Chart II. Se også Burmistr, 2016: 86, 88–90.

<sup>606</sup> Burmistr, 2016: 99.

<sup>607</sup> Laska, 1999: 12, siterer *Aargauer Tagblatt*: «Propaganda als Helfer», 05.12.1942.

<sup>608</sup> Burmistr, 2016: 9, siterer Hillenbrandt, Ludwig: «Dem Schwert folgt die Zeitung» i *Deutsche Presse* 31.01.1942: 20.

de også skulle etablere forbindelsen til området leserne befant seg i, og slik belyse det som var interessant for leserne på deres steder; videre «Brücken zwischen Deutschland und den Bewohnern des Landes schlagen und das gegenseitige Verstehen im Interesse der beiden Seiten fördern».<sup>609</sup> Endelig skulle avisene være formidlingskanal for okkupasjonsmyndighetene. Slik fastslår Burmistr at avisene hadde en «europeisk oppgave», samtidig som de skulle vise Tysklands pressevennlighet.<sup>610</sup> Ovenfor de okkuperte befolkningene skulle avisene rettferdiggjøre okkupasjonspolitikken og rette på bildet av Tyskland. Videre ønsket man at okkupasjonsavisene skulle påvirke den nasjonale pressen i de okkuperte områdene.<sup>611</sup> Slik ser hun opprettelsen av avisene i lys av antakelsen om at den tyske ledelsen i Europa skulle være varig: «Die Gründung von deutschsprachigen Tageszeitungen in besetzten Ländern war ein deutliches Zeichen des deutschen Anspruches auf dauerhafte Herrschaft und Einfluss in Europa.»<sup>612</sup> Avisene, mener hun, hadde slik politiske, men også økonomiske mål.<sup>613</sup>

Burmistr viser til flere sensurinstanser for avisene. Først hadde redaksjonene selv ansvaret for sensuren, hvor viktigheten av kvalitet for det tyske omdømmet var av betydning. Hun eksemplifiserer med *DZNs* hovedredaksjon, som strengt vurderte alt materiale, og avviste noe. Deretter ble avisene vurdert av okkupasjonsmyndighetene, og kritikk fra Tyskland kunne komme ved uetterfulgte direktiver, noe Referat Lektorat i Abteilung Deutsche Presse i RMVP var ansvarlig for.<sup>614</sup> Imidlertid nøt de okkuperte områdene større frihet, både hva gjelder Wehrmachts propagandaavdelinger, som ikke alltid fulgte anvisningene fra Berlin,<sup>615</sup> og okkupasjonsavisene, som hadde større frihet enn pressen i Tyskland. Dette fremkommer hos både Burmistr, Eckhardt og Hale. Sistnevnte viser at Amann i avhør i 1945 skal ha sagt at de beste redaktørene ble valgt til avisene, hvorav visse havnet i konflikt med Dietrich og Goebbels som følge av å ikke alltid ha etterfulgt deres direktiver. I slike saker støttet Amann redaktørene, av Amann selv forklart med at «[s]ince these papers were produced and read abroad, you have to have something more in them than National Socialist propaganda.»<sup>616</sup> Til Eckhardt skal Rienhardt også ha uttalt at avis-

---

<sup>609</sup> Burmistr, 2016: 83.

<sup>610</sup> Dette kom eksplisitt frem i Europa-Verlags tittel, som beskrev forlaget som «'Vorkämpfer für ein neues Europa', 'Mittler von Volk zu Volk' und 'Zeugen einer weltweiten deutschen Pressekraft'». Burmistr, 2016: 83, sitterer Hillenbrandt, Ludwig: «Dem Schwert folgt die Zeitung» i *Deutsche Presse* 31.01.1942: 21.

<sup>611</sup> Burmistr, 2016: 83–84.

<sup>612</sup> Ibid., 327.

<sup>613</sup> Europa-Verlag skulle slik være økonomisk fremgangsrikt. Ibid., 9, 80, 113. Jf. også Ibid., 12–13, henvisning til Sauer, Christoph: *Der aufdringliche Text. Studien über NS-Ideologie, Sprachpolitik und Propaganda in der Besatzungspresse*, 1990: 23, som ser okkupasjonsavisene som uttrykk for nasjonalsosialistenes ideologiske taktikk.

<sup>614</sup> Burmistr, 2016: 104, 108–109.

<sup>615</sup> Eckhardt, 1975: 21; Moll, 2001: 137–138.

<sup>616</sup> Hale, 1964: 282. Se også Eckhardt, 1975: 6, som viser at avisene selv skal ha hatt det fulle ansvaret for innholdet; dog innenfor nasjonalsosialistiske rammer.

ene selv hadde fullt ansvar for sitt innhold, noe Eckhardt ser i lys av Verwaltungsamt interesse av avisenes mulighet til å forbedre det tyske omdømmet gjennom kvalitet. Videre betegner Eckhardt RMVPs sensur som «slapp».<sup>617</sup> Burmistr mener også at ensrettingen av pressen ikke var helt fullstendig, og at det blant annet overfor okkupasjonsavisene ble tillatt «[g]ewisse Differenzierungen und Gestaltungsräume».<sup>618</sup> Eksempelvis kunne tekniske problemer bidra til at instruks fra Berlin ikke kom frem og at redaktørene slik sto mer fritt; dog poengterer Burmistr at denne muligheten sjeldent ble utnyttet. Til tross for en relativt større frihet, preget dog nasjonalsosialismen også de tyske avisene i de okkuperte områdene, og Eckhardt hevder at «sämtliche Schriftleiter der Verpflichtung gegenüber dem NS-Gedankengut durchaus bewußt waren.»<sup>619</sup> Slik mener også Hale at avisene ble kjennetegnet av «nazi journalism», samtidig som de utgjorde bedre kilder til informasjon og nyheter enn avisene i Tyskland. Noen aviser ble dog ekskludert.<sup>620</sup> Likeså viser Eckhardt og Burmistr til at en viss kontroll fant sted gjennom utvalget av journalister,<sup>621</sup> mens Burmistr i tillegg viser at det politiske ble sikret ved inntak av artikler fra Berlin, Wehrmacht og Europa-Verlag. Burmistr refererer likeså til Amann og Rienhardts utsagn som vist ovenfor, og mener at det dreide seg om noe større spillerom med mindre avvik som trolig ikke var synlige for leserne, samt tilpasning til de lokale lesergruppene i hvordan saker ble formidlet. Slik slår hun fast at det gjennom utvalg av journalistene og stoffet fra Tyskland likevel var en «(...) ideologische Grundkonsens (...) Antisemitische, antibolschewistische und antidemokratische Feindbilder und positive Deutschlandbilder waren für die Besatzungszeitungen genauso kennzeichnend wie für die reichsdeutschen Zeitungen.»<sup>622</sup>

## 1.2 *Deutsche Polarzeitung* og *Polar-Kurier*

I og med uenigheten om *DPZ* og *P-K* gis det først en redegjørelse av hvordan *DPZ* og *P-K* har blitt beskrevet i faglitteratur; først og fremst deres institusjonelle tilknytning og lesergruppe. Deretter diskuteres selve *DPZ*; først oppstarten i februar 1941, hvilket også ses i forbindelse med avisens formål og lesergruppe. Så presenteres funnene om hvilke aktører avisene var forbundet med, samt redegjøres det for hvem som arbeidet i avisen. Deretter belyses *P-K*. Til slutt antydes avisens innhold, og avslutningsvis oppsummeres resultatene.

---

<sup>617</sup> Eckhardt, 1975: 8.

<sup>618</sup> Burmistr, 2016: 62.

<sup>619</sup> Eckhardt, 1975: her 8. Se også Eckhardt, 1975: 6.

<sup>620</sup> Visse forbehold må dog tas for dette utsagnet, ettersom det ble hevdet av Amann i nettopp et forhør i 1945. Hale, 1964: 282. Burmistr, 2016: 110, viser også til at okkupasjonsavisene; blant annet *DZN*, ble brukt for informasjon av de allierte.

<sup>621</sup> Burmistr, 2016: 329; Eckhardt, 1975: 8.

<sup>622</sup> Burmistr, 2016: 111–112.



### 1.2.1 Litteraturgjennomgang

Dersom man ser litteraturen som finnes om *DPZ* i sammenheng, melder seg raskt spørsmålet om *DPZ* var en militær eller sivil avis, samt hvem den var rettet mot. Hos flere fremtrer avisen først og fremst som en militær sådan, mens visse beskriver den som en sivil avis. Dette må videre ses i forbindelse med hvordan *DZN* beskrives, som *DPZ* var en utgave av. Avisens institusjonelle tilknytning er av stor betydning, da det må antas at denne i stor grad påvirket avisens formål og innhold, og dermed også påvirket fremstillingen av nordmenn, som undersøkes i de etterfølgende kapitlene. For det følgende må det bemerkes at med unntak av Dag Skogheim, er *DPZ* ikke forskernes hovedemne, og belyses slik kun marginalt.

Guri Hjeltnes mener at *DZN* var en soldatavis; med dette vites imidlertid ikke om det skal forstås som at avisen var en militær avis eller en avis rettet mot soldater.<sup>623</sup> I et foredrag holdt for Nordlys Pensjonistforening av Skogheim fremstår *DPZ* som en militær avis i og med betoningen av krigskorrespondenter og avisen i forbindelse med troppevelferd og ideologisk dannelses. Han hevder slik at *DZN* ble trykket som følge av soldatenes behov for aviser, mens *DPZ* ses i lys av soldatene i nord, samt angrepet på Sovjetunionen, hvorfor troppevelferden måtte organiseres. Avisen, viser Skogheim, inneholdt blant annet reportasjer om livet i Nord, og journalistene fikk inspirasjon av klimaet og kulturen, samt gjennom å møte nordmenn fikk muligheter til å «møte livet som det FAKTISK artet seg hos det folk de okkuperte. Da møtte de tyske krigskorrespondentene en kultur så fremmed, så forunderlig og samtidig så spennende at de ofte har måtte gi seg helt over.»<sup>624</sup> Han tolker innholdet som at «[d]e tyske krigskorrespondentene som arbeidet i den store samleorganisasjonen Die Wehrbetreuung – må tydeligvis ha satt stor pris på å få oppdrag som lite eller intet hadde å gjøre med krigen og massedrapene og elendigheten ved frontene.»<sup>625</sup> Det var dog også beretninger fra soldatlivet i nord, hvor soldatenes vanskeligheter fremkommer, men fremstilt slik at det unngikk å fjernes i sensuren. Slik fremstiller Skogheim tydelig *DPZ* som en militæravis. I hans bok *Portretter av en fiende* finnes færre opplysninger; her vises det til at *DPZ* skulle fordeles i de «polare områdene»,<sup>626</sup> herunder både i Norge og til tyske soldater på Kola og i Finland. Skogheim beskriver avisen som «meget allsidig»,<sup>627</sup>

---

<sup>623</sup> Hjeltnes viser også til *P-K*, men beskriver den ikke nærmere enn at den ble trykket i *Nordlys'* lokaler med et opplag på 20 000. Hjeltnes, 1990: 53.

<sup>624</sup> AIN/NA143/251/L0014/0020 (Skogheim, udatert): 8. Foredraget er trolig holdt etter utgivelsen av *Portretter av en fiende* i 1989, da det henvises til boka i foredraget.

<sup>625</sup> AIN/NA143/251/L0014/0020 (Skogheim, udatert): 5.

<sup>626</sup> Skogheim, 1989: 84.

<sup>627</sup> *Ibid.*, 85.

med både kultur og beretninger fra fronten. Samtidig var avisens ideologiske preg tydelig, men er han, med en økende glorifisering av militæret.<sup>628</sup>

Skogheim er ikke alene om å se *DPZ* som en militær avis. Martin Moll hevdet også i 1986 at *DPZ* som «Wehrmachtszeitschrift» ble utgitt av «[e]ine Handvoll Offiziere rund um den W.Pr. O., Hauptmann Ehmer und ab Mai 1942 Oberstleutnant Rosenau, die jeweils in Personalunion auch eine der PK's führten».<sup>629</sup> Frank Vossler sier i sin studie av Wehrmachts troppevelferd under andre verdenskrig i en fotnote det samme; at frontavisen *DPZ* ble styrt av W-PrO ved Wehrmachtbefehlshaber, som også påvirket *DZN* militært.<sup>630</sup> Fotnoten hører imidlertid til et avsnitt om avisene soldatene fikk ta del av, hvor Vossler hevder at «[d]er Freibezug deutscher Zeitung- en in besetzten Gebieten (z.B. 'Deutsche Zeitung in Norwegen' (...) war nur für Truppenteile möglich, die keine tägliche Frontzeitung erhielten».<sup>631</sup> Dette kan forstås som at *DZN* – og også *DPZ* som utgave av *DZN* – ikke skal forstås som frontavis; muligens ikke som en daglig sådan. Tvedt Olsen hevder at *DZN* ble gitt ut av RK, og trolig sorterte under Gruppe dagspresse i Abteilung Presse i HAVP.<sup>632</sup> Han mener videre at *DZN* med sine nyheter om krigen, skildring av forhold i landet samt politiske kommentarer var rettet mot militære og sivile tyskere, men nok også ble lest av nordmenn. Krigspropagandaen i avisen mener han skulle tjene den tyske moralen samt bevare roen hos nordmenn.<sup>633</sup> Senere hevder han imidlertid at en avistropp; dermed i Wehrmacht, var ansvarlig for *DPZ*, som han mener var rettet mot tyske soldater: «en avistropp hadde ansvar for Deutsche Polarzeitung og besto av redaktører, trykkerigruppe med håndsettere, fagarbeidere, billedjournalist, distribusjonsleder, stenograf og hjelpearbeidere.»<sup>634</sup> Med tanke på at *DPZ* presenterte seg som en underutgave av *DZN*, er det dog usannsynlig at de ble produsert av to ulike institusjoner.

---

<sup>628</sup> Ibid., 84–85.

<sup>629</sup> Moll, 1986: 441.

<sup>630</sup> «die 'Deutsche Zeitung in Norwegen' in militärischer Hinsicht durch den WPrO beim WB Norwegen beeinflusst wurde. Ebenso steuerte der WPrO die Wehrmachtfrontzeitungen 'Wacht im Norden', 'Der Polarkreis' und die 'Deutsche Polarzeitung'» Vossler, 2005: 201.

<sup>631</sup> Vossler, 2005: 201. Det tyder også Vosslers, 2005: 203, påstand om at aviser som *Pariser Zeitung* og *Brüsseler Zeitung*, som det har blitt henvist til sammen med *DZN*, ikke fungerte som erstatning for arméavisene.

<sup>632</sup> Tvedt Olsen, 2015: 40, skriver dog at «Gruppe dagspresses arbeidsområde var informasjonsvirksomhet samt overvåkning og sensur overfor den norske presse, Deutsche Zeitung in Norwegen, nyhetsbyråene Norsk Telegrambyrå (NTB) og det tyske nyhetsbyrå», og det er derfor uklart om han mener at gruppen hadde ansvar for sensuren overfor avisen eller avisen i seg. Videre skal Gruppe nyhetsvesen ha hatt ansvar for å overvåke nyhetene i *DZN*. Tvedt Olsen, 2015: 41.

<sup>633</sup> Ibid., 12, 39–40. Bemerk diskrepansen mellom å i første setning poengtere at *DZN* «gir et bilde av tysk propaganda» for i neste setning å hevde at den «fremstår som en seriøs nyhetsformidler på linje med dagens Aftenposten med dekning av krigsnyheter, norsk og tysk kulturliv og norske sportsnyheter.» Ibid., 12, se også 40.

<sup>634</sup> Ibid., 58.

Hos Skogheim, Moll, Vossler og Tvedt Olsen fremstår slik *DPZ* som en militæravis, rettet mot soldater. Videre beskriver Tjelmeland *DPZ* som avis for «dei tyske soldatane i nord», og omtaler *P-K* som en soldatavis. I artikkelen i *Nordlys* fra 1988 betegnes *DPZ* som soldatavis.<sup>635</sup> Dette gjelder også Hjeltnes' beskrivelse av *DZN*, som dog hos Tvedt Olsen virker å ha tyskere i Norge generelt som målgruppe. Hos Hans Umbreit fremstår også *DZN* som rettet mot de tyskere som befant seg i landet under okkupasjonen: Han viser at hvert okkuperte område fikk minst en stor tysk avis «als repräsentative Stimme des Reiches»,<sup>636</sup> og eksemplifiserer med *DZN*, som han mener var «gleichzeitig Kampfblatt, Bulletin der Besatzungsverwaltung und Tageszeitung für Soldaten, reichs- und volksdeutsche Zivilpersonen.»<sup>637</sup> Umbreit nevner imidlertid ikke *DPZ*, og gir ingen nærmere opplysninger om hvorvidt *DZN* institusjonelt sett må oppfattes som sivil eller militær.

Bildet blir ikke tydeligere med Oron Hales fremstilling. Hale nevner ikke *DPZ*, men viser som tidligere nevnt til opprettelsen av *DZN* etter Terbovens ønske med hjelp fra Amann. *DZN* ses slik som en av de tyske avisene i okkuperte områder under Europa-Verlag, som Hale mener var rettet mot sivile lesere og var «communication channels between the occupation authorities and the indigenous population»,<sup>638</sup> selv om de også ble lest i Wehrmacht.<sup>639</sup> Hale ser slik *DZN* som en sivil avis, men i motsetning til Skogheim, Tvedt Olsen, Vossler, Hjeltnes og Umbreit kan han forstås som at den okkuperte befolkningen var den tilsiktede lesergruppen, i tillegg til det vagt beskrevne «sivile».<sup>640</sup> Utover Hale mener Eckhardt, Burmistr og Schmitt at så vel *DZN* som *DPZ* må forstås som sivile aviser. Eckhardt viser dog at *DPZ* i stor grad ble produsert ved hjelp av soldater frem til juli 1943, men deretter var rent sivil. Videre mener han at *DPZ* til tross for en sivil profil, primært ble lest av Wehrmacht. Begge aviser tilhørte Europa-Verlag samt delvis Standarte-Druckerei und Verlags GmbH. Eckhardt beskriver imidlertid *P-K* som en frontavis, utgitt av PK 680.<sup>641</sup> Likeså viser Burmistr at *DZN* og *DPZ* var aviser under Europa-Verlag; samme konklusjon når også Schmitt om *DZN*, som han viser også ga ut *DPZ*. Dog hevder Schmitt at *DZN* var rettet mot tyskspråklige nordmenn, samtidig som den til stor del ble

---

<sup>635</sup> *Nordlys*: «Minnerikt møte uten bitterhet», 24.09.1988; Tjelmeland, 2003c: 232.

<sup>636</sup> Umbreit, 1988: 302.

<sup>637</sup> *Ibid.*, 303.

<sup>638</sup> Hale, 1964: 279.

<sup>639</sup> *Ibid.*, 279–281. Bemerk at Hale, 1964: 281, i sin oppstilling av Europa-Verlags aviser i Norge kun nevner *DZN* og ikke *DPZ*.

<sup>640</sup> Hale, 1964: 279.

<sup>641</sup> Eckhardt, 1975: 3–5, 7, 42, 135. Taskinen, 2013: 28, som for dette refererer til Eckhardt, 1975, tilslutter seg den sammensyn på *DPZ* som sivil avis. Standarte Druckerei- und Verlagsanstalt GmbH beskrives som Eher-Verlags holdingselskap; senere som datterselskap til Eher-Verlag og paraplyelskap for Gau-forlagene og partipressen. Burmistr, 2016: 67, 74.

kjøpt av Wehrmacht og RK. Ut i fra Burmistrs resonnement om okkupasjonsavisene, bør *DPZ* ha vært rettet mot både tyskere og nordmenn.<sup>642</sup>

Det er med andre ord et forvirret bilde som oppstår, og mangelen på klarhet i avisenes tilknytning er tydelig. I det følgende sammenstilles derfor de kilder som er funnet om *DPZ* og *P-K* med den tilgjengelige litteraturen, utover det som har blitt vist ovenfor. Det suppleres med opplysninger om *DZN* hvor det er relevant for *DPZ* og *P-K* eller det større bildet, men må understrekes at det er *DPZ* og *P-K*, og ikke *DZN*, som er undersøkelsens hovedobjekt. Det er derfor ikke søkt en fullstendig beskrivelse av *DZN*.

### 1.2.2 Etableringen av *Deutsche Polarzeitung*, dens formål og lesergruppe

Det ble ikke funnet mye om opprettelsen av *DPZ* i arkivene, og for dette må vi derfor i større grad støtte oss på annen litteratur. Eckhardt gir den mest detaljerte beskrivelsen, og viser hvordan *DZN* ble etablert i Oslo den 20. mai 1940, ikke lenge etter den tyske invasjonen av Norge. Da forsendelsen imidlertid kunne være opptil åtte dager forsinket, ble en egen utgave trykket i Tromsø vurdert fra slutten av 1940.<sup>643</sup> Kun for dette ble det funnet noen relevante kilder; noen bestillinger av materiale til klisjéeanstalten, rettet mot norske selskap, hvor det vises til at en tysk avis skal etableres i Tromsø. Lesergruppen formuleres i bestillingene som «die deutsche Wehrmacht in Nordnorwegen»,<sup>644</sup> hvilket kan forstås som at den antatte lesergruppen skulle være soldater. Bestillingene utgår fra *DZN*, og det tidligste brevet om forberedelsene til *DPZ* er datert den 26. november 1940.<sup>645</sup> I Presseabteilungsleiter Mosers beretning skildres det hvordan *Deutsche Zeitung in Norwegen* begynte å gi ut *DPZ* som en egen utgave, for hvilken forberedelsene trolig startet i 1940.<sup>646</sup> Sett i lys av disse kildene kan det slik forstås som at slik at *DPZ* senest ble startet planlagt i november 1940 av *DZN*.

---

<sup>642</sup> Schmitt, 1985: 165, viser hvordan *DZN* var uavhengig av soldatavisene, samt ble ledet og finansiert ved Europa-Verlag under Rienhardts Verwaltungsamt. Bemerk at Schmitt for dette baserer seg på Hale, 1964. Burmistr, 2016: 85; Schmitt, 1985: 165–166.

<sup>643</sup> Eckhardt, 1975: 5, 37, 41. Heysing, 1964: 125–126, 128, beskriver hvordan det den 15. mai 1940 ble ført samtaler mellom Staffelführer og Terbovens kontor og de militære nemndene om opprettelsen av en tysk avis i Oslo, som først og fremst skulle være rettet mot tyskere i Norge, men også tjene som frontavis for styrkene i Norge. Som resultat av samtaler skulle avisen settes i gang av Terbovens utsendinger, i tillegg ble to fra Propagandastaffel overført til avisens redaksjon. Som nevnt ble *DZN* opprettet fem dager senere. Behovet for en egen avis i nord er også synlig i samtaler ført i mai 1940 om opprettelsen av en egen avis for styrkene i Narvik, som hadde et sterkt nyhetsbehov som følge av isoleringen fra omverdenen. Det skal ha blitt gitt ordre om at avisen måtte gis ut så fort som mulig.

<sup>644</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Folder: Tromsø Klischee-Anlage: Kommunikasjon *DZN*-Firma Jens Aanesen, 12.12.1940.

<sup>645</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Tromsø Klischee-Anlage: Kommunikasjon Jens Aanesen-*DZN*, 26.11.1940.

<sup>646</sup> Det er skrevet som om *DPZ* ble utgitt av selve avisen *DZN*. Imidlertid tror jeg at det må forstås som at *DPZ* ble utgitt av forlaget *Deutsche Zeitung in Norwegen*, og ikke av avisen. Dette fremgår også av senere redegjørelser,

Ifølge Eckhardt skulle *DPZ* starte i midten av januar 1941, men ble for første gang utgitt den 9. februar 1941.<sup>647</sup> Det ble i jubileumsutgaven 9. februar 1944, tre år etter første utgave, vist til at det i starten av avisens levetid ikke var stor tiltro til dens suksess i og med det isolerte virkeområdet med vanskelige kommunikasjoner og med «de få mulighetene for overføring av nyhetsstoff som den pågående krigen gjorde enda mer komplisert.»<sup>648</sup> Til tross for dette, skrives det, ble avisen gitt ut regelmessig, og fikk ifølge dem selv «sine leseres tillit fordi den tok mål av seg til å være en daglig bro hjemover og samtidig en formidler av de verdenshistoriske begivenhetene gjennom disse årene.»<sup>649</sup>

*DPZ* ble trykket på avisa *Nordlys'* trykkerier i Tromsø. Samme dag som Tromsø ble okkupert, den 13. juni 1940, fikk byens politimester beskjed om at avisene måtte være lojale og ikke fikk kritisere tysk adferd.<sup>650</sup> *Nordlys* ble, etter å ha fått flere ordrer om å stoppe,<sup>651</sup> stoppet endelig i august og siste nummer kom den 23. august 1940.<sup>652</sup> Trykkeriet fortsatte som aksidenstrykkeri,<sup>653</sup> og NS-medlemmer brukte lokalene de første ukene. I februar 1941<sup>654</sup> ble eiendommen rekvirert til *DPZ*, og redaktør Ingvald Jaklin samt Andreas Asbjørnsen og Petter Hansen arrestert. I juni fikk *Nordlys* en leieavtale på 500 kr. i måneden for leie av hus og materiell.<sup>655</sup> I og med at opplaget til *DPZ* var fem ganger så stort som *Nordlys'*, ble produksjonsutstyret oppgradert.<sup>656</sup>

Det finnes en tysk artikkel om *DPZ* i tidsskriftet *Die Wildente*, som skulle fordre samholdet mellom tidligere propagandatroppe, men også dokumentere de sammes oppgaver, hvorfor det må tas visse forbehold om opplysningene. Artikkelen er fra 1957, men samsvarer i stor grad med artikkelen «I det høie Norden. Hvorledes 'Deutsche Polarzeitung' blev startet», som finnes

---

se 1.2.3 Institusjonell tilknytning. Det vises derfor til DZN (forlaget), og ikke til *DZN* (avisen). RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 19.

<sup>647</sup> *DPZ*, 09.02.1941.

<sup>648</sup> Sitat fra *DPZs* forside 09.02.1944, sitert i AIN/NA143/251/L0014/0020 (Skogheim, udatert): 1.

<sup>649</sup> Ibid.

<sup>650</sup> Pedersen, 1995: 485.

<sup>651</sup> *Nordlys* måtte blant annet stoppe to dager i juli etter å ha trykket en advarsel om at norske kvinner ikke burde synes sammen med tyske soldater. Artikkelen som førte til det endelige stoppet omhandlet vedhamstring. Christensen, 2003: 224.

<sup>652</sup> Forhandlinger om en ny publikasjon med merket NS-materiale førte ikke frem, da *Nordlys'* styre avviste NS' krav om «(...) en egen politisk medarbeider lønnet av NS». Christensen, 2003: 225.

<sup>653</sup> Aksidenstrykkeri er et trykkeri hvor «(...) trykksaker av 'tilfeldig' karakter, særlig i mindre format: skjemaer, blanketter, brevark, konvolutter, visittkort, enkle reklametrykksaker o.l.» trykkes. Store Norske Leksikon: Aksidenstrykk [hentet den 03.05.2017].

<sup>654</sup> Christensen, 2005: 225. Ifølge Pedersen, 1995: 485; Jønsson, 1976: 134, startet prosessen 28. desember 1940, og eiendommene ble ifølge Pedersen, 1995: 485, brukt fra 6. februar 1941.

<sup>655</sup> Christensen, 2003: 226, viser her til Bladstyreprotokollen. Beretning fra Petter Hansen av 25. mai 1945. *Nordlys*. «Minnerikt møte uten bitterhet». 24.9.1988; Tjelmeland 2003c: 229.

<sup>656</sup> Johansen, 2010: 388; Tjelmeland, 2003c: 231–232.

i arkivet etter Karl Fjærvoll på NHM.<sup>657</sup> I begge artikler betones utfordringene med å starte opp avisen, dens videre drift og hardt arbeid, samtidig som det henvises til viktigheten av «å gi de tyske alpejegere i det høie nord et raskt, grundig og levende bilde av de store politiske hendinger i tiden og det særmerkte ved menneskene og landskapet nord for polarcirkelen og over tusener av kilometer å bringe dem litt nærmere hjemlandet.»<sup>658</sup> Videre vises det til at avisen ble lest av både soldater og nordmenn, og det poengteres at den var etterlengtet av soldatene da den ble levert. Det tas til inntekt for «fremgang»; likeså at «pelsdyrjegere og ishavsfiskerne fra det nordligste Norge (...) men også den engelske kringkastingen» brukte avisen.<sup>659</sup>

Ut i fra bestillingene lagt for *DPZ* samt de to sistnevnte artiklene, fremstår først og fremst Wehrmacht som *DPZ*s primære lesergruppe. Imidlertid fremkom det i de to sistnevnte at avisen også ble lest av nordmenn. Flere kilder taler for at *DPZ* var rettet mot soldater, slik det også har blitt hevdet i faglitteratur: Først og fremst uttrykker undertittelen fra nr. 250 i 1944 at den var rettet mot soldater: *Ausgabe der Deutschen Zeitung in Norwegen für die Soldaten im hohen Norden*.<sup>660</sup> I Presseabteilungsleiter Mosers avhørsrapport beskrives avisen som «[p]ublished for the troops in the North»,<sup>661</sup> hvilket også fremkommer i hans beretning, hvor det hevdes at «[a]v omsetningsgrunner var 'Deutsche Zeitung' tvunget til å utgi en egen utgave for å kunne forsyne troppene i Nordnorge, dvs. allerede fra området nord for Trondhjem.»<sup>662</sup> Utover bestillingene i forbindelse med oppstarten, tyder også andre kildefunn fra *DZN*s uordnede arkiv på at soldater utgjorde en stor del av *DPZ*s lesere. Slik uttrykkes soldater som *DPZ*s primære lesergruppe i en bestilling til et tysk selskap i november 1943 i og med henvisningen til at «die Aufgabe der 'Po-

---

<sup>657</sup> Mens den norske artikkelen ble trykket under okkupasjonen i og med henvisningen til at avisen «nu» har blitt utgitt i et kvart år, er *Wildente*-artikkelen skrevet i fortidsform og viser til sitt arbeid med å samle inn stoff om frontaviser og tyske aviser i okkuperte områder. Med bakgrunn i dette gis det noen ytterligere opplysninger. Det er noen forskjeller i det som fremstår som hoveddelen: I den tyskspråklige artikkelen fra 1957 gjenfinnes ikke setningen om lang oppdriving av et bilde av Hitler, som finnes i den norske artikkelen; videre inneholder avsnittet om leserne noen forskjeller. Heysing, 1957; NMH197-I-007-A3: 7; Karl Fjærvolls arkiv: «I det høie Norden. Hvorledes 'Deutsche Polarzeitung' blev startet». Det vites ikke hvem som er opphavsmann til artikkelen og i hvilken sammenheng den ble publisert. Karl Fjærvoll selv, NMH197-I-007-A3: 8, trodde at *DPZ* skrev artikkelen. Det er imidlertid ikke funnet noen norske artikler i *DPZ*, og Fredrik Fagertun ved UiT Norges arktiske universitet tror likeså at det er mer trolig at den ble oversatt til norsk av en norsk nazi-journalist, eller at vedkommende samarbeidet med *DPZ* for å gjøre reklame for avisen. Personlig kommunikasjon i e-post med Fredrik Fagertun, 23.04.2018, 28.03.2019.

<sup>658</sup> NMH197-I-007-A3. Se også Heysing, 1957: 38.

<sup>659</sup> NMH197-I-007-A3. Se også Heysing, 1957: 40; hos Heysing sies det imidlertid ikke noe om avisens fremgang på bakgrunn av dette.

<sup>660</sup> Høeg, 1973: 110.

<sup>661</sup> NHM, 187, PWIS (Norway)/56: 6.

<sup>662</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 19. Her mener Moser også at *DZN* til 95 % ble lest av Wehrmacht.

lar Zeitung' ist in erster Linie die Truppe laufend mit den neuesten Nachrichten zu versehen».<sup>663</sup> I andre funn fremkommer det blant annet innkjøp av tre «Generatorlieferwagen» for å forbedre distribueringen av *DPZ* til troppene,<sup>664</sup> og inkluderingen av to menn og «noen» soldater fra PK 680 i *DPZs* redaksjon og tekniske drift, «um so den Wünschen der Armee nach Einflussnahme auf die wehrgeistige Betreuung und Unterrichtung der Truppe zu entsprechen.»<sup>665</sup> At Wehrmacht utgjorde en stor del av leserne kommer også til uttrykk i bestillingen av «Adremaplatten» for *DPZs* salgsavdeling, hvor det hyppig bestilles plater til ulike militære grader, slik som «Uffz. Hippmann, Fp. Nr. 07 146 Lg. Pa. Berlin».<sup>666</sup> Likeså vises det i en Tätigkeitsbericht fra mars og april 1941 til at soldatene i Gebirgskorps Norwegen gjerne leser *DPZ*, som det videre bemerkes kommer i tide og regelmessig.<sup>667</sup>

Våren 1944 fremstår Wehrmacht som en stor del av *DPZs* lesere. For mars, april og mai 1944 ble det funnet oversikter over gjennomsnittsoplag og abonnenter, som viser at mai 1944, som er representativ for april og mars samme år, hadde et totalopplag på 17.539 eksemplarer. 93 % gikk til såkalte «übrige ständige Bezieher»; av disse igjen gikk 99 % til AOK Norwegen, og resten til politi og RK. 2 % beskrives som «vollzahlende Bezieher», hvorav 154 gikk til feltpost, 120 til Tyskland, 46 til Tromsø, 30 til Norge og 2 til det øvrige utland. 0,8 % beskrives som «Freistücke», 2 % som solgt i gjensalg og detaljhandel (oppdelt i Tromsø, Norge og Narvesen), og de siste 2,3 % beskrives som reklame, arkiv, lager og egen bruk. 16 ble levert tilbake.<sup>668</sup> Når det gjelder «egne gjenselgere», fremkommer det i en oversikt for desember 1943 at *DPZ* ble solgt i kiosker, bokhandler, frontbokhandel og «soldatenheim» i Tromsø, Harstad og på Melbu, samt gjennom gjenselgere i A/S Narvesens Kioskkompani ble solgt i Alta, Hammerfest, Svolvær, Narvik og Oslo.<sup>669</sup>

---

<sup>663</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. ALLGEMEINER SCHRIFTWECHSEL L-Z vom 1. Okt. 1943 bis: 403. Kommunikasjon DZN-Leitz-Werke, 04.11.1943.

<sup>664</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Notiz Oslo, 23.06.1943.

<sup>665</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikasjon skrevet ned fra telefon fra Tromsø-ukjent mottaker, 26.10. ukjent år, men etter all sannsynlighet 1944.

<sup>666</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechse vom 1. Okt. 1943 bis: 403: Del: Deutsche Polarzeitung. Monatliche Meldungen und Abrechnungen: Kommunikasjon DPZ-DZN, 06.09. ukjent år.

<sup>667</sup> NHM 198/FAb - 2698 Reel No. 2698 - 14030/1 14030/1 Tätigkeitsbericht März 1941 u. April 1941. Geb.Korps Ia, Ic u.IIa, Anlage 18.

<sup>668</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechse vom 1. Okt. 1943 bis: 403: Del: Deutsche Polarzeitung. Monatliche Meldungen und Abrechnungen: Dokument «Deutsche Polarzeitung. Durchschnittsaufgabe. Mai 1944», Deutsche Polarzeitung, Vertriebsabteilung 31.05.1944; Dokument «Deutsche Polarzeitung. Durchschnittsaufgabe. April 1944», Deutsche Polarzeitung, Vertriebsabteilung 30.04.1944; Dokument «Deutsche Polarzeitung. Durchschnittsaufgabe. März 1944», Deutsche Polarzeitung, Vertriebsabteilung ukjent dato.

<sup>669</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechse vom 1. Okt. 1943 bis: 403: Del: Deutsche Polarzeitung. Monatliche Meldungen und Abrechnungen: Do-

Slik var det imidlertid ikke kun Wehrmacht som mottok avisen, noe også soldaters tegning av abonnement hos *DPZ* for koner, venner og bekjente tyder på. Det ble også reklamert for å abonnere på avisen i Tyskland, noe som dog hadde blitt avsluttet i juni 1944.<sup>670</sup> Videre fremstår også Preussische Staatsbibliothek i Berlin som abonnent av *DPZ*.<sup>671</sup> Burmistr viser at okkupasjonsavisene kunne abonneres på i Tyskland og okkuperte områder.<sup>672</sup> Utover at det slik var abonnenter i Tyskland, vises det i *DPZs* og *P-Ks* avishode til abonnementspriser i Skandinavia og Tyskland,<sup>673</sup> noe som dermed tyder på at avisen også kunne abonneres på i det ikke-okkuperte Sverige. Videre tyder en regning for *DPZ* for september 1944 på at avisen kunne kjøpes av både sivile og militære, da det i regningen vises til ulike innbetalingsmåter: Kontant, postgirokonto for sivile eller ved «Feldpostzahlkarte».<sup>674</sup>

I oversikten over hvem som kjøpte *DPZ* i mai 1944 fremkommer det ikke om avisen som ble solgt i norske kiosker henholdsvis sendt til norske adresser gikk til norske eller tyske lesere. I innholdsanalysen av *DPZ* ble det funnet én artikkel som henvender seg direkte til nordmenn, noe som slik tyder på (antatte) norske lesere; i hvert fall i dette tilfellet.<sup>675</sup> Likeså tematiseres både nordmenn og tyskere som lesere av *DPZ* i avisartikler om *DZNs* ettårsjubileum, hvor det vises til at *DPZ* er «for området nord for polarcirkelen (...) det er ikke meningen at den skal erstatte Deutsche Zeitung in Norwegen; den skal heller supplere den ved aktuelle dagsnyheter i Norden.»<sup>676</sup> I det som fremstår som en slags årsmelding for hele forlaget,<sup>677</sup> virker det som

---

kument «Deutsche Polarzeitung. Auslieferung an eigene Wiederverkäufer Dezember 1943», Vertriebsabteilung ukjent dato.

<sup>670</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechsel vom 1. Okt. 1943 bis. 403: Del: DeutschePolarzeitung. Allgemeiner Schriftwechsel: Kommunikasjon DPZ-DZN, 20.06.1944.

<sup>671</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechsel vom 1. Okt. 1943 bis. 403: Del: DeutschePolarzeitung. Allgemeiner Schriftwechsel: Kommunikasjon DZN-DPZ, 22.04.1944.

<sup>672</sup> Burmistr, 2016: 114.

<sup>673</sup> Se eksempelvis *DPZ*, 18.02.1941: 1; *DPZ*, 10.08.1943: 1; *P-K*, 21.11.1944: 1.

<sup>674</sup> Kardel, Rolf: «Die DEUTSCHE POLARZEITUNG in Tromsø» i *Polar Philatelie Heft 202* (2/2012), 50–51: her 50.

<sup>675</sup> «Keine Angst, meine norwegischen Leser, ich will keinen Schuss Tendenz in eure sommerliche Limonade gessen, ich will euch nur erklären, weshalb der deutsche Soldat in diesem Land keinen Anlass hat, wie ein Zaungast sich auf die Zehenspitzen zu stellen und trübselig in eure Friedensidylle zu schauen.» Holthaus, Helmut: «Die Mädchen von Oslo. Wochenend und Sonnenschein und ein klein wenig Politik» i *DPZ* 14.08.1943: 5.

<sup>676</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Jubiläums-Nummer: avisutklipp fra Fritt Folk: «Deutsche Zeitung in Norwegen feirer 1-års jubileum». Trolig 21. mai.

<sup>677</sup> Dokumentet er åtte sider langt, mangler avsender og dato, men virker å være en slags oppsummering av året som har gått: «Ein Jahr der Arbeit im und für den Verlag der 'Deutschen Zeitung in Norwegen' geht seinem Ende zu. Lassen Sie uns da einmal zurückblicken und Rechenschaft ablegen: 'Was wurde von uns getan?」 Her behandles arbeidet, samt gis oppsummeringer om *DZN*, *DPZ* samt *Deutsche Monatshefte in Norwegen*. Ettersom det henvises til *DZNs* økning sammenlignet med slutten av 1942, og til «das 4. bzw. 5. Kriegsjahr», er det trolig for året 1943. RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Dokument, ukjent dato og forfatter: 1–8: her 1, 8.



om både sivile og militære, tyskere og nordmenn leser *DZN*, og det henvises til *DZNs* lesere; «ein so differenzierter Leserkreis, dem alle Bildungsgrade, dem Deutsche und Norweger angehören». <sup>678</sup> Da dette behandles under avsnittet om *DZN* og lesere av *DPZ* ikke belyses i *DPZs* avsnitt, <sup>679</sup> vites det ikke om dette også gjelder *DPZ*. Imidlertid tyder den norske artikkelen om *DPZ*, skrevet samme år som avisen ble startet, på at man ønsket å opplyse om *DPZs* eksistens for norske lesere, noe som slik kan forstås som at den også kan ha henvendt seg til dem. <sup>680</sup>

Ut i fra disse funnene fremstår Wehrmacht som den primære lesergruppen av *DPZ*, samtidig som det virker som at også sivile tyskere i Norge, eksempelvis i RK, mottok avisen. Visse forhold tyder også på at den kan ha vært rettet mot nordmenn. Det må videre poengteres at det ikke vites om avisens tiltenkte målgruppe samsvarer med dens faktiske lesergruppe. Ut i fra det som er vist ovenfor, virker det som svært sannsynlig at Wehrmacht utgjorde en stor del av leserne; både i realiteten og som tiltenkt lesergruppe. Om avisen ble lest av nordmenn er imidlertid mer usikkert. Det kan videre spekuleres i om det i så fall hovedsakelig var tyskvennlige norske lesere.

Lesergruppen må ses i forbindelse med avisens formål, og som det fremkom ovenfor, ble det ved flere tilfeller poengtert at dens funksjon var å forsørge soldatene med nyheter, samtidig som den skulle være en forbindelse hjemover og vise «det særmerkte ved menneskene og landskapet nord for polarcirkelen.» <sup>681</sup> Som vist tidligere, viser Burmistr til okkupasjonsavisenes første utgaver og jubileumsnummer for å finne ut hvordan de så seg selv og sine oppgaver. Dette gjelder også *DPZs* første utgave, hvor artikkelen «Der Grund», plassert på lederplass, forklarer avisens formål. Etter å ha understreket betydningen av pressen generelt, vises det til dagsavisers oppgave å formidle hendelser og til pressens funksjon som «Mittler zwischen den Ländern und darüber hinaus eines der wertvollsten Bindeglieder zur Heimat». <sup>682</sup> Etableringen av *DZN* begrunnes med nødvendigheten av en tysk dagsavis som følge av behovet av stasjoneringen av tyske soldater i Norge for å beskytte landet i og med regjeringens holdninger. Det vises til at denne er til stor glede for de tyske soldatene og «rikstilhørige» i Norge, og forklares at *DPZ* slik er resultat av et ønske om å formidle nyheter i hjemlandet og Europa til troppene som

---

<sup>678</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Dokument, ukjent dato og forfatter: 1–8: her 4.

<sup>679</sup> Her behandles kun arbeidet med avisen og dens nyhetstilgang.

<sup>680</sup> NMH197-I-007-A3: 7.

<sup>681</sup> NMH197-I-007-A3: 7. Se også Heysing, 1957: 38.

<sup>682</sup> *DPZ*: «Der Grund», 09.02.1941: 1. Denne artikkelen ble ifølge *DZN*: «Erstmals 'Deutsche Polarzeitung'. Einzigartig in der Geschichte der Presse» 11.02.1941: 5, skrevet av *DZNs* hovedredaktør Kurt Teege.

er langt fra hovedstaden. Slik mener de at avisene har samme oppgaver, men at *DPZ* i tillegg skal

gerade auf Dinge einzugehen, die sich in Nordnorwegen ereignen und besonderes Interesse für den Teil Europas hervorrufen dürften, in dem die in Büchern und Schriften oftmals gewürdigten Forscher der Arktis unter grössten Einsatz der Wissenschaft gedient haben.<sup>683</sup>

Her er det synlig hvor stort preg forskerne i Arktis hadde på avisens oppgave.<sup>684</sup>

Dermed fremstår det også her som at soldater er den tiltenkte målgruppen for avisen. I en artikkel i *DPZs* tredje utgave og slik tre dager senere vises det ytterligere til at avisen skrives for «unsere Kameraden»,<sup>685</sup> som slik skal få ta del av hendelsene i verden og hjemlandet. *DPZs* nyhetsfunksjon ble ytterligere understreket i en annonse for avisen i *DPZ*: «Im Polargebiet bringt die Deutsche Polarzeitung stets das Aktuellste und Neueste».<sup>686</sup> Slik samsvarer *DPZs* formål i stor grad med det som Burmistr beskriver som formålet med okkupasjonsavisene; som nyhetskilde og bro hjemover, men samtidig som skaper av en forbindelse til landet leserne befant seg i og belyser av det som var viktig for dem. Derutover viser Burmistr til at avisene skulle fungere som talerør for okkupasjonsmyndighetene og kjempe for et «nytt Europa». Dette fremkommer ikke eksplisitt som *DPZs* formål i *DPZ*; samtidig kan det også tenkes at det heller ikke var ønskelig å vise dette uttrykkelig med tanke på eventuelle norske lesere. Imidlertid viste jeg i kapittel 2–6 at både *DPZ* og *P-K* må forstås som «forkjempere for det nye Europa» på ulike måter, samt at visse artikler som tydeliggjorde konsekvensene av å utføre motstand mot okkupasjonsregimet, kan ses som uttrykk for Terbovens ønske om å videreformidle dette til befolkningen. Formålet overfor lesere i okkuperte befolkninger som å rette på Tysklandsbildet og rettferdiggjøre okkupasjonen, er ikke synlig utover at det refereres til den tyske tilstedeværelsen som «beskyttelse». Som nevnt ovenfor, viser flere til at *DPZ* ble lest av nordmenn; i de tekstene som er referert her, fremkommer ingenting som tyder på at avisen var rettet mot norske lesere.<sup>687</sup> Avisens lokale formål fremkommer også i et brev, hvor det henvises til at den utover den «politiske delen», også skal bringe den tyske leseren nærmere det vakre og spesielle ved det nordnorske landskapet samt polarområdet.<sup>688</sup> Imidlertid er brevet rettet mot Adolf Hoel ved Norges Svalbard- og Ishavs Undersøkelser, som her bes om bidrag, hvilket kan bidra til at det trykkes særlig på dette aspektet.

---

<sup>683</sup> *DPZ*: «Der Grund», 09.02.1941: 1

<sup>684</sup> Jf. 1.6.3: Betydningen av Norge og nordmenn utover den nasjonalsosialistiske konteksten.

<sup>685</sup> *DPZ*: «Wilkie und der Druckfehlerteufel» 12.02.1941: 3.

<sup>686</sup> *DPZ*, 16.2.1941: 5 (deres understreking).

<sup>687</sup> Burmistr, 2016: 83–84. Ifølge Nordlys: «Minnerikt møte uten bitterhet», 24.09.1988, skal soldatene ha vært «begeistret» for *DPZ* og satt pris på en tysk avis i og med avstanden til hjemlandet.

<sup>688</sup> SATØ/S-0902/D/Db/L0209/0010: Kommunikasjon Jacobs-Hoel, 14.05.1941.

*DPZ*s propagandistiske aspekt fremkommer tydelig i hovedredaktør Karl Meyers arbeidskontrakt fra august 1944: *DPZ*

setzt eine in jeder Hinsicht auf die nationalsozialistische Weltanschauung ausgerichtete politische Arbeit und persönliche Haltung des Schriftstellers voraus. Die Zeitung dient ausschliesslich den Aufgaben, die ihr von der nationalsozialistischen Führung gestellt werden. Sie hat als politisches Instrument der Volksaufklärung und -erziehung zu dienen und das nationalsozialistische Gedankengut in wirksamer Form in ihre Leserschaft zu tragen. In ihrer Gesamthaltung hat sie der Macht und Würde des Deutschen Reiches zu entsprechen.<sup>689</sup>

Likeså vises det til at Meyer er ansvarlig for avisen i og med bestemmelsene i Presse- og Schriftleitergesetz,<sup>690</sup> som det tidligere ble vist la sterke ideologiske føringer på journalistene.<sup>691</sup> At avisen slik hadde et politisk formål, fremstår dermed som ubestridelig. Dens politiske betydning fremkommer også i Mosers beretning, hvor han skildrer hvordan 20. Gebirgsarmés ønske om å utgi en egen soldatavis etter tilbaketrekningen fra Finland ble avvist av Terboven; delvis fordi han mente at det var nok aviser i landet for arméens behov, og delvis fordi

han ikke kunne forene utgivelsen av en egen politisk dagsavis fra armeens side, som ikke understo ham, med sitt oppdrag. Det var ulønnsomt å la to tyske dagsaviser komme ut i Nordnorge. Men av politiske grunner av slo Reichskommissar å gi avkall på utgivelsen av 'Deutsche Polarzeitung'.<sup>692</sup>

Utover disse to kildene, er det ikke funnet noe om avisens politiske side. Det må bemerkes at begge omhandler hendelser henholdsvis er fra det siste krigsåret, og dermed vites det ikke om det ble lagt like stor vekt på den politiske betydningen også tidligere. I lys av den rollen pressen ble tillagt i nasjonalsosialismen, som vist innledningsvis i kapitlet, virker det dog trolig at dette også gjaldt før 1944.

I og med at *DPZ* dog var en underutgave av *DZN*, kan to dokument som angir sistnevntes formål også være av betydning. Selv om det ikke vites om formålsformuleringene også gjelder *DPZ*, gir de uttrykk for en lignende politiskpropagandistisk betydning ved avisene som fremkom for *DPZ* isolert. Dette gjelder den nevnte årsmeldingen, hvor det vises at *DZN*s oppgave internt ble oppfattet som større enn de rikstyske, og som politisk: *DZN*s redaksjon

---

<sup>689</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Meyer, Karl H. (Karl Eg): Dokument Vertrag Oslo, 21.08.1944: 1–2: her 1. Det politiskpropagandistiske aspektet i *DZN* fremkommer også ved henvisningen om at det er viktig å spre visse av forlagets bøker «av politiske grunner». RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Buchverlag. Allgemeiner Briefwechsel 402: Kommunikasjon Döring-Mehrbold, 27.02.1945. Se også redaktør Ursula Freytags ansettelsesbrev fra *DZN*, hvor det politiske aspektet ved redaktørarbeidet understrekes: «Seien Sie sich immer bewusst, dass Sie durch Ihren Entschluss, Schriftleiterin zu werden, die Beherrschung einer hohen Aufgabe anstreben, die eine ganz besondere Verpflichtung dem Staat gegenüber in sich trägt. Daraus ergibt sich auch das besondere Ausmass der Verantwortung». RA/RAFA-2187, Boks: Personellmapper. 2. folder. Mappe: Freytag, Ursula: Kommunikasjon *DZN*-Freytag 31.05.1944.

<sup>690</sup> Ibid.

<sup>691</sup> Se Hale, 1964.

<sup>692</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 20.

fallen gemäss dem ihr erteilten Auftrag Aufgaben zu, die über jene Anforderungen weit hinausgehen, die an ein innerdeutsches Blatt gestellt werden. Ihr Ziel ist höher gesetzt und das Feld ihres Wirkens weiter abgesteckt: sie hat nicht nur den deutschen Leser im Sinne einer geistigen Führung durch alles Zeitgeschehen zu unterrichten, aufzuklären und anzuregen, sie hat dazu dem Blatt die Kraft zu verleihen, die es im Norden als Kündler einer neuen Ordnung und als Ausdruck sieghaften Kulturwillens trägt undemporhebt.<sup>693</sup>

Slik fremkommer også dens rolle for det «nye Europa», som Burmistr betoner for okkupasjonsavisene. Det poengteres likeså avslutningsvis i meldingen at forlaget, som slik innefatter *DPZ*, arbeider for «Festigung und Erweiterung zum Segen aller Beziehungen zwischen dem deutschen und norwegischen Volk und für eine Annäherung der Gedanken und Gesinnungen».<sup>694</sup> Slik stemmer Burmistrs utsagn om okkupasjonsavisenes formål i hovedsak godt med *DPZ*s mål; imidlertid er ikke alle like tydelig formulert for leserne.<sup>695</sup>

Det ble også vist at Skogheim betoner *DPZ* i forbindelse med troppevelferd og «verdanskuelig skolering», noe også Sindt viser, men imidlertid ikke ser på *DPZ* spesifikt.<sup>696</sup> Selv om avisen, som vi skal se i neste avsnitt, trolig ikke var et militært presseprodukt, ble den som vist sannsynligvis lest av soldater. Oppdragelsen av soldater var slik viktig, og som det fremkom ovenfor, ble avisene tillagt stor betydning for 20. Gebirgsarmé. Ønsket om en egen soldatavis, samt Rendulics ønske om å få *DPZ* lagt under seg, som fremkom i avhør med Müller i oktober 1946,<sup>697</sup> kan ses i lys av anvisningen fra tidlig i 1939 om at alle propagandaspørsmål som hørte til OKWs oppgaver eller fikk utslag i Wehrmacht, var W-Prs oppgaveområde. Ut i fra en slik forståelse burde *DPZ* og *P-K*, dersom de hovedsakelig ble lest av soldater, telle til Wehrmachts propaganda.<sup>698</sup> Et lignende ønske finnes også i begrunnelsen for inkluderingen av soldater fra PK 680 i *DPZ* i oktober, trolig 1944.<sup>699</sup>

### *Geografisk distribusjon*

I artikkelen for *DZN*s ettårsjubileum i *Fritt Folk* vises det til at *DZN* leveres i hele Norge, mens *DPZ* er «for området nord for polarcirkelen».<sup>700</sup> Dette står i motsetning til Eckhardts utsagn om en områdesfordeling mellom avisene; ifølge ham skulle *DPZ* dekke Gebirgskorps område i

---

<sup>693</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Dokument, ukjent dato og forfatter: 1–8: her 4.

<sup>694</sup> Ibid., 8.

<sup>695</sup> Burmistr, 2016: 83–84.

<sup>696</sup> AIN/NA143/251/L0014/0020 (Skogheim, udatert); Sindt, 2008: 130.

<sup>697</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0406/0002 Hnr. 4987 Müller, Georg Wilhelm Kurt Eugen, 29.10.1946: 24.

<sup>698</sup> Moll, 2001: 115–116.

<sup>699</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikasjon skrevet ned fra telefon fra Tromsø-ukjent mottaker, 26.10. ukjent år, men etter all sannsynlighet 1944.

<sup>700</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Jubiläums-Nummer: avisutklipp fra *Fritt Folk*: «Deutsche Zeitung in Norwegen feirer 1-års jubileum». Trolig 21. mai.

Nord-Norge, mens *DZN* skulle dekke Midt- og Sør-Norge.<sup>701</sup> Ifølge artikkelen i *Nordlys* fra 1988 hadde *DPZ* «(...) hele Nordkalotten som sitt dekningsområde».<sup>702</sup> I *DPZs* avishode står det at avisen er en «Ausgabe der Deutschen Zeitung in Norwegen für Nördl. Eismeerzone, Finnmark, Troms». Denne formuleringen antyder at avisen var rettet mot soldater også utenfor Nord-Norge; muligens også utenfor det norske fastlandet. Tyske tropper var stasjonert på Svalbard under krigen, og det kan slik tenkes at avisen ble distribuert til disse. I lys av den tyske avisen *Lappland-Kurier – Zeitung für deutsche Soldaten in Nordfinlands område*, kan det tenkes at *DPZ* ikke var rettet mot soldater her. Som vist er det dog én sak hvilke områder avisen var rettet mot; en annen hvor den faktisk ble lest. Det kan ikke utelukkes at *DPZ* også ble lest i Nord-Finland, og kanskje særlig i grenseområdene mellom Norge og Finland, noe også Eckhardts undersøkelser tyder på at den ble; dog i begrenset grad: Abonnering av *DPZ* ble i Finland forbudt fra den 13. juni 1943 ettersom forsendelsen av avisen var såpass forsinket, og avisen uansett ikke var rettet mot dem. Forbudet skal slik ha vært en følge av at soldater som ble forflyttet fra Norge til Finland hadde glemt å avbestille den.<sup>703</sup> At *DPZ* ble lest utenfor Norge tyder også artikkelen om *DPZ* fra 1941 henholdsvis 1957 på, hvor det beskrives at avisen ble distribuert til «Hammerfest, Kirkenes und Vardö, bis nach Kautokeino, Karasjok, Bardufoss und auch an die Eismeer- und die finnische Front».<sup>704</sup>

Dersom det tas utgangspunkt i *DPZs* innhold, virker dette å ha vært primært fokusert på norske forhold, utover krigsutvikling og tyske hjemforhold, noe som ytterligere understreker tankegangen om et norsk distribusjonsområde. Det virker også Mari Olafson Lundemos kortfattede undersøkelse av *Lappland-Kurier* å bekrefte når det gjelder sistnevntes fokus, som lå på Finland, Sovjetunionen og Baltikum.<sup>705</sup>

For å oppsummere, tyder det meste, og fremfor alt avisen selv, på at den var rettet mot soldater i Nord-Norge, noe som også forklarer behovet av en egen utgave i området. Trolig ble den også lest hovedsakelig i Nord-Norge, men som forbudet i juni 1943 viser, ble utgaver også distribuert til Finland. Avisen *kan* videre ha vært rettet mot, og om ikke direkte rettet mot, så muligens ha blitt lest av, også nordmenn.

Avslutningsvis i denne delen skal det kun pekes på *DPZs* opplag. Tallene for avisens opplag varierer, både innad i litteraturen og sammenlignet med kildene. I et brev fra januar 1942 vises

---

<sup>701</sup> Eckhardt, 1975: 42.

<sup>702</sup> *Nordlys*. «Minnerikt møte uten bitterhet». 24.9.1988.

<sup>703</sup> Eckhardt, 1975: 44.

<sup>704</sup> Heysing (utgiver), 1957: 40. Se også NMH197-I-007-A3: 7.

<sup>705</sup> Personlig kommunikasjon i e-post med Mari Olafson Lundemo, 17.04.2018.

det til at *DPZs* opplagstall har steget fra «8 auf fast 14 000 Exemplare»,<sup>706</sup> mens et annet viser at avisen i september samme år trolig hadde et opplag på 23 000.<sup>707</sup> I både avhør og beretning hevdet Presseabteilungsleiter Moser at opplaget var på rundt 20 000, og samme tall viser Johansen, Dahl, Hjeltnes og Tvedt Olsen til. Eckhardt hevder derimot at opplaget vekslet mellom 15 000 og 17 000, og ifølge artikkelen i *Nordlys* 1988 var opplaget på ca. 7 000. Dette står i stor kontrast til artikkelen i *Die Wildente* fra 1957, som hevder at *DPZ* hadde et opplag på 50 000.<sup>708</sup> Det er ikke funnet noe som avgjør saken, men det virker trolig at avisens opplag steg de første årene, og at det slik kan ha vært på rundt 20 000 gjennomsnittlig. Til sammenligning hadde nyordnede *Tromsø* et opplag på 8 000 i siste del av 1930-tallet, mens *Nordlys'* opplag i 1938 var 3618; et tall som i 1947 hadde økt til 13 101.<sup>709</sup> Begge er imidlertid langt under det som hevdes som *DPZs* opplag under okkupasjonen.

### 1.2.3 Institusjonell tilknytning

Som det har fremkommet ovenfor, ble *DPZ* utgitt av *Deutsche Zeitung in Norwegen*. Dette beskrives i Presseabteilungsleiter Mosers beretning, hvor det igjen vises til at *DZNs* utgiver var et aksjeselskap som kun Verwaltungsamt der NSDAP beim Reichsleiter der Presse, Amann, hadde andeler i. Som nevnt tidligere, må det trolig forstås som at *DZN* som forlag utga *DPZ*, og at *DPZ* ikke ble utgitt av avisen *DZN*. Selv om det ikke vites hvor stor påvirkning det hadde på *DPZ*, er det interessant å påpeke at Moser viste til at redaktørene av *DZN* ofte anså Presseabteilung i HAVP som «et slags Propagandaamt, og at de derfor måtte behandle det med reservasjon.»<sup>710</sup> Dette, mener Moser, kom av deres tidligere erfaringer, men endret seg med oppdagelsen av at Terboven ikke ville ha en like streng pressepolitikk som i Tyskland, som vist tidligere.<sup>711</sup> Slik nevnes *DPZ/P-K* av Moser som ett av seks «tyske pressefabrikater i Norge».<sup>712</sup> Mye

---

<sup>706</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0406, Boks: Oslo Politikammer Landssvikavd. Deutsche Zeitung in Norwegen. Norw. Korrespondenz 1942 A-G: 1. folder: Norw. Korresp 1942 A-C: Kommunikasjon *DZN*-Bennett's Annonse- og Reklamebyraa A/S, 15.01.1942: 1.

<sup>707</sup> På grunn av utydigheter i skrivingen, må det understrekes at det sannsynligvis menes at *DPZs* opplag er på 23.000, men at det ikke er sikkert. RA/S-3138/0001/D/Dg/L0406 Boks: Oslo Politikammer Landssvikavd. Deutsche Zeitung in Norwegen. Norw. Korrespondenz 1942 A-G: 1. folder: Norw. Korresp 1942 A-C: Kommunikasjon *DZN*-Annoncen-Expedition Kurt Linnebach, 03.09.1942.

<sup>708</sup> Dahl, 2016: 140 (baserer seg på Christensen og Tjelmeland, 2003); Eckhardt, 1975: 43; Heysing, 40; Johansen, 2010: 388; RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 20; NHM, 187, PWIS (Norway)/56: 6; *Nordlys*. «Minnerikt møte uten bitterhet». 24.9.1988; Tvedt Olsen, 2015: 39 (bygger på NHM, 187, PWIS (Norway)/56). Hjeltnes, 1990: 53. Tjelmeland, 2003c: 232 (baserer seg på Hjeltnes, 1990: 53), viser derutover at *P-K* hadde et opplag på 20 000.

<sup>709</sup> Tjelmeland, 2010a: 244; Tjelmeland, 2010b: 345.

<sup>710</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 19.

<sup>711</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 19.

<sup>712</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 19. De andre er *DZN*, *Deutsche Monatshefte in Norwegen*, *Deutsch-Norwegische Wirtschaftszeitschrift*, *Deutsche Frau in Norwegen* og *Wacht im Norden*. Se også NHM, 187, PWIS (Norway)/56: 6, hvor også *Front und Heimat* nevnes.

annet bekrefter at *DPZ* ble gitt ut av *DZN*; blant annet artikkelen i *DZN* om oppstarten av *DPZ*, hvor det hevdes at den nevnte formålsforklarende artikkelen «Der Grund» i *DPZ*s første utgave ble skrevet av *DZN*s hovedredaktør Kurt Teege.<sup>713</sup> Likeså anga *DZN* i et brev til Moser i juli 1944 at de hadde ansvar for/førte tilsyn med oppdrag fra både RK og Wehrmacht, av hvilke *DZN*, *DPZ* og *Deutsche Monatshefte in Norwegen* ble fremført som egne produkter, mens *Front und Heimat* for Eher-Verlag, *Wacht im Norden* for Wpr.-Oslo, *Unterhaltungshefte* for RK og *Die deutsche Frau* for partiet ble beskrevet som fremmede oppdrag.<sup>714</sup> *DZN*s utgiverrolle stemmer også med en bibliografi over norske aviser, hvor det vises at *DPZ* fra nr. 1 i 1941 til nr. 164 i 1943 ble gitt ut av Deutsche Zeitung in Norwegen Akt-Ges. in Oslo, og fra nr. 165 i 1943 ble gitt ut av Deutsche Zeitung in Norwegen A/S Oslo. *P-K* ble ifølge bibliografien også utgitt av Deutsche Zeitung in Norwegen A/S Oslo.<sup>715</sup>

Ifølge Eckhardt kunne *DPZ* ved samarbeidet med *DZN* bruke sistnevntes nyhetsapparat, og det kunne ved hjelp av Luftwaffes fjernskriver sendes lederartikler og de mest betydningsfulle nyhetene til *DPZ*.<sup>716</sup> Stikkvise sammenligninger mellom overskrifter i de to avisene tyder imidlertid på at verken innhold eller bilder i *DPZ* også ble trykket i *DZN*. For *DPZ*s første uke, 9.–16. februar 1941, samsvarer ingen bilder<sup>717</sup> mellom de to avisene, og når det gjelder innhold dreier det seg kun om et fåtall artikler per dag, hvor det varierer om kun innhold eller både innhold og språk samsvarer.<sup>718</sup> Det var dermed om et lite antall overlappende artikler mellom de to avisene til tross for *DPZ* er en underutgave av *DZN*. Videre viser en gjennomlesning av *DZN* den 15. januar–16. februar 1941 at *DPZ* ikke belyses i større grad; kun i to utgaver i dagene etter *DPZ*s

---

<sup>713</sup> *DZN*: «Erstmals ‘Deutsche Polarzeitung’. Einzigartig in der Geschichte der Presse» 11.02.1941: 5.

<sup>714</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Papier allgemein. Wehrmacht. 415: Kommunikasjon *DZN*-Abteilungsleiter H. Moser, 31.07.1944: 1–2.

<sup>715</sup> Høeg, 1973: 110, 406.

<sup>716</sup> Det gis ikke nærmere opplysninger om dette kun var i oppstartsfasen eller hele perioden. Eckhardt, 1975: 41–42.

<sup>717</sup> Imidlertid er samme skilt avbildet i begge aviser (*DPZ* 13.02.1941 henholdsvis *DZN* 15.02.1941; det er dog to ulike bilder). Videre er også samme personer avbildet ved ett tilfelle (*DPZ* 13. 02.1941 henholdsvis *DZN* 09. 02.1941), men i ulike sammenhenger og to ulike bilder.

<sup>718</sup> Artikkelen forekom ikke alltid på samme dag; tilnærmet halvparten av de samsvarende artiklene ble publisert i *DZN* én til fem dager før de ble publisert i *DPZ*; litt under halvparten ble publisert samme dag, og under 10 % ble publisert i *DPZ* én til seks dager før de ble publisert i *DZN*. I uka overlappet slik følgende antall artikler av det totale antallet artikler i *DPZ*: 09.02.1941: 2/52, 11.02.1941: 9/52, 12.02.1941: 7/62, 13.02.1941: 7/67, 14.02.1941: 7/58, 15.02.1941: 2/61, 16.02.1941: 11/60. Gjennomsnittlig overlappet altså 11% av artiklene i det undersøkte tidsrommet. I og med at jeg kun har undersøkt de to avisene i samme tidsrom (9.–16. februar 1941), kan det være innhold i de tidligste utgavene av *DPZ* som kan gjenfinnes i utgaver av *DZN* før det undersøkte tidsrommet, altså før den 11. februar 1941. Jeg er bevisst feilkildene som kan ligge i det å kun se på overskriftene, men ble av kapasitetsmessige grunner nødt til å begrense meg til å se på overskrifter i sammenligningene. Dersom artiklenes titler samsvarte, ble innholdet undersøkt nærmere.

oppstart,<sup>719</sup> gjøres det oppmerksom på avisen. Den ene er artikkelen referert til ovenfor, som i hovedsak siterer *DPZs* første lederartikkel «Der Grund».<sup>720</sup> Dagen etter gjøres det reklame for *DPZ* som «[d]ie neue Deutsche Zeitung des Polarkreises».<sup>721</sup>

Kommunikasjon mellom *DPZ* og *DZN* tyder på at *DZN* hadde et overordnet ansvar på flere områder, og *DZN* fremstår slik som hovedforlag. Dette fremkommer blant annet av et rundskriv fra juli 1944, hvor det vises til at *DPZs* hovedredaksjon frem til bedriftslederen kommer, skal lede «grenforlaget» i Tromsø «im Rahmen der ihr vom Hauptverlag in Oslo gegebenen Vollmachten».<sup>722</sup> Det vises slik at forlaget og avisen i Tromsø må ses som delvis adskilte fra hverandre; det er dog ikke funnet mer om dette. *DZNs* hovedansvar er imidlertid tydelig, og *DZNs* annonseavdeling førte slik tilsyn med *DPZs* annonsedel ifølge den trolige årsmeldingen.<sup>723</sup> Kilder tyder på at *DZN* hadde ansvar for annonser og regninger, og sendte matriser samt meldinger om endringer av annonser og anga hvor mye av sidene som skulle opptas av annonser.<sup>724</sup> Videre sendte *DZN* brev til mulige annonsører med oppfordring til annonsering i *DPZ*, ga beskjeder på vegne av *DPZ* om annonser og mottok matriser for annonser i begge aviser.<sup>725</sup> Imidlertid virker det også å ha vært en annonseavdeling i *DPZ* som rapporterte til *DZN*,<sup>726</sup> slik at et visst ansvar dermed også lå hos *DPZ*; likeså fremkommer det at *DPZ* også hadde ansvar for å finne annonsører.<sup>727</sup> At oversikten for omsetning i mars 1944 for «Konto 33 – Tromsø» ble ut-

---

<sup>719</sup> Bemerk imidlertid at det ikke finnes noen utgave fra 10. februar 1941 på mikrofilmen for *DZN* på universitetsbiblioteket ved UiT Norges arktiske universitet.

<sup>720</sup> *DZN*: «Erstmals 'Deutsche Polarzeitung'. Einzigartig in der Geschichte der Presse» 11.02.1941: 5. Lederartikkelen er gjengitt i sin helhet, med noen få forandringer. Bemerk at mens artikkelen i *DPZ* viser til at den finnes for «allen Kameraden in Norwegen», mens *DZN* viser til «allen Kameraden in Nordnorwegen» (min understreking). Dermed hevder *DPZ* å være rettet mot soldater i Nord-Norge, mens den ifølge *DZN* er rettet mot soldater i hele Norge. *DPZ*: «Der Grund», 09.02.1941: 1.

<sup>721</sup> *DZN*, 12. februar 1941: 6.

<sup>722</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Rundschreiben ukjent, Oslo-alle deutsche Betriebsangehörigen der «Deutschen Polarzeitung», 17.07.1944: 1.

<sup>723</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Dokument, ukjent dato og forfatter: 1–8: her 3.

<sup>724</sup> Se eksempelvis følgende kilder i RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung – Schriftwechsel 1942–1943: Kommunikasjon *DZN* Anzeigenabteilung-Haasenstein & Vogler GmbH, 09.11. 1943; Kommunikasjon *DZN-DPZ* Anzeigenabteilung 07.12.1943; Kommunikasjon *DZN* Anzeigenabteilung-*DPZ*, 25.10. 1943; Kommunikasjon Vater-Döring 12.10.1943; Kommunikasjon *DPZ-DZN* 02.09. 1943; Kommunikasjon *DZN-DPZ* 08.04. 1943; Fernschreiben Döring-Tröger 30.09.1944.

<sup>725</sup> Se eksempelvis følgende kilder i RA/S-3138/0001/D/Dg/L0406 Boks: Oslo Politikammer Landssvikavd. Deutsche Zeitung in Norwegen. Norw. Korrespondenz 1942 A-G: 1. folder: Norw. Korresp 1942 A-C: Kommunikasjon *DZN-Bennett's* Annonse- og Reklamebyrå A/S, 15.01.1942: 1–2; 2. folder: Norw. Korresp 1942 D-G: Kommunikasjon A/S Gumælius og Reklames Annonsebyrå-*DZN*, 25.09.1942; Boks: Oslo Politikammer Landssvikavd. Deutsche Zeitung in Norwegen. Norw. Korrespondenz 1942 H-N: Folder: Norw. Korresp 1942 H-K: Kommunikasjon *DZN*-Annoncen-Expedition Herolden, 25.11.1942.

<sup>726</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung – Schriftwechsel 1942–1943. Kommunikasjon *DZP-DZN* 02.11.1943; Kommunikasjon Vater-Döring 12.10.1943; Kommunikasjon *DPZ-DZN* 02.09.1943.

<sup>727</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Perm: Korrespondenz. Polarzeitung, Tromsø vom 1. Januar 1944 bis.: Kommunikasjon *DPZ* Anzeigenleitung-*DPZ* Verlagsleitung, 31.03.1942.



stedt i Oslo,<sup>728</sup> tyder på at DZN hadde det finansielle ansvaret. Et overordnet ansvar kommer også til uttrykk i at mye måtte rapporteres til DZN generelt, eksempelvis papirforbruk og at nr. 83 av *DPZ* ikke kom ut i 1944.<sup>729</sup> Deres hovedansvar kommer ytterligere til uttrykk i sendingen av månedsmeldinger fra *DPZ* til DZN, hvor DZN ga beskjed om hvordan disse skulle struktureres.<sup>730</sup> DZN ga slik en rekke beskjeder, og påpekte eksempelvis i juni 1944 en ugunstig utvikling i avkastning.<sup>731</sup> DZN hadde trolig også ansvar for *DPZs* abonnering på nyhetsbyråer.<sup>732</sup>

Mye tyder på at DZN hadde overordnet ansvar for *DPZ* også når det gjelder personale. Det kommer eksempelvis til uttrykk i at *DPZs* nye maskinsetter fikk beskjed fra DZN om sine arbeidsbetingelser.<sup>733</sup> Videre virker Oslo å ha bestemt eller hatt mye å si til om i hvem som skal avløse hvem i *DPZ*, noe som blant annet synes i et brev fra Gisela Hammer i *DPZ* til DZN, hvor det diskuteres om når hennes erstatter skal komme opp til Tromsø.<sup>734</sup> Et overordnet personalansvar tyder også blant annet oversendelsen til DZN av originale personalkort for de tyske medarbeiderne som ikke lengre jobber i *DPZ*.<sup>735</sup> Videre avslår «Oslo» en *DPZ*-medarbeiders ønske om å slutte,<sup>736</sup> og lønnsøkninger i *DPZ* ble rapportert til DZN.<sup>737</sup> Det virker dog som om *DPZ* til en viss grad fikk operere selvstendig og ta avgjørelser hva det gjaldt personale, slik som i avskjedigelsen av en kokk, noe som likevel ble rapportert til DZN med ønske om å få vite om det var en korrekt avgjørelse.<sup>738</sup> Likeså skal hovedredaktøren i *DPZ*, Vater, ha fått bestemme når medarbeiderne skulle ha ferie.<sup>739</sup>

---

<sup>728</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Polarzeitung: Dokument «Konto 33 – Tromsø. Umsatz März 1944. Kronen». Vertriebsbuchhaltung, Oslo, 27.07.1944.

<sup>729</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung – Schriftwechsel 1942–1943. Kommunikasjon DZN-DPZ 19.12.1942; Kommunikasjon DPZ-DZN 03.08.1944.

<sup>730</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechsel vom 1. Okt. 1943 bis. 403: Del: Deutsche Polarzeitung. Monatliche Meldungen und Abrechnungen: Kommunikasjon DZN-DPZ, 30.12.1943. For månedsmelding, se eksempelvis Monatsmeldung Dezember 1943 DPZ-DZN 06.01.1944 i samme del og perm.

<sup>731</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikasjon DZN-Vater, 28.06.1944.

<sup>732</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Verträge und Ablage: Abschrift. Kommunikasjon DZN-Deutsches Nachrichtenbüro GmbH., 03.11.1943.

<sup>733</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Personellmapper. 2. folder. Mappe: Ferdinand Kurt: Kommunikasjon DZN-Kurt 17.05.1944.

<sup>734</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Personellmapper. Mappe: Hammer, Gisela: Brev Hammer-DZN 03.05.1944.

<sup>735</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikasjon DPZ-DZN, 17.08.1944.

<sup>736</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Otten, Liselotte: Kommunikasjon Ukjent (Oslo)-Otten, Berlin, 19.08.1944.

<sup>737</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikasjon DPZ-DZN, 26.10.1944.

<sup>738</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikasjon DPZ-Döring, 26.09.1944.

<sup>739</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikasjon Vater-Döring 18.04.1944.

At avisene lå under Presseabteilungsleiter Moser, som igjen svarte til Reichskommissar Terboven, fremgår av den tidligere refererte saken om en eventuell utgivelse av en egen avis for 20. Gebirgsarmé, hvilken Terboven av slo som følge av at han ikke ville ha en politisk dagsavis som ikke understo ham.<sup>740</sup> Det fremkommer også eksplisitt i avhør av Müller oktober 1946, hvor det vises til Rendulics ønske om å overta *DPZ*: «(...) den av tyskerne utgitte 'Polarzeitung', en sideordnet utgave av 'Deutsche Zeitung in Norwegen' (...) som hittil hadde hørt inn under Reichskommissar».<sup>741</sup> Det fremstår dermed som tydelig at *DPZ* var en avis som utgikk fra RK, og at avisen derfor må forstås som sivil. Dens sivile status fremgår også av at *DZN* fremstår som et sivilt forlag i og med avvisningen av et trykkeriopdrag for en løytnant med henvisning til at Wehrmacht ikke tillater at sivile forlag trykker «slike» oppdrag,<sup>742</sup> samt av at Moser i sin opplisting av tyske presseprodukter i Norge, som *DPZ* er en av, kun poengterer at *Wacht in Norden* ble utgitt av Wehrmachtpropagandagruppe og *Deutsch-Norwegische Wirtschaftszeitung* ble utgitt av Handelskammer, og dermed gir inntrykk av at de andre er RK-produkter, herunder *DPZ*.<sup>743</sup> Imidlertid ble det ikke funnet mye i *DZNs* uordnede arkiv som tyder på kontakt med Terboven, Müller og Moser. Utover den makt som det ovenfor vises at Terboven hadde over avisutgivelser generelt, virker han også å ha bestemt mer spesifikt, ettersom *DZN* ifølge Rienhardt fikk tilslutte seg Norwegischen Verlegerverband dersom også Terboven var enig.<sup>744</sup> I dokumentet som virker å være en slags årsmelding eller oppsummering for 1943 vises det til at forlaget har fått støtte fra RK; fremfor alt fra Presseabteilung, og Müller og hans avdelingsledere takkes for dette.<sup>745</sup> Müller forekommer utover dette kun noen få ganger i de undersøkte dokumentene; en medarbeider i *DZN* henvender seg til ham for å få bruke ferien til å besøke sin mann, og trolig bes han om å bidra med sigaretter og brennevin til markeringen av *DPZs* treårsjubileum.<sup>746</sup> Videre fremkommer det at *DZN* hadde kontakt med Müller i og med en beskjed om at sistnevnte ikke hadde noe imot at *DZN* forlegget norsk litteratur,<sup>747</sup> og at han god-

---

<sup>740</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 20.

<sup>741</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0406/0002: 24.

<sup>742</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Buchverlag. Allgemeiner Briefwechsel 402: Kommunikasjon Döring-Metzler, ukjent dato.

<sup>743</sup> NHM, 187, PWIS (Norway)/56: 6. Se også NHM, 187, PWIS (Norway)/56: 19–22.

<sup>744</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Aktennotiz Oslo, 23.06.1943.

<sup>745</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Dokument, ukjent dato og forfatter: 1–8: her 8.

<sup>746</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Personellmapper. 1. folder. Mappe: Hannemann, Grace: Brev Hannemann-Müller 27.11.1944; RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel und Fernschreiben. Tromsø, Trondheim, Berlin: Kommunikasjon Oslo-Müller 05.02.1944.

<sup>747</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikasjon Oslo-Lütge, Wagner, 20.09.1943.

kjente utformingen av annonser for blant annet *DPZ*.<sup>748</sup> Müller virker dermed å ha hatt en viss bestemmelsesmakt, men ble – så vidt jeg har kunnet se – sjeldent involvert. Sistnevnte brev ble sendt av Presseabteilungsleiter Moser. Moser kan ha vært involvert i *DZN*s papirkvote i og med et brev fra *DZN* til den samme om papirforbruk i *DZN*s forlag.<sup>749</sup> Av vedlegget fremgår det at papiret for *DPZ* og *DZN* kom i samme rasjon.<sup>750</sup>

Andre myndigheter virker likeså å ha vært involvert; fra RK Gruppe Preisbildungsstelle -Preisüberwachung- som ble bedt om godkjennelse av en provisjonssats.<sup>751</sup> Videre virker Pressedirektoratet å ha godkjent en økning av annonseprisene i *DPZ* og *DZN*, og samme institusjon virker å ha vært den som gjennomførte reduksjonen i annonsestørrelsene for både *DPZ*, *DZN* og norske aviser.<sup>752</sup> Slik kommer både RK og Pressedirektoratets innblanding til uttrykk. Ifølge Nils A. Ytreberg representerte Sturmbannführer Blomberg RK som Gebietskommissar i Tromsø,<sup>753</sup> men det ble ikke funnet noen tegn til kommunikasjon mellom Blomberg og *DPZ* i arkivet. Fra sommeren 1941 til utgangen av 1943 innehadde dr. Hagmeister stillingen,<sup>754</sup> og det er funnet at Gebietskommissar og Regierungsrat Dr. Hagmeister skal ha blitt bedt om å sørge for en hjelper til nyhetene, håndverkere og materiale til oppussing, en bil og fire rom som bolig for de ansatte; videre nevnes også Gebietskommissarene von Stackelberg samt Brinkmann i RK i forbindelse med opprettelsen av en «Ausweichbetrieb» for *DPZ*.<sup>755</sup> Lokalavdelingene skulle blant annet sørge for at direktiver fra RK ble etterfulgt, men opererte ifølge Grimnes mest på det økonomiske området,<sup>756</sup> noe som kan forklare at de ikke var like involvert i *DPZ* og *P-K* som kildene tyder på. Det må imidlertid poengteres at langt fra alle kilder er gjennomgått, og at det kan finnes materiale som viser annet.

Imidlertid fremkommer det av artikler om *DZN*s ettårsjubileum at blant annet både Terboven, Müller, von Falkenhorst, Dietrich og Amann, samt fra norsk side Quisling, Hamsun og statsråd-

---

<sup>748</sup> RA/RAFA-2187, Mappe: An Schimmelpfeng: Kommunikasjon Moser-Direktor Finkenzeller, *DZN*, 11.11.1942.

<sup>749</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Papier allgemein. Wehrmacht. 415: Kommunikasjon *DZN*-Abteilungsleiter H. Moser, 31.07.1944: 1–2.

<sup>750</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Papier allgemein. Wehrmacht. 415: Anlage zum Brief vom 31.07.1944, an RK, Presse: 1.

<sup>751</sup> RA/RAFA-2187, Mappe: An Schimmelpfeng: Kommunikasjon ukjent-Herrn Reichskommissar für die besetzten norwegischen Gebiete Gruppe Preisbildungsstelle -Preisüberwachung- 08.01.1943.

<sup>752</sup> RA/RAFA-2187, Mappe: An Schimmelpfeng: Kommunikasjon Prisdirektoratet-*DZN*, 15.06.1943.

<sup>753</sup> Ytreberg, 1971: 608.

<sup>754</sup> Pedersen, 1995: 441.

<sup>755</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechsel vom 1. Okt. 1943 bis. 403: Del: Deutsche Polarzeitung. Allgemeiner Schriftwechsel: Dokument «Herrn Werner zur Kenntnisnahme und weiteren Veranlassung», ukjent (signert Döring), ukjent dato: 1–3: her 2–3.

<sup>756</sup> Grimnes, 2018: 117.

ene Johannessen og Ravner var involverte i jubileet.<sup>757</sup> Ut i fra kildene, samt et brev fra januar 1943 virker en rekke institusjoner å ha vært involverte i DZN, og dermed trolig også i DPZ: I brevet nevnes mottakere som virker å ha hatt en spesiell betydning, herunder RK med avdelinger, Gebietskommissariate med avdelinger, Verwaltungsamt des Reichsleiters für die Presse der NSDAP<sup>758</sup>, Europa Verlag GmbH., Standarte Verlag GmbH, Reichsverband der deutschen Zeitungsverleger, Wehrmacht-topper, partiet, riksmyndigheter i Tyskland og okkuperte områder, samt tyske og norske forlag.<sup>759</sup> Slik fremstår det tydelig at DZN er i kontakt med blant annet sentrale presseinstitusjoner i Tyskland, parti, militæret og myndigheter.

Som det fremgikk ovenfor, ble DZN gitt ut under Verwaltungsamt, noe som sannsynliggjør at også DPZ var knyttet til myndigheten. Kommunikasjon mellom Verwaltungsamt og DZN forekommer gjentatte ganger i kildematerialet, og førstnevnte virker slik å ha vært en viktig institusjon. Det kommer blant annet til uttrykk i at DPZ bes sende månedlige rapporter over alle hendelser, som skal inngå i månedsrapporter til Verwaltungsamt våren 1944. Dette gjelder så vel personalforandringer, sosialt, forandringer og vanskeligheter, avispapirbestand, sidetall og utgaveantall og lignende.<sup>760</sup> Verwaltungsamt virker slik å ha vært sentrale også hva angår personale, noe som også fremkommer i at ansettelsen av en ny maskinsetter i DPZ beskrives som følge av forhandlinger mellom denne og Verwaltungsamt<sup>761</sup> og DZNs redegjørelse for tyske arbeidere i avisforlaget i juni 1944. I sistnevnte etterspørres det også støtte til en ny redaktør i DPZ,<sup>762</sup> og i et annet brev ønsker de en korrekturleser til DZN.<sup>763</sup> Videre har DZN også mottatt et brev om regler om arbeidstid og lønn adressert til «Alle Verlagsleiter» fra Verwaltungsamt.<sup>764</sup> Imidlertid antydes også ansvar utover personale i og med et ønske om levering av utstyr til

---

<sup>757</sup> Se avisutklipp i RA/RAFA-2187, Folder: Jubiläums-Nummer: Fritt Folk: «Deutsche Zeitung in Norwegen feirer 1-års jubileum». Trolig 21.05.1941; Handels- og Sjøfartstidende: «Deutsche Zeitung in Norwegen feirer 1-års jubileum». 19.05.1941; Nationen: «Deutsche Zeitung in Norwegen feirer 1-års jubileum». 19.05.1941; Morgenposten: «Deutsche Zeitung in Norwegen feirer 1-års jubileum». 19.05.1941; Morgenbladet: «Deutsche Zeitung in Norwegen feirer 1-års jubileum». 19.05.1941; Aftenposten: «Deutsche Zeitung in Norwegen feirer 1-års jubileum med 110 siders nummer». Trolig 20.05.1941.

<sup>758</sup> Heretter Verwaltungsamt.

<sup>759</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikasjon sendt fra Oslo (trolig Döring)-Lütge, 20.01.1943: 1.

<sup>760</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikasjon ukjent (Oslo)-Vater, 17.04.1944.

<sup>761</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Personellmapper. 2. folder. Mappe: Ferdinand Kurt: Kommunikasjon DPZ-Kurt 17.05.1944.

<sup>762</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt: Kommunikasjon DZN (trolig Döring)-Verwaltungsamt des Reichsleiters für die Presse der NSDAP, 09.06.1944: 1.

<sup>763</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt: Kommunikasjon DZN-Verwaltungsamt des Reichsleiters für die Presse der NSDAP, 21.04.1942.

<sup>764</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt: Kommunikasjon Verwaltungsamt des Reichsleiters für die Presse der NSDAP-Alle Verlagsleiter, 25.09.1944.

kjøkkenet i *DPZ*.<sup>765</sup> I sistnevnte fremkommer det at *DZN* delvis tok seg av kommunikasjonen med Verwaltungsamt på *DPZs* vegne; men ikke utelukkende, da det også finnes kommunikasjon mellom Verwaltungsamt og *DPZ*.<sup>766</sup> Slik fremstår Verwaltungsamt som sentral primært for personale, men også som viktig for utstyr.

Som vist ble Europa-Verlag satt opp under Verwaltungsamt for okkupasjonsavisene, som *DZN* henholdsvis *DZN* og *DPZ* ifølge Hale, Eckhardt, Burmistr og Schmitt tilhørte.<sup>767</sup> Kildefunn sannsynliggjør dette, og viser at forholdet primært virker å ha vært finansielt. Kommunikasjonen mellom *DZN* og Europa-Verlag omhandler aksjer, andelshavere og oversendelse av årsregnskap til sistnevnte. Det virker slik som at «Treuhandsaker» har blitt overført fra Sparing til *DZN*.<sup>768</sup> I en «Treuhand-Erklärung» hevder videre Verlagsdirektor Hans Döring å være aksjonær i Deutsche Zeitung in Norwegen A/S, som «(...) diese Aktien nicht aus eigenen Mitteln, sondern aus Mitteln der Europa Verlag GmbH. in Berlin, und zwar in deren Auftrage übernommen habe, also deren Treuhänder bin.»<sup>769</sup> Videre vises det at Europa-Verlag har gitt lån til *DZN*.<sup>770</sup> Derutover rapporterer *DZN* til Europa-Verlag om hvilke land de leverer til og hvordan betalingen foregår; det fremgår imidlertid ikke om det gjelder hele *DZN* og dermed også *DPZ*.<sup>771</sup> Ett brev fra Europa-Verlag til *DZN* angår *DPZ*, hvor det bes om at en regning til et firma som leverer til *DPZ* betales.<sup>772</sup> Ett dokument tyder imidlertid på at Europa-Verlag også kan ha hatt et visst personalansvar, da trolig Döring i dette takker Stabsleiter Baur i nevnte forlag for innvilgelse av ferie sommeren 1944.<sup>773</sup>

---

<sup>765</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt: Kommunikation DZN-Imhof, Verwaltungsamt des Reichsleiters für die Presse der NSDAP, 13.10.1943.

<sup>766</sup> Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt: Kommunikation Der Reichsleiter für die Presse der NSDAP. Verwaltungsamt-DPZ, 05.06.1943.

<sup>767</sup> Burmistr, 2016: 85; Eckhardt, 1975: 5; Hale, 1964: 281; Schmitt, 1985: 165.

<sup>768</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel Europa Verlag GmbH.: Kommunikation Europa Verlag GmbH-DZN 24.11.1944. Sparing var ifølge Burmistr utsending for redaksjonelle spørsmål i Verwaltungsamt, og del av Abteilung Schriftleitung i det samme. Han deltok slik i oppstarten av blant annet *DZN*. Burmistr, 2016: 96.

<sup>769</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel Europa Verlag GmbH.: Kommunikation Oslo-Europa Verlag GmbH 15.12.1944; Dokument Treuhand-Erklärung ukjent dato.

<sup>770</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel Europa Verlag GmbH. Kommunikation DZN-Europa Verlag GmbH 16.11.1943.

<sup>771</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel Europa Verlag GmbH. Kommunikation ukjent-Europa Verlag GmbH 13.07.1943.

<sup>772</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel Europa Verlag GmbH. Kommunikation Europa Verlag GmbH-Verlagsleitung DZN 23.07.1943.

<sup>773</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikation sendt fra Oslo (trolig Döring)- Stabsleiter Baur, Europa Verlag GmbH., 01.06.1944.

Fra Standarte Verlag- und Druckerei GmbH, likeså tilknyttet Verwaltungsamt,<sup>774</sup> er det funnet ett rundskriv adressert til «Alle Verlagsleiter der NS-Presse». Slik fremstår *DZN* som del av NS-pressen, og som med forbindelser til Standarte Verlags- und Druckerei GmbH, noe som virker rimelig i og med tilknytningene til Verwaltungsamt og Europa-Verlag. I brevet vises det til at materialet til godkjenningen av alle årsregnskapene har gått tapt i et angrep, hvorfor det bes om at det meddeles om hvilke andelshaverforsamlinger som må holdes, samt om innsending av regnskap.<sup>775</sup> Baur overtok i 1943 etter Rienhardt i Verwaltungsamt,<sup>776</sup> og var den som Döring takket for ferie og som sendte ut rundskrivet fra Standarte Verlags- und Druckerei GmbH. Hans forgjenger, Rienhardt, som Burmistr og Hale tillegger stor vekt for okkupasjonsavisene,<sup>777</sup> forekommer noe i kildene: Det vises til Rienhardts godkjenning av at innkjøp av tre Generator-lieferwagen for å forbedre distribueringen av *DPZ*.<sup>778</sup> Videre virker han også å ha hatt makt over hvorvidt *DZN* fikk tilslutte seg Norwegischen Verlegerverband.<sup>779</sup> Reichspressekammer i Berlin forekommer én gang i de undersøkte kildene, da det i desember 1942 ble bedt om å tilbakebetale en sum penger som Döring lånte fra det tyske konsulatet i Helsingør på reise.<sup>780</sup> Videre ble «Landesgruppe der NSDAP. in Norwegen. Die deutsche Arbeitsfront. Ortsverwaltung Oslo» orientert om kvinnelige medarbeidere, og det kan slik antas at de hadde en viss interesse.<sup>781</sup>

Ifølge Burmistr hadde okkupasjonsavisene en «Berliner Vertretung der Schriftleitung» som formidlet instruksjer, stoff og informasjon.<sup>782</sup> Mye tyder på at *DZN* også hadde en slik i Berlin; blant annet permen med navnet «Deutsche Zeitung in Berlin. Fernschreiben. Berliner Schriftl. Tromsø 1944»<sup>783</sup> og dokument adressert til «die Berliner Schriftleitung der 'Deutschen Zeitung in Norwegen'». <sup>784</sup> I permen finnes blant annet kommunikasjon som viser at *DZN* på vegne av

---

<sup>774</sup> Hale, 1964: Charter II.

<sup>775</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt: Kommunikation Standarte Verlags- und Druckerei GmbH. (Baur)-Alle Verlagsleiter der NS-Presse, 14.12.1943.

<sup>776</sup> Hale, 1964: 296, 299.

<sup>777</sup> Burmistr, 2016: 90–91; Hale, 1964: 279–281.

<sup>778</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Notiz Oslo, 23.06. 1943.

<sup>779</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Aktennotiz Oslo, 23.06.1943.

<sup>780</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Personellmapper. 4. folder. Mappe: Döring, Hans: Kommunikation ukjent-Reichspressekammer 15.12.1942.

<sup>781</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Allgemeines a – z: Kommunikation ukjent (Oslo)- Landesgruppe der NSDAP. in Norwegen. Die deutsche Arbeitsfront. Ortsverwaltung Oslo, 05.01. 1945.

<sup>782</sup> Burmistr, 2016: 98.

<sup>783</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944.

<sup>784</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikation ukjent-Berliner Schriftleitung der 'Deutschen Zeitung in Norwegen', 14.12. 1944.

*DPZ* og *P-K* ber om at materiale og utstyr bestilles av tyske firmaer.<sup>785</sup> Videre tyder et dokument også på at redaksjonen var aktive i å bestemme hvem som skulle jobbe i *DPZ*, da DZN i et brev til «Berliner Büro der Deutschen Zeitung in Norwegen» i Berlin ber om at tre jobbsøkere undersøkes og at det gis beskjed om hvem som egner seg best til *DPZ*.<sup>786</sup> Slik fremkommer også atter en gang DZNs overordnede ansvar for *DPZ*. Den senere hovedredaktør Meyers søknadsbrev er også rettet mot DZN, Berlin, og ikke mot Verwaltungsamt som har fremstått som involverte i personale, noe som kan være resultat av at Berlin-redaksjonen sendte videre tysk post til Norge,<sup>787</sup> ettersom de ellers også fremstår som formidlere av kommunikasjon mellom Tyskland og Norge.<sup>788</sup> Slik tyder kildene som er funnet på andre oppgaver enn de Burmistr beskriver.<sup>789</sup>

*DPZ* og *DZN* virker slik å ha fått operere selvstendig i stor grad, men likevel ha hatt forbindelser til først og fremst Verwaltungsamt og Europa-Verlag. Som vi har sett, var ikke RK særlig sterkt involvert, men det fremstår som sannsynlig at avisene likevel var sortert under RK, og derfor hadde Terboven overordnet makt. Som Burmistr viser, skulle Europa-Verlag styre, finansiere og administrere avisene, men likevel holde seg i bakgrunnen. Slik virker de heller ikke å ha vært sterkt involvert i ledelsen av avisen, men først og fremst ha vært en finansiell aktør. Verwaltungsamt var, som kildene tyder på, viktig for personalet, noe dog også det egne kontoret i Berlin kan ha vært. Det ble ikke funnet noe som tyder på om Berlin-kontoret var knyttet til Verwaltungsamt eller om det «kun» representerte DZN i Berlin.<sup>790</sup>

#### 1.2.4 Medarbeidere

Som vi har sett ovenfor, må *DPZ* trolig forstås som en sivil avis under RK. Det ble ikke funnet spor av at Wehrmacht var institusjonelt involvert i avisen; dog tyder mye på at de utgjorde en stor del av leserkretsen. Som vist tidligere, har imidlertid flere hevdet at *DPZ* var en soldatavis og/eller ble produsert av Wehrmacht. Dette står i stor kontrast til hva som har fremkommet ovenfor. Eckhardts undersøkelse av *DPZ* presenterer den hittil mest inngående forklaringen til forholdene, og kan slik bidra til å forklare denne forvirringen. Ifølge Eckhardt var nemlig soldater fra Wehrmacht sterkt involvert i selve produksjonen av *DPZ*. Han hevder at *DPZ*, som

---

<sup>785</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikasjon DZN (Luetge)-Berliner Schriftleitung 15.12.ukjent år; Fernschreiben Lütge-Berliner Schriftleitung, 02.09.1944. Ellers finnes det mye kommunikasjon mellom DZN og DPZ i permen.

<sup>786</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Otten, Liselotte: Kommunikasjon DZN-Dr. Schneider-Kynast, Berliner Büro der Deutschen Zeitung in Norwegen, Berlin, 31.08.1944.

<sup>787</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Meyer, Karl H. (Karl Eg): Kommunikasjon Meyer-DZN Berlin, 21.08.1944: 1–2: her 1.

<sup>788</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Personellmapper. Mappe: Ukjent: Brev DZN-Hartmann 20.10.1941.

<sup>789</sup> Burmistr, 2016: 98.

<sup>790</sup> Burmistr, 2016: 94.

*DZN*, skulle produseres av sivile, men at ansvaret som følge av mangel på redaktører, ble lagt på redaktørene for soldatavisen *Kamerad im Norden (KiN)*, produsert i Tromsø av Wehrmacht.<sup>791</sup> Avisens forretning og økonomi ble dog ifølge Eckhardt styrt av *DZN*s forlag, slik vi også har sett ovenfor. Selv om målet var å få sivile fra Tyskland til å jobbe i *DPZ*, var det kort-siktige målet i februar 1941, mener Eckhardt, å bytte ut *KiN*-produsentene i *DPZ* med fagfolk; dog fortsatt fra Wehrmacht. Ifølge Eckhardt var *DZN* trolig fornøyde med billig arbeidskraft fra Wehrmacht, og det skal slik ha vært W-PrO som arbeidet for å få sivile fra Tyskland. Det skulle ta nesten to og et halvt år før soldatene ble byttet ut. Etter at Wehrmachtpropagandagruppe Norwegen hadde klaget på bruken av soldatene, ble det av Terboven, forlaget og Wehrmacht bestemt at disse skulle trekkes ut før 30. juni 1943, men ble fullført i juli. Først da, hevder Eckhardt, ble *DPZ* en sivil avis, selv om W-PrO fortsatt var involvert i fordelingen av avisen og Propagandazug Norwegen rapporterte til den.<sup>792</sup>

Eckhardts fremstilling virker til stor del å samsvare med det som fremkommer i kildene, hvor det er tydelig at også soldater arbeidet i *DPZ*. Ifølge Mosers beretning arbeidet flere soldater i avisen, mens Wehrmacht solgte avisen.<sup>793</sup> I den mest detaljerte oversikten over *DPZ*s redaktører, som finnes i Tom Arbo Høegs bibliografi over norske aviser 1763–1969, fremkommer det at soldater arbeidet også i redaksjonen; blant annet skal Lt. Franz Swoboda ha vært ansvarlig for de 80 første numrene av *DPZ*; videre var også Wehrmacht representert ved en person i redaksjonen i noen av numrene etter overgangen til *P-K*.<sup>794</sup> Swobodas medvirkning i både *DPZ* og *KiN* stemmer også med hva som fremgår av *DPZ*s første utgaver, hvor han angis som ansvarlig for innholdet, og likeså med *KiN*, som det vises ble trykket hos S. Wintervold i Tromsø, med Swoboda som ansvarlig for *Schriftleitung* og *Sonderführer* Jacobs som stedfortreder.<sup>795</sup> Swoboda fremstår slik også som sentral i oppstartsfasen av *DPZ*, da en norsk fotograf som skulle delta i oppbygningen av *DPZ*s klisjéanstalt skulle henvende seg til «Herrn Leutnant Swoboda, 'Kamerad im Norden', (Stabskompanie)» ved ankomst til Tromsø.<sup>796</sup> Flere fra Wehrmacht arbeidet i *DPZ*, og eksempelvis fikk Gefr. Wuppermann beskjed om at han fra og med den 1. juni

---

<sup>791</sup> *KiN* kom som bilag til *DPZ*. Eckhardt, 1975: 41–42. På utgaven som er sortert inn i søndagsutgaven 9. februar 1941, står det at den kom ut dagen før, lørdag 15. februar 1941, og at det er «Folge 28». Det er slik ikke første utgave, noe også innholdet samt Eckhardts undersøkelse tyder på. Også Heysing, 1957: 38, 40, viser til at *DPZ* fremgikk av *KiN* som var en meddelelsesavis/feltavis for et østerriksk gebirgsjägerregiment.

<sup>792</sup> Det vites ikke om Propagandazug Ns rapportering ble avsluttet da de dro videre til Rovaniemi i juni 1941. Da de kom tilbake til Norge høsten 1944 skal de ha fått rapportering i oppgave. Eckhardt, 1975: 38–43, 45.

<sup>793</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 19–20.

<sup>794</sup> Høeg, 1973: 110, 406.

<sup>795</sup> *DPZ*, 16.02.1941: 6; *Kamerad im Norden. Frontzeitung eines Gebirgsjägerregiments*, 15.02.1941: 1.

<sup>796</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Personal für Tromsø, fast Angestellte: Ausweis *DZN* 22.01.1941.



1941 var «abkommandiert» til *DPZ*,<sup>797</sup> mens det i et annet brev vises til at en faglig kyndig Oberschütze skal begynne i avisen. I samme brev vises det også til Verwaltungsamts innblanding gjennom at de vil tildele dem en redaktør som «andre hjelp». Disse to beskrives imidlertid som «nødløsninger».<sup>798</sup> Mosers utsagn om at Wehrmacht solgte avisen styrkes av at det i et rundskriv i juli 1944 fremkommer at Uffz. Wirth leder salg/distribusjon og fordeling av *DPZ*.<sup>799</sup>

Ifølge Eckhardt ble de 23 som arbeidet i avisen og en «Sonderführer», som utgjorde redaksjonelt og teknisk personale, og som kom fra 16 ulike «Truppenteile», i juli 1941 underordnet W-PrO. Disse skal ha blitt trukket ut i juli 1943.<sup>800</sup> Det henvises flere ganger til 22 soldater i *DPZ* i kildene; eksempelvis i et brev fra DZN til Verwaltungsamt i juni 1944. Her vises det at en «Gefolgschaftsmitglied» samt 22 soldater arbeidet i *DPZ* den 1. januar 1943. 20 av soldatene skal ifølge brevet ha blitt trukket ut sommeren 1943, likevel vises det til at *DPZ*s redaksjon som «(...) mit guten deutschen Fachkräften besetzt»,<sup>801</sup> men at det gjennomsnittlig i hele forlaget (DZN) ikke strekker til, og at de klimatiske forholdene derutover fører til hyppig sykdom, samtidig som oppgave har økt. Det fremkommer slik at det mangler én i redaksjonen i *DPZ*. Videre vises det også til hyppig utveksling av personale i hele DZN frem til 15. januar 1943.<sup>802</sup> De 22 soldatene fremkommer likeså i en rapport fra et «Verlagsbesuch» 23.–26. juli 1943, hvor forholdene i *DPZ* beskrives. Det vises til at forlagsledelsen imidlertid ikke fikk gi anvisninger til soldatene. Likeså antydes det at de skal bli færre ved at det henvises til at de skal utføre samme arbeid men med færre sivilister.<sup>803</sup>

---

<sup>797</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Personal für Tromsø, fast Angestellte: Kommunikation DZN-Gefr. Alois Wuppermann 07.06.1941.

<sup>798</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Müller, Fritz C.: Kommunikation ukjent (trolig Döring)-Müller, 23.11.1943: 1–2.

<sup>799</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Rundschreiben ukjent, Oslo-alle deutsche Betriebsangehörigen der «Deutschen Polarzeitung», 17.07.1944. Se også RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechsel vom 1. Okt. 1943 bis. 403: Del: DeutschePolarzeitung. Allgemeiner Schriftwechsel: Dokument «Gebrauchs-Versandplan 'Deutsche Polarzeitung' nach Norden durch Feldpost und Seeschiffahrt» ukjent, Stand: 31/1 44; Dokument «Versandplan der 'Deutschen Polarzeitung' nach Süden durch Feldpost» ukjent, Stand: 31/1 44. Disse to forsendelsesplanene for *DPZ* for det som virker å være januar 1944, gir også inntrykk av Wehrmachts ansvar for distribusjonen. Lengst ned på dokumentene står det trykket «Uffz.» med en uleselig signatur. Her fremkommer det at avisen sendes nordover med feltpost og skipsfart, hvor Tromsø, Lyngseidet, Storsteinnes, Alta og Lakselv nevnes. Sørøver sendes avisen med feltpost, hvor Tromsø, Storsteinnes, «Soetermoen» og Narvik nevnes. Det vises at utgavene sendes over flere dager; eksempelvis blir fredagsutgaven utlevert torsdag kveld i feltpost Tromsø, og ankommer siste destinasjon, Lakselv, søndag ettermiddag. Slik får mottakerne sine utgaver forsinket. RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikation DPZ-DZN, 25.04.1944, antyder imidlertid at *DPZ* blir sendt med norske ruteskip.

<sup>800</sup> Eckhardt, 1975: 42. Bemerk at det i *Nordlys*: «Minnerikt møte uten bitterhet», 24.09.1988, vises til fire redaktører og 25 i personale i *DPZ*.

<sup>801</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt: Kommunikation DZN (trolig Döring)-Verwaltungsamt des Reichsleiters für die Presse der NSDAP, 09.06.1944: 1.

<sup>802</sup> Ibid.

<sup>803</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechsel vom 1. Okt. 1943 bis. 403: Del: DeutschePolarzeitung. Allgemeiner Schriftwechsel: Dokument «Herrn W

I oppsummeringen for hele DZN for 1943 fremkommer noen av de samme opplysningene; også her vises det til stadig utveksling av personale, som imidlertid stabiliserte seg ved årets begynnelse; videre at «die Personalabgänge waren unter Anlegung des durch das 4. bzw. 5. Kriegsjahr bedingten Maßstabes normal, der Personalzugang infolge stark erweiterter Aufgaben und im Hinblick auf die Ablösung des Soldatentrupps in Tromsö beträchtlich.»<sup>804</sup> Likeså fremkommer de 22 soldatene, som det vises har arbeidet både med forlaget, innholdet og delvis det tekniske aspektet. I de to kildene referert til ovenfor, vises det til at 20 av 22 soldater trekkes ut, henholdsvis til at det blir færre sivilister. I årsmeldingen fremstår det imidlertid som at hele soldattroppen ble avløst av andre medarbeidere, både nye og fra Oslo, hvorfor mye måtte improviseres før forholdene stabiliserte seg. Det poengteres at omstillingen var vellykket.<sup>805</sup> Når det gjelder hele DZN, takkes arbeiderne på en slik måte at det gis inntrykk av at arbeidet i *DPZ* kan ha vært frivillig: «(...) wie ich besonders allem Arbeitskameraden hier von der Betriebsgemeinschaft danke, die freiwillig und freudig dem Einsatz im Tromsöer Verlag oder an anderer Stelle Folge leisteten und damit beispielgebend vorangingen».<sup>806</sup> Det fremkommer senere i dokumentet at redaktører fra *DZN* siden sommeren i ulike turnuser dro til Tromsø for «(...) einer kurzen informatorischen Tätigkeit.»<sup>807</sup> Ordningen med redaktører fra *DZN* som virksomme i *DPZ* virker å ha fortsatt i 1944 og 1945, og dermed også etter overgangen til *P-K*, da det i en beskjed fra 1944 redegjøres for hvem som avløser hvem i Tromsø, og i en Aktennotiz fra 1945 vises til at Dr. Doering har dratt til Tromsø. Det gis videre inntrykk av at avløsningen av personale var nøye planlagt.<sup>808</sup> Dette samsvarer med Burmistrs funn om at visse under krigen arbeidet i flere aviser,<sup>809</sup> og gjelder også andre enn redaktørene; eksempelvis Hildegard Gantzer, som jobbet i *DZN* fra og med 28. april 1942, men i november 1943 arbeidet i *DPZ*.<sup>810</sup> Det virker slik som om *DZN* med jevne mellomrom sendte opp personale for å avløse hverandre i Tromsø.<sup>811</sup>

---

e r n e r zur Kenntnisnahme und weiteren Veranlassung», ukjent (signert Döring), ukjent dato: 1–3; her 3. I april 1944 ble også personalmangelen påpekt, se RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsö 1944: Kommunikasjon Vater-DZN, 28.04.1944.

<sup>804</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Dokument, ukjent dato og forfatter: 1.

<sup>805</sup> Ibid., 5.

<sup>806</sup> Ibid., 2.

<sup>807</sup> Ibid., 4.

<sup>808</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Akten-Notiz Oslo 24.02.1945; Kommunikasjon Oslo-Baumhauer, 10.01.1944; Kommunikasjon Oslo-Lütge, 08.01.1944; Kommunikasjon Oslo-Lütge, 29.12.1943.

<sup>809</sup> Burmistr, 2016: 102.

<sup>810</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Personellmapper. 2. folder. Mappe: Gantzer, Hildegard: Kommunikasjon ukjent-Gantzer 27.11.1943; Kommunikasjon DZN-Forsyningsdepartement 29.04.1942.

<sup>811</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikasjon Oslo-Baumhauer, 10.01.1944.

Vekslingen virker å ha fortsatt også etter overgangen til *P-K*, ettersom Julius Witwer virker å ha arbeidet i *DZN* fra mai 1944, men så dro til Tromsø for å arbeide i *P-K*.<sup>812</sup>

Det er slik tydelig at både sivile og militære arbeidet i avisen; dog trolig 22 og ikke 23 militære som Eckhardt beskriver. Videre ble trolig en del av disse trukket ut sommeren 1943; dog virker det som om noen soldater fortsatte å arbeide i *DPZ*. Det er imidlertid usikkert hvor mange, mens alt indikerer at det skjedde en personalmessig forandring; trolig reduksjon, i 1943.

I juni 1944 virker *DPZ* å ha hatt elleve tyske medarbeidere: en hovedredaktør og stedfortredende forlagsleder og hans sekretær, en redaktør, en redaksjonsmedarbeider, en salgs- og annonsearbeider, en stenograf, en på «Aufnahme», en bedriftsleder, en korrekturleser og to maskinsettere.<sup>813</sup> Høsten 1944 ble to «herrer og noen soldater» fra PK 680 inkludert i *DPZ*s redaksjon og tekniske drift høsten 1944, på oppdrag av Reichskommissar «(...) um so den Wünschen der Armee nach Einflussnahme auf die wehrgeistige Betreuung und Unterrichtung der Truppe zu entsprechen.»<sup>814</sup> Imidlertid påpekes det at «[d]iese Einflussnahme kann sich selbstverständlich nur in dem Masse und der Form vollziehen, wie es die Verantwortung des Hauptschriftleiters dem Herrn Reichskommissar gegenüber zulässt».<sup>815</sup> Videre poengteres det at soldatene underordner seg forlagsleders og hovedredaktørs anvisninger når det gjelder utforming, produksjon og fordeling av avisen.<sup>816</sup> Slik gis det inntrykk av et militært ønske om mer påvirkning på avisen, hvilket det ble vist tidligere var såpass viktig at 20. Gebirgsarmé ønsket en egen avis etter tilbaketrekningen fra Finland henholdsvis Rendulic ønsket å ta over *DPZ*.<sup>817</sup> I artikkelen som ble utgitt om *DPZ* under okkupasjonen beskrives arbeiderne delvis som militær: «En oberjäger som i privatlivet er saksfører, redigerte føljetongen, en teolog sporten, en forsikringsagent var telegrafist og en frisør preget matrisene.»<sup>818</sup> I Heysings kommentar til artikkelen fra 1957 fremkommer det likeså at PK 680- og PK 681-tilhørende samt tilhørende til PA Norge var aktive i *DPZ* med redaksjon, forlag, salg og trykkeri. Det spesifiseres imidlertid ikke om dette gjaldt hele *DPZ*s eksistens, eller kun deler, som kildene tyder på skjedde høsten 1944.<sup>819</sup>

---

<sup>812</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Personellmapper. 2. folder. Mappe: Julius Witwer: Kommunikasjon DZN-Abteilung für Reisegenehmigungen RK 08.03.1945; Kommunikasjon DZN-Lebensmittelkartenstelle RK 16.05.1944.

<sup>813</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt: Ukjent: Betrifft: Verzeichnis des reichsdeutschen Personals nach dem Stand vom 8. Juni 1944, Oslo 09.06.1944: 2.

<sup>814</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikasjon skrevet ned fra telefon fra Tromsø-ukjent mottaker, 26.10.ukjent år, men etter all sannsynlighet 1944.

<sup>815</sup> Ibid.

<sup>816</sup> Ibid.

<sup>817</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 20; RA/S-3138/0001/D/Dg/L0406/0002 Hnr. 4987 Müller, Georg Wilhelm Kurt Eugen, 29.10.1946: 24.

<sup>818</sup> NMH197-I-007-A3. Se også Heysing, 1957: 39.

<sup>819</sup> Heysing, 1957: 41.

Likeså fremkommer det at *DPZ* benyttet seg av militære og trolig av sivile frilansere, da en liste over overføringer til Tyskland viser at det for *DPZ* i desember 1943 ble det overført honorar til ti pressetjenester og forlag i Tyskland og til ni tyske og østerrikske personer. Videre ble honorar utbetalt til flere i Oslo og Tromsø, både med og uten militærgrad, samt en betegnet som «Kriegsberichte».<sup>820</sup> Et eksempel er Herbert Eckert, med forfatternavn Peter Eckart, som beskrives som «freier Schriftsteller» for *DZN*, og skrev spesialarbeid om blant annet Lofotfiske. Hans reportasjer finnes også i *DPZ*. Han beskrives som «Wehrpflichtigen Kaptlt. M.A.d.R.a. D».<sup>821</sup> Slik vises det at *DPZ* også benyttet seg av militære frilansere.

Det er ikke rom for å belyse alle som arbeidet i *DPZ*, og det har heller ikke vært mulig å finne informasjon om alle arbeidere. Derfor er kun noen få utvalgt for en nærmere fremstilling, som det både er funnet mer informasjon om og som innehadde sentrale posisjoner. Når det gjelder hele hele *DZN*, ble W. Kurtz titulert som «Verlagsdirektor» i april 1941.<sup>822</sup> Hans Döring tiltrådte trolig 15. januar 1943,<sup>823</sup> og virker å ha vært «Verlagsleiter»<sup>824</sup> for hele *DZN*, trolig inkludert *DPZ*, og fikk så sent som i april 1945 beskjeder fra Tromsø.<sup>825</sup>

Som nevnt, gir Høeg en oversikt over *DPZ* og *P-Ks* redaktører. Høeg mener at Rudolf Vater overtok etter Lt. Franz Swoboda, og som i.V. var ansvarlig for nr. 82 i 1941 til 143 i 1942, og som Hauptschriftleiter var ansvarlig for nr. 145 i 1943 til nr. 161 i 1944. I mellomtiden hadde trolig Sonderführer Jacobs ansvaret, som også redigerte nr. 81 i 1941.<sup>826</sup> Etter Jacobs i 1944 overtok Hauptschriftleiter Dr. Paul Tröger og Schriftleiterin Gisela Hammer fra nr. 162 i 1944 til og med nr. 240 i 1944. Hammer fortsatte, men med Hauptschriftleiter Karl H. Meyer fra nr. 241 til 264 i 1944; deretter overtok igjen Tröger. Han fortsatte som Hauptschriftleiter for *P-K* i nr. 272–287 i 1944, men med Leutnant Hans Metzler i Schriftleitung for de to første numrene (272–273). Den tidligere nevnte Meyer var Hauptschriftleiter fra nr. 288 i 1944 til nr. 52 i 1945, og for nr. 288 i 1944 til 13 i 1945 var Metzler i redaksjonen for Wehrmacht. For de resterende

---

<sup>820</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Honorar 1942 1943; Mappe: Honorarlisten. Oslo und Tromsø. 1942/1943: Del: Deutsche Polarzeitung: Dokument «Honorar-Aufstellung für den Monat Dezember 1943. Deutsche Polarzeitung Tromsø», Tromsø, 04.01.1944: 1–3.

<sup>821</sup> Eckart, Peter: «Hamarö – die Insel Hamsuns. Stimmungsbilder aus dem Jugendland des Dichters», i *DPZ*, 19.02.1941: 3; RA/RAFA-2187, Boks: Personellmapper. 2. Folder. Mappe: Eckert, Herbert (Peter Eckart): Brev *DZN* -Wehrbezirkskommando Ausland 05.04.1943; Bescheinigung gez. Stephan 16.02.1943.

<sup>822</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Müller, Fritz C.: Dokument «Dienstvertrag», uten dato.

<sup>823</sup> Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt: Kommunikation *DZN* (trolig Döring)-Verwaltungsamt des Reichsleiters für die Presse der NSDAP, 09.06.1944: 1.

<sup>824</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung – Schriftwechsel 1942–1943. Kommunikation Vater-Döring 12.10.1943.

<sup>825</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel und Fernschreiben. Tromsø, Trondheim, Berlin: Kommunikation *DPZ-DZN* 06.04.1945.

<sup>826</sup> Det antas at det er samme Jacobs, som for nr. 81 i 1941 omtales som i.V. Sonderführer Jacobs og for nr. 144 i 1942 omtales som Sonderführer (Z.) Jacobs. Høeg, 1973: 110.

numrene var Dr. Gustav Doering Hauptschriftleiter, og i tillegg var også Ltn. Karl Haag Schriftleiter for de siste numrene, nr. 91/92–101 i 1945.<sup>827</sup> Moser omtaler kun sjefredaktørene kort, og viser til at Vater var sjefredaktør i starten, og ble etterfulgt av Dr. Tröger og avslutningsvis av K. H. Meyer.<sup>828</sup> Ut i fra de første utgavene av *DPZ* stemmer det trolig at Vater var involvert fra starten, da han i de første numrene angis som «Vertreter der Verlagsleitung», mens Swoboda står oppført som ansvarlig for innholdet.<sup>829</sup>

I likhet med det som fremkommer av Mosers beretning, beskrives Vater som *DPZs* første redaktør i *Nordlys'* artikkel fra 1988. Her omtales han som en «sivilist og en innbarket antinazist», som ble avsatt og sendt til Grini som følge av å ha blitt oppdaget med antinazistisk litteratur.<sup>830</sup> Vater betegnes også som sivilist i *Die Wildente*.<sup>831</sup> I juni 1944 beskrives han som «Verlagsleiter der 'deutschen Polarzeitung'». <sup>832</sup> Skriftlig kommunikasjon til og fra den samme tyder på likeså på at Vater var sterkt involvert i *DPZ* frem til juni 1944, og mye av kommunikasjonen om *DPZ* fra *DZN* er rettet mot ham.<sup>833</sup> Han virker eksempelvis å ha vært sentral i bestemmelse om *DPZs* omfang.<sup>834</sup> Vater skal ha hatt studert kunsthistorie og skandinaviske språk på tidlig 1930-tall, men aldri ha fullført studiene. Videre arbeidet han i ulike tidsskrifter og aviser, og var blant annet billedredaktør i *Wirtschaftsillustrierte* i Berlin fra 1936 til han ble innkalt i 1940. Slik var han telegrafist i en Nachrichtenersatz-Batallion fra februar til august 1940, hvorpå han dimiterte på grunn av en øyelidelse. Etter å ha arbeidet som føljetongredaktør i Tyskland, ble han den 14. november 1940 «wegen seiner Sprachkenntnisse nach Norwegen dienstverpflichtet, wo er mit dem Aufbau des Soldatenblattes 'Polarzeitung' in Tromsö befaßt war.»<sup>835</sup> Samtidig skal han i Norge også ha skrevet andre tekster enn i *DPZ*.<sup>836</sup> Det fremstår slik som usikkert hvorvidt Vater var delaktig i *DPZ* som militær eller sivil.

Med Vaters avgang skal østerrikske Wilhelm Sereinigg ha rykket opp til å bli en av fire redaktører. Sereinigg er hovedperson i *Nordlys*-artikkelen fra 1988, og kom ifølge denne til Tromsø

---

<sup>827</sup> Høeg, 1973: 110, 406.

<sup>828</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 19–20.

<sup>829</sup> Se eksempelvis *DPZ*, 09.02.1941: 6; *DPZ*, 11.02.1941: 6; *DPZ*, 04.04.1941: 6.

<sup>830</sup> *Nordlys*: «Minnerikt møte uten bitterhet», 24.09.1988.

<sup>831</sup> Heysing, 1957: 41.

<sup>832</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung. Schriftwechsel Anzeigen Abteilung 1944. Brev ukjent avsender (Oslo)-Tüngler 22.06.1944.

<sup>833</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung – Schriftwechsel 1942–1943. Fernschreiben Wagner-Vater 19.06.1943;

<sup>834</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung – Schriftwechsel 1942–1943. Aktenotiz, 01.07.1943.

<sup>835</sup> Friedrich Ebert-Stiftung: «Vater, Rudolf (1913 - 1985)» [hentet den 2/4-2019].

<sup>836</sup> *Ibid.*

som 23-åring og «soldat og journalist». Det vises til at et av de første numrene han deltok i, var fra juni 1941. Før dette hadde han kjempet på sosialdemokratisk side i den østerrikske borgerkrigen i 1943, og var deretter politisk flyktning i Jugoslavia, hvor han også hadde arbeidet med journalistikk. I forbindelse med sitt arbeid i *DPZ* skal han ha reist mye rundt i Troms og Finnmark, samt til fronten i Finland, og mener at han skrev mest om kultur, og mindre om krig og politikk. På grunn av at brevveksling med Vater ble oppdaget, hvor Sereiniggs politiske synspunkter kom til syne, ble han sendt til Østfronten i september 1944, hvor han forble ut krigen.<sup>837</sup> Sereinigg fremstår dermed tydelig som en militær arbeidskraft i *DPZ*, som imidlertid fortsatte også etter uttrekningen av soldater fra *DPZ* sommeren 1943. Det ble dog ikke funnet noen artikler av Sereinigg i *DPZ* i de undersøkte periodene.

I mars 1941 ble det imidlertid funnet en artikkel av August Hoppe. Ifølge Christian Schneider hadde Hoppe vært medlem av den «nasjonalsosialistiske bevegelsen» siden 1932, og NSDAP-medlem siden 1940. Hoppe hadde også bakgrunn fra avis- og propagandaarbeid, og ledet i 1938 og 1939 Hitlerjugends «Presse- und Propagandastelle Bann Ruhr Ennepe».<sup>838</sup> Fra slutten av 1941 til juli 1942 skal han ha vært i Propagandagruppe Norwegen. Fra februar 1942 var han politisk redaktør i *DPZ*, og fra august 1942 skal han ha vært hovedredaktør i PK 681. Deretter skal han også ha arbeidet i *Wache im Norden*.<sup>839</sup> Ut i fra disse opplysningene fremstår han som en av de militære arbeidskraftene i *DPZ*, som i og med hans artikkel i mars 1941 også arbeidet der som del av Propagandagruppe Norwegen, før han ble politisk redaktør i avisen.

Karl Meyer begynte ifølge sin kontrakt som «Hauptschriftleiter» i *DPZ* den 1. september 1944.<sup>840</sup> I sitt søknadsbrev fremhever han at han har jobbet i redaksjonen i amerikanske og tyske dagsaviser, men at han deretter i flere år har arbeidet som fri forfatter med stor suksess under navnet Karl Ey.<sup>841</sup> Slik indikeres det for Meyers del, samt for Sereinigg og Vater, at det ble ansatt personale med tidligere journalistisk erfaring.<sup>842</sup> Det gjelder også Rudolf Jacobs, som i et brev til Adolf Hoel viser til sitt arbeid for *Völkischer Beobachter*, nasjonalsosialistenes hovedavis. Jacobs skriver at han har ansvaret for avisens «polare karakter», og har også siden lengre tid tilbake interesse for området og dets befolkning. Artikler av Jacobs finnes i de tre første pe-

---

<sup>837</sup> Nordlys: «Minnerikt møte uten bitterhet», 24.09.1988.

<sup>838</sup> Schneider, Christian: *Nationalsozialismus als Thema im Program des Nordwestdeutschen Rundfunks (1945 – 1948)*. Potsdam: Verlag für Berlin-Brandenburg, 1999: 251.

<sup>839</sup> Ibid.

<sup>840</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Meyer, Karl H. (Karl Eg): Dokument Vertrag Oslo, 21.08.1944: 1–2: her 1.

<sup>841</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Meyer, Karl H. (Karl Eg): Kommunikasjon Meyer-DZN Berlin, 21.08.1944: 1–2: her 1.

<sup>842</sup> Dette hevdet Moll, 2001: 136, om PK, hvor han mener at det var soldater med tidligere bakgrunn i medierker.

riodene i *DPZ*, hvor han blant annet skrev om Tromsø, Sør-Varanger, Sør-Fugløy og samer.<sup>843</sup> I brevet til Hoel viser Jacobs til et lengre opphold på Svalbard samt reiser til Island, Grønland og Murmansk, som han skal ha skrevet om i *Völkischer Beobachter*.<sup>844</sup> En bakgrunn i denne avisen kan forstås som journalistenes politiske «lojalitet», slik Burmistr fremfører.<sup>845</sup> Imidlertid tyder Vater og Sereiniggs skjebner på at ikke alle som arbeidet i avisen delte samme politiske mening, men at det, når det ble oppdaget, fikk konsekvenser. Det må slik forstås som at avvikende politiske holdninger ikke ble tillatt.

Ifølge Burmistr skal ofte den okkuperte befolkningen på grunn av personalmangel ha vært involvert i avisene, først og fremst i teknisk arbeid.<sup>846</sup> Slik fremkommer det også i så vel 75- som 100-årsverket for *Nordlys* historie at nordmenn jobbet i *DPZ*: Tjelmeland viser til at teknisk personale fra *Nordlys* fortsatte for *DPZ*,<sup>847</sup> mens Jønsson mer generelt hevder at tyskerne hadde «norsk personell».<sup>848</sup> I nevnte artikkel fra *Nordlys* 1988 vises det til at en typograf fra Harstad «(...) var blitt beordret til tjeneste i 'Deutsche Polarzeitung' fordi han kunne litt tysk».<sup>849</sup> Han hevdet at «(...) samarbeidet i huset gikk ganske godt, med små gnissinger og uov-erensstemmelser som forekommer på de fleste arbeidsplasser»;<sup>850</sup> imidlertid påpekte han at de som jobbet i redaksjonen og de som jobbet i teknisk avdeling ikke hadde så mye med hverandre å gjøre, utover henting av stoffet som skulle settes: «Ellers var det liten kontakt med tyskerne i redaksjonen.»<sup>851</sup> Vedkommende var imidlertid ikke den eneste som ble beordret til *DPZ*; en norsk maskinsetter ble pålagt å jobbe seks måneder som maskinsetter i *DPZ* fra oktober 1943 i og med forordning om nasjonal arbeidsinnsats.<sup>852</sup> Ut i fra et brev fremstår det, i motsetning til utsagnet i *Nordlys*, som at det var kontakt mellom nordmenn og tyskere, og også god tone mellom en norsk og en tysk, trolig tidligere ansatt: «(...) vi arbeider meget godt sammen nede i

---

<sup>843</sup> Se Jacobs, Rudolf: «Das Paris des Nordens. Tromsø – Stadt der Robbenfänger», i *DPZ* 09.02.1941: 3; «Noma-den lernen Autofahren. Lappenzelt und Limousine – Merkvürdigkeiten aus Karasjok – SOS in der Wildnis», i *DPZ*, 12.02.1941: 3; «Vergessene Wildnis. In den Wäldern von Süd-Varanger – Ungenützte Reichtümer», i *DPZ*, 11.03.1941: 3; «Klettertraum im Nordmeer. Sör-Fuglöh, die Insel der Seepapageien» i *DPZ* 24.08.1943: 3.

<sup>844</sup> SATØ/S-0902/D/Db/L0209/0010: Kommunikasjon Jacobs-Hoel, 14.05.1941.

<sup>845</sup> Burmistr, 2016: 329; Hale, 1964: 16.

<sup>846</sup> Burmistr, 2016: 102.

<sup>847</sup> Tjelmeland, 2003c: 232.

<sup>848</sup> Jønsson, 1976: 137.

<sup>849</sup> *Nordlys*. «Minnerikt møte uten bitterhet». 24.9.1988.

<sup>850</sup> Ibid.

<sup>851</sup> Ibid.

<sup>852</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Larsen, K. Th. Fredrik, Tromsø: Dokument Pålegg om å ta arbeid, stemplet «DEU-TSCHE ZEITUNG 12. OKT. 1943 In NORWEGEN». Likeså viser Heysing, 1957: 41, til at norske settere skal ha blitt beordret til å arbeide for *DPZ*. Svært mange nordmenn ble tvangsutskrevet til arbeid på både tyske og norske arbeidssteder under okkupasjonen, se Grimnes, 2018: 204.

kontoret».<sup>853</sup> Imidlertid ble også en norsk hjelpemedarbeider avskjediget som følge av å ha uteblitt fra arbeidet uten unnskyldning gjentatte ganger.<sup>854</sup> Likeså beskrives de norske ansattes arbeid i DZN som «svakt», og kontrasteres mot sentral- og vesteuropeere som beskrives som svært overlegne.<sup>855</sup> I et annet brev rapporteres norske ansattes lønnsøkning til DZN.<sup>856</sup> Et dokument stemplet den 11. juli 1942 gir en oversikt over norske såkalte «Gefolgschaftsangehörige der ‘Deutschen Polarzeitung’», hvor 21 norske navn og deres arbeidsoppgaver listes opp. Det handler her om en «Chemigraf», en fotograf, en trykker, tre maskinsettere, en håndsetter, en «Anlegerin», tre renholdere (hvorav én kun var ansatt i mai), en løpegutt/visergutt, fem «Packer», en avisutkjører, en kokk, en «Heiner und Stereo Zeitungsjunge» og en «Faktor».<sup>857</sup> Det fremkommer at fotografen og chemigraphens familier er bosatte i Oslo, noe som tyder på at nordmenn flyttet til Tromsø for å jobbe i DPZ.<sup>858</sup> Ut i fra en oversikt over DPZs norske arbeideres lønn 25.–30. desember 1943, virker antallet nordmenn som arbeidet i DPZ å ha steget til 33 eller 34, og dermed ha økt fra juli 1942.<sup>859</sup> Det dreier seg slik hovedsakelig om teknisk personale, og slik henvises det også til norske settere i DPZ den 12. februar 1941.<sup>860</sup> Imidlertid kunne det også tas inn norsk stoff, noe brevveksling mellom Jacobs i DPZ og Adolf Hoel ved Norges Svalbard- og Ishavs Undersøkelser tyder på. Her fremkommer det at Hoels bidrag til avisen er ønsket. Hoel samtykker til å bidra; det er dog ikke funnet noen artikler av den samme i de undersøkte periodene i kapittel 3–6.<sup>861</sup> Det ble funnet én artikkel i DPZ som etter all sannsynlighet virker å ha blitt skrevet av en nordmann.<sup>862</sup>

<sup>853</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung. Schriftwechsel Anzeigen Abteilung 1944. Brev Larsen-Hausamann ukjent dato.

<sup>854</sup> Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikasjon DPZ-DZN, 02.09.1944.

<sup>855</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt: Kommunikasjon DZN (trolig Döring)-Verwaltungsamt des Reichsleiters für die Presse der NSDAP, 09.06.1944: 1.

<sup>856</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikasjon DPZ-DZN, 26.10.1944.

<sup>857</sup> Sistnevnte kan ifølge wikipedia (tysk), s.v. «Druckersprache» [hentet den 07.05.2019] bety lederen i et boktrykksetteri. RA/RAFA-2187, Folder: Personal für Tromsø, fast Angestellte. Dokument Norwegische Gefolgschaftsangehörige der «Deutschen Polarzeitung», stemplet den 11.07.1942.

<sup>858</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Personal für Tromsø, fast Angestellte. Kommunikasjon ukjent-DPZ 02.02.1942.

<sup>859</sup> Her fremkommer det at fem menn arbeider med «Maschinensatz»; to med «Handsatz»; to menn og to kvinner i trykkeri; to menn i klisjéanstalten; to kvinner på kjøkkenet; en mann med sterotypi; tre kvinner beskrives som «vaskevinner»; en kvinne og en mann jobber i forlaget, og 13 personer jobber i «Vertreib»; trolig distribusjon (av disse har imidlertid samme navn som den som jobber med sterotypi. RA/RAFA-2187, Perm: 1943. Kasse=Tromsø Dezember. Nr 1 bis 226: Dokument «Deutsche Polarzeitung. Lohnliste für die bei der DPZ beschäftigten norw. Arbeiter in der Zeit vom 25. bis 30.12.43.»

<sup>860</sup> DPZ: «Wilkie und der Druckfehlerteufel» 12.02.1941: 3.

<sup>861</sup> SATØ/S-0902/D/Db/L0209/0010: Kommunikasjon Jacobs-Hoel, 14.05.1941; Kommunikasjon Hoel-DPZ, 11.06.1941.

<sup>862</sup> Høyem, Hjalmar: «Gang durch Norwegens Geschichte. Von der Vielheit der Stämme zur Einheit des Volkes», i DPZ, 11.03.1941: 2.



### 1.2.5 *Polar-Kurier*

Som det har fremgått tidligere, ønsket 20. Gebirgsarmé å gi ut en egen soldatavis da de kom til Norge høsten 1944. Da dette ble avslått av Terboven, forverret seg ifølge Moser forholdet og til slutt bestemte Terboven at Moser skulle reise til Tromsø for å slå sammen *DPZ* med 20. Gebirgsarmés *Lappland-Kurier* «idet alle interessene til Reichskommissar skulle ivaretas.»<sup>863</sup> Forhandlingene krevde «en viss kontroll» og likeså skulle Moser rapportere tilbake om tvangs- evakueringen, hvorfor han ble stilt under SS-Obersturmbannführer Neumann, som var Terbovens fullmektig for Nord-Norge. Moser beskriver forhandlingene som «besværlige», og viser til at de kom frem til et kompromiss som også Terboven «motstrebende» godkjente. Det innebar at *DPZ* ble endret til *Polar Kurier* og at flere i 20. Gebirgsarmé begynte å arbeide i redaksjonen og forlaget. Imidlertid var *P-K*s sjefredaktør sivil.<sup>864</sup>

Slik ble det også sendt beskjed fra Oslo om at avisen siden den 20. november gikk under navnet *Polarkurier*.<sup>865</sup> Navnebyttet skal imidlertid ha vært ugunstig for salget av annonser: I et brev fra Haasenstein & Vogler GmbH, som virker å ha solgt annonser for *DZN* og *DPZ/P-K*, desember 1944, vises det til at navneendringen til *P-K* ikke er bra for annonsesalget, ettersom avisen slik fremheves som soldatavis, noe som de tidligere har blitt søkt unngått ved salg av annonser.<sup>866</sup> Det vises slik til en oppfattet overgang til en soldatavis, som tidligere har vært søkt unngått; videre også at de organisatoriske rammene rundt *P-K* angivelig var de samme som under *DPZ*. Det virker videre å ha vært forvirring rundt navnebruken; *DPZ* nevnes også etter sammen- slåingen, eksempelvis den 30. november 1944, og likeså er en mappe for 1945 merket *DPZ*.<sup>867</sup>

Trolig ble *P-K* trykket i den siden 1941 nyordnede avisa *Tromsøs trykkeri*,<sup>868</sup> noe ukesvise regninger for trykkingen av *P-K*, med vedlagte oversikter over papirforbruk, sendt av Kjell Larsen

---

<sup>863</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 20. *Lapplands-Kurier* skal da ha hatt et opplag på 60.000. RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikasjon Oslo ukjent-Baumhauer, Lütge, Borrmann, Schmidt, Weichenthal 24.11.1944.

<sup>864</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 20.

<sup>865</sup> Det poengteres i brevet at det ikke har fremkommet om navnet skal skrives i ett eller to ord. RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikasjon Oslo ukjent-Baumhauer, Lütge, Borrmann, Schmidt, Weichenthal 24.11.1944.

<sup>866</sup> Selskapet skal derfor deretter kun gjøre reklame for annonser for totalutgaven av *DZN*, som også inkluderer *P-K*, i håp om at annonsene vil holde seg på samme nivå. RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung. Schriftwechsel Anzeigen Abteilung 1944. Brev Haasenstein & Vogler GmbH-DZN 06.12.1944.

<sup>867</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung. Schriftwechsel Anzeigen Abteilung 1944. Fernschreiben DZN-Berliner Schriftleitung 14.12.1944; RA/RAFA-2187 Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Nr. 89 bis Monat April.

<sup>868</sup> *Tromsø* ble utgitt som «Organ for Nasjonal Samling». Pedersen, 1995: 466; Tjelmeland, 2010b: 345.

i *Tromsø* til *DZN*, tyder på.<sup>869</sup> Dagsvise bestillinger med påtrykt signatur *DPZ*, men undertegnet Mehrbold, rettet mot «Bladet 'Tromsø'»<sup>870</sup> tyder på det samme. Det kan slik forstås som at *P-K* ikke ble trykket i *Nordlys'* trykkeri, noe imidlertid ingen annen litteratur tyder på, med unntak av én artikkel i *Bladet Tromsø* fra 2006, som dog hevder at det var *DPZ* som ble trykket hos *Bladet Tromsø*.<sup>871</sup> I oversikter over papirbruk fremkommer også opplysninger om opplag og sideantall/ dag.<sup>872</sup> En undersøkelse av disse fra 28. desember til og med den 18. april 1945 med unntak for noen uker, viser at *P-K* virker å ha kommet ut seks dager i uken; ikke på søndager, og ha hatt et opplag på 17 000 (1. februar 1945) –29 000 (19.–21. februar 1945).<sup>873</sup> Som oftest virker opplaget i denne perioden å ha ligget på rundt 25 000, noe som betyr at det kan ha vært høyere enn *DPZs* opplag som vist ovenfor. Fordelingen mellom utgaver på fire henholdsvis seks sider varierte noe, men oftest ble *P-K* trykket med seks sider for to dager i uken; i noen få tilfeller tre ganger i uken (med få unntak alltid på lørdag; ofte også på fredag), og med fire sider fire dager i uken.<sup>874</sup> Slik har det altså endret seg fra å i *DPZ* komme ut alle dager unntatt mandager.

I første utgave av *P-K* den 21. november 1944 finnes det på første side en henvendelse til leserne, titulert som «Kameraden!», som fremstår som soldater. Det vises til at *Lappland-Kurier* og *DPZ* har blitt «forent» i *P-K*, hvis oppgave beskrives som å erstatte bortfallet av aviser og tidskrifter fra hjemlandet. Leserne oppfordres sterkt til å merke seg innholdet og spre det: «Gebt die Zeitung von Hand zu Hand weiter und – lest sie vor allem! Das geschriebene Wort stellt eine der entscheidenden Waffen in unserem Kampfe dar. Es liegt an Euch, es in diesem Sinne aufzunehmen und zu gebrauchen.»<sup>875</sup> Slik er det propagandistiske aspektet ved avisen eksplisitt, og det gis tydelig uttrykk for synet på mediene som våpen i krigen, slik det også ble formulert

---

<sup>869</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Nr. 89 bis Monat April: Dokument Ad trykking av tysk avis. Stemplet «Tromsø» og trolig «DEUTSCHE ZEITUNG 26. APR. 1945 IN NORWEGEN»; Kommunikasjon Tromsø-Direksjonen for «Deutsche Zeitung in Norwegen», 23.04.1945.

<sup>870</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Nr. 89 bis Monat April: Kommunikasjon *DPZ*-Bladet «Tromsø» (nr. 84 av *P-K*), uten dato. Her bes det om at det trykkes 16000 eksemplarer med annonser og 9200 eksemplarer uten annonser.

<sup>871</sup> *Bladet Tromsø*: «Nordlys overtar Jensens pensjonat», 11.11.2006.

<sup>872</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Monat Januar bis April Nr. 1 bis 77: Dokument Ad trykking av tysk avis. Stemplet «Tromsø» og trolig «DEUTSCHE ZEITUNG 19. APR. 1945 In NORWEGEN».

<sup>873</sup> RA/RAFA-2187, Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Monat Januar bis April Nr. 1 bis 77: Dokument Ad trykking av tysk avis. Stemplet «Tromsø» og trolig «DEUTSCHE ZEITUNG 27. FEB. 1945 In NORWEGEN»: Dokument Ad trykking av tysk avis. Stemplet «Tromsø» og trolig «DEUTSCHE ZEITUNG 1. MRS. 1945 In NORWEGEN».

<sup>874</sup> Se dokumenter i RA/RAFA-2187, Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Monat Januar bis April Nr. 1 bis 77.

<sup>875</sup> *P-K*: «Kameraden!», 21.11.1944: 1.

i *Aargauer Tagblatt* i 1942: «Die deutschsprachige Presse ist eine Waffe, wie jede andere im Hitlerschen Heer».<sup>876</sup>

Dermed fremstår også Wehrmacht som *P-K*s hovedmålgruppe. At de faktisk abonnerte på avisen tyder også den hyppige bestillingen av «Adremaplatten» til ulike militære grader på.<sup>877</sup> Ut i fra et dokument stemplet 14. april 1945 med tittelen «POLAR-KURIER. Saldolisten per 31.12.1944 Einzelbezieher Deutschland» fremkommer det at *P-K* hadde (minst) 65 abonnenter i Tyskland.<sup>878</sup> Videre vises det til fem abonnenter, hvorav to personnavn, og 16 feltpostabonnenter i Tromsø, og fire navn og to institusjoner som abonnenter i Norge. Mens 41 er oppført som utenbys feltpostabonnenter, er tre feltpostabonnenter oppført som abonnenter i politiet. Atlas Verlags Gesellschaft i Krakow står oppført som eneste utenlandsabonntent. Derutover står to kiosker i Harstad som «Wiederverkäufer» utenbys.<sup>879</sup> Et brev fra februar 1945 til en kvinne i Tyskland viser at *P-K* kan abonneres hos hvert postkontor.<sup>880</sup> Slik gis det inntrykk av at *P-K* ble lest av både militære og sivile; både i og utenfor Norge.

Det ble vist tidligere at *DPZ* ble gitt ut av *DZN*, som slik hadde ansvaret for *DPZ* på flere områder. Dette virker å ha fortsatt også etter overgangen til *P-K*, blant annet hva angår annonseansvaret. Slik ble anvisninger om annonser sendt fra *DZN* også etter sammenslåingen, og likeså ble det sendt utstyr fra Oslo til *P-K*.<sup>881</sup> Dette gjelder også personalansvaret, noe en beskjed fra *DPZ* (egentlig *P-K*) til *DZN* i mars 1945 tyder på, hvor det bes om at den tidligere arbeidstiden beholdes.<sup>882</sup> Det overordnede ansvaret kommer også til uttrykk i oversendelsen av regninger for trykkingen av *P-K* til *DZN*.<sup>883</sup> Oversikten over «Belastungen und Gutschriften» for desember 1944 fra Konto 30 med «Betr. Deutsche Polarzeitung» virker å være utstedt i Oslo, noe

---

<sup>876</sup> Laska, 1999: 12, siterer *Aargauer Tagblatt*: «Propaganda als Helfer», 05.12.1942.

<sup>877</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechse vom 1. Okt. 1943 bis. 403: Del: DeutschePolarzeitung. Allgemeiner Schriftwechsel: Kommunikation P-K-DZN, 22.01.1945.

<sup>878</sup> Av denne delen av dokumentet finnes kun første side og det som virker å være side 11. RA/RAFA-2187, Mappe: Ukjent (uleselig skrift): POLAR-KURIER. Saldolisten per 31.12.1944 Einzelbezieher Deutschland.

<sup>879</sup> Ibid.

<sup>880</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Vertriebsabteilung. ALLGEMEINER SCHRIFTWECHSEL A – K vom 1. Okt. 1943 bis: Kommunikation DZN-Gebhardt, 02.02.1945.

<sup>881</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung. Schriftwechsel Anzeigen Abteilung 1944. Kommunikation DZN-P-K 14.12.1944; Kommunikation DZN-P-K 10.12.1944.

<sup>882</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel und Fernschreiben. Tromsø, Trondheim, Berlin. Kommunikation DPZ-DZN 30.03.1945.

<sup>883</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Nr. 89 bis Monat April: Kommunikation Tromsø-Direksjonen for «Deutsche Zeitung in Norwegen», 23.04.1945.

som ytterligere tyder på DZNs ansvar for *DPZ* og videre viser at *P-K* fortsatte å bruke *DPZs* konto.<sup>884</sup> Likeså henviser DZN til *P-K* som sitt «Zweigverlag».<sup>885</sup>

Det fremstår som at både soldater og sivile arbeidet i *P-K*. Som vist tidligere, arbeidet tidvis soldater i redaksjonen.<sup>886</sup> I en melding fra februar 1945 fremkommer det tydelig at tre sivile tyskere jobber i *P-K* og at resten er soldater.<sup>887</sup> Wehrmachts involvering i *P-K* er også synlig i et brev til Leutnant Hans Metzler hvor avsenderen, trolig Döring, understreker sitt håp for 1945 om at «(...) die Zusammenarbeit zwischen Ihnen, Ihren Männern und Herrn Meyer sowie unseren Leuten nach wie vor eine gute bleibt und dass es kein Nebeneinander, sondern bei dem Füreinander bleibt».<sup>888</sup> Slik fremstår det som at både sivile og militære arbeider i *P-K*, og som at Meyer fortsatt arbeider i *P-K* i desember 1944, selv om han opprinnelig ble ansatt som hovedredaktør i *DPZ* i september 1944, noe som også viser kontinuiteten mellom de to avisene. Et annet brev er adressert til «Herrn Leutnant Metzler. Propagandakompanie 680 Tromsö»,<sup>889</sup> og slik fremkommer det at Metzler var i PK 680. Som nevnt ble trolig *P-K* trykket i avisa *Tromsøs* trykkeri,<sup>890</sup> hvor nordmenn utførte ulike oppgaver relatert til trykkingen.<sup>891</sup>

I lys av ovennevnte og at den første utgaven av *P-K* var nr. 272, og den siste utgaven av *DPZ* i november 1944 var nr. 271, tyder slik mye på at *P-K* i all hovedsak var et navnebytte, uten større betydning for de organisatoriske forholdene, som fortsatte som før.

Det ble ikke funnet noe om avslutningen av avisen, og ut i fra situasjonen avismedarbeiderne befant seg i, fremstår det også som trolig at det ikke finnes mye kilder om dette. Hallvard Tjelmeland skriver imidlertid noe om dette i verket om *Nordlys'* historie. Her kan vi lese at Petter Hansen og Gunnar Hagerup fra *Nordlys* etter kapitulasjonen den 7. mai 1945 møtte *P-Ks* økonomiske leder, Mehrbold. Han beskrives av Hansen i en noen uker senere rapport som «ikke

---

<sup>884</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Polarzeitung: Dokument «Aufstellung über Belastungen und Gutschriften im Dezember 1944 Jahresabschluss», Anzeigenbuchhaltung, Oslo 21.03.1945.

<sup>885</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel und Fernschreiben. Tromsö, Trondheim, Berlin. Kommunikasjon ukjent (Oslo)-RK 19.02.1945.

<sup>886</sup> Jf. Høeg, 1973: 406.

<sup>887</sup> Det diskuteres her hvor de sivile skal spise; enten et annet sted, ettersom kostnadene for å opprettholde kjøkkenet er store; ellers må soldatene fortsette å spise med de sivile på kjøkkenet. Slik antydes også et skille mellom sivile og soldater. RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel und Fernschreiben. Tromsö, Trondheim, Berlin. Kommunikasjon Ukjent (Oslo)-DPZ 05.02.1945.

<sup>888</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Leutnant Hans Metzler (deres understreking): Kommunikasjon ukjent (Oslo, trolig Döring)-Metzler, 22.12.1944.

<sup>889</sup> RA/RAFA-2187, Folder: Leutnant Hans Metzler (deres understreking): Kommunikasjon DPZ Verlagsleitung-Metzler 30.10.1944.

<sup>890</sup> Se eksempelvis RA/RAFA-2187, Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Nr. 89 bis Monat April: Dokument Ad trykking av tysk avis. Stemplet «Tromsø» og trolig «DEUTSCHE ZEITUNG 26. APR. 1945 IN NORWEGEN»; Kommunikasjon Tromsø-Direksjonen for «Deutsche Zeitung in Norwegen», 23.04.1945.

<sup>891</sup> RA/RAFA-2187, Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Nr. 89 bis Monat April: «Trykking av Polar-Kurier fredag den 13. april 1945», stemplet «Tromsø» og signert «Kjell Larsen» under «mottatt».

uvillig» til å overlate trykkeriet til dem. Likevel måtte det først avklares med Oslo – trolig DZN etter hva vi har sett ovenfor – og *Nordlys* fikk slik tilbake trykkeriet etter at økonomiske saker hadde blitt ordnet, herunder skulle de som arbeidet med trykkingen av *P-K* få sin lønn. Første utgave av *Nordlys* etter krigen kom slik den 9. mai.<sup>892</sup> Ut i fra det som fremkom ovenfor om at *P-K* trolig ble trykket i *Tromsøs* trykkeri, fremstår dette som noe underlig, men kan kanskje forklares med at *P-K* fortsatt brukte *Nordlys*' lokaler for avisarbeidet.

### 1.2.6 Innhold og omfang

I nevnte *Die Wildente*-artikkel fra 1957 beskrives overføringen av nyheter som vanskelig, hvorfor alle tilgjengelige kringkastere ble avlyttet, herunder også amerikanske. Derfor, hevdes det, kunne det tilbys nyheter som ikke ellers ble omtalt i andre tyske aviser, hvorfor *DPZ* ofte var forbudt å selge i Tyskland i flere måneder i strekk.<sup>893</sup> Som vist må det tas visse forbehold når det gjelder *Die Wildente*. Imidlertid viser også Burmistr at okkupasjonsavisene ble brukt for informasjon av de allierte, noe som styrker Heysings utsagn.<sup>894</sup> Kildene viser dog at *DPZ* hadde flere nyhetsinnretninger; i februar 1944 fjernskriver og «Pressetelefonat».<sup>895</sup> I den trolige årsmeldingen for 1943 ble det også vist til en spesialforbindelse til bruk i visse tilfeller, samt nevnes det at *DPZ* skulle få en andre Hellschreiber slik at de kunne motta nyheter fra DNB og NTB.<sup>896</sup> Det virker som om *DPZ* abonnerte på følgende nyhetstjenester: Deutsches Nachrichtenbüro GmbH;<sup>897</sup> trolig også Norsk Telegrambyrå<sup>898</sup> og Zeitungsdienst Graf Reischach.<sup>899</sup> Moser understrekte imidlertid utfordringene ved å få stoff til Tromsø, men viser at det ble sendt med fjernskrivere og lysskrivere.<sup>900</sup>

Okkupasjonsavisene, viser Burmistr, fulgte et lignende mønster, med betoning av politiske nyheter samt Wehrmachtsberichte, deretter en lokal del samt økonomi, kulturpolitikk, føljetonger, sport og underholdning; sistnevnte med ulike skjønnlitterære og humoristiske tekster, anekdoter

---

<sup>892</sup> Tjelmeland, 2003c: 229, siterer Hansen, Petter: «Fra tyskernes rekvisisjon av *Nordlys* -41 til befrielsen 8/5-45», 20.06.1945, vedl. Styreprotokoll. 1933–49. Se også Ustvedt, 1978: 408–409, som imidlertid feilaktig viser til *DPZ* og ikke *P-K*. Videre viser også Ustvedt, 1978: 408–409, til trykkingen av avisa hos *Nordlys*, og viser i motsetning til Tjelmeland også til Victor Robertsen som del i følget som krevde å få tilbake lokalene.

<sup>893</sup> Dette er en del av kommentaren, og gjenfinnes slik ikke i den norske artikkelen fra 1941. Heysing, 1957: 41.

<sup>894</sup> Burmistr, 2016: 110.

<sup>895</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944: Kommunikasjon ukjent (Oslo)-Vater, 10.02.1944.

<sup>896</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Dokument, ukjent dato og forfatter: 1–8: her 5.

<sup>897</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Verträge und Ablage: Abschrift. Kommunikasjon DZN-Deutsches Nachrichtenbüro GmbH., 03.11.1943.

<sup>898</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Verträge und Ablage: Abschrift. Kommunikasjon DZN-Dr. Stark Deutsches Nachrichtenbüro GmbH. Oslo, 12.04.1944; Kommunikasjon Norsk Telegram-byrå Oslo-DZN., 18.04.1944.

<sup>899</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Verträge und Ablage: Kommunikasjon ukjent (trolig Döring)-Vater, 04.04.1944.

<sup>900</sup> RA/S-3138/0001/D/Dg/L0409 (Mosers beretning): 19.

og gåter. Det ble også gitt ulike populærvitenskapelige tekster og tekster av belærende art samt annonser.<sup>901</sup> Undersøkelsene av *DPZ* i tidsrommene 9. februar–4. april 1941 og august 1943, samt *P-K* 21. november–20. desember 1944, viser at et lignende mønster ble fulgt av *DPZ* og *P-K*. De samsvarte videre til en viss grad med det mønster Frank Vossler hevder at feltavisene innholdsmessig var bygd opp etter: En forside med store militære hendelser fra krigsskueplassene og de kamphandlingene som angikk den arméen feltavisen tilhørte, samt utmerkelse av de egne soldatene og politiske artikler som oftest hadde henvisninger mot allierte statsledere. Deretter fulgte kulturpolitiske, historiske og geografiske artikler om arméens oppholdssted, de nylig okkuperte områdene og om områdene som ble omtalt i Wehrmachtsbericht. Derutover var det artikler som skulle tjene som soldatenes talerør. Til slutt var det en side med sport, vitser og gåter og lignende. Med unntak for artikler som soldatenes talerør og en noe annen oppbygning, er det slik store likheter mellom *DPZ*, *P-K* og feltavisene som Vossler beskriver.<sup>902</sup>

I februar–april 1941 besto hver utgave av seks sider,<sup>903</sup> og kom ut alle dager unntatt mandager.<sup>904</sup> De to første sidene var viet nyheter; internasjonale så vel som tyske og norske, hvor særlig militære forhold og det som angår krigen sto sentralt. På første side var det også en lederartikkel, som i noen tilfeller var angitt med forfatterens initialer, men i de fleste sto uten forfatter. På andre side omhandlet nedre 40 % hovedsakelig kultur, men i noen tilfeller også vitenskap og utdanning. Tredje side omhandlet primært nordiske forhold med nyheter fra de nordiske land;<sup>905</sup> reportasjer, og noen opplysende artikler om ulike temaer. Først og fremst ble norske nyheter dekket. Fjerde side virket å ha en primært underholdende funksjon, med føljetong av en kriminalroman, vitser, reportasjer, boktips og korte og lengre fortellinger. Femte side inneholdt

---

<sup>901</sup> Burmistr, 2016: 207–108.

<sup>902</sup> Vossler, 2005: 191.

<sup>903</sup> Kun unntaksvis kom avisen ut med flere sider; i så fall åtte sider: Av de første 47 undersøkte utgavene, kom utgave 20 (avisen fulgte det beskrevne mønsteret, men hadde på side 5 en hel side om sport, mens side 6 var viet ulike artikler og annonser; side 7 annonser og forordninger, og side 8 fulgte det vanlige mønsteret for utgavens siste side, med nyheter, reportasje og føljetong. Videre utkom utgave 32, 33, 38 og 40 med åtte sider: I utgave 32 virker Hitlers Führerrede å ha vært utslagsgivende for en ekstra lang utgave, da talen gjengis på side 5, etterfulgt av nyheter og annonser på side 6; sport på side 7 og nyheter og føljetong på side 8. I utgave 33 og 40 er Deutsche Reichsbanks årsberetning for 1940 gjengitt på side 6 og halve 7, etterfulgt av nyheter på side 7 og 8, samt en føljetong. I utgave 38 bryter side 5 med mønsteret og inneholder nyheter og opplysende artikler, etterfulgt av sport og annonser på side 6, sport på side 7, og nyheter, opplysende artikkel og føljetong på side 8. Det virker altså å være ved spesielle anledninger som det vanlige mønsteret ble brutt, og ekstra sider settes inn, noe som dermed forskyver mønsteret.

<sup>904</sup> Dette strider med hva som er angitt i *Nordlys*: «Minnerikt møte uten bitterhet». 24.9.1988, hvor det står at avisen kom ut daglig.

<sup>905</sup> Utover Sverige, Finland, Island og Danmark, belyses i noen tilfeller også nyheter fra Tyskland eller som omhandler tyske soldater i Norge; videre om nyheter på Grønland; Færøyene; og i Canada; Romania og Russland.

sportsnyheter og annonser i varierende ratio. På sjette og siste side var det nyheter og en opplysende artikkel, i tillegg til en føljetong.

Mønsteret og sideantallet ble noe endret under avisens levetid. Hale viser hvordan det kom forordninger fra Reichspressekammer om avisenes størrelse og utgivelser med krigen. Blant annet skulle aviser i lite format kun utgis med åtte sider, mens aviser i stort format fikk utgis med maksimalt seks sider. Begrensningene økte i 1944, og innebar blant annet at aviser ble redusert til å kun få utgis med fire sider seks ganger i uken. I mars 1945 fikk avisene bare utgis med én side.<sup>906</sup> Ifølge Burmistr påvirket den lokale papirtilgangen okkupasjonsavisenes omfang.<sup>907</sup> I Norge trådte nye regler for omfang av aviser, periodiske skrifter og annonsestørrelser i kraft den 1. juni 1943. Deretter fikk *DPZ* kun utgis med maksimalt 30 sider i uken, hvorav maksimalt fire fikk opptas av annonser.<sup>908</sup> I juli 1943 ble det vist til enighet mellom «Oslo»; etter all sannsynlighet *DZN*, og Vater for *DPZ* om at *DPZ* skulle komme ut tre ganger i uken med fire sider og tre ganger i uken med seks sider.<sup>909</sup> Papirrasjonering var slik et tema, og fremkommer flere ganger i kildene; blant annet ble det i november 1943 vist til at *DPZs* annonsedel skulle begrenses til 0,5 sider/dag som følge av vanskeligheter med papirforsyning.<sup>910</sup> Ut ifra kildene virker papirsituasjonen imidlertid å ha hatt større innvirkning på *DZN* enn *DPZ*: Eksempelvis skal papir- og transportsituasjonen påsken 1945 ha ført til spesielle bestemmelser for utgavene av *DZN*.<sup>911</sup> Det ble ikke funnet dokumenter som tyder på tilsvarende innskrenking for *P-K* våren 1945, og avisen ble gitt ut med fire henholdsvis seks sider frem til 6. Mai 1945. Sammenlignet med NS-organet *Fritt Folk* som ble utgitt med fire sider under krigen,<sup>912</sup> var *DPZ* og *P-K* slik større utgivelser.

---

<sup>906</sup> Hale, 1964: 275, 304–308. Se Johansen, 1945: 291–295, for hvordan papirrasjoneringen påvirket norske aviser.

<sup>907</sup> Burmistr, 2016: 105.

<sup>908</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Allgemeines a – z: Kommunikasjon trolig undertegnet Döring (Oslo)-Lütge, Wagner, Schmidt, Vater, 28.05.1943: 1–3. Ifølge avhøret av Moser i NHM, 187, PWIS (Norway)/56: 6, fikk den norske pressen ni tonn per år, mens den tyske fikk tre tonn. I 1943 skal kvoten ha blitt redusert med 10%, noe som trolig foranlediget de nye reglene.

<sup>909</sup> RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung – Schriftwechsel 1942–1943: Aktennotiz, 01.07.1943.

<sup>910</sup> RA/RAFA-2187, Mappe: An Schimmelpfeng: Dokument «Betrifft Erhöhung der Anzeigenpreise» uten forfatter og dato.

<sup>911</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikasjon: Oslo-Baumhauer, Lütge, Borrmann, Schmidt, 21.03.1945. Se også RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter: Kommunikasjon Oslo-Dr. Baumhauer, Lütge, Wagner, Werner, 24.04.1943.

<sup>912</sup> Loock, 1972: 323.

Slik hadde *DPZ* siden juni 1943 blitt begrenset til å kun få utgis med totalt 30 sider i uken, fordelt på tre utgaver/uke med fire sider og tre utgaver/uke med seks sider.<sup>913</sup> I august 1943 ble *DPZ* gitt ut med fire sider tirsdag, onsdag og fredag, og med seks sider torsdag,<sup>914</sup> lørdag og søndag. Som tidligere besto de to første sidene primært av nyheter, først og fremst relatert til krigen, herunder også Wehrmachtsbericht.<sup>915</sup> Nederste del av side 2 var viet kulturnyheter eller kommenterende artikler, ofte om kulturelle aspekter. De påfølgende sidene skiller seg noe fra februar–april 1941. Den tidligere hele siden viet nordiske nyheter var nå redusert til 25–60 %, og nest siste sides øverste del inneholdt ofte, men ikke alltid, nordiske, kortere nyheter,<sup>916</sup> samt i noen utgaver spalten «Polar-Spiegel», som trolig var nyheter sakset fra andre lokalaviser, oversatt til tysk. I tillegg var det på samme side én lengre artikkel; ofte en krigsskildring fra nord. Spalten på sidens nederste del ble med noen få unntak benevnt «Querschnitte», og inneholdt ofte en eller to lengre artikler om ulike temaer, samt «lettere» nyheter, slik som kulturelle eller landbruksnyheter, eller notiser med mer eller like mye underholdende verdi som med nyhetsfunksjon. Siste side (side 4 henholdsvis side 6) inneholder oftest fortellinger, av og til vitser, sportsnyheter og/eller annonser.<sup>917</sup> Utgavene med seks sider hadde to «ekstrasider» i midten; av disse hadde den første siden (side 3) ofte en eller flere artikler om samme tema,<sup>918</sup> eksempelvis om Rembrandt, soldatkunstnere og Kina. Den påfølgende siden (side 4) virket først og fremst å ha en underholdende funksjon gjennom å oftest inneholde fortellinger, vitser, dikt og i noen tilfeller opplysende artikler. Dersom også «Querschnitte» og de andre fortellingene tolkes som underholdende tekster, var slik en større andel av avisen viet underholdning i august 1943.

Som *DPZ* i august 1943, kom *P-K* i sin første måned, 21. november–20. desember 1944, ut seks ganger i uken, i utgaver med fire sider tirsdag, onsdag og fredag, og med seks sider torsdag, lørdag og søndag.<sup>919</sup> De to første sidene fulgte stort sett samme mønster som tidligere, og var

---

<sup>913</sup> RA/RAFA-2187, Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Allgemeines a – z: Kommunikasjon trolig undertegnet Döring (Oslo)-Lütge, Wagner, Schmidt, Vater, 28.05.1943: 1–3; RA/RAFA-2187, Boks: Brev 1942–1944, Mappe Deutsche Polarzeitung – Schriftwechsel 1942–1943. Aktennotiz, 01.07.1943.

<sup>914</sup> Med unntak for torsdag 5. august, hvor *DPZ* ble gitt ut med fire sider.

<sup>915</sup> I motsetning til tidligere perioder, fortsatte ofte lederartikkelen eller artikkelen på lederplass over på side 2. I noen tilfeller var det også andre artikler, av opplysende, krigsskildrende eller kommenterende art på andre side.

<sup>916</sup> I visse tilfeller under overskriften «Aus Skandinavien» eller «Aus Norwegen».

<sup>917</sup> Tre av de fem undersøkte søndagsutgavenes siste side består dog kun av annonser. I disse tilfellene virker nest sist side (siden med blant annet nordiske nyheter) å være en kombinasjon av de to siste sidene med nordiske nyheter og/eller krigsskildringer, og sport.

<sup>918</sup> I noen tilfeller belyses ulike temaer.

<sup>919</sup> Ett unntak er torsdag 14. og fredag 15. desember 1944; utgavene for disse to gavene vises det er slått sammen av «tekniske årsaker», og er slik samlet i utgave 292/293 som kom ut den 15. desember med seks sider. Den påfølgende lørdagsutgaven, for den 16. desember, er på fire sider. *P-K*, 15. desember 1944: 1.



viet nyheter, hvilke primært angår krigen, og som oftest fortsatte lederartikkelen på første side over på andre side. På andre side var det ofte også krigsskildringer skrevet av krigsreportere. Den nederste delen av siden varierte mellom å inneholde flere nyhetsartikler, artikler om kultur og vitenskap og artikler av kommenterende art om ulike temaer, som kunst og filosofi. I motsetning til tidligere, virket tredje side nå å ha en først og fremst underholdende funksjon, med kortere og lengre fortellinger, vitser, sanger og dikt, visdomsord og opplysende fysiologiske og biologiske artikler. På siste side fantes artikler og annonser, eller kun artikler. Disse var ofte i form av nyheter og krigsskildringer; i noen tilfeller sport og fortellinger, og annet. I utgavene med seks sider var «underholdningssiden» oftest på side 4. De to ekstra sidene belyste ofte ulike temaer, slik som krigsskildringer i nord, historie, tysk kultur, barn, eller spalten «Unser Blick in die Welt» om Australia og India. Videre ble utgavene ofte uttrykkelig preget av propaganda og formanende artikler som henvender seg til leserne; trolig soldater.<sup>920</sup> Slik finnes ikke siden med nordiske nyheter lengre, og skildringen av krigsopplevelser og krigsrelaterte nyheter gikk på bekostning av blant annet artikler om nordmenn.

### 1.3 Oppsummering

Det er slik vist at pressen ble tillagt betydelig vekt som redskap for den nasjonalsosialistiske propagandaen. Det ble også etablert tyske aviser i okkuperte områder, og *Deutsche Polarzeitung* (DPZ) var etter all sannsynlighet en slik avis.

Første utgave av DPZ kom den 9. februar 1941, og ble trykket i den av nasjonalsosialistene stoppede arbeideravisen *Nordlys'* trykkeri i Tromsø. Avisen kom ut regelmessig seks dager i uken tirsdag–søndag. I november 1944 ble den slått sammen med soldatavisen *Lapland-Kurier* i og med tilbaketrekningen av 20. Gebirgsarmé fra Finland samme høst, og fortsatte som *Polar-Kurier* (P-K) fra 20. november 1944 og ut krigen. Trolig ble P-K trykket i *Bladet Tromsøs* trykkeri. Siste utgave kom 6. mai 1945.

Det ble innledningsvis vist til uenigheten som hersker om DPZ og P-K; så vel dens status som sivil eller militær og følgelig dens institusjonelle tilknytning, samt dens lesergruppe. Denne redegjørelsen har vist at DPZ etter all sannsynlighet må oppfattes som en sivil avis, som slik sorterte under RK, hvor Terboven hadde det avgjørende ordet for den tyske presseaktiviteten i

---

<sup>920</sup> Se eksempelvis P-K: «Schilaf im Dienste der Front. Zielbewusste Ausbildung der Jugend – Jeder junge Soldat muss die Schier beherrschen», 12.12.1944: 4, hvor det vises til at blant annet langrenn fører til utvikling av også «(...) die charakterlichen Werte: Mut, Zähigkeit, Siegwillen». Det propagandistiske aspektet kommer også direkte til uttrykk i en kort melding i P-Ks første utgave: «Gebt die Zeitung von Hand zu Hand weiter und – lest sie vor allem! Das geschriebene Wort stellt eine der entscheidenden Waffen in unserem Kampfe dar. Es liegt an Euch, es in diesem Sinne aufzunehmen und zu gebrauchen.» P-K, 21.11.1944: 1.

Norge, men likevel ikke var sterkt innblandet i aktiviteten i *DPZ* og *P-K*. *DPZ* må trolig forstås som et grenforlag av *Deutsche Zeitung in Norwegen* (*DZN*), som slik virker å ha hatt den overordnede makten på flere områder, herunder både økonomisk, annonse- og personalmessig. Det meste indikerer at dette forholdet fortsatte også etter sammenslåingen med *Lappland-Kurier* i november 1944 og dermed overgangen til *P-K*. Videre virker *DZN*, og dermed også *DPZ*, å ha hatt sterke forbindelser til institusjoner i Berlin; først og fremst til *Verwaltungsamt*, som det ble vist delvis sørget for personale men som også fikk månedlige rapporter, samt *Europa-Verlag*, hvis forhold virker å ha vært finansielt. I tillegg hadde *DZN* en egen redaksjon i Berlin. Slik må *DPZ*, *P-K* og *DZN* oppfattes som de okkupasjonsaviser som *Burmistr* gjør rede for, og slik som sivile presseprodukter, hvilket både *Burmistr*, *Eckhardt*, *Schmitt* og *Hale* fremfører at *DZN* henholdsvis *DZN* og *DPZ* var. I motsetning til fleres synspunkter på *P-K* som militær, må trolig også denne forstås som sivil i og med at den etter all sannsynlighet var en fortsettelse på *DPZ* rent institusjonelt, til tross for noen forandringer innholdsmessig. *Wehrmacht* var dog trolig involvert i begge aviser gjennom sin militærsensur; denne ble det dog ikke funnet noen tegn etter i kildene.

Som vist, har flere antatt at *DPZ* ble produsert av og for *Wehrmacht*. Selv om det har blitt vist at den trolig var sivil, arbeidet soldater i avisen fra dens oppstart til tidligst sommeren 1943, og videre ble også soldater inkludert i arbeidet høsten 1944. Samtidig var det også sivile medarbeidere, og trolig var hovedredaktørene sivile. Imidlertid ble også *Wehrmacht* representert i redaksjonen i visse perioder. Dette kan ha gitt opphav til den forvirring som har oppstått rundt avisens institusjonelle tilknytning, og slik er *Eckhardt* den som presenterer den mest givende forklaringen på *DPZ*. Imidlertid gjelder dette ikke hans oppfatning av *P-K* som frontavis. Videre arbeidet nordmenn i avisen; både i *DPZ* og i *P-K*. Trolig var *Vater* hovedredaktør for *DPZ* i de tre undersøkte periodene i kapittel 3–5, mens *P-K* i den siste undersøkelsesperioden ble styrt av *Tröger* og *Metzler* de to første utgavene; deretter av *Tröger* men med *Meyer* som stedfortreder for nr. 274–287. Fra nr. 288 og ut perioden (til og med nr. 297) var *Meyer* hovedredaktør med *Metzler* for *Wehrmacht*.<sup>921</sup>

Beskrivelsen av *DPZ* og *P-K* som soldat- henholdsvis militær avis kan også ses i lys av dens lesergruppe. Det ble ovenfor vist at det avisen etter all sannsynlighet hovedsakelig ble rettet mot og lest av soldater, og til en viss grad av andre tyskere i Norge. Dens funksjon for soldatene kan slik ha medført *Wehrmachts* interesse for avisen høsten 1944. Samtidig kan den også ha

---

<sup>921</sup> Se alle utgaver av *P-K* i tidsrommet 21.11.1944–20.12.1944: 1.

vært rettet mot og/eller ha blitt lest av norske lesere, og det ble spekulert i om disse i så fall først og fremst var tysk-vennlige. Avisens formål skal i stor, men ikke utelukkende, grad ha tilsvart okkupasjonsavisenes formål; som nyhetsavis og bindeledd mellom soldatene og hjemlandet, samt skulle den belyse hendelser i området leserne befant seg i, og skape interesse for det. Som det ble vist i kapittel 2–6, kan den også – i tråd med okkupasjonsavisenes formål – forstås som talerør for okkupasjonsmyndighetene til en viss del, og som «forkjemper for et nytt Europa».<sup>922</sup> Dette fremkom dog ikke som et uttalt mål. Terboven tillå også avisen politisk betydning, og dens propagandistiske formål var tydelig i hovedredaktør Meyers arbeidskontrakt. Det kommer likeså til uttrykk i avsettelsen av redaktører med avvikende holdninger, og ble understreket uttrykkelig i den første utgaven av *P-Ks* henvendelse til leserne. Det fremstår slik som tydelig at avisen skulle fungere som ledd i nasjonalsosialistisk propaganda.

---

<sup>922</sup> Burmistr, 2016: 83.

## Kilder og litteratur

### Arkivmateriale

#### **Arkiv i Nordland**

Dag Skogheims arkiv, L0014/0020 – «Foredrag for Nordlys Pensjonistforening om Deutsche Polarzeitung 1941–1945» (udatert) (referert til som AIN/NA143/251/L0014/0020).

#### **Norges Hjemmefrontmuseum, Oslo**

Karl Fjærvolls arkiv: «I det høie Norden. Hvorledes 'Deutsche Polarzeitung' blev startet» (referert til som NMH197-I-007-A3).

Armeeoberkommandos arkiv. NHM 198. Tyske dokumenter på mikrofilm.

FAb 2698 Reel No. 2698 (1940–1941).

Sverre Kjelstadlis arkiv. NHM 187 G/L0017 Prisoner of War Interrogation Services (PWIS).

#### **Riksarkivet, Oslo**

Deutsche Zeitung in Norwegens uordnede arkiv (referert til som RA/RAFA-2187):

Boks: Brev 1942–1944.

Boks: Honorar 1942 1943.

Boks: Personellmapper.

Folder: Jubiläums-Nummer.

Folder: Larsen, K. Th. Fredrik, Tromsø.

Folder: Leutnant Hans Metzler (deres understreking).

Folder: Meyer, Karl H. (Karl Eg).

Folder: Müller, Fritz C.

Folder: Otten, Liselotte.

Folder: Personal für Tromsø, fast Angestellte.

Folder: Tromsø Klischee-Anlage.

Mappe: An Schimmelpfeng.

Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Monat Januar bis April Nr. 1 bis 77.

Mappe: 'Deutsche Polarzeitung' 1945. Nr. 89 bis Monat April.

Mappe: Ukjent (uleselig skrift).

Perm: 1943. Kasse=Tromsø Desember. Nr 1 bis 226.

Perm: Deutsche Polarzeitung.

Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Buchverlag. Allgemeiner Briefwechsel 402.

Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Fernschreiben Berliner Schriftl. Tromsø 1944.

Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Allgemeines a – z.

Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel Europa Verlag GmbH.

Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel und Fernschreiben. Tromsø, Trondheim, Berlin.

Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verlagsleiter.

Perm: Deutsche Zeitung in Norwegen. Schriftwechsel. Verwaltungsamt.

Perm: Korrespondenz. Polarzeitung, Tromsø vom 1. Januar 1944 bis.

Perm: Papier allgemein. Wehrmacht. 415.

Perm: Vertriebsabteilung. ALLGEMEINER SCHRIFTWECHSEL L-Z vom 1. Okt. 1943 bis: 403.

Perm: Vertriebsabteilung. Deutsche Polarzeitung. 1. Monatl. Meldungen 2. Allgem. Schriftwechse vom 1. Okt. 1943 bis. 403.

Perm: Verträge und Ablage.

#### Landssviksarkivet

Oslo Politikammer. Hnr. 4987 Müller, Georg Wilhelm Kurt Eugen, 29.10.1946 (referert til som RA/S-3138/0001/D/Dg/L0406/0002).

Mappe «G. W. Müller. Forklaringer etc.»

#### **Statsarkivet i Tromsø, Tromsø**

Norges Svalbards- og Ishavsundersøkelsers arkiv, organisert 2004. Db 0209/10 Deutsche Polarzeitung in Norwegen (referert til som SATØ/S-0902/D/Db/L0209/0010).

#### [Aviser](#)

Atekst: *Bladet Tromsø*: «Nordlys overtar Jensens pensjonat», 11.11.2006.

Atekst: *Nordlys*: «Minnerikt møte uten bitterhet», 24.09.1988 [lest den 12.05.2017].

Kultur- og samfunnsfagsbiblioteket, Universitetsbiblioteket ved UiT Norges arktiske universitet: *Deutsche Polarzeitung* (1941–1944), *Deutsche Zeitung in Norwegen* (1940–1945), *Kamerad im Norden* (1941) og *Polar-Kurier* (1944–1945), alle på mikrofilm.

## Litteratur

Burmistr, Svetlana: *Die «Minsker Zeitung». Selbst- und Fremdbilder in der nationalsozialistischen Besatzungspresse*. Berlin: Metropol Verlag, 2016.

Christensen, Pål: «Fra gjenerobring og seig kamp for dagsavis til tyskokkupert avishus». I *Flammende budbringer. Nordlys gjennom 100 år*, av Christensen, Pål, Tjelmeland, Hallvard, 195–226. Tromsø: Nordlys, 2003.

Christensen, Pål, Tjelmeland, Hallvard: *Flammende budbringer. Nordlys gjennom 100 år*. Tromsø: Nordlys, 2003.

Dahl, Hans Fredrik: *A History of the Norwegian Press, 1660-2015*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016.

Dussel, Konrad: «Wie erfolgreich war die nationalsozialistische Presselenkung?». I *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 58, nr. 4 (2010).

Eckhardt, Heinz-Werner: *Die Frontzeitungen des deutschen Heeres 1939–1945*. Wien, Stuttgart: Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung, 1975.

Evjen, Bjørg: «Møter og holdninger mellom samer, norske nazimyndigheter og representanter for okkupasjonsmakten». I *Krig og frigjøring i nord*, redigert av Fagertun, Fredrik, 85–95. Stamsund: Orkana Akademisk, 2015.

Grimnes, Ole Kristian: *Norge under andre verdenskrig 1939–1945*. Oslo: Aschehoug, 2018.

Hale, Oron: *The Captive Press in the Third Reich*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1964.

Heysing, Günther (utgiver): *Propagandatruppen der deutschen Kriegsmarine. Teil I Juni 1939 bis Juni 1940. Versuch einer Dokumentation*. 1. Tillegg til *Die Wildente* (1964).

Heysing, Günther (utgiver): «Deutsche Feldzeitungen am Polarkreis. Vertrieb mit Renntieren, Hundeschlitten und Fischkuttern». I *Die Wildente* (1957), 38–41.

Hirschfeld, Gerhard: *Nazi Rule and Dutch Collaboration. The Netherlands under German Occupation, 1940–1945*. Oxford: Berg Publishers, 1988.

Hjeltnes, Guri: *Avisoppgjøret etter 1945*. Oslo: Aschehoug, 1990.

Høeg, Tom Arbo: *Norske aviser 1763–1969: en bibliografi. 1 : Alfabetisk fortegnelse*. Oslo: Universitetsbiblioteket i Oslo, 1973.

Johansen, Per: *Men – vi lever! : Norsk presse gjennom krig og okkupasjon*. Oslo: Gyldendal, 1945.

Johansen, Tor Are: «A-aviser som blomstret». I *Presse, parti og publikum 1880–1945*, bind 2, redigert av Ottosen, Rune, 387–389. *Norsk presses historie 1660–2010*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.

Jønsson, Magne: «*Nordlys*» i 75 år. Tromsø: Nordlys, 1976.

Kardel, Rolf: «Die DEUTSCHE POLARZEITUNG in Tromsø». I *Polar Philatelie* Heft 202, nr. 2 (2012), 50–51.

Kildal, Arne: *Presse- og litteraturfronten under okkupasjonen 1940–1945*. Oslo: Aschehoug.

Korsnes, Kjetil, Dybvig, Olve: *Wehrmacht i Norge. Antall tysk personell fra april 1940 til mai 1945* (Septentrio Reports, nr. 4, 2018), hentet fra <https://septentrio.uit.no/index.php/SapReps/article/view/4575/4093> [den 04.04.2019].

Koszyk, Kurt: *Deutsche Presse 1914–1945. Geschichte der deutschen Presse. Teil III*. Berlin: Colloquium Verlag Berlin, 1972.

Laska, Andreas: «Die Pariser Zeitung (1941–44) – Publizistische Wehr des Reiches im besetzten Frankreich». Mastergradsavhandling, GRIN Verlag, 1999.

Loock, Hans-Dietrich: *Quisling, Rosenberg og Terboven. Den nasjonalsosialistiske revolusjon i Norge – dens forhistorie og forløp*. Oversatt av Astrid og Einhart Lorenz. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1972.

Moll, Martin: *Das neue Europa. Studien zur nationalsozialistischen Auslandspropaganda in Europa, 1939–1945. Die Geschichte eines Fehlschlages*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie. Karl-Franzens-Universität, Graz, 1986 (utrykket).

——— «Die deutsche Propaganda in den besetzten 'germanischen Staaten' Norwegen, Dänemark und Niederlande 1940–1945. Institutionen – Themen – Forschungsprobleme». I *Die deutsche Herrschaft in den «germanischen» Ländern 1940–1945*, redigert av Bohn, Robert, 209–245. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1997.

——— «Die Abteilung Wehrmachtpropaganda im Oberkommando der Wehrmacht: Militärische Bürokratie oder Medienkonzern?». I *Bükratien. Initiative und Effizienz*. Beiträge zur Geschichte des Nationalsozialismus 17, redigert av Gruner, Wolf, Nolzen, Arnim, 111–150. Berlin: Assoziation A, 2001.

Nøkleby, Berit: *Josef Terboven – Hitlers mann i Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1992.

Ottosen, Rune (red.): *Norsk presses historie 1660–2010. Bind 2. Presse, parti og publikum 1880–1945*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.

Ottosen, Rune, Røssland, Lars Arve, Østbye, Helge: *Norsk pressehistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2012 (2. utgave).

Pedersen, Gunnar: «Krig og okkupasjon». I *Tromsø gjennom 10000 år. Ishavsfolk, arbeidsfolk og fintfolk. 1900–1945*, av Christensen, Pål, Pedersen, Gunnar, 389–558. Tromsø: Tromsø kommune, 1996.

Schmitt, Peter F.: *Widerstand zwischen den Zeilen? Faschistische Okkupation und Presse-lenkung in Norwegen*. Köln: Pahl-Rugenstein Verlag, 1985.

Schneider, Christian: *Nationalsozialismus als Thema im Program des Nordwestdeutschen Rundfunks (1945 – 1948)*. Potsdam: Verlag für Berlin-Brandenburg, 1999.

Sindt, Ruth: *Alltag für Soldaten? Kriegserinnerungen und soldatischer Alltag in der Varanger-region 1940–44*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2008.

Skodvin, Magne: *Norsk historie 1939–1945. Krig og okkupasjon*. Oslo: Det norske samlaget, 1991.

Skogheim, Dag: *Portretter av en fiende*. Oslo: Tiden, 1989.

Taskinen, Kari: *Nationalsozialistischer Sprachgebrauch in den Kriegsberichten der Propaganda-kompanie 680 von 1941 bis 1944. Eine sprachkritische Analyse ausgewählter Artikel der Frontzeitung 'Lapland-Kurier'*. Pro-Gradu-Arbeit. Universität Tampere, 2013.

Tjelmeland, Hallvard: «Det store gjennombrudd – Nordlys blir nummer en-avis». I *Flammende budbringer. Nordlys gjennom 100 år*, av Christensen, Pål, Tjelmeland, Hallvard, 228–241. Tromsø: Nordlys, 2003. Referert til som Tjelmeland, 2003c.

——— «Nordlys». I *Norske aviser fra A til Å*, bind 4, redigert av Flo, Idar, *Norsk presses historie 1660–2010*, 244. Universitetsforlaget, 2010. Referert til som Tjelmeland, 2010a.

——— «Tromsø» I *Norske aviser fra A til Å*, bind 4, redigert av Flo, Idar, *Norsk presses historie 1660–2010*, 345. Universitetsforlaget, 2010. Referert til som Tjelmeland, 2010b.

Tvedt Olsen, Ove: «'Arbeid slik at de vinner nordmennene for meg.' Tysk Propaganda under okkupasjonen 1940-45». Masteroppgave. Universitetet i Bergen, 2015.

Umbreit, Hans: «Auf dem Weg zur Kontinentalherrschaft». I *Organisation und Mobilisierung des deutschen Machtbereichs. Erster Halbband: Kriegsverwaltung, Wirtschaft und personelle Ressourcen 1939–1941*. Bind 5, redigert av Kroener, Bernhard, R., Müller, Rolf-Dieter, Umbreit, Hans, 3–345. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1988.

Ustvedt, Yngvar: *Den varme freden – den kalde krigen. 1945–52*. Bind 1, «Det skjedde i Norge». Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1978.

Vossler, Frank: *Propaganda in die eigene Truppe. Die Truppenbetreuung in der Wehrmacht 1939–1945*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2005.



Ytreberg, Nils A.: *Tromsø bys historie* : 3. Tromsø: Peder Norbye, 1971.

### Webografi

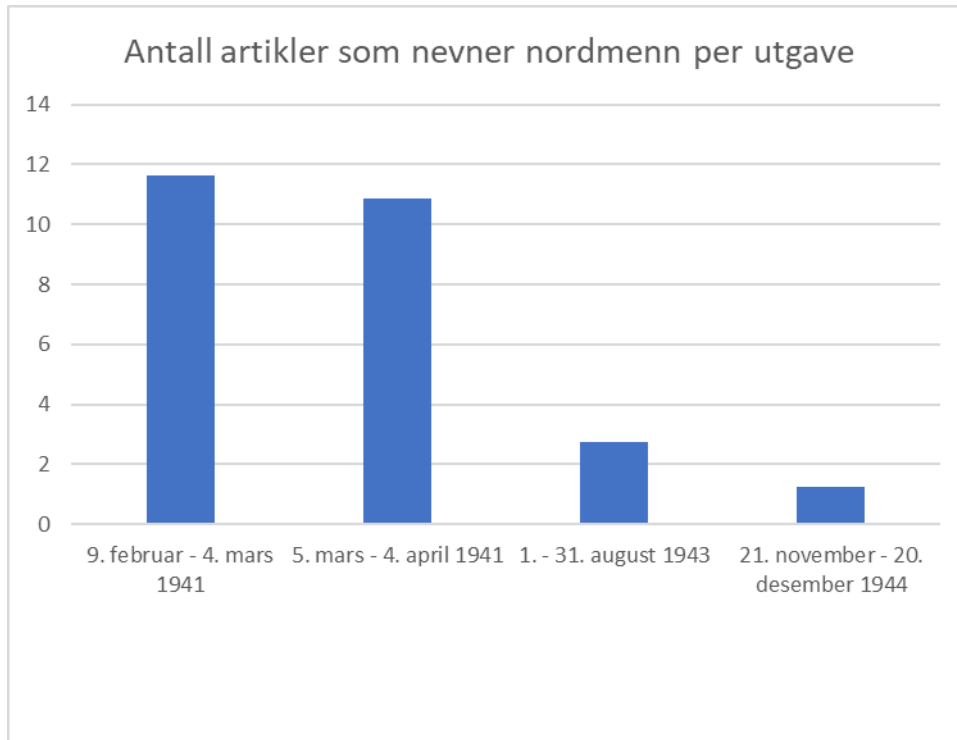
Friedrich Ebert-Stiftung: «Vater, Rudolf (1913–1985)». September 1998, hentet fra <http://library.fes.de/fulltext/bibliothek/tit00205/00205k19.htm> [den 02.04.2019].

Store Norske Leksikon: «Aksidenstrykk». Sist oppdatert 29.09.2017, hentet fra <https://snl.no/aksidenstrykk> [den 03.05.2017].

Wikipedia (tysk), s.v. «Druckersprache». Sist oppdatert 26.04.2019, hentet fra <https://de.wikipedia.org/wiki/Druckersprache#F> [den 07.05.2019].

## Appendiks 2: Kvantitative funn

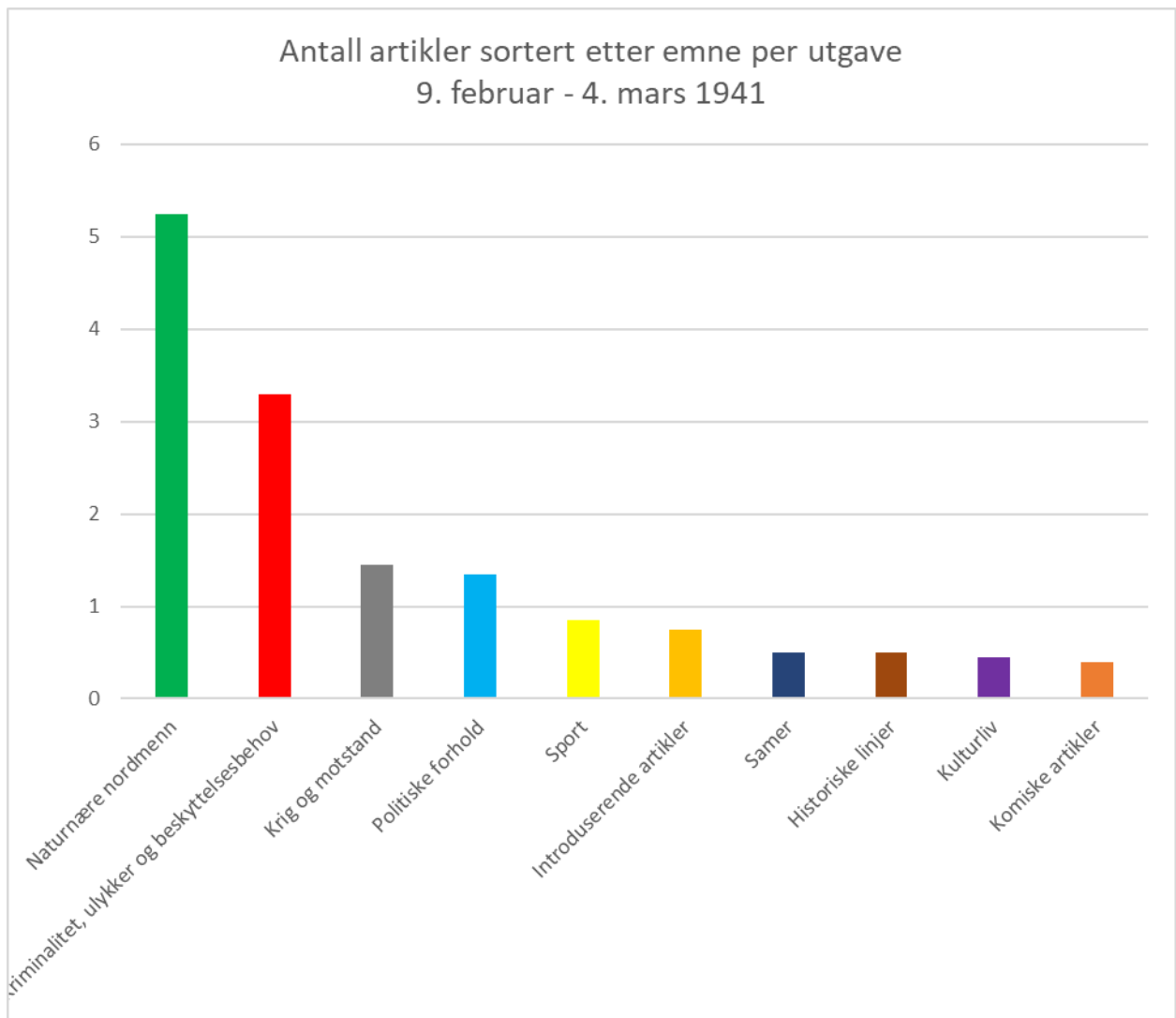
I de fem følgende diagrammene vises resultatene fra den kvantitative undersøkelsen av fremstillingene av nordmenn i *DPZ* og *P-K*.



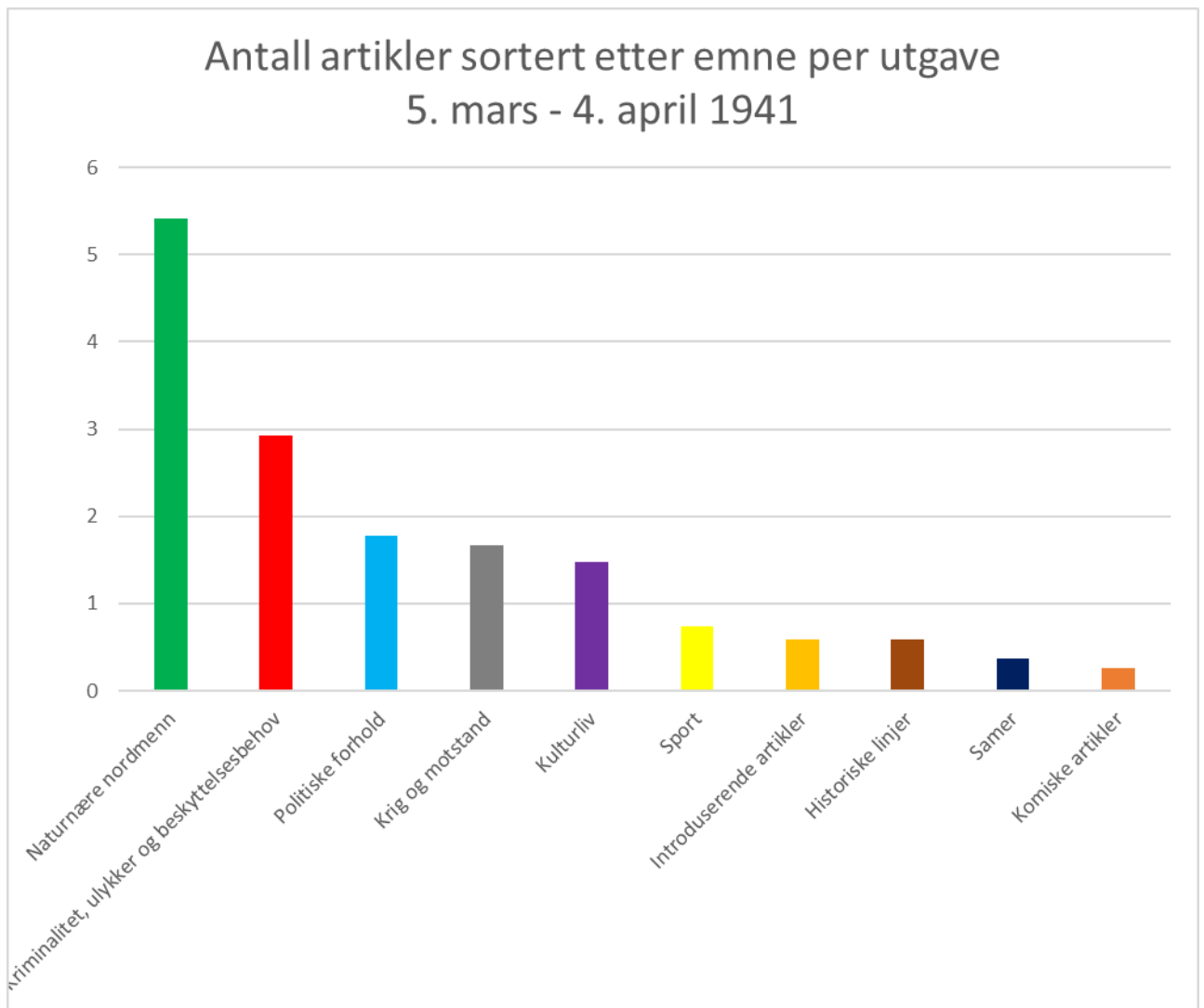
*Figur 1*

Bemerk at i figur 1 er kun de analyserte artiklene tatt med, og dermed ikke annonser og skjønnlitterære tekster om nordmenn. Periodene er av noe ulik lengde (20, 27, 26 og 26 dager), og derfor vises det i antall artikler om nordmenn per utgave og ikke totalantall artikler.

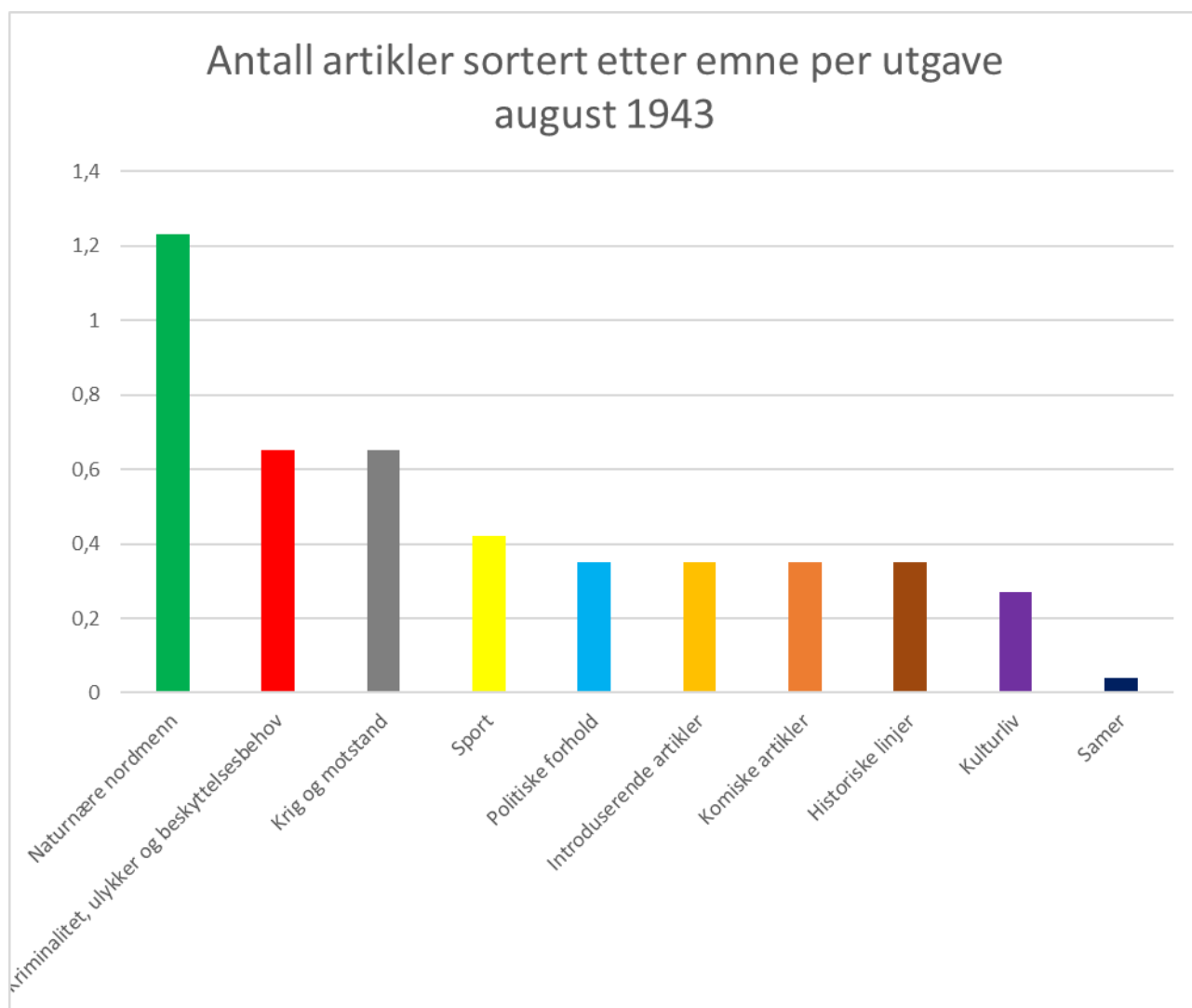
Kategoriseringen av artiklens ulike emner innebærer en metodologisk utfordring, da visse artikler belyser flere temaer. Å kategorisere én artikkel som tar opp flere emner i kun én kategori ville ha vært mer korrekt for den kvantitative fremstillingen av resultatene, men ville ha vært kunstig i og med at det er flere temaer som belyses. Derfor befinner seg noen artikler i flere kategorier. Bemerk derfor at det må tas visse forbehold for tallene i figur 3–6.



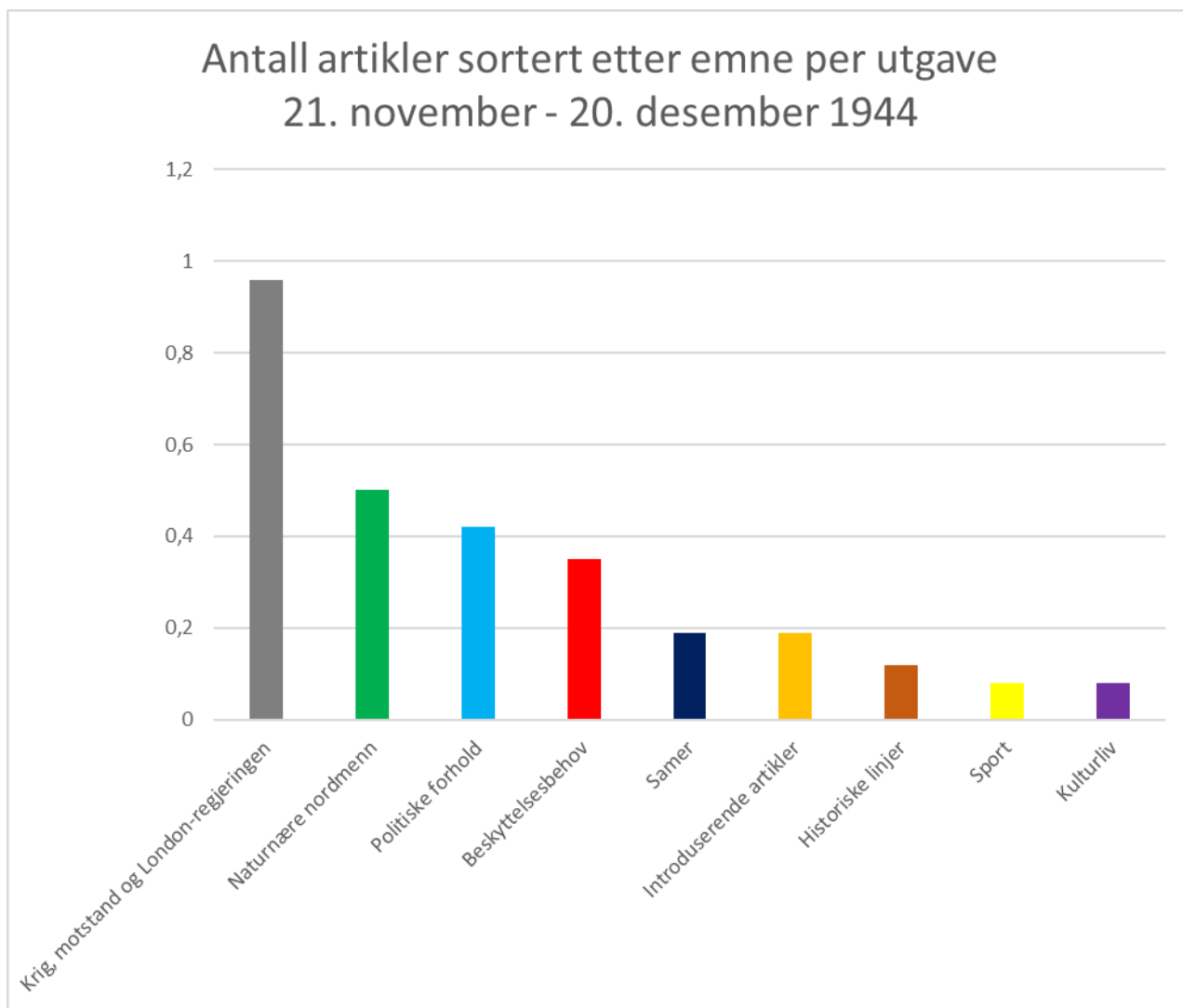
Figur 2



Figur 3



Figur 4



Figur 5